

Cilt / Volume: 2

Sayı / Number: 1

Yıl / Year: 2024

e-ISSN: 3023-5995

Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu

Bitlis Eren Sosyal Araştırmalar Dergisi

BERSAD

Journal of Bitlis Eren Social Research

BİTLİS EREN SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Journal of Bitlis Eren Social Research

Cilt/Volume: 2 -Sayı/Number: 1 -Yıl/Year: Temmuz – July 2024

e-ISSN: 3023-5995

Sahibi/Owner

Bitlis Eren Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Necmettin ELMASTAŞ

Baş Editör/Editor in Chief

Dr. Öğr. Üyesi Yücel ÖZDEN

Yazışma Adresi/Correspondence Address

Hüsrevpaşa Yerleşkesi Hüsrevpaşa Mahallesi Sosyal Konutlar 13000 Merkez/BİTLİS

Telefon/Phone: +0434 222 00 95

E-posta: bersadtr@gmail.com

URL: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bersad>

Dergide yer alan yazılardan ve aktarılan görüşlerden yazarlar sorumludur.
Authors are responsible for the articles and opinions expressed in the journal.

Yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir.

Publication languages are Turkish and English.

Temmuz ve Aralık aylarında yılda iki sayı olarak yayınlanan uluslararası hakemli,
açık erişimli ve bilimsel bir dergidir.

This is an international peer-reviewed open access and scientific
journal published twice a year in July and December.

Yayın Türü/Publication Type

Yaygın Süreli/Periodical

Sahibi/Owner

Prof. Dr. Necmettin ELMASTAŞ (Rektör, Bitlis Eren Üniversitesi)

Baş Editör / Editor in Chief

Dr. Öğr. Üyesi Yücel ÖZDEN (Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Müdürü)

Yardımcı Editör(ler) / Assistant Editor(s)

Doç. Dr. Nazan GÜNGÖR KARYAĞDI (Bitlis Eren Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi M.Akif ERÇELİK (Bitlis Eren Üniversitesi)

Öğr. Gör. Kübra İLHAN (Bitlis Eren Üniversitesi)

Öğr. Gör. Yakup Enes ÇAM (Bitlis Eren Üniversitesi)

Alan Editörleri / Section Editors

Prof. Dr. Nazan SUSAM (Maliye, İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Selahattin KARABINAR (İşletme, İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Yener ŞİŞMAN (Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, Anadolu Üniversitesi)

Doç. Dr. Osman GÜLDEMİR (Gastronomi ve Turizm, Anadolu Üniversitesi)

Doç. Dr. Simge ÜNLÜ (İletişim, Sakarya Üniversitesi)

Doç. Dr. Veysel ERAT (Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Bitlis Eren Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi İskender KARAKAYA (Uluslararası İlişkiler, Yozgat Bozok Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Meryem MEMİŞ DOĞAN (Sosyoloji, Bitlis Eren Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz Ulvi UZUN (İktisat, Bitlis Eren Üniversitesi)

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Deniz KAĞNICIOĞLU (Anadolu Üniversitesi)

Prof. Dr. Haluk ZÜLFİKAR (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Seçkin ÖZMEN (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Yaşar KABATAŞ (Marmara Üniversitesi)

Doç. Dr. Levent Ersin ORALLI (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Doç. Dr. Sami Sonat ÖZDEMİR (Balıkesir Üniversitesi)

Doç. Dr. Sultanov TULKİN IRGASHEVİCH (International University of Tourism and Cultural Heritage)

Dr. Öğr. Üyesi Levent BÖRKLÜOĞLU (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)

Dr. Elnur ALLAHVERDİYEV (Baku Business and Cooperation College)

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Ahmet KARADAĞ (İnönü Üniversitesi)

Prof. Dr. Ali Yaşar SARIBAY (Bursa Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Ayşe Nilüfer NARLI (Bahçeşehir Üniversitesi)

Prof. Dr. Banu UÇKAN HEKİMLER (Anadolu Üniversitesi)

Prof. Dr. Bener GÜNGÖR (Atatürk Üniversitesi)

Prof. Dr. Binhan Elif YILMAZ (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Botokanova GULNARA (Bishkek State University)

Prof. Dr. Burak Samih GÜLBOY (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Burhan KILIÇ (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)

Prof. Dr. Ece KARADOĞAN DORUK (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Fatih HAZAR (Bitlis Eren Üniversitesi)

Prof. Dr. Ferit İZCİ (Bitlis Eren Üniversitesi)

Prof. Dr. Gökhan TUNCEL (İnönü Üniversitesi)

Prof. Dr. Gulnara MURZAKHMEDOVA (Bishkek State University)

Prof. Dr. Gürel ÇETİN (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Hacı Mustafa PAKSOY (Gaziantep Üniversitesi)

Prof. Dr. Haluk ZÜLFİKAR (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Harun ŞEŞEN (Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi)

Prof. Dr. İclal ATTİLA (Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet Akif ÖZER (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Prof. Dr. Murat AKÇAKAYA (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Prof. Dr. Rahman TEMİZKAN (Osmangazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Saparbayev ABDİZHAPAR (Al-Farabi Kazakh National University)

Prof. Dr. Seçkin ÖZMEN (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Süphan NASIR (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Şerife GENİŞ (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)

Prof. Dr. Tulegenova M. (Al-Farabi Kazakh National University)

Prof. Dr. Ufuk BAKKAL (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Zeynep HATUNOĞLU (Tarsus Üniversitesi)

Doç. Dr. Abdulkadir GÜMÜŞ (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

Doç. Dr. Ahmet YILDIZ (Batman Üniversitesi)

Doç. Dr. Aziza SYZDYKOVA (Ahmet Yassawi International Kazakh-Turkish University)

Doç. Dr. Erhan EKİNGEN (Batman Üniversitesi)

Doç. Dr. Erkan DİKİCİ (Bitlis Eren Üniversitesi)

Doç. Dr. Hüseyin Nihat GÜNEŞ (Bitlis Eren Üniversitesi)

Doç. Dr. Işıl ARPACI (İnönü Üniversitesi)

Doç. Dr. Kadir GÖKOĞLAN (Dicle Üniversitesi)

Doç. Dr. Lokman CERRAH (Atatürk Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet Burhanettin COŞKUN (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet Fatih BUĞAN (Gaziantep Üniversitesi)

Doç. Dr. Metin IŞIK (Bitlis Eren Üniversitesi)

Doç. Dr. Murat SEZİK (İnönü Üniversitesi)

Doç. Dr. Osman ÇAVUŞ (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi)

Doç. Dr. Ruzmanova Rokhila USMANOVNA (Samarkand State University)

Doç. Dr. Yahya DEMİRKAN OĞLU (Bitlis Eren Üniversitesi)

Doç. Dr. Yakup ASLAN (Muş Alparslan Üniversitesi)

Doç. Dr. Yusuf ÇINAR (Batman Üniversitesi)

Doç. Dr. Zerrin SUNGUR TAŞDEMİR (Anadolu Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Ali ŞEN (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Banu KOÇ (Gaziantep Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Ceyhun UÇUK (Gaziantep Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Fikret SONER (İstanbul Bilgi Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KESİCİ (Kırklareli Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Özgür KIZILTOPRAK (Bitlis Eren Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Sebahattin KOÇ (Bitlis Eren Üniversitesi)

Dr. Fərahilə FAZİL (Azerbaycan Üniversitesi)

Dil Editörleri / Language Editors

Öğr. Gör. Elanur SİNER (Bitlis Eren Üniversitesi)

Öğr. Gör. Doğukan YANDIM (Bitlis Eren Üniversitesi)

Yazım Editörleri / Writing Editors

Öğr. Gör. Gülşah AYZ (Bitlis Eren Üniversitesi)

Öğr. Gör. Gökhan MURAT (Bitlis Eren Üniversitesi)

İndeks Editörleri / Index Editors

Öğr. Gör. Kübra İLHAN (Bitlis Eren Üniversitesi)

Öğr. Gör. Yakup Enes ÇAM (Bitlis Eren Üniversitesi)

Sekreteryä / Secretariat

Öğr. Gör. Alperen ÇİÇEK (Bitlis Eren Üniversitesi)

Öğr. Gör. Deniz YEŞİL (Bitlis Eren Üniversitesi)

Mizanpaj Editörleri / Layout Editors

Öğr. Gör. Ali GEYLANI (Bitlis Eren Üniversitesi)

Sayının Hakemleri / Referee of This Issue
--

Prof. Dr. Hakan TEMİZTÜRK (Atatürk Üniversitesi)

Prof. Dr. Levent GÖKDEMİR (İnönü Üniversitesi)

Doç. Dr. Ali İbrahim Can GÖZÜM (Kafkas Üniversitesi)

Doç. Dr. Elif H. KILIÇBEYLİ (Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi)

Doç. Dr. Gökhan YILMAZ (Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)

Doç. Dr. Kemal YAMAN (Karabük Üniversitesi)

Doç. Dr. Kübra POLAT (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet Burhanettin ÇOŞKUN (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)

Doç. Dr. Nazlı NALCI ARIBAŞ (İnönü Üniversitesi)

Doç. Dr. Seval ELDEN ÜRGÜP (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)

Doç. Dr. Yıldız ATMACA (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

Doç. Dr. Yusuf ÇINAR (Batman Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Ali ŞEN (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Aysel ARIKBOĞA (İstanbul Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Banu SAYAR (Yalova Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Ceyhun UÇUK (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Ersin KOZAN (Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Gökay KARADUMAN (Ardahan Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Hülya ÖRKİ (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim AYTEKİN (Bitlis Eren Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Onur KOÇAŞLI (Kırklareli Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi O. Erdal ŞAHİN (Muş Alparslan Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Osman ERCAN (Ardahan Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Recep Emre ERİÇOK (İstanbul Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Seyfettin ALAN (Muş Alparslan Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Sibel AYYILDIZ (Karabük Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Tuba SÜTLÜOĞLU (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)

Öğr. Gör. Dr. Emrah YILDIZ (Anadolu Üniversitesi)

İÇİNDEKİLER /TABLE OF CONTENTS

MAKALELER/ARTICLES

Araştırma Makalesi/Research Article

Belediyelerin Sosyal Medya Kullanımı: Unesco Dünya Mirası Türk Kentleri Örneği ...1
Begüm AYDIN

Derleme Makale/Compilation Article

Erken Matematik Eğitiminde Dijital Oyunlar32
Muhammed ÜNAL, Özlem Melek ERBİL KAYA

Derleme Makale/Compilation Article

Kestanenin (Castanea Sativa Mill.) Gastronomi Açısından İncelenmesi48
Oğuz ÇAM

Araştırma Makalesi/Research Article

Kripto Para ve Gözetim: Nakitsiz Toplumun İnşası.....65
Mustafa ŞAHİN

Araştırma Makalesi/Research Article

1990'dan Bugüne NATO Ekseninde Türkiye-ABD İlişkilerinin Siyasal Mahiyeti80
Erden KİŞİ

Araştırma Makalesi/Research Article

**Su Verimliliğinde Belediyelerin Uygulamaları ve Konya Büyükşehir Belediyesi Örneği
.....97**
Hakkı Mümin AY, Nihal GÜNEŞ AY

Derleme Makale/Compilation Article

Türkiye'de Kadın İstihdamı: Sorunlar ve Fırsatlar109
Perihan GÖZÜM

Araştırma Makalesi/Research Article

Informal Economic Activity and Air Pollution: Is There a Link?126
Hatice İMAMOĞLU

Araştırma Makalesi/Research Article

**E-Devlet Başlığı ile Yayınlanan Makalelerin Vosviewer ile Bibliyometrik Bir Analizi
.....141**
Nilgün KAHRAMAN

Araştırma Makalesi/Research Article

**Çevre Vergisi ve Finansal Gelişmişlik İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Analiz, Türkiye
Örneği163**

Fatma Dila TAŞDEMİR

Araştırma Makalesi/Research Article

**Gastro-Turistlerin Seyahat Motivasyonlarında Coğrafi İşaretli Ürünlerin Yeri:
Gaziantep Örneği184**

Özlem KARATAŞ, Ecem AKAY

BELEDİYELERİN SOSYAL MEDYA KULLANIMI: UNESCO DÜNYA MİRASI TÜRK KENTLERİ ÖRNEĞİ

Begüm AYDIN*

ÖZET

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte ortaya çıkan yeni iletişim teknolojileri birey ve kurumlara iletişim bağlamında yenilikler sunmuştur. Sosyal medya platformları kurum ve birey arasındaki iletişimin sağlıklı düzeyde devam edebilmesi bağlamında önem arz etmektedir. Amaç; UNESCO Dünya Mirası listesindeki Türk kent belediyelerinin sosyal medya kullanım şekilleri incelenerek ilgili belediyelerin kurumsal iletişim bağlamında sosyal medyayı nasıl, ne sıklıkla ve hangi amaçla kullandıklarını belirlemektir. Bu doğrultuda UNESCO Dünya Mirası listelerindeki Pamukkale, Safranbolu, Göreme, Midyat, Odunpazarı ve Alanya belediyelerinin Facebook, Instagram, Twitter ve Youtube platformlarında bulunan 1 Ocak 2023 – 31 Ekim 2023 tarih aralığındaki paylaşımları içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Gerçekleştirilen analiz sonucunda UNESCO Dünya Mirası listelerinde yer alan kentlerin sosyal medya platformlarını çoğunlukla etkinlik ile hizmetlerin tanıtımı amacıyla kullandıkları, sosyal medya platformlarını tıpkı geleneksel medya araçları gibi tek yönlü bir iletişim aracı gibi kullandıkları ve sosyal medyanın etkileşimci ve katılımcı özelliklerinden faydalanmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca ilgili belediyelerin sosyal medya kullanım durumları doğrultusunda en aktif kullandıkları platformların Instagram ve Facebook olduğu, en az kullandıkları platformun ise Youtube olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, Belediye, Unesco, Kurumsal İletişim

MUNICIPALITIES' USAGE OF SOCIAL MEDIA: SAMPLE OF UNESCO WORLD HERITAGE TURKISH CITIES

ABSTRACT

This study discussed the use of social media in Turkish cities on the UNESCO World Heritage list. The aim of the research is to examine the social media usage patterns of the municipalities of the Turkish cities on the UNESCO World Heritage list and how, how often and for what purpose these cities use social media. In this regard, the posts of Pamukkale, Safranbolu and Göreme municipalities, which are on the Unesco World Heritage permanent list, and Mardin-Midyat, Eskişehir-Odunpazarı and Alanya municipalities, which are on the Unesco World Heritage temporary list, on Facebook, Instagram, Twitter and Youtube platforms within 10 months period were analyzed by content analysis method. As a result, it has been observed that the cities on the UNESCO World Heritage lists mostly use social media platforms for the purpose of promoting events and services. Municipalities use social media platforms as a one-way communication tool, just like traditional media tools, and do not benefit from the interactive and participatory features of social media. In addition, in line with the social media usage status of the relevant municipalities, the most actively used platforms are Instagram and Facebook; The platform they use least is YouTube.

Keywords: Social Media, Municipality, Unesco, Corporate Communication

* Doktora Öğrencisi, Karabük Üniversitesi, 2238282003@ogrenci.karabuk.edu.tr, 0000-0001-6539-3034

1. GİRİŞ

Teknolojik gelişmeler ve dijitalleşmeyle birlikte yeni bir devrim olarak nitelendirilen dijital çağ kapsamında bilginin ve bilgi ediniminin önemi oldukça büyüktür. Bilginin bu denli önemli hale gelmesi toplum içinde köklü değişim ve dönüşümlere vesile olmaktadır. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte medya ve iletişim ağları gelişmekte; bireylerin yaşantısı da bu gelişme doğrultusunda şekillenmektedir. Analog verilerin aktarılıp işlenerek elektronik sinyallere dönüştürülmesi dijitalleşme olarak tanımlanır (Ormanlı, 2012, s.32). Dijitalleşmenin bir sonucu olan ve “yeni medya, sosyal medya, dijital dünya” gibi kavramlarla da ifade edilebilen yeni bir medya modelinin oluşması; sosyal medya platformlarının da ortaya çıkmasıyla birlikte pek çok işin artık bu platformlar üzerinden yapılmasına imkan sağlamıştır. Gelişen teknolojilerle birlikte ortaya çıkan bu yeni dünya düzeninde yeni medyanın özellikleri etkileşim, eşzamansızlık ve kitlesizleştirme şeklinde sıralanır (Rogers, 1986, s.4-5). Bu bağlamda halkla ilişkilerden pazarlama ve tanıtım alanlarına, reklam sektöründen kurumsal ilişkilere kadar pek çok sektör yeni medya platformları içerisinde kendine bir yer edinme çabasına girmiştir. Zira yeni medya; birey ve kurumlara etkileşimlilik, eşzamansızlık ve kitlesizleştirme gibi imkanlar sunmaktadır. Böylece yeni medyayı halkla ilişkiler aracı olarak gören kurumlar yeni medyanın etkileşimlilik özelliği sayesinde müşterilerinden anında ve hızlı geri bildirim alma imkanına sahip olabilmekte ve bireyleri iletişim süreçlerine katabilmekte, eşzamansızlık özelliği sayesinde müşterilerinin karşısına her an ve her durumda çıkabilmekte ve kitlesizleştirme özelliğiyle de sosyal medya aracılığıyla bireye özel ileti gönderimi de yapabilmektedir.

Marshall McLuhan teknoloji henüz bu kadar gelişmemişken dahi dünyanın teknolojik gelişmelerle değişip dönüşeceğini ve bu bağlamda bir küresel köyün meydana geleceğini ifade ederek günümüz dünyasına ışık tutmuştur. McLuhan’a göre iletişim teknolojileri o denli gelişecektir ki dünya küresel bir köye dönüşerek her an, herkesle ve her yerde iletişim kurmak mümkün hale gelecektir. Günümüz teknolojik imkanlarına bakıldığında McLuhan’ın küresel köy kavramının doğru bir yaklaşıma sahip olduğu anlaşılabilir. Lev Manovich (2001, s.27-45) ise “Yeni Medya’nın Dili” isimli kitabında yeni medyanın özelliklerini “sayısal temsil, modülerlik, otomasyon, değişkenlik ve kod çevrimi” olarak beş maddede toplar. Ona göre sayısal temsil özelliği bağlamında yeni medya sayısal verilerden oluşmaktadır ve defalarca programlanma şansı vardır. Aynı zamanda modelülülük özelliği kapsamında yeni medyada birçok program aynı anda ve birbirinden bağımsız şekilde çalışabilmektedir. Otomasyon özelliği çerçevesinde yeni medyada kullanıcıya ihtiyaç olmaksızın bazı uygulamalar otomatik biçimde uygulanabilmektedir. Değişkenlik özelliği ile yeni medyada kişiye özel içerikler üretilebilmektedir. Kod çevrimi özelliği bağlamında ise yeni medyada bilgisayar teknolojisi sayesinde bir şey herhangi başka bir şeye çevrilebilmektedir.

Dijitalleşmenin kurumsal iletişim alanına katkısı farklı iletişim içerik ve hizmetlerinin farklı iletişim araçları kullanılarak tüketilebilmesi ve böylece bir taraftan küçük bir grubun kendi içerisinde paylaşım yaparken diğer taraftan grup içindeki her bireyin başka bir paylaşım grubuna da dahil olması ve mesajları geniş kitlelere iletebilmesidir (Geray, 2019, s.14-15). Bu kapsamda sosyal medyanın başta gelenleri Facebook, Instagram, Twitter, Youtube ve LinkedIn gibi platformlardır. Sosyal medyanın sınırları kaldıran ve yeni bir düzen inşa eden yapısı sayesinde günümüz kurumları sosyal medya platformlarının hemen hemen hepsinde var olma ve varlığını sürdürme gayretindedir. Dolayısıyla belediyelerin sosyal medya kullanımlarının da pek çok bağlamda önem arz ettiği söylenebilir. Hem yerel belediyeler hem de büyükşehir belediyelerinin günümüz yeni medya toplumunda sosyal medya platformlarını aktif şekilde kullandıkları bilinmektedir. Belediyelerin sosyal medya platformlarındaki varlıklarının pek çok çeşitli sebebi olabilir. Yöneten ve yönetilenler arasındaki iletişimin kesintisiz ve sağlıklı bir şekilde sürdürülmesi gerekir. Günümüz

teknolojilerinde bu kesintisiz ve sağlıklı iletişim sosyal medya platformları aracılığıyla gerçekleştirilir. Belediyelerin kurumları, hizmetleri ve dahi bölgelerindeki olumlu olumsuz gelişmelerle ilgili bölge sakinlerini haberdar edebilmek, olumsuz durumların önüne hızlı ve etkileyici bir Şekilde geçebilmek, olumlu/olumsuz her türlü geri bildirimini sosyal medya aracılığıyla alabilmek ve bunları değerlendirerek sorunlara hızla üzüm sunabilmek sosyal medyadaki varlıklarını açıklayabilecek sebeplerden yalnızca birkaçıdır. Bu doğrultuda belediyelerin teknolojinin bu denli geliştiği bir çağda sosyal medya yönetimini özenli ve profesyonel bir Şekilde yürütmesi gerekmektedir. Günümüzde pek çok belediyenin kendi bünyesinde kendi personeli olarak görev yapan sosyal medya ekiplerinin mevcut olduğu bilinmektedir.

Araştırmanın asıl ilgi alanı ise UNESCO Dünya Mirası Listesinde bulunan Türk kentlerinin belediyeleridir. Araştırmanın konusu UNESCO Dünya Mirası listesindeki Türk kentlerinin sosyal medyayı kullanım Şekilleridir. Araştırma erevesinde UNESCO Dünya Mirası listesindeki Türk kentlerinin belediyelerinin sosyal medya kullanım Şekilleri incelenerek ilgili belediyelerin kurumsal iletişim bağlamında yeni medyanın sunduğu etkileşimlilik, kitesizleştirme ve eşzamansızlık gibi imkanlardan ne derece faydalandıklarının belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda UNESCO Dünya Mirası kalıcı listesinde bulunan Pamukkale, Safranbolu ve Göreme belediyeleriyle UNESCO Dünya Mirası geçici listesinde yer alan Midyat, Odunpazarı ve Alanya belediyelerinin Facebook, Instagram, Twitter ve Youtube platformlarındaki paylaşımları içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Araştırma kapsamında UNESCO Dünya Mirası listelerinde yer alan ilgili belediyelerin Facebook, Instagram, Twitter ve Youtube hesapları incelenerek sosyal medya kullanım durumları ve amaçlarına yönelik bir çıkarım yapılması amaçlanmıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde sosyal medya kapsamında yapılan pek çok akademik çalışma olmakla birlikte yeni medya teknolojilerinin kamu kurum ve kuruluşlarındaki kullanımları teknoloji geliştikçe ve ilerledikçe bir araştırma konusu haline gelmeye başlamıştır. Dolayısıyla konuyla ilgili akademik çalışmalar yapılmış ve yapılmaya devam etmektedir. Çalışma kapsamında ilgili yerli ve yabancı literatür taranarak bu araştırmayla aynı ve benzer amaca yönelik çalışmalar incelenmiştir.

Sayılganoğlu (2018) “Kurumsal İletişim Bağlamında Belediyelerde Kurumsal Twitter Hesabı Kullanımı” isimli çalışmasında Esenyurt, Kkekmece ve Bağcılar Belediyelerinin kurumsal Twitter hesaplarını 01.02.2018 – 28.02.2018 tarihleri arasında içerik analizi yöntemiyle incelemiştir. Araştırmanın genel sonuçlarına göre, kurumsal Twitter hesaplarında sorunları ileten ve bilgi talep eden bir iletişim modelinin benimsenmiş olduğu ve takipçi sayısının düşük olması dolayısıyla sınırlı bir iletişimin söz konusu olduğu belirlenmiştir.

Yaman (2018) “Belediyelerin Sosyal Medyadan Faydalanma Biçimleri: Kütahya İli ve İlçe Belediyeleri İçerik Analizi” isimli çalışmasında belediyelerin sosyal medya kullanımları kapsamında Kütahya il ve ilçe belediyelerinin Facebook, Twitter, Youtube ve Instagram hesaplarını içerik analizi yöntemiyle incelemiştir. Araştırmanın kapsamı 01.01.2017 – 31.12.2017 tarih aralığındaki paylaşımlardır. Araştırmanın sonuçlarına göre, belediyelerin genel olarak sosyal medya kullanımlarının zayıf olduğu belirlenmiştir. En yaygın kullanılan platform Facebook iken bu platform genel olarak “etkinlik, konser, davet ve toplantılar” için duyuru amacıyla kullanılmaktadır. Belediyelerin Twitter kullanımları da Facebook kullanımındaki aynı amaç doğrultusunda kullanılmaktadır. Youtube platformuna yüklenen videoların genel olarak etkinlik, konser, davet ve toplantı konularından oluştuğu ve yine kullanım amacının duyuru olduğu grlmştr. Instagram platformunun da yine aynı Şekilde duyuru amaçlı kullanıldığı belirlenmiştir. Bu kapsamda Kütahya il ve ilçe belediyelerinin sosyal medya platformlarını aynı amaç doğrultusunda yararlandıkları ve

sosyal medyanın etkileşim ve katılımcı özelliklerinden faydalanılmadan tek taraflı iletişim aracı olarak kullandıkları tespit edilmiştir.

Demirdöven ve Kaya (2019) “Büyükşehir Belediyelerinde Sosyal Medya Kullanımı: Sorunlar ve Öneriler” isimli çalışmalarında Türkiye’deki 30 büyükşehir belediyesinin sosyal medya kullanımlarını analiz etmiştir. Çalışmada amaç, büyükşehir belediyelerinin web sitelerinde ikonları bulunan sosyal medya platformlarını incelemek, sosyal medya platformlarının hangilerinden yararlandıklarını ve sosyal medya platformlarını kullanma amaçlarını belirlemektir. Araştırmanın sonuçlarına göre, büyükşehir belediyelerinin sosyal medya kullanımının fayda getireceğinin bilincinde oldukları fakat yine de sosyal medyayı sınırlı kullandıkları görülmüştür. Belediyelerin sosyal medyayı kullanım amaçlarının hizmet sağlama, projelerini duyurma, altyapı hizmetleri gibi çeşitli belediye işleriyle ilgili bilgilendirme olduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda belediyelerin sosyal medya kullanımı kapsamında çift yönlü ve katılımcı bir iletişim politikası yerine tek yönlü bir iletişim modelini benimsedikleri görülmüştür. Bu da ilgili araştırmada araştırmanın konusu çerçevesinde büyük bir eksiklik olarak nitelendirilmiştir.

Yavuz ve Duvan (2019) “Belediyelerin Kurumsal İletişiminde Sosyal Medya: Karadeniz Bölgesi Örneği” isimli çalışmalarında Karadeniz Bölgesindeki 32 belediyenin kurumsal iletişim kapsamında sosyal medya kullanımlarını içerik analizi yöntemiyle incelemiştir. İlgili analiz Karadeniz bölgesindeki belediyelerin sosyal medya hesaplarındaki 17 Eylül – 16 Ekim 2018 tarihli içerikleri kapsamaktadır. Araştırmanın sonucuna göre, belediyelerin sosyal medya kullanımına yönelik bir ilgi ve yöneliminin olduğu fakat kurumsal iletişim bağlamında sosyal medya platformlarını tıpkı geleneksel iletişim araçları gibi tek taraflı kullandığı, sosyal medya platformlarının yalnızca kurumsal dış iletişim bağlamında kullanıldığı ve kurumsal iç iletişimde kullanılmadığı tespit edilmiştir.

Kılıç ve Dikmen (2021) Türkiye’deki belediyelerin web sitesi ve sosyal medya kullanımlarını belirlemeyi amaçladıkları “Sayısal Belediyecilik: Türkiye’deki Belediyelerin Yeni Medya Kullanımları” isimli çalışmalarında 81 il ve 919 ilçe belediyesinin web siteleri, Facebook, Twitter, Instagram ve Youtube hesaplarını incelemiştir. 10-27 Mart 2020 tarihleri aralığındaki veriler web hasatçılığı yöntemiyle analiz edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre bin belediyeden 932 tanesinin web sitesinin işler olduğu fakat web sayfalarının sosyal medya ile ilişkilendirilmesinde sorunlar bulunduğu belirlenmiştir. Belediyelerin sosyal medya kullanımları kapsamında 944 belediyenin Facebook, 804 belediyenin Twitter, 729 belediyenin Instagram hesabı, 665 belediyenin ise Youtube kanalı olduğu tespit edilmiştir. Bazı belediyelerde yalnızca hesap açıldığı fakat hesabın aktif şekilde kullanılmadığı, paylaşım ve takipçi sayılarının az olduğu görülmüştür. En etkin kullanılan sosyal medya hesaplarının ilçe belediyelerine ait olduğu belirlenmiştir.

Matisaeva ve Maksüdünov (2023) “Kırgızistan’da Belediyelerin Sosyal Medya Kullanımına İlişkin Genel Bir Değerlendirme” isimli çalışmalarında Kırgızistan’daki 32 belediyenin Facebook, Instagram, Twitter ve Youtube platformlarını kullanıp kullanmadıklarına yönelik bir içerik analizi gerçekleştirmiştir. Araştırmanın kapsamı bu hesaplardan 1 Eylül – 30 Kasım 2022 tarihleri arasında yapılan paylaşımlardır. Araştırma sonuçlarına göre Bişkek, Oş ve Calal-Abad gibi büyük şehir belediyelerinin dışındaki belediyeler sosyal medyayı oldukça az kullanmaktadır. Facebook ve Instagram platformunun belediyeler tarafından en çok tercih edilen platformlar olduğu görülmüştür.

Bonsón, Torres, Royo ve Flores (2012) “Local e-government 2.0: Social media and corporate transparency in municipalities” başlıklı çalışmalarında yerel yönetimlerin kurumsal şeffaflık ve katılımcı bir yaklaşımı benimseme kapsamında iletişim teknolojilerinden Web 2.0 teknolojilerini ve sosyal medya araçlarını kullanımlarına yönelik genel bir bakış sunmayı amaçlamışlardır.

Araştırmanın sonuçlarına göre çoğu yerel yönetimin Őeffaflıėı artırmak için Web 2.0 teknolojilerini ve sosyal medya araçlarını kullandıkları grlmştr. Fakat genel olarak kurumsal iletişim bağlamında ve katılımcı bir yaklaşım sergilemek adına yerel belediyelerin Web 2.0 teknolojilerini sınırlı kullandıkları tespit edilmiştir.

Svidroňov, Kařakov ve Vrbianov (2018-2019) “Can Social Media be a Tool for Participatory Governance in Slovak Municipalities?” isimli çalışmalarında Slovak bölgesel kasabalarının sosyal medya kullanımlarını belirlemeyi amaçlamışlardır. Araştırma kapsamında seçilmiş belediyelerin sosyal medya araçlarından olan Facebook platformunu kullanım Őekilleri 2018 yılının Őubat ve Mart aylarında Quınty adı verilen bir araç aracılığıyla analiz edilmiştir. Aynı zamanda belediye çalışanlarına yönelik bir anket çalışması da yapılmıştır. Belediyelerin Facebook sayfalarının analiz edilmesi ve yapılan anket çalışmasının sonuçlarına göre belediyeler Facebook platformunu esas olarak vatandaşları bilgilendirmek ve vatandaşlardan bazı kamusal hizmetler için finansman elde edilmesine yönelik belirli etkinliklerde oy vermelerini istemek amacıyla kullanılmaktadır. Araştırmanın sonucuna göre belediyelerin sosyal medya araçlarından biri olan Facebook platformunu vatandaşların katılımını sağlama bağlamındaki kullanımları olduğa sınırlıdır.

Faber, Budding ve Gradus (2020) “Assessing social media use in Dutch municipalities: Political, institutional, and socio-economic determinants” isimli çalışmalarında Hollanda yerel belediyelerinin sosyal medya araçlarını etkileşim amaçlı ne lde kullandıklarını ve bu kullanımı hangi faktörlerin etkilediğini belirlemeyi amaçlamışlardır. Bu doğrultuda, çalışma kapsamında Hollanda yerel belediyelerinin Twitter platformunu etkileşim için ne lde kullandıklarını ve bunun siyasi, kurumsal ve sosyo-ekonomik faktörlerle ilişkisini incelemişlerdir. Buna göre siyasi bağlamda parçalanmalar yaşayan belediyelerin Twitter platformunu daha fazla kullandığı tespit edilirken; bunun da siyasi çeşitliliğin daha fazla çevrim içi etkileşim için bir teşvik niteliği taşıdığı düşünülmüştür. Uzun bir süredir Twitter hesabına sahip olan belediyelerin ise Twitter platformunun imkanlarını daha gelişmiş Şekilde kullandıkları görülmüş; bu da daha uzun deneyim doğrultusunda belediyelerin bir platformun güçlü ve zayıf yönlerini daha iyi bildiklerini gösterdiği düşünülmüştür. Aynı zamanda belediyelerde 20-65 yaş grubundaki kişilerin daha fazla olmasının ve yüksek eğitimli kişilerin belediye bünyesinde çalışmasının, belediyelerin sosyal medyayı etkileşim bağlamında daha çok kullandıkları tespit edilmiştir.

Bhatia ve Mabillard (2022) “How do cities use their communication channels? A study of social media adoption in two European federal states” isimli çalışmalarında İşvire ve Avusturya Őehirlerinin halkla iletişim kurmak için tercih ettiği iletişim kanalları araştırılmıştır. Araştırma kapsamında, Şehirlerin kullandığı başlıca iletişim kanallarının neler olduğu belirlenmeye çalışılırken diğer yandan da birden fazla kanal üzerinden iletişim kuran Şehirlerin sosyal medyayı benimseme olasılıklarının daha yüksek olup olmadığı tartışılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre araştırmanın örneklemine oluşturan Şehirlerin sosyal medya platformlarını geleneksel araçlara kıyasla daha az aktif Şekilde kullandıkları tespit edilmiştir. Ancak sosyal medya platformlarını geleneksel araçlara göre daha az kullanan Şehirlerin sosyal medya bağlamındaki varlıklarını zamanla genişletme olanaklarının yüksek olduğu belirtilmiştir.

3. KURUMSAL İLETİŞİM VE SOSYAL MEDYA

İletişim bir bilgi yaratımı ve edinimi bağlamında anlam yaratma süreci olarak tanımlanabilir. İletişim kavramı çok boyutlu bir kavram olmakla birlikte birey iletişimi bağlamında simgeler yoluyla iletilerin, bilgilerin ve enformasyonun hedefe iletilmesi ve hedeften geri bildirim sağlanmasıdır (Aşkun, 1990: 11; Murphy, 1991: 830-831; Luhmann, 1992: 251-252; Zillioğlu, 1993: 2; Mutlu, 1998: 168; Williams, 2018: 88; Fiske, 2019: 71). Kurumsal iletişim ise çok daha kapsamlı bir iletişim

sürecini ifade eder. Kurumsal iletişim kurumun amaç ve hedefleri doğrultusunda, işleyişi doğru ve sağlıklı şekilde yürütebilmek için kurum içi ve kurum dışı bilgi akışı, kurum içindeki motivasyon, değerlendirme, eğitim, karar alma, karar uygulama ve denetimi sağlama gibi belli başlı kuralların olduğu ve sürecin bu kurallar çerçevesinde yürütüldüğü bir iletişim çeşididir (Sabuncuoğlu ve Tüz, 1995: 20). Bu kapsamda kurumsal iletişimde temel amaç; iç ve dış çevreyle uyumlu ve sağlıklı bir biçimde iletişim kurarak görevlerin yerine getirilmesini sağlayarak dış çevreden alınan girdileri çıktılarına dönüştürmek ve kurumun hem iç iletişimini sağlamak hem de dış çevreyle sürekli iletişim halinde olmasına imkan yaratmaktır (Kılıçaslan, 2013: 215).

Teknolojik gelişmeler kapsamında internetin keşfi ve dijitalleşmeyle birlikte yeni medya ortamları ortaya çıkmış ve bireylerin geleneksel medya araçları karşısındaki pasif konumları aktif hale gelmiştir. Yeni medya, sosyal medya ya da dijital medya olarak ifade edilen bu dijital çağ çerçevesinde birey artık sınırsız bir alan içerisinde deneyim yaşamaktadır. Sosyal medya, bireylerin kendi profillerini oluşturabildikleri, diğer kullanıcılarla bu profiller aracılığıyla iletişim kurabildikleri, onların gönderilerini görebildikleri (Boyd ve Ellison, 2008: 211), web 2.0 teknolojisinin temelinde profildeki içerikleri düzenleyip değiştirebildikleri ve yeniden içerik oluşturabildikleri dijital ortamlardır (Kaplan ve Haenlein, 2010: 61). Sosyal medyanın geleneksel medyadan farkı ise kullanıcının deneyimi bağlamındadır. Kullanıcılar geleneksel medyada yeni medyaya kıyasla oldukça pasif konumdadırlar. Medyadan gelen iletiler geleneksel medyada bireye iletilir ve bu noktada geri bildirim sınırlıdır. Teknolojinin gelişimi, internetin keşfi ve dijitalleşmeyle birlikte günümüz sosyal medyasında aktif kullanıcı söz konusudur. Buna göre Rogers yeni medyanın temel niteliklerini etkileşim, eşzamansızlık ve kitlesizleştirme olarak belirtir (Yanık, 2016: 902). Etkileşim; yeni medya sayesinde bireyin anında geri bildirim verebilmesini kapsarken eşzamansızlık zaman ve mekan sınırının ortadan kalkmasını ifade eder. Kitlesizleştirme ise kitleden ziyade bireyin kendisine odaklanması durumunu belirtir.

İnternetin keşfiyle birlikte dijitalleşmenin sosyal medyayı hayatın tüm evrelerine dahil etmesi kapsamında bir iletişim alanı olarak kurumsal iletişim de ilgili teknolojik gelişmelerden etkilenmiştir. Bu doğrultuda kurumlar halkla ilişkiler, pazarlama, müşteri ilişkileri gibi pek çok alan için dijital mecralarda var olabilmeyi çağın gerekliliği olarak görmektedir. Günümüz teknolojisini takip eden ve dijital çağ gereği her yeni güne yeni bir güncellemeyle uyanan yeni nesil tüketiciler/kullanıcılar/müşteriler de kurumları dijitalleşmeye iten en önemli sebeplerden biri olarak görülebilir. Dolayısıyla kurumlar müşterileriyle ya da kullanıcılarıyla sağlıklı bir iletişim kurabilmek bağlamında çağın gerektirdiği şekilde hareket etmek ihtiyacı hissetmektedir. Bunu da yeni medya platformlarında var olarak ve o platformları verimli şekillerde kullanarak yapmaktadırlar. Bu kapsamda kurumlar sosyal medya platformlarında var olarak proje ve hizmetleri hakkında kamuya hızlı şekilde detaylı bilgi verebilmekte, başarılarını duyurabilmekte, basınla ilişkilerin sürekliliğini asgari çabayla devam ettirebilmekte, reklam çalışmalarlarıyla kurum veya marka tanıtımı yapabilmekte ve doğrudan hızlı ve pratik şekilde halkla ilişkiler geliştirebilmektedir (Uzunoğlu, Onat, Aşman Alikılıç, ve Yeygel Çakır, 2009, s.83) Dolayısıyla sosyal medyanın kurumsal iletişim açısından öneminin genel itibarıyla sosyal medyanın bir reklam ortamı, sponsorlu bir içerik ortamı, bir gazetecilik ve halkla ilişkiler ortamı olmasından ve gençler bağlamında videolu önem taşımasından kaynaklandığı söylenebilir (Geray, 2019, s.104)

Çalışmanın konusu itibarıyla kent belediyelerinin de neredeyse tüm sosyal medya platformlarında var olmaları, kurumların dijitalleşen kurumsal iletişimi kapsamında önem arz eder. Belediyeler sosyal medya platformları aracılığıyla verdikleri veya verecekleri hizmetleri, bölge sakinlerinin problemleri ve çözümlerini, etkinlikler, projeler ve bölgeden haberleri sürekli olarak takipçileriyle paylaşmakta ve çağın gerekliliğini yerine getirmeye çalışmaktadırlar.

3.1. BELEDİYELERİN KURUMSAL İLETİŞİM KAPSAMINDA SOSYAL MEDYA KULLANIMLARI

Belediyeler başarılı sayılabilmeleri bağlamında hizmetleriyle ve hayata geçirdikleri projeleriyle bölge vatandaşlarının memnuniyetini kazanmak ve takdirini toplamak zorundadır. Bu kapsamda gerçekleştirilen ve gerçekleştirilecek hizmetlerin tanıtımının yapılması bir yana, aynı zamanda vatandaşların istek, ihtiyaç, Őikayet, önerilerinin dikkate alınması ve hatta vatandaşların karar alma süreçlerine katılımlarının sağlanması gerekir (Tarhan, 2012: 80). Bunlar belediyelerin iletişim süreçlerini sağlıklı ve başarılı şekilde yürütebilmeleri bağlamında oldukça önemlidir.

Teknolojinin gelişmesi ve dijitalleşmeyle birlikte yeni medya teknolojilerinin de ortaya çıkması, iletişimi pek çok yönden ve alandan etkilediği bilinen bir gerçektir. Bu doğrultuda dijitalleşen iletişim belediyelerin de iletişim süreçlerini dijitalleştirmiştir. Günümüzde tıpkı her birey, kurum ve kuruluşun sosyal medya mecralarını yoğun ve çok amaçlı şekillerde kullanması gibi belediyeler de hizmetleri, projelerini, misyon ve vizyonlarını aktarabilmek bağlamında dijital mecraları kullanmaktadır. Sosyal medya, yeni medya ve dijital mecra olarak da adlandırılan bu yeni dijital düzen, geleneksel medyanın temsil ettiği tek taraflı iletişim modelinin aksine, etkileşim ve geribildirim olanağına sahip, zaman ve mekan sınırlaması olmaksızın, katılımcılı bir iletişim modelini destekler. Bu doğrultuda çalışmanın konusu itibariyle belediyelerin teknolojinin de gelişmesiyle birlikte hizmetlerini, projelerini, misyon ve vizyonlarını hedef kitlelerine sosyal medya araçları aracılığıyla aktarırken sosyal medyanın çift taraflı iletişim modelini kullanıp kullanmadıkları, bölge vatandaşlarıyla etkileşim sağlayıp sağlayamadıkları, karar alma ve uygulama süreçlerinde katılımcılı bir modeli tercih edip etmedikleri incelenmesi ve analiz edilmesi gereken bir durum niteliği taşımaktadır.

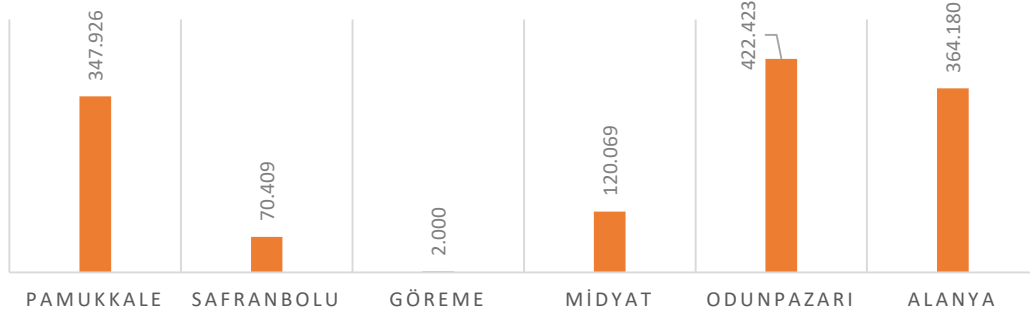
4. YÖNTEM

Araştırmanın konusu UNESCO Dünya Mirası listesindeki Türk kent belediyelerinin sosyal medyayı kullanım şekilleridir. Araştırmanın amacı UNESCO Dünya Mirası listesindeki Türk kentlerinin belediyelerinin sosyal medya kullanım şekilleri incelenerek ilgili belediyelerin kurumsal iletişim bağlamında yeni medyanın sunduğu etkileşimlilik, kitlesizleştirme ve eşzamansızlık gibi imkanlardan ne derece faydalandıklarının belirlenmesidir. Bu doğrultuda araştırmadaki esas amaç UNESCO Dünya Mirası listesindeki Türk kentlerinin sosyal medyayı nasıl, ne sıklıkla ve hangi amaçla kullandıklarıdır. Araştırma nicel bir çalışma olup araştırmada kullanılan yöntem içerik analizidir. İçerik analizi yazılı ya da görüntülü materyalin dizgeli bir analizinin yapılarak sayılamayanların nicelleştirilmesi şeklinde tanımlanabilir (Aziz, 2022: 121). Araştırmanın evreni UNESCO Dünya Mirası listelerinde yer alan Pamukkale, Safranbolu, Göreme, Midyat, Odunpazarı ve Alanya kent belediyeleridir. Araştırmanın örneklemini ise amaçlı örnekleme yöntemi aracılığıyla belirlenmiş olup ilgili belediyelerin Facebook, Instagram, Twitter ve Youtube hesaplarıdır. Araştırmanın kapsamı UNESCO Dünya Miras listelerindeki kentlerin sosyal medya hesaplarından oluşmaktayken ilgili araştırma 1 Ocak 2023- 31 Ekim 2023 tarihleri aralığındaki paylaşımlarla sınırlandırılmıştır.

5. BULGULAR VE ANALİZ

Araştırmanın konusu çerçevesinde UNESCO Dünya Mirası listesinde olan Pamukkale, Safranbolu, Göreme, Midyat, Odunpazarı ve Alanya kentlerinin belediyelerinin sosyal medya kullanım durumlarının belirlenebilmesi amacıyla gerçekleştirilen içerik analizinden önce ilgili kentlerin nüfus dağılımları tespit edilmiştir. Zira belediyelerin gerçekleştirdikleri ve sosyal medyada tanıtımını yaptıkları hizmet ve projeleri, etkinlikleri, sosyal yardım ve sorumlulukları gibi durumların belediyelerin nüfus dağılımına göre değişen ödenekleriyle de ilgili olabildiği düşünülmektedir. Bu

kapsamda güncel nüfus dağılımı bağlamında 422.423 nüfusıyla en yüksek nüfusa sahip kentin Odunpazarı olduğu tespit edilmiştir. Alanya'nın nüfusu 364.180 iken Pamukkale'nin nüfusunun 347.926 olduğu belirlenmiştir. Midyat'ın nüfusunun 120.069 olduğu görülmüş ve Safranbolu'nun nüfusunun ise 70.049 olduğu tespit edilmiştir. En düşük nüfusun ise 2000 nüfusa sahip Göreme olduğu belirlenmiştir. UNESCO Dünya Mirası listesindeki Türk Kentlerinin nüfus dağılımları aşağıdaki gibidir;

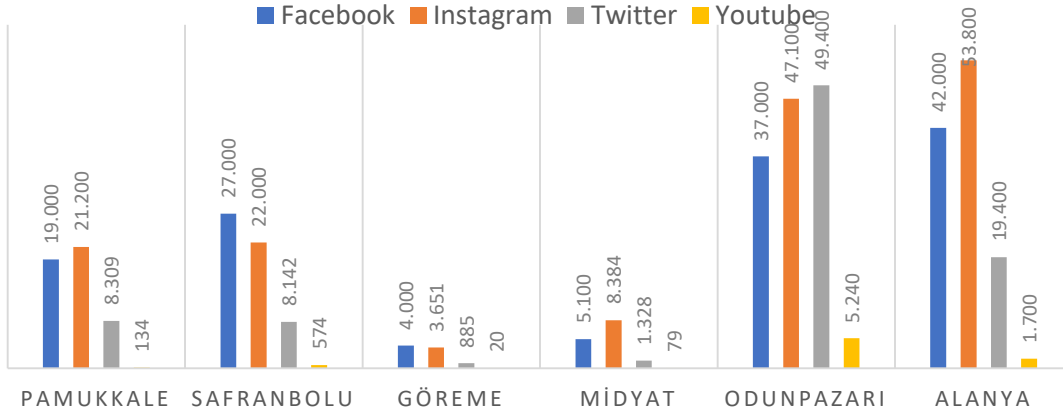
Şekil 1. UNESCO Dünya Mirası Türk Kentleri Nüfus Dağılımı

UNESCO Dünya Mirası Kent Belediyelerinin sosyal medya hesap durumlarına yönelik yapılan analiz kapsamında Pamukkale, Safranbolu, Göreme, Midyat, Odunpazarı ve Alanya kent belediyelerinin hepsinin Facebook, Instagram, Twitter ve Youtube hesaplarının bulunduğu tespit edilmiştir. UNESCO Dünya Mirası Kent Belediyelerinin sosyal medya hesap durumlarıyla ilgili tablo aşağıdaki gibidir;

Tablo 1. UNESCO Dünya Mirası Türk Kent Belediyeleri Sosyal Medya Hesap Durumları

	Pamukkale	Safranbolu	Göreme	Midyat	Odunpazarı	Alanya
Facebook	Var	Var	Var	Var	Var	Var
Instagram	Var	Var	Var	Var	Var	Var
Twitter	Var	Var	Var	Var	Var	Var
Youtube	Var	Var	Var	Var	Var	Var

Araştırmanın konusu itibariyle belirlenen UNESCO Dünya Mirası listesinde yer alan 6 kent belediyesinin sosyal medya hesaplarının abone sayıları tespit edilmiştir. UNESCO Dünya Mirası Kent Belediyelerinin sosyal medya hesaplarının abone sayıları kapsamında hazırlanan grafik aşağıdaki gibidir;

Şekil 2. UNESCO Dünya Mirası Kent Belediyelerinin Sosyal Medya Hesaplarının Abone Sayıları

Bu kapsamda Pamukkale Belediyesinin Facebook hesabının abone sayısının 19.000, Instagram hesabının abone sayısının 21.200, Twitter hesabının abone sayısının 8309 ve Youtube hesabının abone sayısının 134 olduğu görülmüştür. Bu kapsamda Pamukkale Belediyesinin sosyal medya kullanıcıları tarafından en çok Instagram hesaplarının takip edildiğini söylemek mümkündür. Safranbolu Belediyesinin Facebook hesabının abone sayısının 27.000, Instagram hesabının abone sayısının 22.000, Twitter hesabının abone sayısının 8142 ve Youtube hesabının abone sayısının 574 olduğu belirlenmiştir. Buna göre Safranbolu Belediyesi kapsamında kullanıcıların en çok Facebook hesaplarını takip ettiği anlaşılmaktadır. Göreme Belediyesinin Facebook hesabının abone sayısının 4.000, Instagram hesabının abone sayısının 3651, Twitter hesabının abone sayısının 885 ve Youtube hesabının abone sayısının 20 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre Göreme Belediyesinin diğer belediyelerin sosyal medya hesaplarının abone sayılarına göre en az abone sayısına sahip olan belediye olduğu belirlenmiştir. Göreme Belediyesi Facebook hesabının kullanıcılar tarafından en çok takip edilen hesap olduğu görülmüştür. Midyat Belediyesinin Facebook hesabının abone sayısının 5100, Instagram hesabının abone sayısının 8384, Twitter hesabının abone sayısının 1328 ve Youtube hesabının abone sayısının 79 olduğu tespit edilmiştir. Midyat Belediyesinin de Göreme Belediyesinin ardından en az takipçi sayısına sahip belediye olduğu görülmüştür. Midyat Belediyesi kapsamında en fazla takipçili hesabın ise Instagram hesabı olduğu belirlenmiştir. Odunpazarı Belediyesinin Facebook hesabının abone sayısının 37.000, Instagram hesabının abone sayısının 47.100, Twitter hesabının abone sayısının 49.400 ve Youtube hesabının abone sayısının 5.240 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre Odunpazarı Belediyesinin ilgili 6 belediye kapsamında en fazla takipçili 2 belediyeden biri olduğu görülmüştür. Odunpazarı Belediyesinin en fazla abone sayısına sahip olduğu hesabı ise Twitter hesabıdır. Son olarak Alanya Belediyesinin Facebook hesabının abone sayısının 42.000, Instagram hesabının abone sayısının 53.800, Twitter hesabının abone sayısının 19.400 ve Youtube hesabının abone sayısının 1700 olduğu belirlenmiştir. Bu doğrultuda Alanya Belediyesinin ilgili 6 belediye arasında en fazla abone sayısına sahip iki belediyeden biri olduğu görülmüştür.

5.1. UNESCO DÜNYA MİRASI KENT BELEDİYELERİNİN FACEBOOK HESAPLARI

UNESCO Dünya Mirası listesindeki 6 kent belediyesinin Facebook hesaplarına yönelik gerçekleştirilen analize göre Pamukkale Belediyesi'nin 2015 yılında, Safranbolu Belediyesi'nin 2012 yılında, Göreme Belediyesi'nin 2011 yılında, Midyat Belediyesi'nin 2019 yılında, Odunpazarı Belediyesi'nin 2012 yılında, Alanya Belediyesi'nin 2011 yılında Facebook hesaplarını açtıkları belirlenmiştir. Tüm belediyelerin Facebook hesapları tipinin sayfa olduğu görülmüştür. Belediyelerin Facebook hesaplarının kullanıcılar tarafından 3.0 ila 4.0 arasında puanlandığı tespit

edilmiştir. Belediyelerin Facebook hesaplarının hepsinde kurumsal logo ve resmi site bağlantısı bulunmaktadır. UNESCO Dünya Mirası Kent Belediyelerinin Facebook hesaplarının analizi bağlamında oluşturulan tablo aşağıdaki gibidir;

Tablo 2. UNESCO Dünya Mirası Kent Belediyeleri Facebook Hesaplarının Analizi

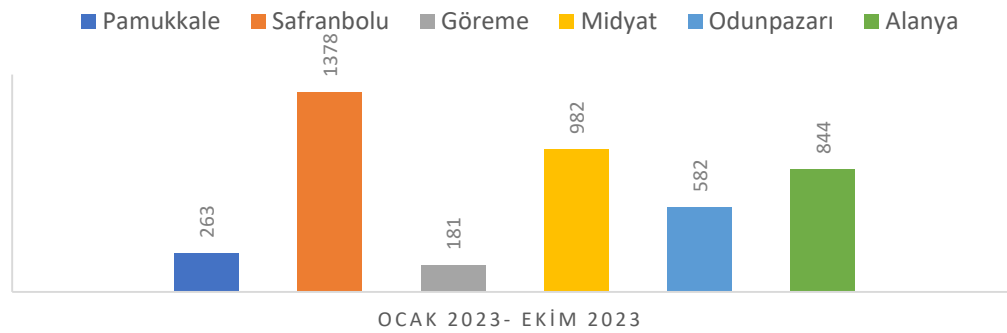
	Pamukkale	Safranbolu	Göreme	Midyat	Odunpazarı	Alanya
Açılış Tarihi	2015	2012	2011	2019	2012	2011
Hesap Tipi	Sayfa	Sayfa	Sayfa	Sayfa	Sayfa	Sayfa
Puan	3.1/5.0	3.0/5.0	4.0/5.0	3.0/5.0	3.7/5.0	3.6/5.0
Kurumsal Logo	Var	Var	Var	Var	Var	Var
Resmi Site Bağlantısı	Var	Var	Var	Var	Var	Var
Doğrudan İletişim Kanalı Bağlantısı	E posta – Telefon – Web	E posta – Telefon – Web	E posta – Telefon- Web	Telefon – Web	E posta – Telefon- Web	E posta – Telefon- Web- WhatsApp
Hesap Linki	Bpamukkale	safranbolubl	goreme.belediy	midyatbl	odunpazaribelediyes	Alanyabelediyes

Araştırmanın kapsamı doğrultusunda UNESCO Dünya Mirası Kent Belediyeleri Facebook gönderilerinin aylık dağılımı Ocak 2023-Ekim 2023 arasındaki zaman dilimiyle sınırlandırılmıştır. Buna göre Pamukkale Belediyesi en çok Eylül ayında gönderi paylaşımında bulunurken, Safranbolu Belediyesi en çok Ekim ayında, Göreme Belediyesi en çok ağustos ayında, Midyat Belediyesi en çok Nisan ayında, Odunpazarı Belediyesi en çok Ekim ayında, Alanya Belediyesi en çok yine Ekim ayında gönderi paylaşmıştır. Belediyelerin Facebook gönderilerinin aylık dağılımıyla ilgili bilgi veren tablo aşağıdaki gibidir;

Tablo 3. UNESCO Dünya Mirası Kent Belediyeleri Facebook Gönderilerinin Aylık Dağılımı

	Pamukkale	Safranbolu	Göreme	Midyat	Odunpazarı	Alanya
Ocak 2023	28	129	10	48	60	56
şubat 2023	23	110	22	104	50	64
Mart 2023	20	146	23	102	50	99
Nisan 2023	23	149	31	149	55	109
Mayıs 2023	23	95	16	103	49	85
Haziran 2023	34	166	14	90	57	109
Temmuz 2023	15	95	10	87	52	46
Ağustos 2023	31	123	37	81	46	48
Eylül 2023	40	155	4	110	61	82
Ekim 2023	26	210	14	108	102	146
Toplam	263	1378	181	982	582	844

UNESCO Dünya Mirası listesinde yer alan belediyelerin Facebook gönderilerinin toplam sayısal değerleri incelendiğinde Facebook platformunda Ocak 2023-Ekim 2023 tarihleri aralığında en fazla paylaşım yapan belediyenin 1378 gnderiyle Safranbolu Belediyesi olduğu belirlenmiştir. Aynı tarih aralığında en az paylaşım yapan belediyenin ise 181 gnderiyle Göreme Belediyesi olduğu tespit edilmiştir. Belediyelerin Facebook gönderilerinin toplam sayısal değerleri aşağdaki gibidir;

şekil 3. UNESCO Dünya Mirası Kent Belediyeleri Facebook Gönderileri Toplamı

UNESCO Dünya Mirası Kent Belediyelerinin sosyal medya platformlarında paylaştıkları gönderilerine yönelik yapılacak olan içerik analizi kapsamında 10 ayrı kategori belirlenmiştir. Buna göre içerik analizi kapsamında Facebook gönderilerinin sınıflandırıldığı kategoriler aşağdaki gibidir;

Tablo 4. Gönderilerin Sınıflandırıldığı Kategoriler

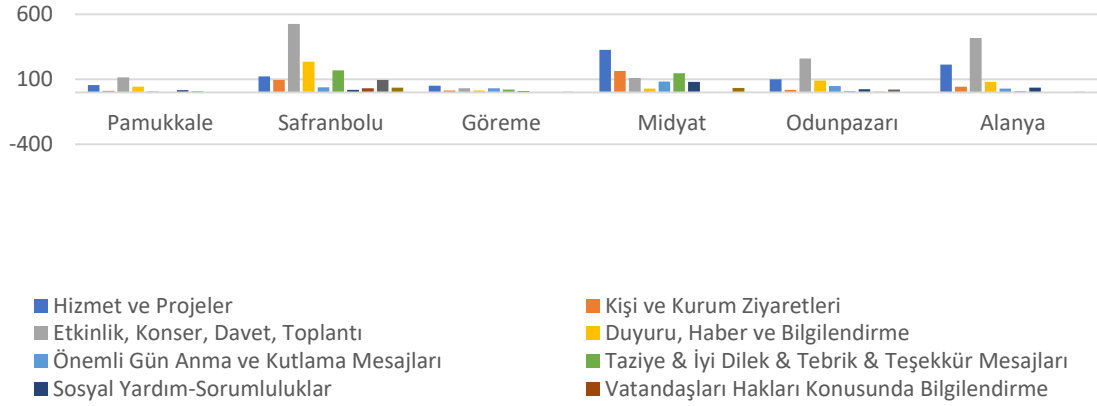
Hizmet ve Projeler
Kişi ve Kurum Ziyaretleri
Etkinlik & Konser & Davet & Toplantı
Duyuru & Haber & Bilgilendirme
Önemli Gün Anma ve Kutlama Mesajları
Taziye & İyi Dilek & Tebrik & Teşekkür Mesajları
Sosyal Yardım ve Sorumluluklar
Vatandaşları Hakları Konusunda Bilgilendirme
Vatandaşlarla Bir Araya Gelme & Vatandaşlardan Fikir Alma
Diğer

Belirlenen kategoriler kapsamında UNESCO Dünya Mirası kent belediyelerinin Facebook gönderilerine yönelik gerçekleştirilen içerik analizine göre Pamukkale Belediyesi sosyal medya platformlarından biri olan Facebook platformunu en çok “Etkinlik & Konser & Davet & Toplantı” ile ilgili gönderilerin paylaşılması noktasında kullanmaktadır. “Vatandaşlarla Bir Araya Gelme & Vatandaşlardan Fikir Alma” kategorisi bağlamında ise ilgili belediyenin hiçbir gönderi paylaşmadığı belirlenmiştir. Bu kapsamda Pamukkale Belediyesinin sosyal medya platformlarından biri olan Facebook platformunu vatandaşlarla bir araya gelmek ve onlardan fikir almak için bir aracı olarak kullanmadığı anlaşılmıştır. Safranbolu Belediyesi de yine sosyal medya platformlarından biri olan Facebook platformunu en çok “Etkinlik & Konser & Davet & Toplantı” ile ilgili gönderiler bağlamında kullanmaktadır. Etkinlik & Konser & Davet & Toplantı kategorisi kapsamında 527 gönderi paylaşımında bulunan Safranbolu Belediyesinin belediyeler tarafından düzenlenen etkinlik ve aktivitelerin sosyal medyada paylaşılması bağlamında en aktif belediye olduğu görülmektedir. Safranbolu Belediyesi aynı zamanda hizmet ve projelerin tanıtımı, kişi ve kurum ziyaretleri, duyuru ve bilgilendirme, vatandaşlarla bir araya gelip onlardan fikir alma gibi kategorilerde de oldukça aktif şekilde paylaşımlar yapmaktadır. Göreme, Midyat, Odunpazarı ve Alanya Belediyeleri de Facebook platformunu en çok “Etkinlik” kategorisi kapsamında kullanırken; ilgili belediyeler kapsamında en az paylaşım yapılan kategorinin “Vatandaşları Hakları Konusunda Bilgilendirme” kategorisi olduğu görülmüştür. UNESCO Dünya Mirası Kent Belediyeleri Facebook gönderilerinin içerik analiziyle ilgili hazırlanan tablo aşağıdaki gibidir;

Tablo 5. UNESCO Dünya Mirası Kent Belediyeleri Facebook Gönderilerinin İçerik Analizi

	Pamukkale	Safranbolu	Göreme	Midyat	Odunpazarı	Alanya
Hizmet ve Projeler	56	123	51	327	102	215
Kişi ve Kurum Ziyaretleri	12	96	14	166	20	45
Etkinlik & Konser & Davet & Toplantı	115	527	33	110	261	419
Duyuru & Haber & Bilgilendirme	45	237	15	30	90	82
Önemli Gün Anma ve Kutlama Mesajları	8	40	31	83	48	30
Taziye & İyi Dilek & Tebrik & Teşekkür Mesajları	2	170	23	148	9	11
Sosyal Yardım-Sorumluluklar	17	20	10	80	24	36
Vatandaşları Hakları Konusunda Bilgilendirme	7	32	0	0	4	2
Vatandaşlarla Bir Araya Gelme & Fikir Alma	0	97	0	3	22	0
Diğer	1	36	4	35	2	4
Toplam	263	1378	181	982	582	844

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere UNESCO Dünya Mirası listesinde yer alan ve araştırmanın kapsamını oluşturan Pamukkale, Safranbolu, Göreme, Midyat, Odunpazarı ve Alanya Belediyeleri Facebook platformunu genel olarak sırasıyla en çok etkinlik, hizmet ve projelerin tanıtımı, duyuru ve bilgilendirme, kişi ve kurum ziyaretleri, taziye ve iyi dilekler, önemli günleri anma ve kutlama, sosyal yardım ve sorumluluklar, vatandaşlarla bir araya gelme ve vatandaşları hakları konusunda bilgilendirme gibi durumlar için kullanmaktadır. Bu doğrultuda ilgili belediyelerin sosyal medya platformlarından biri olan Facebook platformunu kullanıcılara yönelik katılımcı bir iletişim modelini uygulamaktan ziyade yapılan veya yapılacak olan işlerin ve eylemlerin tanıtımına yönelik kullandıkları düşünülmektedir. Gerçekleştirilen içerik analiziyle ilgili oluşturulan şema aşağıdaki gibidir;

Şekil 4. UNESCO Dünya Mirası Kent Belediyeleri Facebook Gönderilerinin İçerik Analizi

5.2. UNESCO DÜNYA MİRASI KENT BELEDİYELERİNİN INSTAGRAM HESAPLARI

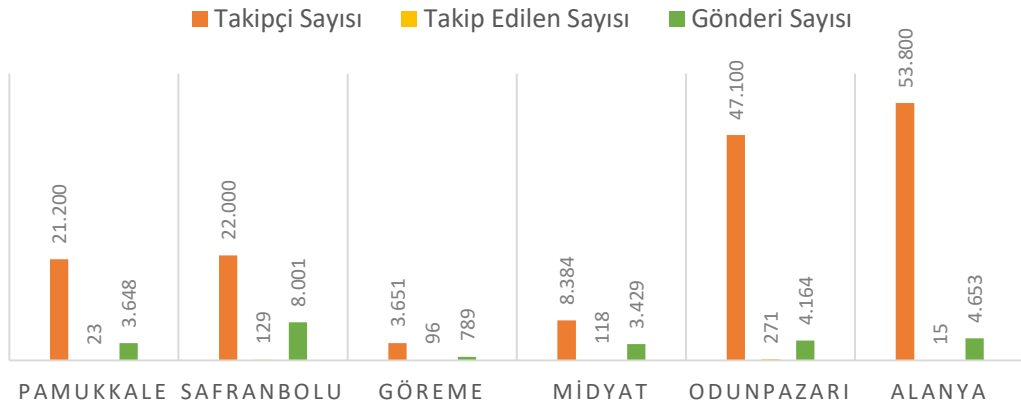
Araştırma çerçevesinde içerik analizi yapılan sosyal medya platformlarından biri de Instagram'dır. Araştırmanın kapsamını oluşturan ilgili 6 belediyenin Instagram hesaplarının analizi bağlamında belediyelerin platformda kullandıkları hesap ismi, takipçi sayısı, takip edilen sayısı, gönderi sayısı, kurumsal logo, resmi site bağlantısı ve diğer sosyal medya hesaplarına erişim linkinin olup olmadığı incelenmiştir. UNESCO Dünya Mirası kent belediyelerinin Instagram hesaplarına yönelik gerçekleştirilen analize ait tablo aşağıdaki gibidir;

Tablo 6. UNESCO Dünya Mirası Kent Belediyeleri Instagram Hesaplarının Analizi

	Pamukkale	Safranbolu	Göreme	Midyat	Odunpazarı	Alanya
Hesap İsmi	pamukkalebelediyesi	safranbolubl	goremebelediyesi	midyatbld	odunpazarı	alanyabl
Takipçi	21200	22000	3651	8384	47100	53800
Takip Edilen	23	129	96	118	271	15
Gönderi	3648	8001	789	3429	4164	4653
Kurumsal Logo	Var	Var	Var	Var	Var	Var
Resmi Site Bağlantısı	Var	Var	Var	Var	Var	Var
Diğer Hesaplara Erişim Linki	Yok	Var Youtube	Yok	Yok	Yok	Yok

Bu doğrultuda Pamukkale Belediyesi'nin Instagram hesabının ismi "pamukkalebelediyesi" şeklindedir. Hesabın takipçi sayısı 21.200 iken takip edilen sayısı 23'tür. Gönderi sayısı toplamda 3648 olarak tespit edilmiştir. Kurumsal logo Instagram hesabının profil fotoğrafı kısmında bulunmaktadır. Resmi site bağlantısı Instagram biyografi kısmında yer almakta ve diğer sosyal medya hesaplarına yönelik herhangi bir erişim linki bulunmamaktadır. Safranbolu Belediyesi'nin ismi "safranbolubl" şeklindedir. Takipçi sayısı 22.000 iken takip edilen sayısı 129'dur. Toplam

gönderi sayısının 8001 olduğu belirlenmiş ve Instagram profil fotoğrafında kurumsal logonun mevcut olduğu görülmüştür. Resmi site bağlantısının da bulunduğu tespit edilerek diğer sosyal medya hesaplarına yönelik erişim linki kapsamında Youtube hesabının linkinin bulunduğu belirlenmiştir. Göreme Belediyesi'nin ismi "goremebelediyesi" şeklinde olup takipçi sayısı 3651 iken takip edilen sayısı 96'dır. Gönderi sayısı toplamda 789 olarak belirlenmiş ve kurumsal logonun mevcut olduğu görülmüştür. Aynı zamanda resmi site bağlantısının da olduğu ve diğer sosyal medya hesaplarına ilişkin bir link bulunmadığı tespit edilmiştir. Midyat Belediyesi'nin ismi "midyatblld" şeklindedir. İlgili belediyenin Instagram hesabında takipçi sayısı 8384 iken takip edilen sayısı 118'dir. Toplam gönderi sayısı 3429 olarak görülmüş ve kurumsal logonun mevcut olduğu belirlenmiştir. Resmi site bağlantısının da bulunduğu tespit edilmiş fakat diğer sosyal medya hesaplarına yönelik bir erişim linki görülemediği tespit edilmiştir. Odunpazarı Belediyesinin ismi "odunpazarı" şeklindedir. İlgili belediyenin Instagram hesabı takip sayısı 47.100 iken takip edilen sayısı 271'dir. Toplam gönderi sayısı 4.164 olarak belirlenmiş ve kurumsal logonun bulunduğu tespit edilmiştir. Resmi site bağlantısının da olduğu görülmüş fakat diğer sosyal medya hesaplarına yönelik bir erişim linki bulunmamıştır. Alanya Belediyesi'nin ismi ise "alanyabl" şeklindedir. İlgili belediyenin Instagram hesabı çerçevesinde takipçi sayısı 53.800 iken takip edilen sayısı 15'tir. Toplam gönderi sayısı 4.653 olarak tespit edilmiş ve kurumsal logonun olduğu görülmüştür. Resmi site bağlantısının da mevcut olduğu ilgili belediyenin Instagram hesabında diğer sosyal medya hesaplarına yönelik bir erişim linki bulunmamıştır. İlgili belediyelerin takipçi, takip edilen ve gönderi sayılarının belirtildiği şema aşağıdaki gibidir;

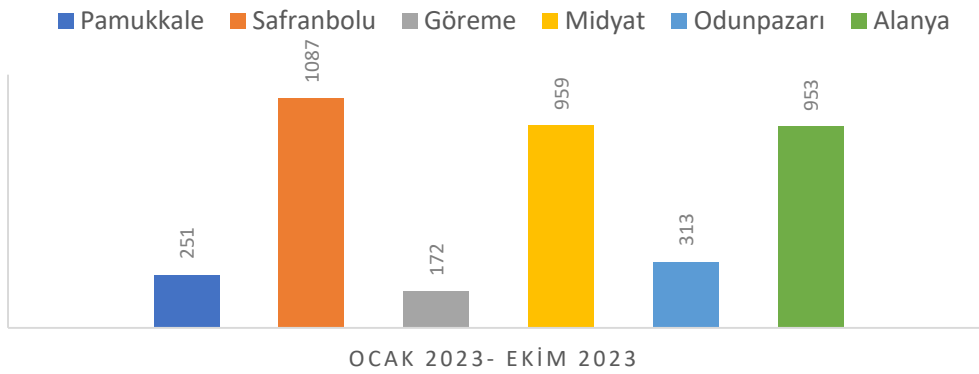
Şekil 5. UNESCO Dünya Mirası Kent Belediyeleri Instagram Hesaplarının Analizi

Araştırmanın kapsamı doğrultusunda UNESCO Dünya Mirası Kent Belediyeleri Instagram gönderilerinin aylık dağılımı Ocak 2023-Ekim 2023 arasındaki zaman dilimiyle sınırlandırılmıştır. Buna göre Pamukkale Belediyesi en çok eylül ayında gönderi paylaşırken Safranbolu Belediyesi en çok ekim ayında, Göreme Belediyesi ağustos ayında, Midyat Belediyesi nisan ayında, Odunpazarı Belediyesi ekim ayında ve Alanya Belediyesi yine ekim ayında gönderi paylaşmıştır. UNESCO Dünya Mirası kent belediyelerinin Instagram gönderilerinin aylık dağılımını gösteren tablo aşağıdaki gibidir;

Tablo 7. UNESCO Dünya Mirası Kent Belediyeleri Instagram Gönderilerinin Aylık Dağılımı

	Pamukkale	Safranbolu	Göreme	Midyat	Odunpazarı	Alanya
Ocak 2023	28	105	10	47	25	61
Şubat 2023	22	94	19	104	28	71
Mart 2023	20	132	18	97	25	110
Nisan 2023	24	132	33	142	25	110
Mayıs 2023	23	83	14	99	22	88
Haziran 2023	33	129	11	89	36	123
Temmuz 2023	15	81	11	85	30	60
Ağustos 2023	30	82	37	80	21	59
Eylül 2023	37	107	4	108	37	91
Ekim 2023	19	142	15	108	64	180
Toplam	251	1087	172	959	313	953

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere ilgili belediyelerin Instagram kullanımlarına yönelik toplam gönderi sayıları incelendiğinde en çok gönderi paylaşımının tıpkı Facebook platformunda olduğu gibi Safranbolu Belediyesi'ne ait olduğu görülmüştür. En az gönderi paylaşımı ise yine tıpkı Facebook platformunda olduğu gibi Göreme Belediyesi'ne aittir. Bu kapsamda ilgili belediyelerin Instagram gönderilerinin toplam sayısal değerleri aşağıdaki gibidir;

Şekil 6. UNESCO Dünya Mirası Kent Belediyeleri Instagram Gönderileri Toplamı

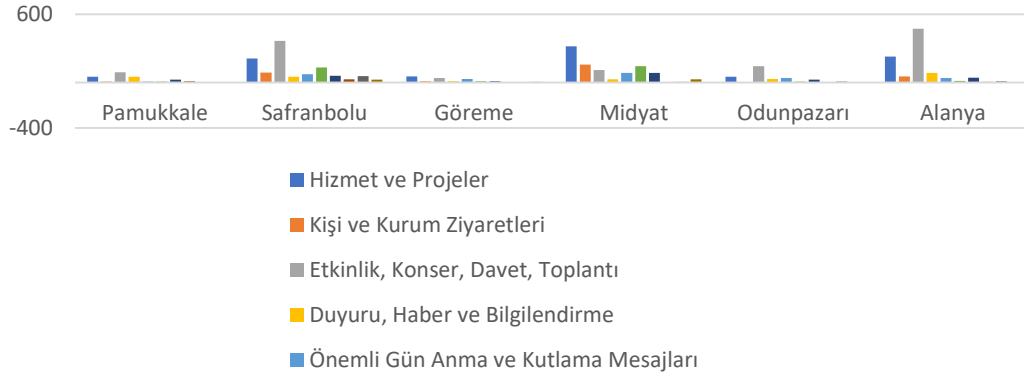
Belirlenen kategoriler kapsamında UNESCO Dünya Mirası kent belediyelerinin Instagram gönderilerine yönelik gerçekleştirilen içerik analizine göre Pamukkale Belediyesi en çok etkinlik bağlamında paylaşım gerçekleştirirken vatandaşlarla bir araya gelme ve fikir alma bağlamında herhangi bir paylaşımında bulunmamıştır. Safranbolu Belediyesi en çok etkinlik bağlamında paylaşımında bulunurken; Göreme Belediyesi en çok hizmet ve projeler bağlamında gönderi

paylaşmıştır. Midyat Belediyesi de en çok hizmet ve projeler kapsamında gönderi paylaşırken Odunpazarı Belediyesi ve Alanya Belediyesi de en çok etkinlik bağlamında paylaşım gerçekleştirmiştir. Buna göre UNESCO Dünya Mirası listesinde yer alan ilgili kentlerin belediyelerinin Instagram gönderilerine yönelik gerçekleştirilen içerik analiziyle ilgili tablo aşağıdaki gibidir;

Tablo 8. UNESCO Dünya Mirası Kent Belediyeleri Instagram Gönderilerinin İçerik Analizi

	Pamukkale	Safranbolu	Göreme	Midyat	Odunpazarı	Alanya
Hizmet ve Projeler	50	211	54	320	51	227
Kişi ve Kurum Ziyaretleri	7	88	10	159	2	53
Etkinlik & Konser & Davet & Toplantı	90	366	40	110	144	474
Duyuru & Haber & Bilgilendirme	50	49	11	27	32	85
nemli Gün Anma ve Kutlama Mesajları	7	72	30	85	39	38
Taziye & İyi Dilek & Tebrik & Teşekkür Mesajları	9	131	11	143	9	14
Sosyal Yardım ve Sorumluluklar	24	59	10	83	24	42
Vatandaşları Hakları Konusunda Bilgilendirme	11	29	0	0	2	5
Vatandaşlarla Bir Araya Gelme & Fikir Alma	0	57	2	4	7	12
Diğer	3	25	4	28	3	3
Toplam	251	1087	172	959	313	953

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere, araştırma kapsamında gerçekleştirilen içerik analizine göre belediyelerin hepsinin Instagram sosyal medya platformunda genel itibariyle gerçekleştirdikleri hizmet ve projeler ile düzenledikleri etkinlik, konser ve toplantılar bağlamında paylaşım gerçekleştirdikleri, buna ek olarak belediyelerden hiçbirinin sosyal medya platformlarından biri olan Instagram'ı katılımcı iletişim modeli bağlamında bir araç olarak kullanmadıkları tespit edilmiştir. Belediyelerin Instagram platformunu kullanımlarına yönelik gerçekleştirilen içerik analiziyle ilgili Şema aşağıdaki gibidir;

Şekil 7. UNESCO Dünya Mirası Kent Belediyeleri Instagram Gönderilerinin İçerik Analizi

5.3. UNESCO DÜNYA MİRASI KENT BELEDİYELERİNİN TWITTER HESAPLARI

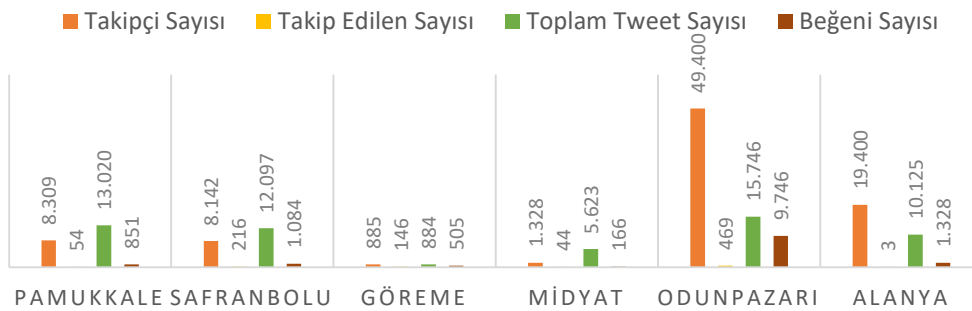
Araştırma çerçevesinde içerik analizi yapılan sosyal medya platformlarından biri de Twitter'dır. Araştırmanın kapsamını oluşturan ilgili 6 belediyenin Twitter hesaplarının analizi bağlamında belediyelerin platformda kullandıkları hesap ismi, hesabın açılma tarihi, takipçi sayısı, takip edilen sayısı, toplam tweet sayısı, beğeni sayısı, kurumsal logo, resmi site bağlantısı ve diğer sosyal medya hesaplarına erişim linkinin olup olmadığı incelenmiştir. UNESCO Dünya Mirası kent belediyelerinin Twitter hesaplarına yönelik gerçekleştirilen analize ait tablo aşağıdaki gibidir;

Tablo 9. UNESCO Dünya Mirası Kent Belediyeleri Twitter Hesaplarının Analizi

	Pamukkale	Safranbolu	Göreme	Midyat	Odunpazarı	Alanya
Hesap İsmi	PamukkaleB	SafranboluBld	Belediyegoreme	MidyatBld	Odunpazarı	ALANYABLD
Açılma Tarihi	2014	2012	2012	2019	2010	2012
Takipçi	8.309	8.142	885	1.328	49.400	19.400
Takip Edilen	54	216	146	44	469	3
Toplam Tweet	13.020	12.097	884	5.623	15.746	10.125
Beğeni	851	1.084	505	166	9.746	1.328
Kurumsal Logo	Var	Var	Var	Var	Var	Var
Resmi Site Bağlantısı	Var	Var	Var	Yok	Var	Var

Diğer Hesaplara Erişim Linki	Yok	Yok	Yok	Yok	Var (Instagram & Facebook)	Var (Facebook)
------------------------------	-----	-----	-----	-----	-------------------------------	----------------

UNESCO Dünya Mirası listesindeki 6 kent belediyesinin Twitter hesaplarına yönelik gerçekleştirilen analize göre Pamukkale Belediyesi Twitter hesabının 2014 yılında açıldığı, 8.309 takipçiye sahip olduğu 54 takip edilenin bulunduğu, toplam tweet sayısının 13.020 olduğu ve beğeni sayısının 851 olduğu görülmüştür. Pamukkale Belediyesi'nin Twitter profilinde kurumsal logonun bulunduğu, resmi site bağlantısına yönelik bir linkin mevcut olduğu ve diğer sosyal medya hesaplarına yönelik herhangi bir erişim linkinin bulunmadığı belirlenmiştir. Safranbolu Belediyesi Twitter hesabının 2012 yılında açıldığı, takipçi sayısının 8.142 ve takip edilen sayısının 216 olduğu, toplam tweet sayısının 12.097 olduğu, beğeni sayısının ise 1.084 olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Safranbolu Belediyesi'nin Twitter profilinde kurumsal logonun bulunduğu, resmi site bağlantısının mevcut olduğu ve diğer sosyal medya hesaplarına ilişkin herhangi bir erişim linkinin bulunmadığı görülmüştür. Göreme Belediyesi Twitter hesabının açılış tarihi de tıpkı Safranbolu Belediyesi Twitter hesabı gibi 2012'dir. İlgili belediyenin Twitter hesabının takipçi sayısı 885 iken takip edilen sayısının 146 olduğu görülmüştür. Toplam tweet sayısının 884 olduğu Göreme Belediyesi Twitter hesabında kurumsal logo ve resmi site bağlantısı bulunmakta iken diğer sosyal medya hesaplarına erişim linki bulunmamaktadır. Midyat Belediyesi Twitter hesabı ise 2019 yılında açılmıştır. İlgili belediyenin takipçi sayısı 1.328, takip edilen sayısı ise 44'tür. Toplam tweet sayısı 5.623 iken beğeni sayısı 166'dır. Belediyenin Twitter profilinde kurumsal logo bulunmakta fakat resmi site bağlantısı bulunmamaktadır. Aynı zamanda profilde diğer sosyal medya hesaplarına ilişkin bir erişim linki de mevcut değildir. 2010 yılında açılan Odunpazarı Belediyesi Twitter hesabının ise ilgili 6 belediye arasında en önce açılan Twitter hesabı olduğu görülmüştür. Odunpazarı Belediyesi Twitter hesabının 49.400 takipçisi vardır ve bu kapsamda ilgili belediyenin söz konusu 6 belediye arasında en fazla takipçiye sahip hesap olduğu söylenebilir. Takip edilen sayısı 469 iken toplam tweet sayısı da 15.746'dır ve bu da yine en çok tweet paylaşımı gerçekleştiren hesap olduğunu gösterir. Beğeni sayısı 9.746 iken profilde kurumsal logo mevcuttur. Aynı zamanda resmi site bağlantısı da bulunmakta ve diğer sosyal medya hesaplarına yönelik olarak Instagram ve Facebook linkleri mevcuttur. İlgili linklerden Instagram linki güncel olmakla birlikte Facebook linkinin güncel olmadığı ve hata verdiği tespit edilmiştir. Son olarak Alanya Belediyesi Twitter hesabının açılış tarihi ise 2012'dir. Takipçi sayısı 19.400 iken takip edilen sayısı 3'tür. Toplam tweet sayısının 10.125 ve beğeni sayısının 1.328 olduğu görülmüş; kurumsal logo, resmi site bağlantısı ve diğer sosyal medya hesaplarına yönelik olarak Facebook linkinin bulunduğu tespit edilmiştir. İlgili belediyelerin takipçi, takip edilen, toplam tweet ve beğeni sayılarının belirtildiği şema aşağıdaki gibidir;

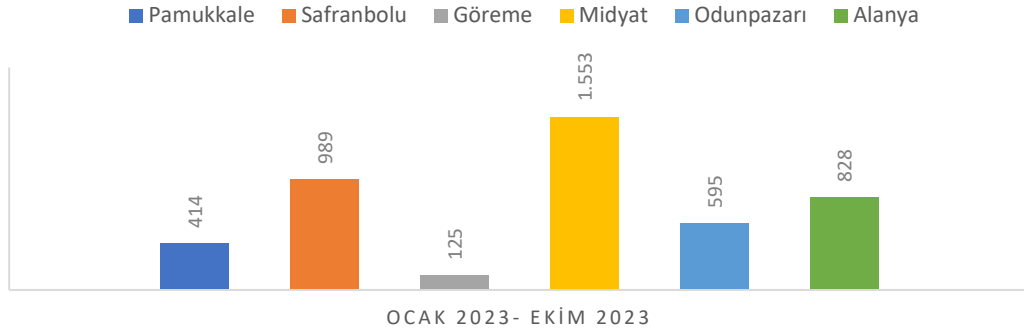
Şekil 8. UNESCO Dünya Mirası Kent Belediyeleri Twitter Hesaplarının Analizi

Araştırmanın kapsamı doğrultusunda UNESCO Dünya Mirası Kent Belediyeleri Twitter gönderilerinin aylık dağılımı Ocak 2023-Ekim 2023 arasındaki zaman dilimiyle sınırlandırılmıştır. Buna göre Pamukkale Belediyesi'nin Twitter platformunda en çok eylül ayında, en az ise temmuz ayında paylaşım yaptığı tespit edilmiştir. Safranbolu Belediyesi'nin ise en çok haziran ayında, en az ocak ayında paylaşım yaptığı belirlenmiştir. Göreme Belediyesi en az eylül ayında, en çok nisan ayında paylaşım yapmıştır. Midyat Belediyesi en çok şubat ayında en az ocak ayında paylaşım yapmıştır. Odunpazarı Belediyesi'nin en çok ekim ayında ve en az ağustos ayında paylaşım yaptığı tespit edilirken; son olarak Alanya Belediyesi'nin ise en çok ekim ayında en az temmuz ayında paylaşım yaptığı belirlenmiştir. UNESCO Dünya Mirası kent belediyelerinin Twitter gönderilerinin aylık dağılımını gösteren tablo aşağıdaki gibidir;

Tablo 10. UNESCO Dünya Mirası Kent Belediyeleri Twitter Gönderilerinin Aylık Dağılımı

	Pamukkale	Safranbolu	Göreme	Midyat	Odunpazarı	Alanya
Ocak 2023	40	67	8	56	43	50
Şubat 2023	40	92	17	277	87	76
Mart 2023	34	86	18	147	56	128
Nisan 2023	40	121	32	145	47	94
Mayıs 2023	35	95	11	142	39	81
Haziran 2023	54	147	3	147	88	103
Temmuz 2023	30	83	3	146	57	44
Ağustos 2023	49	89	21	126	35	45
Eylül 2023	57	114	1	188	64	71
Ekim 2023	35	78	11	179	79	136
Toplam	414	989	125	1.553	595	828

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere ilgili belediyelerin Twitter kullanımlarına yönelik toplam gönderi sayıları incelendiğinde en çok gönderi paylaşımının Midyat Belediyesi'ne ait olduğu görülmüştür. Midyat Belediyesi'ni Safranbolu Belediyesi ve Alanya Belediyesi'nin takip ettiği belirlenmiştir. En az gönderi paylaşımı ise yine tıpkı Facebook ve Instagram platformunda olduğu gibi Göreme Belediyesi'ne aittir. Bu kapsamda ilgili belediyelerin Twitter gönderilerinin toplam sayısal değerleri aşağıdaki gibidir;

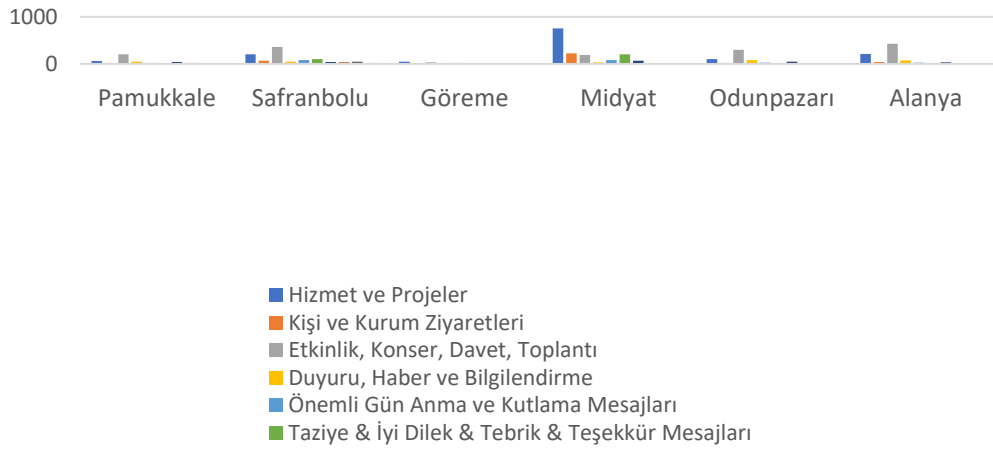
Şekil 9. UNESCO Dünya Mirası Kent Belediyeleri Twitter Gönderileri Toplamı

Belirlenen kategoriler kapsamında UNESCO Dünya Mirası kent belediyelerinin Twitter gönderilerine yönelik gerçekleştirilen içerik analizine göre Pamukkale, Safranbolu, Odunpazarı ve Alanya Belediyelerinin en çok etkinlik kategorisi bağlamında paylaşım gerçekleştirdikleri; Göreme ve Midyat Belediyelerinin ise en çok hizmet kategorisi bağlamında paylaşımda buldukları görülmüştür. Buna göre UNESCO Dünya Mirası listesinde yer alan ilgili kentlerin belediyelerinin Twitter gönderilerine yönelik gerçekleştirilen içerik analiziyle ilgili tablo aşağıdaki gibidir;

Tablo 11. UNESCO Dünya Mirası Kent Belediyeleri Twitter Gönderilerinin İçerik Analizi

	Pamukkale	Safranbolu	Göreme	Midyat	Odunpazarı	Alanya
Hizmet ve Projeler	62	202	45	753	101	211
Kişi ve Kurum Ziyaretleri	19	67	9	221	17	38
Etkinlik & Konser & Davet & Toplantı	202	358	30	192	295	430
Duyuru & Haber & Bilgilendirme	42	47	11	30	80	75
Önemli Gün Anma ve Kutlama Mesajları	20	82	15	78	27	27
Taziye & İyi Dilek & Tebrik & Teşekkür Mesajları	11	103	10	201	5	9
Sosyal Yardım ve Sorumluluklar	36	39	3	63	45	31
Vatandaşları Hakları Konusunda Bilgilendirme	17	29	0	0	8	5
Vatandaşlarla Bir Araya Gelme & Fikir Alma	0	47	1	2	12	0
Diğer	5	15	1	13	5	2
Toplam	414	989	125	1.553	595	828

Bu kapsamda UNESCO Dünya Mirası listesinde bulunan kentlerin belediyelerinin Twitter platformunda gerçekleştirdikleri paylaşımların, kategori bağlamında Facebook ve Instagram platformundaki paylaşımlara göre farklılaşmadığı, genel itibariyle birbiriyle uyumlu olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu belediyelerin Twitter platformunu hangi bağlamlarda kullandıklarının belirlenmesine yönelik yapılan içerik analizi sonucuna göre, genel itibariyle belediyelerin gerçekleştirdikleri etkinlikler, projeler, ziyaretler ve sosyal yardımların tanıtım amaçlı vatandaş bilgilendirmek için paylaşıldığı görülmüştür. Pamukkale, Safranbolu, Göreme, Midyat, Odunpazarı ve Alanya Belediyeleri tarafından diğer sosyal medya platformlarında da olduğu gibi Twitter platformunun da sosyal medyanın özelliklerinden biri olan katılımcı iletişim modeline uygun olarak kullanılmadığı, vatandaş veya kullanıcıların etkileşimli bir şekilde sürece dahil edilmediği tespit edilmiştir. Belediyelerin Twitter platformunu kullanımlarına yönelik gerçekleştirilen içerik analiziyle ilgili şema aşağıdaki gibidir;

Şekil 10. UNESCO Dünya Mirası Kent Belediyeleri Twitter Gönderilerinin İçerik Analizi

5.4. UNESCO DÜNYA MİRASI KENT BELEDİYELERİNİN YOUTUBE HESAPLARI

Araştırma çerçevesinde içerik analizi yapılan sosyal medya platformlarından biri de Youtube'dur. Araştırmanın kapsamını oluşturan ilgili 6 belediyenin Youtube hesaplarının analizi bağlamında belediyelerin platformda kullandıkları hesap ismi, hesabın açılma tarihi, kanal bağlantısı, abone sayısı, yüklü video sayısı, toplam görüntülenme sayısı, kurumsal logonun varlığı gibi durumlar incelenmiştir. UNESCO Dünya Mirası kent belediyelerinin Youtube hesaplarına yönelik gerçekleştirilen analize ait tablo aşağıdaki gibidir;

Tablo 12. UNESCO Dünya Mirası Kent Belediyeleri Youtube Hesaplarının Analizi

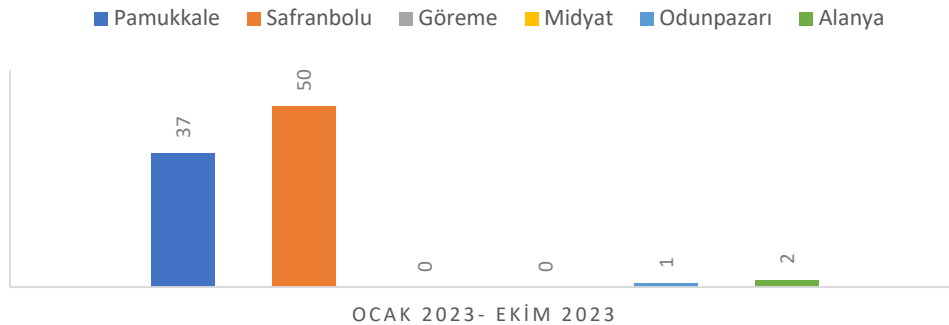
	Pamukkale	Safranbolu	Göreme	Midyat	Odunpazarı	Alanya
Açılma Tarihi	2014	2016	2011	2021	2014	2013
Kanal İsmi	pamukkalebelediyesi3995	t.safranbolubelediyesi6200	goremebelediyesi	midyatbelediyesi247	odunpazarıTV	AlanyaBelediyesiResmi
Abone	134	574	20	79	5.240	1.700
Toplam Yüklü Video	108	324	4	26	362	270
Toplam Görüntülenme	13.409	38.221	8.386	5.636	2.431.984	242.984
Kurumsal Logo	Var	Var	Var (Eski)	Var	Var	Var

UNESCO Dünya Mirası listesindeki 6 kent belediyesinin Youtube hesaplarına yönelik gerçekleştirilen analize göre Pamukkale Belediyesi'nin Youtube hesabının 2014, Safranbolu Belediyesi'nin Youtube hesabının 2016, Göreme Belediyesi'nin Youtube hesabının 2011, Midyat Belediyesi'nin Youtube hesabının 2021, Odunpazarı Belediyesi'nin Youtube hesabının 2014 ve Alanya Belediyesi'nin Youtube hesabının ise 2013 yılında açıldığı tespit edilmiştir. Buna göre Youtube platformuna en erken katılan Göreme Belediyesi iken; Youtube platformuna en geç katılan belediye Midyat Belediyesi olmuştur. Belediyelerin Youtube hesaplarına yönelik kanal bağlantıları yukarıdaki tabloda verilmiştir. Abone sayısı bağlamında Pamukkale Belediyesi'nin 134, Safranbolu Belediyesi'nin 574, Göreme Belediyesi'nin 20, Midyat Belediyesi'nin 79, Odunpazarı Belediyesi'nin 5.240 ve Alanya Belediyesi'nin ise 1.700 abonesi mevcuttur. Buna göre en az aboneye sahip belediye Göreme Belediyesi iken; en fazla aboneye sahip belediye Odunpazarı Belediyesi'dir. Platformu aktif kullanma bağlamında yüklü videolar incelendiğinde Pamukkale Belediyesi'nin toplam video sayısı 108, Safranbolu Belediyesi'nin 324, Göreme Belediyesi'nin 4, Midyat Belediyesi'nin 26, Odunpazarı Belediyesi'nin 362 ve Alanya Belediyesi'nin ise toplam video sayısı 270'tir. Buna göre Göreme Belediyesi Youtube platformunda neredeyse hiç aktif olmamakla birlikte ilgili belediyeler arasında Youtube platformunu en aktif kullanan belediye Odunpazarı ve Safranbolu Belediyeleridir. Toplam görüntülenme bağlamında en fazla görüntülenmeye sahip hesap Odunpazarı Belediyesi'ne aittir. Odunpazarı Belediyesi'nin Youtube hesabı toplam görüntülenme sayısı 2.431.984'tür. Daha sonra 242.984 görüntülenmeyle Alanya Belediyesi ve 38.221 görüntülenmeyle Safranbolu Belediyesi gelmektedir. En az toplam görüntülenmeye sahip belediye ise 5.636 görüntülenme sayısı ile Midyat Belediyesi olmuştur. İlgili belediyelerin hepsinde Youtube hesaplarında kurumsal logonun mevcut olduğu görülmüştür; fakat Göreme Belediyesi'nin Youtube hesabındaki kurumsal logonun güncel olmadığı tespit edilmiştir. Araştırmanın kapsamı doğrultusunda UNESCO Dünya Mirası Kent Belediyeleri Youtube gönderilerinin aylık dağılımı Ocak 2023-Ekim 2023 arasındaki zaman dilimiyle sınırlandırılmıştır. UNESCO Dünya Mirası kent belediyeleri YouTube gönderilerinin aylık dağılımı aşağıdaki gibidir;

Tablo 13. UNESCO Dünya Mirası Kent Belediyeleri Youtube Gönderilerinin Aylık Dağılımı

	Pamukkale	Safranbolu	Göreme	Midyat	Odunpazarı	Alanya
Ocak 2023	-	-	-	-	-	-
Şubat 2023	-	-	-	-	-	-
Mart 2023	36	-	-	-	-	-
Nisan 2023	-	-	-	-	-	1
Mayıs 2023	-	-	-	-	-	1
Haziran 2023	-	2	-	-	1	-
Temmuz 2023	1	2	-	-	-	-
Ağustos 2023	-	12	-	-	-	-
Eylül 2023	-	16	-	-	-	-
Ekim 2023	-	18	-	-	-	-
Toplam	37	50	0	0	1	2

Buna göre Pamukkale Belediyesi'nin Youtube platformunda Ocak 2023 ve Ekim 2023 tarihleri arasında toplam 37 video paylaştığı, bu videoların 36'sının mart ayında paylaşıldığı ve geri kalan 1 videonun ise temmuz ayında paylaşıldığı belirlenmiştir. Safranbolu Belediyesi'nin ilgili tarih kapsamında toplam paylaşımı 50'dir. Ocak ve mayıs ayları içerisinde herhangi bir paylaşımında bulunmadığı tespit edilen Safranbolu Belediyesi'nin haziran ve temmuz aylarında 2'şer video paylaştığı, ağustos ayında 12, eylül ayında 16 ve ekim ayında ise 18 video paylaştığı görülmüştür. Göreme ve Midyat Belediyelerinin ise Ocak 2023-Ekim 2023 sınırları içerisinde herhangi bir paylaşımında bulunmadıkları belirlenmiştir. Odunpazarı Belediyesi ilgili tarih sınırlaması içinde yalnızca haziran ayında 1 video paylaşmıştır. Alanya Belediyesi ise nisan ve mayıs aylarında olmak üzere toplam 2 video paylaşmıştır. İlgili belediyelerin Ocak 2023-Ekim 2023 aralığındaki toplam paylaşımları aşağıda verilmiştir;

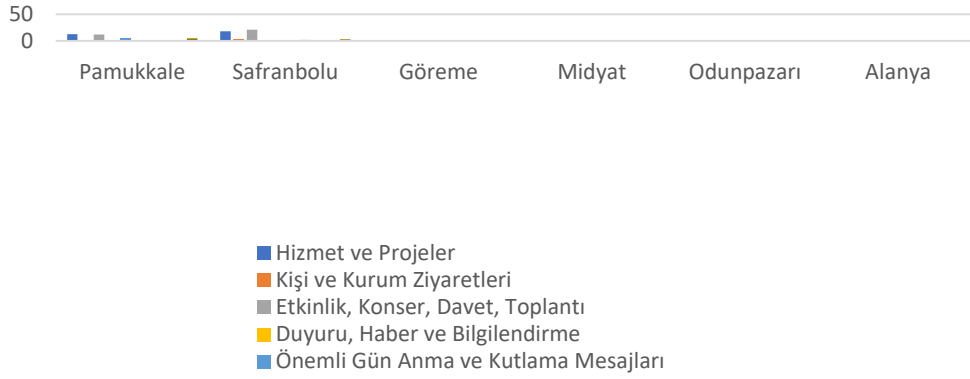
Şekil 11. UNESCO Dünya Mirası Kent Belediyeleri Youtube Gönderileri Toplamı

Belirlenen kategoriler kapsamında UNESCO Dünya Mirası kent belediyelerinin Youtube gönderilerine yönelik gerçekleştirilen içerik analizine göre Pamukkale ve Safranbolu Belediyelerinin en çok hizmet ve projeler ile etkinlik kategorisi bağlamında paylaşım yaptıkları görülürken; Odunpazarı Belediyesi'nin ilgili tarih sınırlandırması içerisindeki 1 paylaşımının sosyal yardım ve sorumluluklar kategorisinde yapılmış olduğu, Alanya Belediyesi'nin 2 paylaşımından birinin etkinlik kategorisi, diğerinin ise yine sosyal yardım ve sorumluluklar kategorisinde yapıldığı belirlenmiştir.

Tablo 14. UNESCO Dünya Mirası Kent Belediyeleri Youtube Gönderilerinin İçerik Analizi

	Pamukkale	Safranbolu	Göreme	Midyat	Odunpazarı	Alanya
Hizmet ve Projeler	13	18	0	0	0	0
Kişi ve Kurum Ziyaretleri	0	4	0	0	0	0
Etkinlik & Konser & Davet & Toplantı	12	21	0	0	0	1
Duyuru & Haber & Bilgilendirme	0	0	0	0	0	0
Önemli Gün Anma ve Kutlama Mesajları	5	0	0	0	0	0
Taziye & İyi Dilek & Tebrik & Teşekkür Mesajları	1	0	0	0	0	0
Sosyal Yardım ve Sorumluluklar	1	2	0	0	1	1
Vatandaşları Hakları Konusunda Bilgilendirme	0	0	0	0	0	0
Vatandaşlarla Bir Araya Gelme & Fikir Alma	0	2	0	0	0	0
Diğer	5	3	0	0	0	0
Toplam	37	50	0	0	1	2

UNESCO Dünya Mirası listelerinde yer alan ilgili Türk kent belediyelerinin Youtube platformunu Ocak 2023-Ekim 2023 tarihi aralığında çok aktif şekilde kullanmadıkları, söz konusu belediyeler arasında bu tarih aralığında Youtube platformunu en aktif şekilde kullanan belediyenin ise Safranbolu Belediyesi olduğu görülmüştür. Pamukkale, Safranbolu, Göreme, Midyat, Odunpazarı ve Alanya Belediyelerinin Youtube gönderilerine yönelik gerçekleştirilen içerik analizine ait grafik aşağıdaki gibidir;

Şekil 12. UNESCO Dünya Mirası Kent Belediyeleri Youtube Gönderilerinin İçerik Analizi

6. SONUÇ

Günümüzde teknolojinin gelişmesi ve dijitalleşmeyle birlikte ortaya çıkan sosyal medya platformlarının belediyeler tarafından kurumsal iletişim ve halkla ilişkiler kapsamında kullanımı oldukça yaygındır. Araştırma kapsamında UNESCO Dünya Mirası kalıcı ve geçici listelerinde yer alan Türk kentlerinin belediyelerinin sosyal medya kullanımları çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Araştırmanın amacı UNESCO tarafından dünya mirası olarak ilan edilmiş ve koruma altına alınmış Türk kentlerinin belediyelerinin sosyal medya platformlarını belirlenmiş kategoriler bağlamında ne kadar aktif kullandıklarını ve sosyal medyanın sağladığı katılımcı iletişim modelinden ne derece faydalandıklarını belirlemektir. Bu doğrultuda UNESCO Dünya Mirası listelerinde yer alan Pamukkale, Safranbolu, Göreme, Midyat, Odunpazarı ve Alanya belediyelerinin Facebook, Instagram, Twitter ve Youtube platformlarına araştırma kapsamında belirlenen kategorilerde içerik analizi uygulanmıştır.

Araştırma kapsamında ilk olarak söz konusu kentlerin nüfus dağılımları incelenmiştir. 2023 verilerine göre nüfus dağılımı bağlamında en fazla nüfusa sahip kent Odunpazarı iken en az nüfusa sahip kent Göreme olmuştur. Buna göre Göreme'nin nüfusu 2000, Safranbolu'nun nüfusu 70.409, Midyat'ın nüfusu 120.069, Pamukkale'nin nüfusu 347.926, Alanya'nın nüfusu 364.180 ve Odunpazarı'nın nüfusu 422.423 olarak tespit edilmiştir.

UNESCO Dünya Mirası listelerinde yer alan Türk kent belediyelerinin sosyal medya hesap durumları incelendiğinde araştırma kapsamında incelenen 6 belediyenin hepsinin Facebook, Instagram, Twitter ve Youtube hesaplarının mevcut olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Belediyelerin sosyal medya hesaplarının abone sayıları incelendiğinde en fazla abone sayısına sahip sosyal medya platformunun Pamukkale Belediyesi, Midyat Belediyesi ve Alanya Belediyesi kapsamında Instagram olduğu, Safranbolu Belediyesi ve Göreme Belediyesi kapsamında Facebook olduğu, Odunpazarı Belediyesi kapsamında ise Twitter olduğu görülmüştür.

UNESCO Dünya Mirası listelerinde yer alan Türk kent belediyelerinin Facebook hesapları incelendiğinde açılış tarihi bağlamında en erken açılan hesabın Göreme ve Alanya Belediyelerine ait olduğu, en geç açılan sayfanın ise Midyat Belediyesine ait olduğu görülmüştür. Belediyelerin Ocak 2023 – Ekim 2023 tarihleri aralığında yaptıkları paylaşımlara göre Facebook platformunda en fazla gönderi paylaşımında bulunan belediyenin Safranbolu Belediyesi olduğu, en az paylaşım yapan belediyenin ise Göreme Belediyesi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Belediyelerin Facebook hesaplarına yönelik gerçekleştirilen içerik analizinden elde edilen verilere göre Pamukkale, Safranbolu, Odunpazarı ve Alanya Belediyelerinin en çok “etkinlik & konser & davet & toplantı”

kategorisinde paylaşım yaptıkları, Göreme ve Midyat Belediyelerinin ise en çok “hizmet ve projeler” kategorisinde gönderi paylaştıkları görölmüştür. Pamukkale Belediyesi’nin etkinlik kategorisine yönelik paylaşımlarının haricinde hizmet ve projeler ile duyuru & haber & bilgilendirme kategorisinde gönderi paylaşımı gerçekleştirdiği anlaşılmıştır. Safranbolu Belediyesi etkinlik kategorisinden sonra en çok “duyuru & haber & bilgilendirme”, “taziye & iyi dilek & tebrik & teşekkür mesajları”, “vatandaşlarla bir araya gelme & fikir alma” ile “hizmet ve projeler” kategorilerinde paylaşım yaptığı görölmüştür. Göreme Belediyesi’nin “hizmet ve projeler” kategorisi dışında en çok “etkinlik & konser & davet & toplantı” ile “önemli gün anma ve kutlama mesajları” kategorilerinde gönderi paylaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Midyat Belediyesi’nin “hizmet ve projeler” kategorisinin ardından en çok “kişi ve kurum ziyaretleri” ile “taziye & iyi dilek & tebrik & teşekkür mesajları” kategorisinde paylaşım yaptığını belirlenmiştir. Odunpazarı ve Alanya Belediyeleri’nin ise “etkinlik & konser & davet & toplantı” kategorisinden sonra en çok “hizmet ve projeler” ile “duyuru & haber & bilgilendirme” kategorilerinde gönderi paylaştıkları sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre söz konusu belediyelerin Facebook platformunu en çok etkinlik & konser & davet & toplantı gibi konularda gerçekleştirdikleri etkinliklerin tanıtımını yapmak, hizmet ve projeleriyle ilgili insanları bilgilendirmek ve duyurular yapmak için kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Buna ek olarak belediyelerin Facebook platformunu genel itibariyle tek yönlü bir iletişim aracı olarak kullandıkları, etkileşim ve katılımcı iletişim modeli odaklı kullanmadıkları görölmüştür. Kurumsal iletişim bağlamında belediyelerin gerçekleştirdikleri ve gerçekleştirecekleri hizmetler doğrultusunda halka bilgi verdikleri ve konuyla ilgili tüm belediyelerin bu konuda paylaşım gerçekleştirdikleri belirlenmiştir. Halkın yönetime katılması bağlamında katılımcı iletişim modelini uygulayan bir belediye olmamakla birlikte halkla bir araya gelme ve halkla ilişkiler kurma noktasında en çok paylaşıma sahip belediyenin Safranbolu Belediye’si olduğu görölmüştür.

UNESCO Dünya Mirası listelerinde yer alan Türk kent belediyelerinin Instagram hesapları incelendiğinde en fazla takipçi sayısına sahip hesapların sırasıyla Alanya, Odunpazarı, Safranbolu, Pamukkale, Midyat ve Göreme Belediyeleri olduğu görölmüştür. Toplam gönderi sayısı bağlamında en fazla gönderi paylaşımına sahip belediyelerin Safranbolu, Alanya, Odunpazarı, Pamukkale ve Midyat Belediyeleri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Göreme Belediyesi ise ilgili belediyeler arasında en az gönderiye sahip belediye olmuştur. Tüm belediyelerin Instagram hesaplarında kurumsal logo ve resmi site bağlantısının bulunduğu görölmüştür. Diğer hesaplara erişim linki bağlamında ise yalnızca Safranbolu Belediyesi’nin Instagram hesabında Youtube hesabına ilişkin bir erişim linkinin mevcut olduğu belirlenmiştir. UNESCO Dünya Mirası listelerinde yer alan ilgili belediyelerin Ocak 2023 – Ekim 2023 tarihleri aralığındaki paylaşımları incelendiğinde en fazla paylaşıma sahip belediyenin Safranbolu Belediyesi olduğu görölmüştür. Daha sonra Midyat, Alanya, Odunpazarı, Pamukkale ve Midyat Belediyesi gelmektedir. Bu doğrultuda Instagram hesaplarında ilgili tarih aralığında en az paylaşıma sahip belediyenin Göreme Belediyesi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. UNESCO Dünya Mirası listelerinde yer alan söz konusu belediyelerin Instagram gönderilerine yönelik gerçekleştirilen içerik analizine göre “etkinlik & konser & davet & toplantı” kategorisinde en çok paylaşım yapan belediyeler Alanya Belediyesi, Safranbolu Belediyesi, Odunpazarı Belediyesi ve Pamukkale Belediyesi olmuştur. Bu belediyelerin etkinlik kategorisi dışında en çok “hizmet ve projeler” kategorisinde paylaşım yaptıkları görölmüştür. Midyat ve Göreme Belediyelerinin diğer belediyelerden farklı olarak en çok “hizmet ve projeler” kategorisinde paylaşım gerçekleştirdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu kapsamda belediyelerin Instagram platformu çerçevesinde en çok gerçekleştirdikleri etkinliklerin tanıtımı ve hizmetleriyle ilgili bilgilendirme konularında paylaşım gerçekleştirdikleri, ilgili platformu tek yönlü bir iletişim aracı olarak kullandıkları ve yine katılımcı iletişim modeline yönelik bir modelden ziyade sosyal medya platformunu daha kısıtlı kullandıkları görölmüştür. İlgili platformun aktif kullanımı bağlamında Safranbolu, Midyat ve Alanya

Belediyelerinin Instagram platformunu diğer belediyelere kıyasla oldukça aktif şekilde kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır.

UNESCO Dünya Mirası listelerinde yer alan Türk kent belediyelerinin Twitter hesapları incelendiğinde en erken hesap açan belediyenin Odunpazarı Belediyesi olduğu, en geç hesap açan belediyenin ise Midyat Belediyesi olduğu görülmüştür. Sahip olunan takipçi sayısı bağlamında en fazla takipçiye sahip belediye Odunpazarı Belediyesi iken en az takipçiye sahip belediye Göreme Belediyesi olmuştur. Toplam tweet sayıları incelendiğinde en fazla tweet sayısına sahip belediyeler sırasıyla Odunpazarı, Pamukkale, Safranbolu, Alanya ve Midyat Belediyeleridir. Diğer belediyelere kıyasla en az tweet sayısına sahip belediye Göreme Belediyesi olmuştur. Kurumsal logo kapsamında tüm belediyelerin Twitter hesaplarında kurumsal logolarının bulunduğu, resmi site bağlantısı kapsamında ise Midyat Belediyesi hariç bütün belediyelerin resmi site bağlantısının Twitter platformunda yer aldığı görülmüştür. Diğer sosyal medya hesaplarına erişim linki bağlamında ise yalnızca Odunpazarı ve Alanya Belediyelerinde diğer sosyal medya hesaplarına yönelik bir erişim linkinin mevcut olduğu görülmüştür. UNESCO Dünya Mirası listelerinde yer alan söz konusu kent belediyelerinin Ocak 2023 – Ekim 2023 tarihleri aralığındaki paylaşımları incelendiğinde en çok gönderiye sahip belediyenin Midyat Belediyesi, ardından Safranbolu, Alanya, Odunpazarı ve Pamukkale Belediyeleri olduğu belirlenmiştir. Göreme Belediyesi'nin ise söz konusu tarih aralığında 125 gibi az bir gönderi paylaşımında bulunduğu görülmüştür. Dolayısıyla ilgili tarih aralığında Twitter'da en fazla gönderi paylaşımında bulunan belediye Midyat Belediyesi olurken; en az gönderi paylaşımında bulunan belediye Göreme Belediyesi olmuştur. UNESCO Dünya Mirası listelerinde yer alan bu kent belediyelerinin Twitter gönderilerine yönelik gerçekleştirilen içerik analizine göre “etkinlik & konser & davet & toplantı” kategorisinde en çok Alanya, Safranbolu, Odunpazarı, Pamukkale ve Midyat Belediyelerinin paylaşım yaptığı görülmüştür. “Hizmet ve projeler” kategorisinde ise açık ara en çok Midyat Belediyesinin paylaşım yaptığı belirlenmiştir. İlgili belediyelerin diğer sosyal medya platformlarında da olduğu gibi Twitter platformunu en çok etkinliklerin ve hizmetlerin tanıtımı ve duyurusu için kullandığı, tek taraflı bir iletişim modelini tercih ettiği, katılımcı iletişim rol modelini benimsememekle birlikte belediyelerin Twitter platformunu aktif fakat kısıtlı kullandığı sonucuna ulaşılmıştır.

UNESCO Dünya Mirası listelerinde yer alan Türk kent belediyelerinin Youtube hesapları incelendiğinde platforma katılma tarihi kapsamında en erken katılım 2011 yılıyla Göreme Belediyesine ait iken; en geç katılım 2021 yılıyla Midyat Belediyesine aittir. Hesapların abone sayısı incelendiğinde en fazla aboneye sahip belediye Odunpazarı Belediyesidir. Yüklü video sayısı bağlamında en fazla videoya sahip belediyeler Odunpazarı ve Safranbolu Belediyeleri olmuştur. Toplam görüntülenme incelendiğinde belediyeler arasında açık ara en fazla görüntülenmeye sahip belediyenin Odunpazarı Belediyesi olduğu görülmüştür. Kurumsal logo kapsamında tüm belediyelerin Youtube hesaplarında kurumsal logo mevcuttur fakat diğerlerinden farklı olarak Göreme Belediyesi'nin kurumsal logosunun güncel olmadığı belirlenmiştir. UNESCO Dünya Mirası listelerinde yer alan söz konusu belediyelerin Ocak 2023- Ekim 2023 tarihleri aralığındaki paylaşımlarına bakıldığında en fazla gönderi paylaşımı sırasıyla Safranbolu ve Pamukkale Belediyesine aittir. İlgili tarih aralığında hiçbir paylaşımı bulunmayan belediyeler ise Göreme ve Midyat Belediyeleridir. UNESCO Dünya Mirası listelerinde yer alan söz konusu belediyelerin Youtube gönderilerine yönelik gerçekleştirilen içerik analizine göre Pamukkale Belediyesi'nin sırasıyla en çok “hizmet ve projeler” ile “etkinlik & konser & davet & toplantı” kategorilerinde paylaşım yaptığı belirlenmiştir. Safranbolu Belediyesi'nin ise sırasıyla en çok “etkinlik & konser & davet & toplantı” ile “hizmet ve projeler” kategorisinde paylaşım gerçekleştirdiği görülmüştür. Odunpazarı Belediyesi'nin Youtube platformunda ilgili tarih aralığında gerçekleştirdiği 1 paylaşım ise sosyal yardım ve sorumluluklarla ilgilidir. Alanya Belediyesi'nin Youtube platformunda ilgili

tarih aralığındaki 2 paylaşımın “etkinlik & konser & davet & toplantı” ile “sosyal yardım ve sorumluluklar” kategorilerinde olduğu grlmştr. Bu kapsamda ilgili belediyelerin en az tercih ettiği sosyal medya platformunun Youtube olduğu grlmştr. Belediyeler arasında Youtube platformunda paylaşım gerçekleştiren belediyelerin ise söz konusu sosyal medya platformunu diğer platformların kullanım Őekilleriyle benzerlik gösteren bir biçimde etkinlik ve hizmetlerin tanıtımı doğrultusunda kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmadan elde edilen veriler neticesinde UNESCO Dünya Mirası listelerinde yer alan Türk kent belediyelerinin sosyal medya platformları arasında en fazla Facebook platformunu, daha sonra Instagram ve Twitter platformunu, en az ise Youtube platformunu kullandıkları belirlenmiştir. Söz konusu belediyelerin sosyal medya platformlarını daha çok tek taraflı bir iletişim aracı olarak tanıtım ve duyuru amaçlı kullandıkları, sosyal medyanın etkileşimli ve katılımcı iletişim modelini kullanmadıkları, Facebook ve Instagram gibi platformları aktif fakat sınırlı kullandıkları anlaşılmıştır. Kurumsal iletişim ve halkla ilişkiler bağlamında teknoloji ve dijitalleşmenin olanaklarından faydalanmanın belediyelerin halkla gerçekleştirdikleri iletişim ve halkın yönetime katılımının sağlanması bağlamında önem arz ettiği, söz konusu belediyelerin ise bu doğrultuda sosyal medyayı aktif Şekilde kullansalar da sosyal medyanın olanaklarından sınırlı Şekilde yararlandıkları dşnlmektedir.

KAYNAKÇA

- Aşkun, İ. C. (1990). Halkla İlişkiler ve İletişim. *Eskişehir Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1-2), 7-15.
- Aziz, A. (2022). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Bhatia, I. ve Mabillard, V. (2022). How Do Cities Use Their Communication Channels? A Study of Social Media Adoption in Two European Federal States. *Electronic Government*, 18(2), 119-136.
- Bonsón, E., Torres, L., Royo, S. ve Flores, F. (2012). Local E-government 2.0: Social Media and Corporate Transparency in Municipalities. *Government Information Quarterly*, 123-132.
- boyd, D. m. ve Ellison, N. B. (2008). Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 210-230.
- Faber, B., Budding, T. ve Gradus, R. (2020). Assessing Social Media Use in Dutch Municipalities: Political, Institutional, and Socio-Economic Determinants. *Government Information Quarterly*.
- Fiske, J. (2019). *İletişim Çalışmalarına Giriş*. (S. İrvan, Çev.) Ankara: Pharmakon Yayınevi.
- Geray, H. (2019). *Medyanın Yeni Ekonomisinde Kurumsal İletişim Gazeteler, Televizyonlar, Reklamcılık ve Halkla İlişkilerde Dijital Dönüşüm*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Kaplan, A. M. ve Haenlein, M. (2010). Users of the World, Unite! The Challenges and Opportunities of Social Media. *Business Horizons*, 53(1), 59-68.
- Kaya, B. ve Demirdöven, B. (2019). Büyükşehir Belediyelerinde Sosyal Medya Kullanımı: Sorunlar ve Öneriler. *VI. Yıldız Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi (2407-2420)*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kılıç, N. P. ve Dikmen, E. Ş. (2021). Sayısal Belediyecilik: Türkiye'deki Belediyelerin Yeni Medya Kullanımları. *Erciyes İletişim Dergisi*, 8(2), 795-811.
- Kılıçaslan, E. (2013). Örgütsel İletişim. A. Yaşar, D. Aydoğan, A. Eğinli, K. Kılıç, E. Kılıçaslan, Ö. Özdem, S. Özsavaş, Y. Aktaş ve K. Kılıç (Dü.), *Bir Bakışta İletişim içinde* (211-242). Edirne: Paradigma Akademi Yayınları.
- Luhmann, N. (1992). What is Communication. *Communication Theory*, 2(3), 251-259.
- Manovich, L. (2001). *The Language of New Media*. Massachusetts Institute of Technology.
- Matisaeva, D. ve Maksüdünov, A. (2023). Kırgızistan'da Belediyelerin Sosyal Medya Kullanımına İlişkin Genel Bir Değerlendirme. *Güncel Pazarlama Yaklaşımları ve Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 15-27.
- Murphy, M. A. (1991). No More "What Is Communication". *Communication Research*, 18(6), 825-833.
- Mutlu, E. (1998). *İletişim Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Ormanlı, O. (2012). Dijitalleşme ve Türk Sineması. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 2(2), 32-38.
- Rogers, M. E. (1986). *Communication Technology 'The New Media in Society'*. New York: The Free Press.
- Sabuncuoğlu, Z. ve Tüz, M. (1995). *Örgütsel Psikoloji*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Sayılganoğlu, S. (2018). Kurumsal İletişim Bağlamında Belediyelerde Kurumsal Twitter Hesabı Kullanımı. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 389-406.

Svidroňová, M. M., Kařčáková, A. ve Vrbičanová, V. (2018-2019). Can Social Media be a Tool for Participatory Governance in Slovak Municipalities ? *The NISPAcee Journal of Public Administration and Policy*, 11(2), 81-101.

Tarhan, A. (2012). Büyükşehir Belediyelerinin Sosyal Medya Uygulamalarına Halkla İlişkiler Modellerinden Bakmak. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi* (35), 79-101.

Uzunoğlu, E., Onat, F., Aşman Alikılıç, Ö. ve Yeygel Çakır, S. (2009). *İnternet Çağında Kurumsal İletişim*. İstanbul: Say Yayınları.

Williams, R. (2018). *Anahtar Sözcükler*. (S. Kılıç, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Yaman, M. (2018). Belediyelerin Sosyal Medyadan faydalanma Biçimleri: Kütahya İli ve İlçe Belediyeleri İçerik Analizi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(20), 224-243.

Yanık, A. (2016). Yeni Medya Nedir Ne Değildir? *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(45), 898-910.

Yavuz, C. ve Duvan, Y. (2019). Belediyelerin Kurumsal İletişiminde Sosyal Medya: Karadeniz Bölgesi Örneği. *Kent Akademisi*, 12(4), 682-702.

Zıllıoğlu, M. (1993). İletişim Sorunları ve İlkeleri- Etkileşim ve Empati. M. Zıllıoğlu, A. Yüksel ve H. Gürgen (Dü.), *İletişim Bilgisi* içinde (99-108). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi.

ERKEN MATEMATİK EĞİTİMİNDE DİJİTAL OYUNLAR

Muhammed ÜNAL*

Özlem Melek ERBİL KAYA **

ÖZET

Bu derleme çalışması, erken çocukluk döneminde matematik eğitimi bağlamında dijital oyunların kullanımını ele almaktadır. Dijital oyunların erken matematik becerilerini geliştirmedeki, problem çözme kapasitesini artırmadaki ve eğitisel süreci daha ilgi çekici hale getirmedeki çeşitli yönlerini incelenmektedir. Oyunların matematik kavramlarının öğrenilmesi ve uygulanmasındaki bütünleştirme süreci, çocukların matematiksel düşünce yapısını nasıl etkilediği ve teknolojinin erken çocukluk eğitimindeki stratejik kullanımının önemi vurgulanmaktadır. Dijital oyunların çocukların bilişsel, duygusal ve sosyal gelişimine katkıları değerlendirilirken, temel matematik becerilerinin nasıl geliştiği ifade edilmiştir. Bu çalışma, dijital oyunların öğrenme süreçlerine dahil edilmesinin, çocukların matematik beceri ve anlayışlarını nasıl zenginleştirebileceğini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak erken çocukluk döneminde matematik eğitimi, öğretmenlerin rehberliğinde ve ebeveynlerle iş birliği içinde dijital oyunların stratejik kullanımı yoluyla çocukların erken matematik becerilerini geliştirmede etkili bir araç olarak öne çıkmaktadır. Eğiticilerin ve ebeveynlerin, dijital oyunların seçimi ve uygulanmasında çocukların bireysel ihtiyaçlarına ve ilgi alanlarına duyarlı olmaları, oyunları müfredatla uyumlu bir şekilde bütünleştirmeleri ve çocukların sayısal becerilerini geliştirecek şekilde yönlendirmeleri önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Okul Öncesi Eğitim, Erken Matematik Eğitimi, Dijital Oyun

DIGITAL GAMES IN EARLY MATHEMATICS EDUCATION

ABSTRACT

This review addresses the use of digital games in the context of early childhood mathematics education. It examines various aspects of digital games in developing early mathematical skills, increasing problem solving capacity and making the educational process more engaging. The integration process of games in learning and applying mathematical concepts, how they affect children's mathematical thinking, and the importance of strategic use of technology in early childhood education are emphasized. The contributions of digital games to children's cognitive, emotional and social development are evaluated, and how basic mathematical skills are developed is expressed. This study reveals how the inclusion of digital games in learning processes can enrich children's mathematical skills and understanding. As a result, early childhood mathematics education stands out as an effective tool for developing children's early mathematics skills through the strategic use of digital games under the guidance of teachers and in collaboration with parents. It is recommended that educators and parents should be sensitive to children's individual needs and interests in the selection and implementation of digital games, integrate them into the curriculum, and guide them in a way that develops children's numeracy skills.

Keywords: Preschool Education, Early Mathematics Education, Digital Game

* Öğr. Gör. Dr. Bitlis Eren Üniversitesi, munal@beu.edu.tr , 0000-0003-0907-6629

** Dr. Öğr. Üyesi, Anadolu Üniversitesi, omkaya@anadolu.edu.tr , 0000-0003-0738-5807

1. GİRİŞ

Matematiğin hayatımızdaki varlığı, sadece akademik bir disiplin olmanın ötesine geçer; her gün karşılaştığımız sayısız durumda bu temel bilim dalının etkilerini görmekteyiz. Matematik, tarihin en eski bilim dallarından biri olarak, günlük hayatımızın her köşesinde karşımıza çıkmaktadır (Araújo vd., 2017). Günlük aktivitelerimiz, matematiksel ilkelerin uygulamasıyla şekillenir; yemeğin pişirilmesinden giysi seçimine, alışverişten sağlık hizmetlerine kadar geniş bir yelpazede gözlemlenebilir (Kabael ve Barak, 2016). Bu evrensel dil, gerçek dünya sorunlarını çözme, veri analiz etme, fikirleri düzenleme ve birleştirme yeteneğimizde önemli bir role sahiptir. Matematik, yaşamımızı kolaylaştıran, eleştirel ve analitik düşünceyi geliştiren temel bir beceri olarak kabul edilmektedir (Smith ve Morgan, 2016). Erken eğitimde matematiğe yer verilmesinin önemi, modern eğitim anlayışının temelini oluşturmaktadır.

Erken çocuklukta matematik becerilerinin desteklenmesi, çocukların ilerideki akademik başarılarında sağlam bir temel oluşturmaktadır (Blevins-Knabe ve Austin 2016). Çocukların erken dönemde bilişsel gelişimleri hızla ilerlemekte ve bu süreçte temel matematik kavramlarına olan yatkınlıkları da artmaktadır (Kersey vd., 2018). Temel matematik becerileri; sayı tanıma, sayılar arası ilişkiler, basit toplama ve çıkarma işlemleri, şekillerin ve büyüklüklerin karşılaştırılması gibi alanları kapsayıcı bir şekilde çocuklara sunulması, onların temel matematik becerilerini nitelikli bir şekilde öğrenmelerini sağlar (Clements ve Sarama, 2020). Erken matematik eğitimi, çocukların bu becerileri etkileşimli ve eğlenceli etkinlikler aracılığıyla öğrenmelerini teşvik eder, böylece matematiksel düşünceye olan ilgilerini ve anlayışlarını derinleştirir (Simarmata vd., 2018).

Okul öncesi eğitimde, çocukların matematik becerilerinin geliştirilmesi için çeşitli eğitim programları ve yöntemler kullanılmaktadır. Montessori ve Froebel gibi araştırmaya dayalı programlar (Durkaya, 2019) ile geleneksel eğitim yöntemleri (Balkan, 2023; Sezer ve Güler-Öztürk, 2011; Tarım, 2009), çocukların matematik becerilerini desteklemede etkilidir. Ancak, bu geleneksel programların yüksek maliyetleri, kolay erişilebilir olmamaları ve bazılarının uygulanması için araştırmacıların özel eğitim alması gerekliliği nedeniyle erişilebilirlik sınırlıdır. Tüm çocukların erken matematik eğitimine erişimi artırmak için öğretmenler için daha erişilebilir, uygulanabilir ve düşük maliyetli programlara ihtiyaç duyulmaktadır (Sezer ve Polat, 2022).

Okul öncesi dönemde matematik eğitiminde dijital oyunların rolü büyük önem taşımaktadır. Dijital oyunlar, çocukların problem çözme, STEM (Bilim, Teknoloji, Mühendislik ve Matematik) becerilerini geliştirme, öğrenmeye karşı motivasyonlarını artırma ve aktif katılımlarını teşvik etme konusunda kritik bir rol oynamaktadır (Kazakoff vd., 2013). Ayrıca, çocukların matematiğe karşı olumlu bir tutum geliştirmelerine yardımcı olan önemli bir öğrenme aracı olarak kabul edilir. Dijital oyunlar, taşınabilirlikleri, tekrar oynanabilirlikleri ve kendi içlerinde değerlendirme olanağı sunmalarıyla, mekân ve zamandan bağımsız öğrenmeyi desteklemektedir (Callaghan ve Reich, 2020). Ayrıca, sürekli güncellenebilir ve tasarım öğeleri değiştirilebilir özellikleriyle, eğitim politikalarındaki değişikliklere hızla uyum sağlamaları mümkündür. Bu özellikleriyle, dijital oyunlar okul öncesi dönemde matematik eğitiminde önemli bir yere sahiptir.

Son yıllarda yapılan araştırmalar incelendiğinde, okul öncesi dönemde matematik eğitime verilen önemin arttığı görülmektedir. Erken dönemdeki çocukların matematiğe olan ilgisi ve sevgisi, bu dönemde verilen eğitimle pekiştirilirken, matematiğe karşı tutumların olumlu yönde şekillendirilmesi de bu aşamada kritik öneme sahiptir. Okul öncesi çocuklar için teknoloji tabanlı uygulama çalışmalarının genellikle STEM ve kodlama eğitimi açısından incelendiği (Akyol-Altun, 2018; Canbeldek, 2020), dijital oyunların çocukların matematik becerilerini geliştirmedeki rolünü ele alan çalışmalar ise sınırlı sayıda görülmektedir (Genç Çopur, 2021). Bu araştırma, erken çocukluk dönemi matematik eğitiminde dijital oyunların kullanımını inceleyen bir derleme olup, dijital

oyunların eğitimdeki maliyet ve erişim engellerine nasıl yenilikçi çözümler sunduğunu vurgulamaktadır. Dijital oyunlar, maliyet etkinliği ve kolay erişilebilirlikleri sayesinde, matematik eğitimini daha erişilebilir ve ilgi çekici hale getirme potansiyeline sahiptir. Bu araştırma, dijital oyunların okul öncesi dönemdeki çocukların matematik anlayışını ve becerilerini artırma kapasitesini ifade etmektedir.

2. ERKEN MATEMATİK EĞİTİMİ

Yetişkinlerin günlük yaşamlarında kullandıkları matematiksel bilgi, düşünce ve beceriler gibi, okul öncesi dönemdeki çocukların da matematiksel düşünceleri ve becerileri davranışlarında sergiledikleri gözlemlenmektedir. Okul öncesi çocukların matematiksel düşünce ve matematik gelişiminin doğumdan itibaren başlayıp, yaşamın ilerleyen dönemlerinde devam ettiği bilinmektedir (Önkol, 2012). Bu sürekli ve dinamik gelişim sürecinde, küçük çocuklar erken yaşlarda temel matematik kavramları ve becerilerini geliştirme kapasitesine sahiptir (Clements ve Sarama, 2020). Bu nedenle, okul öncesi dönemdeki çocukların matematiksel becerilerinin gelişimi, onların gelecekteki eğitim hayatları için temel bir yapı taşı olarak görülmektedir.

Okul öncesi dönemde matematik kavramlarının gelişimi, çocukların ilerideki matematik öğrenimlerine ve akademik başarılarına temel teşkil eden kritik bir süreç olarak görülür. Okul öncesi dönem, matematiksel kavramların gelişimi için belirleyici bir evre olarak kabul edilmektedir (Disney ve Li, 2022; Rohibni vd., 2022). Okul öncesi yıllar, çocukların matematikle olan ilişkilerinin şekillendiği, matematiğe karşı pozitif bir tutum geliştirmelerinin desteklediği bir zaman olarak görülmektedir (Dağlı vd., 2020). Bu bağlamda, Ulusal Matematik Öğretmenleri Konseyi (National Council of Teachers of Mathematics [NCTM], 2000) tarafından belirtilen beş temel matematik kavramı - sayılar, geometri, işlemler, ölçme, cebir, olasılık ve veri analizi - çocukların erken matematik eğitiminde tanıtılmalıdır (Skipper ve Collins, 2003; Utama vd., 2022). Bu kavramların erken dönemde tanıtılması, çocukların matematik anlayışını güçlendirmekte ve ileriki akademik başarılarına katkıda bulunmaktadır.

Erken çocuklukta matematiksel kavramların gelişimi, bilişsel, sosyal ve duygusal faktörlerin birleşimiyle gerçekleşen karmaşık bir süreçtir (Knaus, 2017). Çocuklar, etkileşimli etkinlikler ve oyunlar aracılığıyla matematiksel düşünme ve muhakeme yeteneklerini geliştirebilirler (Disney ve Li, 2022). Nesnelerin renk, boyut ya da şekillerine göre sınıflandırılması, çocukların kategorizasyon ve örüntü algılama becerilerini güçlendirir (Rohibni vd., 2022). Uzamsal materyallerle oynama, geometrik düşünme ve uzamsal muhakeme yeteneklerinin gelişimine katkıda bulunur. Araştırmalar, okul öncesi öğretmenlerinin ve ebeveynlerin çocukların matematiksel düşünme ve öğrenmesini destekleyen zengin matematik deneyimleri sunmada önemli bir role sahip olduğunu ortaya koymuştur (Knaus, 2017). Dolayısıyla, çocukların gelişimlerine uygun, ilgi ve deneyimlerine dayalı matematiksel etkinlikler sunmak esastır.

Okul öncesi dönemden ilkokula geçiş, çocukların matematiksel düşünme ve problem çözme becerileri, standart ölçü birimlerinin kullanımı ve temel aritmetik işlemleri uygulama kapasiteleri açısından kritik bir evredir (Ianaguivara vd., 2015). Çocukların ilkokul yıllarında gösterdikleri matematiksel gelişme, önceden sahip oldukları bilgi düzeyleri (Moomaw, 2016), matematikle ilgili önceki deneyimler (Guanzon-Pisaras, 2020) ve aldıkları eğitimin niteliği (Jenssen vd., 2020) gibi faktörlerden etkilenmektedir. Sayı hissi, çocukların matematiksel gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır ve bu konuda yapılan güncel araştırmalar, okul öncesi dönemde sayı hissini desteklenmesinin ilkokuldaki matematik başarısını olumlu yönde etkilediğini göstermektedir (Gözüm vd., 2023). Dijital uygulamalar da, çocukların sayı hissini geliştirmede etkili araçlar olarak kabul edilmekte ve bu uygulamaların doğru kullanımı ile çocukların matematik becerilerinde uzun

vadede anlamlı gelişmeler sağlanmaktadır (Gözüm vd., 2023; Papadakis vd., 2018). Öğrencilerin matematiğe yönelik ilgilerini ve deneyimlerini temel alan, gelişimsel açıdan uygun etkinliklere katılımını desteklemek eğitimciler için oldukça önemlidir (Tarım, 2009).

Okul öncesi dönemde matematiksel kavramların desteklenmesi için öğretmenler ile aileler arasındaki iş birliği kritik bir öneme sahiptir (Epstein, 1995). Öğretmenler, aileleri çocuklarının matematik öğrenimine nasıl katkıda bulunabilecekleri konusunda yönlendirebilir (Van de Walle, 2007). Ayrıca teknoloji de, çocukların matematiksel kavram gelişimini desteklemek amacıyla etkin bir araç olarak kullanılabilir (Clements ve Sarama, 2016). Ebeveynler ve eğitimciler, çocukların matematiksel becerilerini geliştirmek için uygun dijital oyunlar ve uygulamaları kullanabilirler (Hirsh-Pasek vd., 2015). Bu nedenle, nitelikli erken matematik eğitimi, ebeveyn desteği ve teknolojinin etkin kullanımı, okul öncesi dönemde çocukların matematikte ileride daha başarılı olmalarını destekleyebilir (Duncan vd., 2007).

Erken matematik eğitimi, bilginin sadece çocuklara aktarılması şeklinde değil, çocukların günlük yaşam deneyimleriyle bütünleştirilerek planlanmalıdır (Aktaş, 2013). Bu evrede, okul öncesi eğitimcilerinin çocuklara matematik kavramlarında rehberlik etmeleri önem taşımaktadır (Bağcı ve İvrendi, 2016; Yılmaz ve Özen Uyar, 2022). Charlesworth ve Lind (2013) bu dönemde çocuklara kazandırılması hedeflenen becerileri; birebir eşleme, sayı anlayışı ve sayma, mantık ve sınıflandırma, karşılaştırma, erken geometri: şekiller, erken geometri: uzay ve parça-bütün ilişkisi olmak üzere yedi temel kategoride incelemiştir. Alanyazın incelendiğinde, bu konuda birleşik tek bir görüşün olmadığı görülmektedir. Bu kavramlar, sayma, geometri, ölçme, karşılaştırma, sıralama, örüntü, sınıflandırma, gözlemlenme, gruplandırma, mekânda konum, toplama ve çıkarma işlemleri, grafik kullanımı, parça-bütün ilişkisi, problem çözme, kıyaslama gibi ileri öğrenme aşamalarında kullanılacak temel beceriler arasında yer almaktadır (Akman, 2002; Charlesworth, 2005; Önkol, 2012; Yüce ve Sezer, 2021). Kesicioğlu ve Alisinanoğlu (2014) ise birebir eşleme, sınıflandırma, sayı, uzamsal algı, karşılaştırma, ölçme, sıralama ve geometrik şekilleri okul öncesi dönemdeki matematik eğitimi temel becerileri arasında saymışlardır. Sperry-Smith (2016) erken çocuklukta ele alınan matematik kavramlarını sınıflandırma, eşleştirme, sıralama ve karşılaştırma olarak sıralamıştır. Sperry-Smith'in (2016) erken çocuklukta ele alınan matematik kavramlarına dair sınıflamasını dikkate alarak, aşağıda bu becerilerin detaylı açıklamaları sunulmuştur.

2.1. EŞLEŞTİRME

Okul öncesi dönemde matematik eğitimi, çocukların sayısal kavramları özümsemeleri ve sayı korunumu gibi temel matematiksel ilkeleri kavramaları için bire bir eşleştirme becerisinin kazanılmasını önemli bir öncül olarak görmektedir (Charlesworth ve Lind, 2013). Bu beceri, aynı sayıda nesnelerin gruplar halinde eşlenmesi olarak tanımlanır ve çocukların günlük yaşantıları sırasında somut deneyimler yoluyla informal öğrenme o bulmalarını sağlar. Sperry-Smith (2016) ve Fuson (2019) tarafından belirtildiği gibi çocukların erken yaşlarda bu beceriyi geliştirmeleri beklenmektedir ve Aktaş-Arnas (2013) bu becerinin sayı kavramı ve korunum için bir ön koşul olduğunu vurgulamaktadır.

Eşleştirme becerisinin çocuklarda 1-2 yaşlarından itibaren gelişmeye başladığı ve yaklaşık 4 yaşlarında kazanıldığı anlaşılmaktadır. Bu becerinin gelişiminde, çocukların somut nesnelere eşleştirme yapmaları, yani eşit sayıda nesnelere gruplar halinde eşlemeleri özellikle önemlidir. Charlesworth ve Radloff (1991) gibi uzmanlar, yapılandırılmış etkinlikler aracılığıyla planlanan eşleştirme etkinliklerinin çocuklar için daha ilgi çekici ve eğlenceli hale getirilebileceğini belirtmişlerdir. Bu etkinlikler, çocuğun her bir arkadaşına birer meyve dilimi dağıtması, her bir ayağına bir çift çorap giymesi ya da her bir oyuncuğuna birer kıyafet giydirmesi gibi günlük

pratiklerle desteklenmektedir. Çocuklar eşleştirme becerisini kullanırken, benzer özelliklere sahip nesnelere eşleştirme pratiği de geliştirmektedirler.

2.2. KARŞILAŞTIRMA

İki ile üç yaş aralığında çocuklar, günlük yaşantıları içinde karşılaştırma yeteneklerini geliştirmeye başlarlar (Sarama ve Clements, 2020). Bu beceri, çocukların bir grup içindeki nesnelere arasındaki farkları inceleme ve keşif süreçlerini içerir, aynı zamanda onların öğrenme ve anlama kapasitelerini artırır ve farklı özelliklere ve kavramlara odaklanmayı öğretmektedir. Karşılaştırma becerisi, aynı zamanda ölçme ve sıralama becerilerinin geliştirilmesine zemin hazırlayan bir araç işlevi görmektedir. Ölçme becerisi kapsamında çocuklar, madde ve nesnelere ağırlık, uzunluk ve şekil gibi fiziksel özelliklerini karşılaştırmayı öğrenirler; bu da temel matematik düşünme becerilerinin temel taşlarından biridir (Haylock ve Cockburn, 2014).

2.3. SIRALAMA

Çocuklar, iki ayrı nesne grubunu belirli özelliklerine göre karşılaştırırlar ve bu karşılaştırma sürecinde, seçilen ölçütlere göre nesnelere bir sıraya dizmeyi öğrenirler. Bu, Charlesworth ve Lind (2013) tarafından sıralama becerisi olarak tanımlanmıştır ve bu becerinin etkin kullanımı için öncelikle karşılaştırma becerisinin gelişmiş olması gerektiği vurgulanmaktadır. Karşılaştırma becerisinden ileri düzeyde olan sıralama becerisi, daha karmaşık bir düşünme sürecini gerektirir. Çocuklar, örneğin, blokları boyutlarına göre uzundan kısaya doğru sıralayabilir ve en uzun ile en kısa olanları belirleyebilirler. Bu sıralama işlemleri uzunluk, genişlik, renk, boyut, doku ve kapasite gibi çeşitli özelliklere göre yapılabilir (Charlesworth ve Lind, 2013; Smith, 2001).

Sıralama becerisi, sayılar ve sayı sistemleri hakkında derinlemesine anlayış geliştirmede çocuklar için esastır. Bir çocuğun markette ikinci kasaya yönelmesi ve birinci ile üçüncü kasalar arasında olduğunu belirlemesi, sıralama becerisinin kullanıldığı pratik bir örnektir. Çocuklar, sayı doğrularına sayı yerleştirirken de bu beceriden faydalanırlar. Sıralama yaparken sıklıkla karşılaştırmaları kullanır ve nesnelere "birinci", "ikinci", "üçüncü" gibi sıralı ifadelerle adlandırılırlar. Bu ifadeler, nesnelere pozisyonunu belirtmede kullanıldığında ordinal sayılar olarak adlandırılır (Uludağ, 2020).

2.4. GRUPLANDIRMA

Gruplandırma becerisi veya sınıflandırma becerisi, çocukların nesnelere boyut, şekil, miktar ve renk gibi fiziksel özelliklerine göre gruplara ayırma kapasitesi olarak tanımlanmaktadır (Aktaş-Arnas, 2013). Sınıflandırma becerisi, işlem becerilerinin geliştirilmesi için temel bir öneme sahiptir ve çocukların sınıflandırma becerisini edinmeleri, toplama ve çıkarma işlemlerini anlamaları ve gerçekleştirebilmeleri için kritik öneme sahiptir (Kandır ve Orçan, 2010). Çocuklar, günlük yaşam deneyimlerinde benzerlik ve ortak niteliklere dayanarak nesnelere gruplandırma eğilimindedirler ve süreç, çocukların mantıksal düşünme yeteneklerini geliştirmektedir (Charlesworth ve Lind, 2013). Ulusal Matematik Öğretmenleri Konseyi (NCTM, 2000) erken çocukluk eğitimi sırasında sınıflandırma becerisinin kazandırılması ve bu becerinin çeşitli etkinlikler yoluyla teşvik edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

3. ERKEN ÇOCUKLUKTA TEKNOLOJİ VE MATEMATİK

Dijital çağda, mobil cihazlar ve özellikle tabletler, çocukların eğitim ve eğlence dünyasında önemli bir yer tutmaktadır. Mobil cihazlar arasında, özellikle küçük çocuklar arasında popülerliği artan dokunmatik ekranlı tabletler, diğer dijital alternatiflerle kıyaslandığında en yaygın tercih olmaya devam etmektedir (Office of Communications [OFCOM], 2020; Papadakis vd., 2018).

Tabletlerin çocuklar arasında tercih edilme nedenleri arasında taşınabilirlikleri, kullanım kolaylıkları, yeni uygulamaların kolayca yüklenebilmesi ve cihazların bağımsızlığı bulunmaktadır (Chaudran, 2015; Neumann ve Neumann, 2017; Papadakis vd., 2016). Amerika Ortak Akıl Medyası (Common Sense Media [CSM]) tarafından yapılan bir çalışma, 0-8 yaş grubundaki çocukların teknoloji kullanım alışkanlıklarını incelemiş ve 2011'den 2017'ye televizyon ve oyun konsolları kullanımında bir düşüş, mobil cihaz ve tablet kullanımında ise önemli bir artış olduğunu belirlemiştir. Ayrıca, OFCOM'un yaptığı bir araştırmada, 3-4 yaş aralığındaki çocukların yarısından fazlasının düzenli olarak tablet kullandığı ve yaş ile kullanım oranlarının arttığı belirlenmiştir. Christakis ve Garrison (2009) okul öncesi çocukların teknolojik cihazlarla etkileşimlerinin ve bu cihazlardaki uygulamaların uygunluğunun önemine dikkat çekerken, Sakr (2019) dokunmatik cihazların yaygınlaşmasıyla mobil uygulamalara olan gereksinimin arttığını belirtmiştir. Mobil cihaz uygulamaları, dokunmatik ekrana dayalı etkileşimler gerektiren kullanım biçimleriyle evrilmiş ve zamanla günlük hayatı kolaylaştırıcı araçlardan eğitim ve eğlence odaklı uygulamaları da kapsayacak biçimde genişlemiştir (Landers vd., 2015; Oliveira vd., 2022).

Eğitim alanında teknolojinin entegrasyonu, özellikle matematik öğretimi bağlamında, interaktif beyaz tahtalar, eğitim yazılımları, tabletler ve robotik gibi araçların kullanımının artmasıyla birlikte önemli bir ivme kazanmıştır (Kusumah vd., 2020; Skaraki, 2021). Bu araçlar, matematik eğitiminin çeşitli yönlerini zenginleştirerek çocukların öğrenme deneyimlerini genişletmektedir (da Silva ve Maran, 2020). Görsel sembollerin ve kavramların aktarılmasında temel bir rol oynayan teknolojik kaynaklar, çocukların bilgiyi görselleştirme ve işleme yeteneklerini geliştirmektedir. Özellikle matematikte, bilgisayarlar ve interaktif uygulamalar, öğrenme sürecini daha anlaşılır ve erişilebilir hale getirerek sayısal kavramları öğrenmeyi kolaylaştırmaktadır (Ji, 2021). Etkileşimli uygulamalar ve oyunlar, sayma, uzamsal düşünme ve problem çözme gibi temel matematik becerilerinin gelişimine katkıda bulunmaktadır. Ayrıca, dijital hesap makineleri ve sanal manipülatifler, matematik kavramlarının ve işlemlerin anlaşılmasını kolaylaştırarak, çocukların bu kavramları somutlaştırmasına yardımcı olmaktadır.

Gelişmiş etkileşimli multimedya araçları, çocuklara dinamik içeriklerle etkileşim kurma ve bu içerikleri manipüle etme olanağı sunar, bu da matematiksel düşüncüyü güçlendirebilir ve öğrenmeyi zenginleştirebilir (Geraniou ve Jankvist, 2019). Bu tür teknolojik entegrasyon, dijital yetkinliği olan çocukların eğitime katkıda bulunarak onların dijital dünyada kendilerini ifade etme becerilerini artırmaktadır (Angraini ve Nurmaliza, 2022). Erken çocukluk eğitimcileri, teknolojinin interaktif kullanımının, çocukları dijital çağın gerektirdiği becerilerle donatmak için kritik önem taşıdığını kabul etmektedirler (Ogegbo ve Aina, 2022).

Teknolojinin hızlı ilerlemesi ve medya araçlarının geniş çapta yayılmasıyla, çocuklar da erken yaşta teknoloji kullanıcılarına dönüşmektedir. Özellikle günümüzde büyüyen Alfa kuşağı, dijital bir dünya içinde yetişmekte ve kendilerine sunulan dijital ortamın özelliklerini içselleştirmektedir. Genellikle daha yaşlı bireyler veya teknolojik altyapısı eksik bölgelerde yaşayanlar ise, dijital çevreye daha sonradan uyum sağlayan ve teknolojik araçları kullanmada daha fazla zorlanan 'dijital göçmenler' olarak ifade edilmektedir (Chaudran, 2015). Buna karşın, 'dijital yerliler' terimi, Alfa kuşağının bilgisayarlar, akıllı telefonlar, video oyunları ve internet gibi dijital araçları etkin bir şekilde kullanma yeteneğini vurgulamak için kullanılmaktadır. Bu becerileri sayesinde, eğitim ve öğrenme süreçlerinde teknolojik araçlardan yararlanarak bilgiye daha hızlı ve verimli ulaşabilmektedirler.

Alfa kuşağı, dijital araçları rahatlıkla kullanabilme becerisine sahiptir ve eğitimde bu araçları kullanarak bilgiye hızlı erişim sağlamaktadır. Ancak, teknolojinin yanlış kullanımını önlemek adına, çocukların bu araçları bilinçli ve dengeli bir şekilde kullanmaları, aileler tarafından belirlenen

sınırların olması ve internet kullanımlarının dikkatle izlenmesi gerekmektedir. Aynı zamanda, çocukların teknolojiyi sadece eğitim için değil, sosyal etkileşim ve ifade için de kullanmaları teşvik edilmelidir. Böylece teknolojinin pozitif yönlerini deneyimleyerek dijital dünyada kendilerini ifade etme yeteneklerini geliştirebilirler.

Teknolojinin etkin kullanımı, erken çocukluk eğitiminde matematiksel becerilerin geliştirilmesi için önemli bir araç haline gelmiştir. Alfa kuşağının çocukları, doğdukları andan itibaren dijital çevre ile etkileşim içinde büyüdükleri için, tabletler, akıllı telefonlar ve interaktif eğitim programları gibi araçları kullanarak matematiksel kavramları öğrenme eğilimindedirler (Hsu, 2015). Bu dijital yerliler, eğlenceli ve etkileşimli uygulamalar aracılığıyla sayıları, şekilleri ve desenleri tanıma gibi temel matematik becerilerini geliştirebilirler. Ayrıca, dijital yerlilerin dijital araçları kullanma konusundaki içgüdüsel becerileri, onların öğrenme süreçlerini daha esnek ve uyarlanabilir hale getirmektedir. Eğitimciler, Alfa kuşağının öğrenme becerilerini dikkate alarak, matematik öğretim yöntemlerini dijital araçlarla zenginleştirmektedirler. Dijital oyunlar, uygulamalar, makine öğrenimi, yapay zekâ, 3 boyutlu yazıcılar, kodlama sistemleri ile interaktif tahtalar matematiksel kavramların anlaşılmasını kolaylaştırırken, çocuklara somut materyallerle manipülasyon yapma olanağı da sunmaktadır (Alelaimat vd., 2020; Bird ve Edwards, 2014; Hoyles, 2018; Reinhold vd., 2021; Vidal-Hall vd., 2020). Söz konusu teknolojik entegrasyon, çocukların öğrenme süreçlerini daha etkileşimli ve merak uyandırıcı hale getirmektedir ve matematiksel düşünceyi oyunlaştırarak, çocukların aktif katılımını ve motivasyonunu artırmaktadır. Kandır ve Orçan (2010) tarafından, teknolojinin matematik öğretimine entegrasyonunun, okul öncesi çocukları için zengin bir öğrenme ortamı oluşturduğu belirtilmiştir. Bu tür teknolojik araçlar, matematik eğitimini daha etkin kılarak çocukların problem çözme, iletişim, muhakeme yapma, kavramlar arası ilişki kurma, sayı bilgisi, sayısal mantık ve modelleme gibi alanlarda deneyim kazanmalarını destekler. Kesicioğlu (2019), teknolojinin matematiksel düşünceyi tüm çocuklar için ulaşılabilir kılma ve sıkılmadan öğrenme ortamları sağlama potansiyeline vurgu yapmıştır. Ayrıca, okul öncesi dönemde teknoloji destekli eğitimle bilişsel, dil ve sözlü beceriler, problem çözme, kavram gelişimi ve motor beceriler gibi alanların geliştirilmesi mümkündür; bu yolla çocuklar yeni stratejiler geliştirip bilgi transferi yapabilirler (Kandır ve Orçan, 2010).

Geçmişte, erken çocukluk eğitiminde teknoloji kullanımı konusunda bazı tereddütler yer almıştır. Araştırmacılar, okul öncesi çocukların soyut kavramları kavrayabilme yetisine sahip olup olmadığı ve teknolojinin sosyal etkileşim ile iş birliğini olumsuz etkileyip etkilemeyeceği konusunda endişe duyuyorlardı (Veresov ve Veraksa, 2023). Ek olarak, teknolojinin sınıf içinde öğretmenlerin rolünü azaltabileceği düşünülüyordu. Ancak, son dönemde yapılan araştırmalar, teknolojinin, özellikle bilgisayarların, okul öncesi eğitim üzerinde olumlu etkiler yaratabileceğini ortaya koymuştur. Bilgisayar kullanımının, öğrencilerin çiftler halinde çalışmaları ve ekranlarından öğrenmeleri için yeni imkanlar sunduğu görülmüştür. Teknoloji, geleneksel eğitim yöntemlerini tamamlayarak ve zenginleştirerek, çocuklara daha interaktif ve ilgi çekici bir öğrenme ortamı sağlama potansiyeline sahiptir (Arabacı ve Polat, 2013).

4. ERKEN MATEMATİK EĞİTİMİNDE DİJİTAL OYUN

Çocuklara yönelik uygulamalar, genellikle oyunlar ve eğitici içeriklerin birleşiminden oluşur ve bu uygulamaların dağıtımını üstlenen platformlar (örneğin, Apple'ın App Store'u ve Google'ın Play Store'u), yaşa uygun içeriklerin düzenlenmesini sağlamaktadır. Bu platformlar, sunulan içerikleri yaş gruplarına göre kategorize eden kendi derecelendirme sistemlerini kullanarak, çocukların güvenli ve uygun eğitim materyallerine erişimini yönlendirmektedir. Bu gelişmeler, matematik öğretiminde teknolojinin stratejik kullanımının önemini ve potansiyelini vurgulamaktadır. Dijital oyunların matematik eğitimine entegrasyonu, çocuklar için öğrenmenin

anlamını derinleştirmekte ve söz konusu anlamlandırma oyunun tasarımına bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Bazı dijital oyunlarda temel matematik becerileri o denli içsel bir Şekilde entegre edilmektedir ki, çocuklar oynarken temel matematik düşünme becerisi kullandıklarının farkında bile olmayabilmektedirler. İnteraktif matematik uygulamaları, tablet gibi araçlar kullanıldığında öğrenme sürecini zenginleştiren olumlu duygusal deneyimler sunabilir ve böylece matematiğe yönelik tutumları iyileştirebilir (Papadakis vd., 2021).

Tabletler üzerinde oynanan dijital oyunlar aracılığıyla sağlanan erken matematik eğitimi üzerine yapılan çalışmalar, çocukların bu yolla elde ettikleri kazanımlar ve olumlu deneyimler hakkında bilgi vermektedir. Stubbe ve arkadaşlarının 2016 yılında gerçekleştirdikleri çalışma, özel olarak tasarlanmış tablet bilgisayar oyunlarının çocukların temel matematik becerileri üzerindeki etkisini incelemiştir. Bu araştırmada, çocukların sayı ve sayma becerileri ile toplama işlemlerinde oyunların olumlu etkileri belirlenmiştir. Benzer bir çerçevede, Mattoon ve arkadaşları (2015) tarafından yrtlen bir başka çalışma, işbirliğine dayalı ve sosyal etkileşimleri içeren dijital oyunların çocukların matematik becerilerinin gelişiminde etkin rol oynadığını ortaya koymuştur. Bu çalışmada, gelişimsel olarak uygun yaklaşımlar sunan dijital oyunların, matematik becerilerinin geliştirilmesinde önemli bir araç olduğu vurgulanmaktadır. Bir diğer araştırma olan Dejonckheere ve arkadaşlarının (2015) alışması, tablet bilgisayarların çocukların sayı doğrusu üzerindeki tahmin becerilerini nasıl artırdığını incelemiştir. Bu alışma, sayısal kavramların anlaşılmasında dijital araçların potansiyelini ortaya koyar. Alade ve arkadaşlarının (2016) alışması ise, etkileşimli dijital oyunların ocukların STEM becerilerini desteklediğini vurgulamaktadır. Xezonaki'nin (2023) alışması, Kahoot! uygulamasının erken matematik eğitiminde kullanımını incelemiş ve temel matematik alıştırmalarının çocukların matematik becerilerinde olumlu gelişmeler sağladığını göstermiştir. Çalışma, dijital oyunların öğrenme sürecine katkıda bulunarak çocukların motivasyonunu ve katılımını artırdığını ortaya koymaktadır.

Dijital eğitim araçlarının çocukların problem çözme becerilerini ve matematik kavramlarını anlamalarını geliştirdiği, ayrıca matematik sevgilerini artırdığı vurgulanmaktadır (Aktaş vd., 2018). Dijital uygulamaların matematik kavramları ve süreçler arasındaki bağlantıları geliştirebileceği, tahmin, çıkarma, toplama ve çarpma anlayışını ileriye taşıyabileceği belirtilmektedir (Traxler ve Crompton, 2015). Dijital oyunların çocukların somuttan soyuta geçişlerini kolaylaştırdığı ve matematik kavramlarını anlamalarına yardımcı olan yazılımların sorumluluk alanı ve geri bildirim mekanizmaları sayesinde öğrenmeyi desteklediği ifade edilmektedir (Kandır ve Orçan, 2010). Dijital uygulamaların matematik öğrenmede tekrar ve gözden geçirme çalışmaları için fırsat sunduğu, çocukların katılımını ve matematiği temele alan düşünmeyi geliştirdiği de belirtilmektedir (Altınışık, 2021; Larkin ve Nigel, 2016).

Okul ncesi eğitimi ğretmenlerinin dijital oyunların kullanımında aktif bir rol alması, çocukların temel matematik becerilerini geliştirmede önemli bir etki yaratmaktadır. Öğretmenlerin, manipülatif materyallerle (hem dijital hem de dijital olmayan) matematik içeriğinin entegrasyonunu desteklemeleri önemlidir. Çünkü bu materyallerle ve matematik kavramlarıyla olan ilişkiler rastgele ortaya çıkmamaktadır. Teknoloji tabanlı uygulamalar çocuklar için değerli bir temel matematik becerilerini destekleyen kaynak olabilirken, öğretmenler için de eğitim aracı olarak hizmet etmektedir. Dijital oyunlar, çocukların planlama, problem çözme, gözlem, matematiksel düşünme, hipotez oluşturma ve test etme, yaratıcılık ve işbirlikli öğrenme gibi becerilerinde gelişme sağlamaktadır (Gözüm ve Kandır, 2021). Yapılan araştırmalar, dijital oyunların ğretmen rehberliğinde kullanıldığında çocukların matematik becerilerini geliştirdiğini ve bu süreçte öğretmenlerin rehberliğinin önemli olduğunu göstermektedir (Kim ve Smith, 2017). Ayrıca, dijital oyunların eğitimde etkin kullanımı, çocukların sadece matematiksel becerilerini değil, aynı zamanda bilişsel ve sosyal becerilerini de geliştirebilir (Marco vd., 2012; Clements ve Sarama, 2007). Bu

bağlamda, öğretmenlerin dijital oyunları etkili bir şekilde kullanabilmeleri için yeterli eğitim ve rehberliğe ihtiyaçları vardır.

Öğretmenlerin, çocukların öğrenmelerini en iyi şekilde desteklemek için gelişimsel olarak uygun uygulamaları ve oyunları titizlikle seçmeleri beklenmektedir. Dijital oyunların okul öncesi eğitim ortamlarında etkin kullanımı için, dijital oyunlar ile hedeflenen beceri veya kavramların eş zamanlı kullanılması, kullanım yönergelerinin öğretmen tarafından açıklanması, çocuklara dijital oyunu kullanmaları için rehberlik edilmesi ve bağımsız çalışmalarının teşvik edilmesi gerekmektedir (Neumann ve Neumann, 2017). Bu yaklaşımlar, teknolojiyi eğitim sürecinin bir parçası olarak etkili bir şekilde entegre etmenin yollarını belirlemektedir. COVID-19 pandemisi sırasında, öğretmenlerin BİT öz yeterlikleri, uzaktan eğitimde çocukların eğitimini desteklemek için kritik bir faktör olarak görülmüştür. Özellikle, öğretmenlerin dijital araçları kullanma becerileri ve bu araçları eğitim süreçlerine entegre etme konusundaki özgüvenleri, çocukların eğitimine olan katkılarını artırmaktadır (Gözüm vd., 2022). Pandemi sürecinde, öğretmenlerin BİT kullanımı konusunda geliştirdikleri öz yeterlik, uzaktan eğitimde karşılaşılan zorlukların üstesinden gelmelerine yardımcı olmuştur (König vd., 2020).

Okul öncesi çocukların dijital oyunlar yoluyla öğrenmesi, bütün gelişim alanları üzerinde olumlu etkiler yaratan zengin bir sosyal deneyim sunmaktadır. Qing (2022) dijital oyunların çocukların sosyal ve duygusal becerilerinin gelişiminde etkili olduğunu belirtmektedir. Fleer (2020) ise, dijital oyunların çocukları duygusal olarak etkileyerek, çocuklara stres yönetimi ve öfke kontrolü gibi önemli beceriler kazandırdığını vurgulamaktadır. Nicolaidou ve arkadaşları (2022) tarafından yapılan araştırmada, dijital oyunların erişilebilirliği, uygun maliyeti ve çekiciliği ile etkili bir sosyal öğrenme aracı olduğunu göstermektedir. Dijital oyunların çocuklar üzerindeki etkileri, alanyazında hem olumlu katkılar hem de olası olumsuz sonuçlar açısından tartışılmaktadır. Çeşitli araştırmalar, özellikle şiddet içeren oyunlara maruz kalan okul öncesi çocuklarda, saldırganlık, davranış sorunları ve hiperaktivite gibi negatif etkilerin görülebileceğini ortaya koymuştur (Elson ve Ferguson, 2014; Nathan vd., 2022). Ayrıca, aşırı ekran süresinin olumsuz etkileri ve bu yaş grubundaki çocuklarda bağımlılık gibi risklerin olduğuna dair bulgular da mevcuttur (Istiono, 2021; Kalabina ve Progackaya, 2021). Dijital oyun oynama süresi ile dikkat arasındaki ilişkiye yönelik yapılan araştırmalar, dijital oyun oynama süresinin artmasıyla birlikte çocukların konsantrasyon düzeylerinde azalma olduğunu göstermiştir. Gözüm ve Kandır (2020), okul öncesi çocukların dijital oyun oynama sürelerine göre oyun eğilimi ve konsantrasyon düzeylerini inceledikleri çalışmalarında, dijital oyun oynama süresi arttıkça çocukların konsantrasyon puanlarının düştüğünü tespit etmişlerdir. Bu nedenle, erken çocukluk eğitiminde dijital oyunların kullanımı konusunda daha eleştirel ve dikkatli bir yaklaşımın önemi vurgulanmakta ve bu konuda daha fazla araştırma yapılmasının gerekliliği belirtilmektedir (Xi-cai, 2018).

5. SONUÇ

Erken çocukluk eğitiminde matematik eğitimi, çağımızın dijital araçlarının entegrasyonu ile yeni bir boyut kazanmıştır. Dijital oyun ve diğer interaktif teknolojiler, bu dönemdeki çocukların temel matematik kavramlarını ve becerilerini öğrenmelerinde önemli araçlar olarak ön plana çıkmaktadır. Etkileşimli ve eğlenceli etkinliklerin dahil edilmesi, teknoloji kullanımı ve oyun temelli öğrenmenin vurgulanması, erken çocukluk döneminde çocukların matematiksel düşünceye olan ilgisini ve anlayışını geliştirmede temel bileşenlerdir. Çalışmalar, dijital oyunların çocukların matematik anlayışlarını ve sayısal becerilerini geliştirmede etkili olduğunu göstermektedir. Bu teknolojik kaynaklar, eğitimcilerin matematik eğitimini daha ilgi çekici ve etkileşimli hale

getirmelerine olanak tanıyarak, çocukların aktif katılımını ve motivasyonunu artırmaktadır. Öğretmenler, matematik eğitiminde dijital araçların etkili kullanımında önemli bir role sahiptir. Öğretmenlerin, manipülatif materyallerle (hem dijital hem de dijital olmayan) matematik içeriğinin entegrasyonu konusunda bilinçli ve stratejik yaklaşımlar benimsemeleri gerekmektedir. Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisi (TPAB, [TPACK]) modeli, öğretmenlerin teknolojiyi pedagojik ve içerik bilgisiyle nasıl entegre edebileceklerini anlamalarına yardımcı olur. TPAB, öğretmenlerin teknolojiyi kullanarak matematiksel kavramları etkili bir şekilde öğretmelerini ve bu süreçte pedagojik stratejileri en iyi şekilde kullanmalarını sağlar (Mishra ve Koehler, 2006). Öğretmenlerin, çocukların dijital oyunlar ve uygulamalar aracılığıyla temel matematik becerilerini geliştirmeleri için rehberlik etmeleri, eğitim programı ile uyumlu ve gelişimsel olarak uygun kaynakları seçmeleri, dijital araçları öğrenme süreçlerine dahil etmeleri ve çocukların öğrenme deneyimlerini zenginleştirecek şekilde kullanmaları önemli rol oynamaktadır. Öğretmenlerin dijital araçları kullanma konusundaki özgüvenleri ve yeterlikleri, çocukların eğitim sürecine olan katılımını ve başarılarını olumlu yönde etkilemektedir (Gözüm ve Demir, 2021).

Sonuç olarak, dijital oyunlar ve uygulamaların matematik eğitime entegrasyonunun, çocukların matematik becerilerinin gelişimine katkıda bulunduğu görülmektedir. Ancak, bu teknolojik araçların başarılı bir şekilde bütünleştirilmesi için, okul öncesi eğitimi öğretmenlerinin dijital oyunları öğrenme sürecinde uygun şekilde kullanmaları, çocukların bireysel gereksinim ve ilgilerini gözetmeleri ve ebeveynlerle etkili bir iş birliği yapmaları gerekmektedir.

Bu çalışmanın bağlamında gelecekteki araştırmalar için aşağıdaki öneriler öne çıkmaktadır: Öğretmenler, matematik öğretiminde dijital oyun ve uygulamaları etkin bir şekilde kullanabilmek için devamlı olarak profesyonel gelişim fırsatlarına katılmalıdır. Aynı zamanda, ailelerin çocuklarının dijital matematik eğitimi sürecine aktif olarak katılımları desteklenmelidir. Ailelerin bu süreçte oynadığı rol, dijital oyunların çocukların gelişimine olumlu katkı sağlaması açısından kritik öneme sahiptir. Ancak, Türkiye'de ailelerin daha çok ihmalkar arabuluculuk yapma eğiliminde oldukları gözlemlenmektedir. Gözüm ve Kandır (2020) tarafından yapılan araştırma, ailelerin dijital oyun oynayan çocuklarla aktif arabuluculuk stratejileri yerine daha çok laissez-faire (ihmalkar) arabuluculuk stratejilerini benimsediklerini ortaya koymuştur. Bu durum, çocukların dijital oyunlar yoluyla edindikleri deneyimlerin kalitesini olumsuz etkileyebilir ve çocukların oyun süresi ve dikkat düzeyi üzerinde istenmeyen sonuçlara yol açabilir. Bu nedenle, gelecekteki araştırmalarda, ailelerin aktif arabuluculuk stratejilerini benimsemeleri ve bu konuda farkındalıklarının artırılması hedeflenmelidir (Gözüm ve Kandır, 2020; Valkenburg et al., 1999).

KAYNAKÇA

- Akman, B. (2002). Okul Öncesi Dönemde Matematik. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 244-248.
- Aktaş, M., Bulut, G.G. ve Aktaş, B.K. (2018). Dört İşleme Yönelik Geliştirilen Mobil Oyunun 6. Sınıf Öğrencilerinin Zihinden İşlem Yapma Becerisine Etkisi. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 90-100.
- Akyol Altun, C. (2018). *Okul Öncesi Öğretim Programına Algoritma ve Kodlama Eğitimi Entegrasyonunun Öğrencilerin Problem Çözme Becerisine Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Alade, F., Lauricella, A. R., Beaudoin-Ryan, L. ve Wartella, E. (2016). Measuring with Murray: Touchscreen Technology and Preschoolers' STEM Learning. *Computers in Human Behavior*, 62, 433-441. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.03.080>.
- Alalaimat, A., Ihmeideh, F. ve Alkhalwaldeh, M. (2020). Preparing Preservice Teachers for Technology and Digital Media İntegration: İmplications for Early Childhood Teacher Education Programs. *International Journal of Early Childhood*, 52(3), 299-317. <https://doi.org/10.1007/s13158-020-00276-2>
- Altınışık, M. (2021). *Dijital Oyunların Matematiksel Kavram Gelişimi ve Öğretimsel Nitelikler Açısından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.
- Angraini, L. ve Nurmaliza, N. (2022). The Effect Of İnteractive Multimedia-Based Learning on Students' Mathematical Critical Thinking Ability in the Course Of Structure Algebra. *Jurnal Didaktik Matematika*, 9(2), 217-229. <https://doi.org/10.24815/jdm.v9i2.26839>
- Arabacı, İ. ve Polat, M. (2013). Dijital Yerliler, Dijital Göçmenler ve Sınıf Yönetimi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(47), 11-20.
- Araújo, J., Stillman, G. A., Blomhøj, M., Ikeda, T. ve Leiss, D. (2017). Topic Study Group No. 21: *Mathematical Applications and Modelling in the Teaching and Learning of Mathematics*. In Proceedings of the 13th International Congress on Mathematical Education. ICME-13, 471-474. Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-62597-3_48
- Bağcı, B. ve İvrendi, A. (2016). Türkiye'de Okul Öncesi Dönem Matematik Becerileri ve Eğitimi Araştırmaları: Sentez Çalışması. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 10(2), 391-424.
- Balkan, C. (2023) *Ninnilerin Okul Öncesi Matematik Kavramları Açısından İncelenmesi*. Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Bird, J. ve Edwards, S. (2014). Children Learning to Use Technologies Through Play: A Digital Play Framework. *British Journal of Educational Technology*, 46(6), 1149-1160. <https://doi.org/10.1111/bjet.12191>
- Blevins-Knabe, B. ve Berghoust Austin, A. M. (2016). *Early Childhood Mathematics Skill Development in The Home Environment*. Cham: Springer International Publishing. <http://dx.doi.org/10.1007/978-3-319-43974-7>
- Callaghan, M. N. ve Reich, S. M. (2020). Applying a Developmental Lens to Educational Game Designs For Preschoolers. *International Journal of Mobile and Blended Learning*, 12(2), 1-15.
- Canbeldek, M. (2020). *Erken Çocukluk Eğitiminde Üreten Çocuklar Kodlama ve Robotik Eğitim Programının Etkilerinin İncelenmesi*. Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Charlesworth, R. (2005). Prekindergarten Mathematics: Connecting with National Standards. *Early Childhood Education Journal*, 32(4), 229-236.
- Charlesworth, R. ve Lind, K. (2013). *Math and Science for Young Children*, Belmont Clif: Wadsworth Pub.
- Charlesworth, R. ve Radeloff, D. J. (1991). *Experiences in Mathematics for Young Children* (Ed). New York: Delmar.
- Chaudran, S. (2015). *Young Children (0-8) And Digital Technology: A Qualitative Exploratory Study Across Seven Countries*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Retrieved From <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC93239>

Christakis, D. A. ve Garrison, M. M. (2009). Preschool-Aged Children's Television Viewing in Child Care Settings. *Pediatrics*, 124(6), 1627-1632

Clements, D. H. ve Sarama, J. (2007). Effects of a Preschool Mathematics Curriculum: Summative Research on The Building Blocks Project. *Journal for Research in Mathematics Education*, 38(2), 136-163. <https://doi.org/10.2307/3003495>.

Clements, D. H. ve Sarama, J. (2016). Math, Science, and Technology in the Early Grades. *The Future of Children*, 26(2), 75-94.

Clements, D. H. ve Sarama, J. (2020). *Learning And Teaching Early Math: The Learning Trajectories Approach*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003083528-15>

Common Sense Media. (2017). *Zero To Eight: Children's Media Use in America*. Retrieved May 20, 2020, from <https://www.commonsensemedia.org/research/the-common-sense-census-media-use-by-kids-age-zero-to-eight-2017>.

Da Silva, J. C. M. ve Maran, V. (2020). Gamification Applications in Mathematic Education: A Systematic Mapping. *Ciência e Natura*, 42, e90-e90. <https://doi.org/10.5902/2179460X42317>

Dağlı, H., Dağlıoğlu, H. E. ve Atalmış, E. H. (2020). Development of a Preschool Teachers' Pedagogical Content Knowledge Scale Regarding Mathematics. *International Journal of Assessment Tools in Education*, 6 (4), 617-635. DOI: 10.21449/ijate.593636

Dejonckheere, P. J. N., Smitsman, A. W., Desoete, A., Haeck, B., Ghyselinck, K., Hillaert, K. ve Coppenolle, K. (2015). Early Math Learning with Tablet Pcs: The Role of Action. *European Journal Of Psychology And Educational Studies*, 2(3), 79-87.

Disney, L. ve Li, L. (2022). Above, Below, or Equal? Exploring Teachers' Pedagogical Positioning İn A Playworld Context to Teach Mathematical Concepts to Preschool Children. *Teaching and Teacher Education*, 114, 103706. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2022.103706>

Duncan, G. J., Dowsett, C. J., Claessens, A., Magnuson, K., Huston, A. C., Klebanov, P. ve Japel, C. (2007). School Readiness and Later Achievement. *Developmental Psychology*, 43(6), 1428-1446.

Durkaya, S. (2019). MEB Okul Öncesi Eğitim Programına ve Montessori Yaklaşımına Göre Eğitim Alan Anasınıfı Çocuklarının Sezgisel Matematik Yeteneklerinin Karşılaştırılması. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Elson, M. ve Ferguson, C. (2014). Twenty-Five Years of Research on Violence in Digital Games and Aggression. *European Psychologist*, 19(1), 33-46. <https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000147>

Epstein, J. L. (1995). School/Family/Community Partnerships: Caring For the Children We Share. *Phi Delta Kappan*, 76(9), 701-712.

Fleer, M. (2020). Examining the psychological content of digital play through Hedegaard's model of child development. *Learning, Culture and Social Interaction*, 26, 100227. <https://doi.org/10.1016/j.lcsi.2018.04.006>

Fuson, K. C. (2019). Relating Math Words, Visual Images, and Math Symbols for Understanding and Competence. *International Journal of Disability, Development and Education*, 66(2), 119-132. doi: 10.1080/1034912X.2018.1535109

Genç Çopur, H. (2021). Dijital Oyun Destekli Matematik Eğitim Programının 54-66 Aylık Çocukların Saymaya İlişkin Temel Matematik Becerilerinin Gelişimine Etkisi. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Geraniou, E. ve Jankvist, U. (2019). Towards a Definition of "Mathematical Digital Competency. *Educational Studies in Mathematics*, 102(1), 29-45. <https://doi.org/10.1007/s10649-019-09893-8>

Gözüm, A. İ. C. ve Kandır, A. (2020). Okul Öncesi Çocukların Dijital Oyun Oynama Sürelerine Göre Oyun Eğilimi ile Konsantrasyon Düzeylerinin İncelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (41), 82-100.

Gözüm, A. İ. C. ve Kandır, A. (2020). Developing a Parental Mediation Scale of Digital Games For Children. *International Journal of Curriculum and Instruction*, 12(2), 336-358.

Gözüm, A. İ. C. ve Kandır, A. (2021). Digital games pre-schoolers play: parental mediation and examination of educational content. *Education and Information Technologies*, 26(3), 3293-3326.

Gözüm, A. İ. C. ve Demir, Ö. (2021). Technological Pedagogical Content Knowledge Self-Confidence of Prospective Pre-School Teachers for Science Education During The COVID-19 Period: A Structural Equational Modelling. *International Journal of Curriculum And Instruction*, 13(1), 712-742.

Gözüm, A. İ. C., Metin, Ş., Uzun, H. ve Karaca, N. H. (2023). Developing the Teacher Self-Efficacy Scale in the Use of ICT at Home for Pre-School Distance Education During Covid-19. *Technology, Knowledge And Learning*, 28(3), 1351-1381.

Gözüm, A.İ.C., Özberk, E.H., Kaya, Ü.Ü. ve Uyanık Aktulun, Ö. (2023). Number Sense Across the Transition from Preschool to Elementary School: A Latent Profile Analysis. *Early Childhood Education Journal*. <https://doi.org/10.1007/s10643-023-01511-w>

Guanzon-Pisaras, G. (2020). Mathematics Manipulatives for the Development on the Numeracy Skills of Kindergarten Pupils. *SMCC Higher Education Research Journal*, 7(1), 45-64.

Haylock, D. ve Cockburn, A. (2014). *Küçük Çocuklar İçin Matematiği Anlama*. Z. Yılmaz (Çev. Ed.). Ankara: Nobel.

Hirsh-Pasek, K., Zosh, J. M., Golinkoff, R. M., Gray, J. H., Robb, M. B. ve Kaufman, J. (2015). Putting Education In “Educational” Apps: Lessons From the Science of Learning. *Psychological Science in the Public Interest*, 16(1), 3-34.

Hoyles, C. (2018). Transforming the Mathematical Practices of Learners and Teachers Through Digital Technology. *Research in Mathematics Education*, 20(3), 209-228. <https://doi.org/10.1080/14794802.2018.1484799>

Hsu, Y. S. (2015). *Development of Science Teachers' TPACK: East Asian Practices*. Singapore: Springer.

Hubber, P. J., Outhwaite, L. A., Chigeda, A., Mcgrath, S., Hodgen, J. ve Pitchford, N. J. (2016). Should Touch Screen Tablets be Used to Improve Educational Outcomes in Primary School Children in Developing Countries? *Frontiers in Psychology*, 7(839). Doi.Org/10.3389/Fpsyg.2016.00839.

Ianaguivara, E. S., Candiago, A., Kawamoto, L. T., Rodrigues, S. C. M., Scardovelli, T. A. ve Da Silva, A. P. (2015). Virtual Environment to Aid the Assessment of Basic Math Concepts in Children with ADHD. *Key Engineering Materials*, 638, 339–343. <https://doi.org/10.4028/www.scientific.net/kem.638.339>

Istiono, W. (2021). Does The Education Games With Adding Some Entertainment Game Elements Will Attract the Children?. *International Journal of Advanced Trends in Computer Science and Engineering*, 10(4), 2721-2726. <https://doi.org/10.30534/ijatse/2021/111042021>

Jenssen, L., Hosoya, G., Jegodtka, A., Eilerts, K., Eid, M. ve Blömeke, S. (2020). *Effects of Early Childhood Teachers' Mathematics Anxiety on the Development of Childrens' Mathematical Competencies*. Student Learning in German Higher Education: Innovative Measurement Approaches and Research Results, 141-162.

Ji, F. (2021). Development of an Exploring System: An Integrated Approach to Children's Math Education in China. *Ieee Access*, 9, 108346-108362. <https://doi.org/10.1109/access.2021.3100705>

Kabael, T. ve Barak, B. (2016). Research of Middle School Pre-Service Mathematics Teachers' Mathematical Literacy on Pisa Items. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (Turcomat)*, 7(2), 321. <https://doi.org/10.16949/turcomat.73360>

Kalabina, I. ve Progackaya, T. (2021). Defining Digital Competence for Older Preschool Children. *Psychology in Russia State of Art*, 14(4), 169-185. <https://doi.org/10.11621/pir.2021.0411>

Kandır, A. ve Orçan, M. (2010). *Okul Öncesi Dönemde Matematik Eğitimi*. İstanbul: Morpa.

Kazakoff, E. R., Sullivan, A. ve Bers, M. U. (2013). The Effect of a Classroom-Based Intensive Robotics and Programming Workshop on Sequencing Ability in Early Childhood. *Early Childhood Education Journal*, 41, 245-255.

Kersey, A., Braham, E., Csumitta, K., Libertus, M. ve Cantlon, J. (2018). No Intrinsic Gender Differences in Children's Earliest Numerical Abilities. *NPJ Science of Learning*, 3(1). <https://doi.org/10.1038/s41539-018-0028-7>

Kesicioğlu, O. S. ve Alisinanoğlu, F. (2014). Doğrudan Öğretim Modeline Göre Hazırlanan Eğitim Uygulamalarının Okul Öncesi Çocuklarının Geometrik Şekil Öğrenmelerine Etkisinin İncelenmesi. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (ODÜSOBİAD)*, 4(8), 71-77.

- Kesicioğlu, O.S. (2019). *Erken Çocukluk Döneminde Bilgisayar ve Matematik*. Berrin Akman (Ed.), *Erken Çocuklukta Matematik Eğitimi içinde* (296-305). Ankara: Pegem.
- Kim, Y. ve Smith, D. (2017). Pedagogical and Technological Augmentation of Mobile Learning for Young Children Interactive Learning Environments. *Interactive Learning Environments*, 25, 4–16. <https://doi.org/10.1080/10494820.2015.1087411>.
- Knaus, M. (2017). Supporting Early Mathematics Learning in Early Childhood Settings. *Australasian Journal of Early Childhood*, 42(3), 4–13. <https://doi.org/10.23965/AJEC.42.3.01>
- Kosko, K. ve Ferdig, R. (2016). Effects of a Tablet-Based Mathematics Application for Pre-School Children. *Journal of Computers in Mathematics and Science Teaching*, 35(1), 61–79.
- König, J., Jäger-Biela, D. J. ve Glutsch, N. (2020). Adapting to Online Teaching During COVID-19 School Closure: Teacher Education and Teacher Competence Effects Among Early Career Teachers in Germany. *European Journal Of Teacher Education*, 43(4), 608-622.
- Kusumah, Y., Kustiawati, D. ve Herman, T. (2020). The Effect of Geogebra in Three-Dimensional Geometry Learning on Students' Mathematical Communication Ability. *International Journal of Instruction*, 13(2), 895-908. <https://doi.org/10.29333/iji.2020.13260a>
- Landers, R. N., Bauer, K. N., Callan, R. C. ve Armstrong, M. B. (2015). *Psychological Theory and the Gamification of Learning* in Gamification in Education and Business (165-186). Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-10208-5_9
- Larkin, K. ve Nigel, C. (2016). Mathematics Education and Mobile Technologies. *Mathematics Education Research Journal*, 28, 1-7.
- Marco, J., Cerezo, E. ve Baldassarri, S. (2012). Bringing Tabletop Technology to All: Evaluating a Tangible Farm Game With Kindergarten and Special Needs Children. *Personal and Ubiquitous Computing*, 17, 1–15. <https://doi.org/10.1007/s00779-012-0522-5>.
- Mattoon, C., Bates, A., Shifflet, R., Latham, N. ve Ennis, S. (2015). Examining Computational Skills in Pre-Kindergarteners: The Effects of Traditional and Digital Manipulatives in a Prekindergarten Classroom. *Early Childhood Research And Practice*, 17(1). Retrieved from <http://ecrp.uiuc.edu/v17n1/mattoon.html>.
- Mishra, P. ve Koehler, M. J. (2006). Technological Pedagogical Content Knowledge: A Framework for Teacher Knowledge. *Teachers College Record*, 108(6), 1017-1054.
- Moomaw, S. (2016). Move Back the Clock, Educators: STEM Begins at Birth. *School Science and Mathematics*, 116(5), 237-238.
- Nathan, T., Muthupalaniappen, L. ve Muhammad, N. (2022). Prevalence and Description of Digital Device Use Among Preschool Children: A Cross-Sectional Study in Kota Setar District, Kedah. *Malaysian Family Physician*, 17(3), 114-120. <https://doi.org/10.51866/oa.25>
- National Council of Teachers of Mathematics (NCTM). (2000). *Principles and Standards for School Mathematics* (1). National Council of Teachers of.
- Neumann M. M. ve Neumann D. L. (2017). The Use of Touch-Screen Tablets at Home and Pre-School to Foster Emergent Literacy. *Journal of Early Childhood Literacy*. 17(2), 203-220. <https://doi.org/10.1177/1468798415619773>
- Nicolaidou, I., Tozzi, F. ve Antoniadou, A. (2022). A Gamified App on Emotion Recognition and Angermanagement for Preschool Children. *International Journal of Child-Computer Interaction*, 31, 100449.
- OFCOM. (2020). *Children and Parents: Media Use and Attitudes Report 2019*. Retrieved August 10, 2022.
- Ogegbo, A. ve Aina, A. (2022). *Fostering the Development of 21st Century Competencies Through Technology in Young Children: Perceptions of Early Childhood Educators*. <https://doi.org/10.36315/2022v2end073>
- Oliveira, W., Hamari, J., Joaquim, S., Toda, A. M., Palomino, P. T., Vassileva, J. ve Isotani, S. (2022). The Effects of Personalized Gamification on Students' Flow Experience, Motivation, and Enjoyment. *Smart Learning Environments*, 9(1), 1-26. <https://doi.org/10.1186/s40561-022-00194-x>

Outhwaite, L. A., Guilford, A. ve Pitchford, N. J. (2017). Closing The Gap: Efficacy of a Tablet Intervention to Support the Development of Early Mathematics Skills in UK Primary School Children. *Computers & Education*, 108, 43–58.

Önkol, F. L. (2012). Erken Sayı Testi'nin Uyarlanması ve Erken Sayı Gelişim Programı'nın Altı Yaş Çocukların Sayı Gelişimlerine Etkisinin İncelenmesi. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Papadakis, S., Kalogiannakis, M. ve Zaranis N. (2016). Comparing Tablets and Pcs in Teaching Mathematics: An Attempt to Improve Mathematics Competence in Early Childhood Education. *Preschool and Primary Education*, 4, 241-253.

Papadakis, S., Kalogiannakis, M. ve Zaranis, N. (2018). The effectiveness of computer and tablet assisted intervention in early childhood students' understanding of numbers. An empirical study conducted in Greece. *Education and Information Technologies*, 23, 1849-1871.

Papadakis, S., Kalogiannakis, M. ve Zaranis, N. (2021). Teaching Mathematics with Mobile Devices and The Realistic Mathematical Education (RME) Approach in Kindergarten. *Advances in Mobile Learning Educational Research*, 1(1), 5-18. <https://doi.org/10.25082/AMLER.2021.01.002>

Papadakis, S., Vaiopoulou, J., Kalogiannakis, M. ve Stamovlasis, D. (2020). Developing and Exploring an Evaluation Tool for Educational Apps (ETEA) Targeting Kindergarten Children. *Sustainability*, 12(10), 4201.

Presser, A. L., Vahey, P. ve Dominguez, X. (2015). *Improving Mathematics Learning by Integrating Curricular Activities with Innovative and Developmentally Appropriate Digital Apps: Findings From the Next Generation Preschool Math Evaluation*. In SREE Spring 2015 Conference.

Qing, S. (2022). Design and Application of Preschool Education System Based on Mobile Application. *Mathematical Problems in Engineering*, 2022. <https://doi.org/10.1155/2022/8556824>

Reeves, J. L., Gunter, G. A. ve Lacey, C. (2017). Mobile Learning in Pre-Kindergarten: Using Student Feedback to Inform Practice. *Educational Technology & Society*, 20(1), 37–44.

Reinhold, F., Strohmaier, A., Finger-Collazos, Z. ve Reiss, K. (2021). Considering Teachers' Beliefs, Motivation, and Emotions Regarding Teaching Mathematics with Digital Tools: The Effect of an in-Service Teacher Training. *Frontiers in Education*, 6. <https://doi.org/10.3389/educ.2021.723869>

Rohibni, R., Rokhmawan, T., Sayer, I. M. ve Fitriyah, L. (2022). The Variety of Mathematics Learning Media for Early Childhood in Improving Basic Mathematics Ability. *Bulletin of Science Education*, 2(3), 102-114.

Sakka, T. ve Gouscos, D. (2023). Children's Rights Education Via Game-Based Activities: An Intervention in Kindergarten. *International Journal of Serious Games*, 10(1), 53-79. <https://doi.org/10.17083/ijsg.v10i1.546>

Sakr, M. (2019). *Digital Play in Early Childhood: What's the Problem?.* SAGE.

Sarama, J. ve Clements, D. H. (2009). *Early Childhood Mathematics Education Research: Learning Trajectories for Young Children*. New York: Routledge.

Sezer, T. ve Polat, Ö. (2022). Supporting Pre-Schoolers' Acquisition of Geometric Knowledge Through Mind Mapping. *The Electronic Journal for Research in Science & Mathematics Education*, 26(3), 86-105.

Sezer, T. ve Güler-Öztürk, D. S. (2011). The Effects of Drama in Helping Five-Year-Old Children Acquire the Concepts of Number and Operation. *Educational Research*, 2(6), 1210-1218.

Simarmata, J., Limbong, T., Tambunan, A., Simanjuntak, M., Limbong, R., Purnomo, A., ... ve Napitupulu, E. (2018). Multimedia of Number Recognition for Early Childhood Using Image Object. *International Journal of Engineering & Technology*, 7(3.2), 796. <https://doi.org/10.14419/ijet.v7i3.2.18760>

Skaraki, E. (2021). Reinforcing Preschoolers' Phonemic Awareness Through the Use of Tablets. *Advances in Mobile Learning Educational Research*, 1(1), 28-36. <https://Doi.Org/10.25082/AMLER.2021.01.004>

Skipper, E. L. ve Collins, E. N. (2003). Making The NCTM Standards User Friendly for Child Care Teachers. *Teaching Children Mathematics*, 9(7), 421-427.

- Smith, C. ve Morgan, C. (2016). Curricular Orientations to Real-World Contexts in Mathematics. *The Curriculum Journal*, 27(1), 24-45. <https://doi.org/10.1080/09585176.2016.1139498>
- Smith, S. S. (2001). *Early Childhood Mathematics* (2nd ed.). Allyn & Bacon.
- Sperry-Smith, S. (2016). *Erken Çocuklukta Matematik*. (Çev. Serap Erdoğan) Ankara: Eğiten Kitap.
- Stubbé, H., Badri, A., Telford, R., van der Hulst, A. ve van Joolingen, W. (2016). E-Learning Sudan, Formal Learning for Out-of-School Children. *Electronic Journal of e-Learning*, 14(2), 136-149.
- Tarim, K. (2009). The Effects of Cooperative Learning on Preschoolers' Mathematics Problem-Solving Ability. *Educ Stud Math*, 3(72), 325-340. <https://doi.org/10.1007/s10649-009-9197-x>
- Traxler, J. M. ve Crompton, H. (2015). *Mobile Learning*. In *Encyclopedia of Mobile Phone Behavior* (506-518). IGI Global.
- Uludağ, G. (2020). Erken Çocukluk Dönemi Matematik Becerileri. G. Uludağ. (Ed.). *Erken Çocukluk Döneminde Matematik Eğitimi* içinde (41-66). Ankara: Nobel Akademi.
- Utama, W. W. I., Utami, N. R. ve Wilujeng, W. (2022). *Early Childhood Mathematics Learning in Realistic Mathematical Education (RME)*. In 1st UPY International Conference on Education and Social Science (UPINCESS 2022) (203-209). Atlantis Press.
- Valkenburg, P. M., Krcmar, M., Peeters, A. L. ve Marseille, N. M. (1999). Developing A Scale to Measure Perceived Video Game Violence and Its Relation to Aggression. *Human Communication Research*, 25(3), 291-318.
- Van de Walle, J. A. (2007). *Elementary and Middle School Mathematics: Teaching Developmentally*. Allyn & Bacon.
- Veresov, N. ve Veraksa, N. (2023). Digital Games and Digital Play in Early Childhood: A Cultural-Historical Approach. *Early Years*, 43(4-5), 1089-1101.
- Vidal-Hall, C., Flewitt, R. ve Wyse, D. (2020). Early Childhood Practitioner Beliefs About Digital Media: Integrating Technology into a Child-Centred Classroom Environment. *European Early Childhood Education Research Journal*, 28(2), 167-181. <https://doi.org/10.1080/1350293x.2020.1735727>
- Xezonaki, A. (2023). The Use of Kahoot in Preschool Mathematics Education. *Advances in Mobile Learning Educational Research*, 3(1), 648-657.
- Xi-Cai, L. (2018). Design and Application of Children's Entertainment Education Software in Preschool Education. *International Journal of Emerging Technologies in Learning (Ijet)*, 13(07), 201. <https://doi.org/10.3991/ijet.v13i07.8809>
- Yılmaz, M. M. ve Özen Uyar, R. (2022). Erken Çocukluk Döneminde Temel Matematik Becerileri. M., Kılıç, C., Avcı. (Ed.). *Erken Çocukluk Döneminde Matematik Eğitimi* içinde (266-290). Ankara: Eğiten.
- Yüce, A. ve Sezer, T. (2021). 5-6 Yaş Grubu Çocukların Sayı ve Sayma Becerileri ile Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(1), 305-319. <https://dx.doi.org/10.17240/aibuefd.2021.21.60703-847668>

KESTANENİN (*CASTANEA SATIVA* MILL.) GASTRONOMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Oğuz ÇAM*

ÖZET

Toplumsal anlamda önem taşıyan alanlar vardır. Bu alanlardan biri gastronomidir. Gastronomi sayesinde yiyecek-içecek temelli konular daha iyi değerlendirilebilmektedir. Hal böyle olunca gastronominin küresel ölçekte önemli potansiyele ve etkilere sahip olduğunu öne sürmek mümkündür. Çalışmanın amacı, gastronomi açısından kestaneyi incelemektir. Çalışma, kültürel ve ekonomik yönden önem taşıyan, gastronomi endüstrisinde üzerinde potansiyel etkileri bulunan kestanein incelenmesi noktasında önem taşımaktadır. Çalışmanın yöntemi, nitel araştırma yöntemidir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan derleme yöntemi, bu yöntemin bir alt alanı olarak da geleneksel derleme yöntemi kullanılmıştır. Çalışma kapsamında elde edilen bilgiler ışığında kestanein gastronomi açısından değerli bir ürün olduğu saptanmıştır. Gastronomi açısından büyük potansiyele ve öneme sahip olan kestane taze olarak tüketilebilmekte ayrıca çeşitli ürünlerinde yapımında temel ve/veya yan ürün olarak da kullanılabilir. Kestanein farklı ülkelerde yetiştirilip çeşitli tekniklerle hazırlandığı ve sokak lezzetleri olarak tanındığı tespit edilmiştir. Kestane gastronomi endüstrisinde önemli bir role sahiptir. Kestanein gastronomi endüstrisinde üstlendiği rol, gastronomi alanının zenginleşmesine ve gelişmesine kaynaklık etmektedir. Gelecekte gastronomi endüstrisinde farklı tecrübeler yaşamak isteyen kişi, kurum ve kuruluşlar uygun olduğu düşünülen çeşitli gastronomik ürünlerin hazırlanmasında kestane lezzet denemesi amaçlı yer verebilir. Bu durum gastronomide yaratıcılık ve yorum katma değerlerinden yararlanılarak daha lezzetli gastronomi ürünlerinin ortaya çıkmasına vesile olabilir.

Anahtar Kelimeler: Gastronomi, Kestane, Meyve

INVESTIGATION OF CHESTNUT (*CASTANEA SATIVA* MILL.) IN TERMS OF GASTRONOMY

ABSTRACT

There are areas of social importance. One of these areas is gastronomy. Thanks to gastronomy, food and beverage-based issues can be better evaluated. As such, it is possible to argue that gastronomy has significant potential and effects on a global scale. The aim of the study is to examine chestnut in terms of gastronomy. The study is important in terms of examining chestnut, which is culturally and economically important and has potential effects on the gastronomy industry. The method of the study is qualitative research method. In the study, the compilation method, which is one of the qualitative research methods, and the traditional compilation method was used as a sub-area of this method. In the light of the information obtained within the scope of the study, it was determined that chestnut is a valuable product in terms of gastronomy. Chestnut, which has great potential and importance in terms of gastronomy, can be consumed fresh and can also be used as a basic and/or by-product in the production of various products. It has been determined that chestnuts are grown in different countries and prepared with various techniques and are known as street flavours. Chestnut has an important role in the gastronomy industry. The role of chestnut in the gastronomy industry is a source of enrichment and development of the gastronomy field. In the future, people, institutions and organisations who want to have different experiences in the gastronomy industry may include chestnuts for taste testing in the preparation of various gastronomic products that are considered appropriate. This

* Yüksek Lisans Mezunu, Kastamonu Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği ABD, oguzcam911@gmail.com, 0000-0003-3222-3367

situation may lead to the emergence of more delicious gastronomy products by making use of creativity and interpretation added values in gastronomy.

Keywords: Gastronomy, Chestnut, Fruit

1. GİRİŞ

Yiyecek ve içecek tüketimi, insanoğlunun temel gereksinimlerinden biri olarak görülmektedir. Bu gereksinimin mevcudiyeti zaman içerisinde gastronomi odaklı konuların oluşum ve gelişimlerine zemin hazırlamıştır. Böylelikle gastronomi sosyal konular içerisinde geçmişten günümüze daha iyi bir konuma erişerek gelişim noktasında ivme kazanmış ve insanlar üzerindeki tanınırlığını artırmıştır.

İnsanların yaşamlarında önemli bir yeri bulunan gastronomi, bilim, sanat ve kültürle içli dışlı olan, geçmişten günümüze potansiyelini artıran ve önem arz eden bir alandır. Bu alanda kayda değer konuma sahip olan bir ürün olarak kestane de gastronomi açısından potansiyel ve değer taşımaktadır. Bundan dolayı bu kapsamda bir çalışma yapılmasının akıllıca olduğu düşünülmüştür.

Çalışmanın amacı, gastronomi konusunda kestaneyi incelemektir. Zira bu ürünün gastronomi anlamında geniş ve çeşitlilik gösteren bir potansiyele sahip olduğu, buna ilave olarak da gastronomide kayda değer bir konum ve öneminin bulunduğu düşünülmektedir. Kestane, yerel, ulusal ve uluslararası mutfaklarda kullanılabilen bir gastronomik üründür. Bu ürün birtakım mutfak ve yemek kültürlerinde önemli bir yere sahiptir. Bu ürün tek başına bir gastronomik ürün olduğu gibi birtakım gastronomik ürünlerin oluşturulmasına da kaynaklık edebilmektedir. Böylelikle kestanenin çeşitli gastronomik ürünlerin zenginleştirilmesi, çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi noktasında önemli etkilerinin olabileceğini öne sürmek mümkündür. Bu bilgiler doğrultusunda hareket edilerek kestane ile ilgili bir makale yazım girişiminde bulunulmuştur.

2. GASTRONOMİ

Gastronomi için birden fazla kaynaktan yeme-içme sanatı olarak tanımının yapıldığı; esasen tarım, psikoloji, kimya, jeoloji, edebiyat, tarih, müzik, sosyoloji, felsefe, tıp, beslenme, biyoloji gibi bilim ve sanat dallarıyla doğrudan ilişkisinin olduğu disiplinler arası ve karmaşık bir çalışma olduğu belirtilmektedir (Cilginoglu vd., 2018: 1-11; Kivela ve Crotts, 2006: 354-377; Vega ve Ubbink, 2008: 372-382). Bu da gastronominin sanat ve bilim yönlerinden değer arz ettiğini göstermektedir.

Gastronomi sözcüğü etimolojik yönden incelendiğinde Yunanca gastro ve nomos sözcüklerinin birleşiminden meydana gelmektedir. Gastro sözcüğü mide; nomos sözcüğü de düzenleme, kanun ya da kural anlamını taşımaktadır. Bu nedenden dolayı gastronomi, yeme ve içmeye ilişkin norm ve kurallara uyum ile ilgilidir. Gastronomi sözcüğünün sözcük manasından hareket ederek gastronominin nelerin, ne kadar, nasıl, ne şekilde, ne zaman ve nerede yenileceği ve içileceğine ilişkin öneri veya kılavuz niteliği taşıdığı neticesine ulaşılabilmektedir (Çılgınoğlu ve Çam, 2021: 135-166; Santich, 2004: 15-24).

Gastronomi, yeme-içme arzu ve zevklerini artıracak yiyecek-içeceklerin tercih bilgisine sahip olma sanatıdır. Öte yandan gastronomi, yemek bilimi olmanın yanında kültür ve sanat felsefesidir (Çılgınoğlu ve Güleç, 2022: 845-858; Öney, 2016: 193-202).

Gastronomi, geçmişten bugüne kişilerin edindikleri bilgi birikimleri ve aktarımlarıyla yiyecek ve içeceklerin bütün özelliklerinin ayrıntılı biçimde öğrenilmesi, tatbik edilmesi, geliştirilip bugüne uyarlanması çalışmasını içeren sanatsal ve bilimsel öğeler ile zenginleştirilmiş disiplindir (Hatipoğlu, 2010: 4-10; Mutlu ve Çılgınoğlu, 2022: 3034-3054). Bu disiplin, temelini yiyecek-içeceğe dayalı olması nedeniyle söz konusu ürünlere yönelik insan hayatının aydınlatılması noktasında kayda değer bir potansiyel ve önem taşımaktadır.

Gastronominin amacı, insanların erişilebilir en iyi beslenme ile zararlardan korunmalarını ve yaşantıdan haz duymalarını sağlamaktır (Çılgınoğlu vd., 2022: 455-467; Kurnaz, 2017: 13-36). Gastronomi, yiyeceklerin tarif ekseninde hazırlanıp ikram edilmesini belirtmekle birlikte gıdaların

pişirilme ve tüketime niteliklerini yansıtmaya ve bunun sürdürülebilir olmasına yardımcıdır (Çılgınoğlu ve Çılgınoğlu, 2022: 837-855; Scarpato, 2002: 51-70). Bu hal de çeşitli yörelerin gastronomik marka, imaj ve sürdürülebilirlik durumlarının daha iyi anlaşılması noktasında olumlu etkiler sağlayabilmektedir.

Yenilebilir bütün maddelerin hijyenik olabilen ancak sağlığa uygun olması gerekmeyen şekilde en yüksek damak tadını ve göz zevkini amaç edinip yemeye hazır durumda sofraya getirilmesine dek geçip giden süreç gastronominin kapsamı içerisinde (Akgöl, 2012: 16-43; Cilginoglu vd., 2018: 1-11; Çam ve Çılgınoğlu, 2021: 176-192; Çılgınoğlu vd., 2022: 455-467; Kurnaz, 2017: 13-36; Sormaz vd., 2016: 725-730). İfade edilen bu düşünce, gastronominin geniş bir kapsama sahip olduğunu göstermektedir.

Yıllar içerisinde gelişim ve değişim kaydeden gastronomi, yeni yaklaşımların meydana gelmesini sağlamıştır. Gastronomi alanında yaşanan gelişmeler, sağlıklı yiyecekler sunma, kültürel bağları koruyup yerel yemeklerin varlığını sürdürme, yemek deneyimlerini daha iyi duruma getirme, tüketim amaçlı türlü yollar bulma gibi etkiler gün yüzüne çıkarmaktadır. Moleküler mutfak, nörogastromi gibi yaklaşımlar bireylerin gıdalardan aldıkları hazları artırmaya dönük geliştirilmiş trendler olarak zaman içerisinde gastronomideki yerini almıştır (Çam, 2023: 111; Çılgınoğlu ve Çılgınoğlu, 2022: 837-855; Yıldız ve Yılmaz, 2020: 19-35).

Zamanla gastronomide önemli bir yere ulaşan kestane farklı kullanım ve tüketim açısından bir değer oluşturmaktadır. Bundan dolayı kestanenin gastronomi açısından incelenmesi uygun ve önemli bir adımdır.

3. YÖNTEM

Çalışma probleminin ortaya çıkış noktası, kestanenin gastronomi alanında sahip olduğu potansiyeli, önemi ve kullanımının insanlar tarafından yeterince farkında olunmadığının düşünülmesidir. Ayrıca genel olarak kestane bir kış meyvesi olarak insanlar üzerinde popülerlik sahibidir. Halbuki bu meyvenin tüm sene boyunca farklı şekillerde değerlendirilebilecek gastronomik bir potansiyel taşıdığı düşünülmektedir. Bununla birlikte gastronomi kapsamında önemli bir ürün olan kestanenin kış mevsimi haricindeki diğer mevsimler için de değer arz ettiği, gastronomide farklı alanlarda ve farklı biçimlerde değerlendirilebildiği, böylelikle de insanların kestanenin temel veya yan ürün olarak değerlendirildiği gastronomik ürünlerden hem bedenen hem de ruhen bir haz elde etmelerine yardımcı olunduğu düşünülmektedir. Çalışmanın amacı, gastronomi konusunda kestaneyi incelemektir. Genel olarak; kestanenin ana veya yan ürün olarak değerlendirilebildiği gastronomik ürünler, kullanım alanları ve şekilleri, gastronomik anlamda sağladığı faydalar (lezzet ve kıvam artırıcı olması gibi) ile kestane odaklı çalışmalar (festival gibi) ve benzeri bilgiler kapsamında bu incelemenin yapılması planlanmıştır. Çalışma, kültürel ve ekonomik yönden önem taşıyan, gastronomi endüstrisinde üzerinde potansiyel etkileri bulunan kestanenin incelenmesi noktasında önem taşımaktadır. Ayrıca çalışma, kestanenin gastronomide kayda değer bir konuma, potansiyele ve öneme sahip olduğunu vurgulama noktasında önem arz etmektedir. Çalışmanın yöntemi, nitel araştırma yöntemidir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan derleme yöntemi, bu yöntemin bir alt alanı olarak da geleneksel derleme yöntemi kullanılmıştır. Geleneksel derlemeler, belli konularda yayımlanan iki ya da daha çok çalışma üstünde inceleme gerçekleştirilip değerlendirme, sonuç ve bulguları irdeleyen, belli bir metot takip edilmeksizin, çeşitli yollarla ve türlü kaynaklardan sağlanan bilgilerin derlendiği çalışmalar olarak görülmektedir (Karaçam, 2013: 27; Yılmaz, 2021: 1460). Tercih edilen bu yöntem kapsamında anlam karışıklığına sebebiyet vermeyecek bir bilimsel araştırma süreci gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmanın oluşturulması sürecinde dikkatli olunmaya çalışılmıştır. İlk olarak; kestaneyi gastronomi açısından incelemek için kapsamlı bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Bu

bağlamda uygun ve önemli olduğu düşünülen bilgiler alınmıştır. Ayrıca kestanein sağlığa olumlu ve olumsuz etkileri konusu üzerinde de durulmuştur. Zira bu konu, kestane tüketiminde önemli ve etkileyici bir konu olarak düşünülmüştür. Diğer bilgiler ise ayıklanarak çalışma kapsamının dışında bırakılmıştır. Elde edilen bilgiler anlamlı ve sıralı bir şekilde metin üzerine yerleştirilmeye çalışılmıştır. Bu noktada da çalışma konusu ile ilgili az sayıda yorumlamalarda bulunulmuştur. Bu yorumlamalar metin içi bilgi akışının düzenlenmesi ve daha akıcı bir hale getirilmesine katkı sağlamıştır. Çalışmanın yazım sürecinin tümünde yanlılık göstermekten kaçınılarak şeffaf ve tarafsız olma çabası içerisinde bulunulması, çalışmanın literatüre ve uygulamaya katkılar sunması ile araştırmacılara kaynaklık etmesi söz konusu çalışmanın geçerlik ve güvenilirliğini artırmasına yardımcıdır. Çalışmanın veri analizi sürecinde betimsel analiz tekniği kullanılmış ve çalışmanın içeriğine az sayıda yorum da katılmıştır.

Bu çalışmada genel olarak; kestanein gastronomi kapsamındaki potansiyeli, önemi ve kullanımı üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmayla birlikte gastronomi literatürüne katkı yapılmıştır. Zira söz konusu çalışma sayesinde literatüre teorik bilgiler kazandırılmış, bu teorik bilgilerde çoğunlukla kestanein gastronomi açısından incelenmesi üzerinde durulmuştur. Ayrıca kestaneyle ilgili çalışmalara ilgi duyan okuyucu ve araştırmacılara bir bilgi birikimi ortaya konulmuştur. Yine bu çalışmayla birlikte gastronomi uygulama alanının geliştirilmesi ve zenginleştirilmesi noktasında önemli bir kaynak oluşturulmuştur. Çalışmanın çıktısı, çeşitli gastronomik yararlar (lezzet ve kıvam artırması gibi) sağlayan kestanein gastronomi anlamında farklı kullanım alanlarında çeşitli şekillerde değerlendirilebilir olduğunu, bunun da gastronomik hareketlilik açısından faydalar sağlayabileceğini göstermiştir. Bununla beraber yerel, ulusal ve uluslararası alanlarda mutfak ve yemek kültürleri konusunda değer arz eden bir gastronomik ürün olarak görülebilen kestanein gastronomi sektörü çalışanlarınca yaratıcı tariflerde kullanılmasının, gastronomi uygulama alanının geliştirilmesi ve zenginleştirilmesi bağlamında önemli yenilik ve gelişimlere olumlu etkiler sağlayabileceğini göz önüne sermiştir. Çalışma kapsamında kestane ürün veya ürünleri üzerine yoğunlaşmış, diğer gastronomik ürünler üzerine yoğunlaşmamak istenmiştir. Çünkü çalışma konusunun temeli ve hareket noktasının kestane üzerine yoğunlaştırılması tercih edilmiştir. Ayrıca kestanein gastronomi alanında farklı şekillerde değerlendirilmesi noktasında önemli bir potansiyele sahip olmasının da bu tercihte önemli bir etkisinin olduğu düşünülmüştür. Bu durum, çalışma konusuna daha fazla odaklanılması ile bilgi dağınıklığı ve karmaşası yaşanmaması adına atılması gereken önemli bir adım olarak görülmüştür.

4. BULGULAR VE ANALİZ

Kestane, *Castanea sativa* Mill. olarak bilinen, çok amaçlı değerlendirilebilen, haziranda çiçeklenen ve dört yüz metre yükseklikte yetişen bitki çeşididir. Kestane ağacının meyvesinden nişastalı meyve olan kestane, yaprak ve kabuklarından propolis, çiçeklerinden de bal sağlanmaktadır (Alkan, 2020: 18-31; Arda, 2022: 2-17).

Kestanein ana vatanı ve yayılışı ile ilgili bilgiler verilmek istenmektedir. Avrupa kestaneleri, Akdeniz ülkelerinin yerel ürünüdür. Ana vatanının Anadolu olmasının olasılığı yüksek görülmektedir. İsmi Kastamonu'dan aldığı da dile getirilmektedir. Son senelerde Macaristan gibi ülkelerde de yerel bir çeşit olduğu ve eskiden bu yana yetiştirildiği tespit edilmiştir. Anadolu'dan Yunanistan'a, bu noktadan da Güney İtalya ve İspanya'ya götürülmüştür (doğal yayılış alanı). Doğal yayılış alanı dışında yetiştirildiği alanlar; Batı Almanya, Batı İsviçre, Güney İngiltere, Güney Hollanda, İrlanda, Belçika, Fransa, İspanya, Balkanlar, Anadolu, Kuzey Afrika, Kafkaslardır. Kestanein Anadolu'daki yayılışı ile ilgili bilgiler verilmek istenmektedir. Doğu Karadeniz'den başlayarak bütün Karadeniz'e yayılım göstermektedir. Marmara etrafı ve Batı Anadolu'dan Antalya kıyılarına dek ulaşmaktadır. Doğu Karadeniz'de 700-800 metrelerde gürgen ve kızıl ağaç gibi

çeşitlerle karışıktır. Kimi zaman da meşcere durumunda bulunmaktadır. 1200 metrelere değin çıkmaktadır. Bartın, Karadeniz Ereğlisi ve Akçakoca-Karasu etrafında küçük meşcerelere de rastlanmaktadır. Kastamonu ve Sinop kıyı alanlarında dikkate değer kestane alanları vardır. Marmara'nın Anadolu bölgesinde 400-500 metreden sonra 1000-1200 metrelere değin çıkmaktadır. Bilhassa Bursa ve İnegöl kestanelikleri dikkat çekmektedir. Batı Anadolu'da kuzeyden güneye doğru inildikçe alt sınırı yükselmektedir. Ege'de Ödemiş'in Bozdağ ve Gölcük taraflarında 1000-1200 metrelere çıkmaktadır (Ankara Üniversitesi, 2023).

Kestane, Kafkasya ve Türkiye'de uzun senelerdir doğal ormanlarından ya da kültüre alınan bireylerinden yararlanılan kayda değer bir çeşittir. Bugün bu çeşidin önemi, meyvesi, çiçeği yaprağı ve odununun ülke genelinde yoğun ticari ve eviçi kullanımından kaynaklanmaktadır. Buna bağlı olmak üzere kestane ve kestaneden yararlanmanın ortaya koyduğu kültürel bir birikim vardır. Bu kültürel birikim boyutlarından biri, kestane ve kullanımına ilişkin geleneksel terim bilgisidir (Okan vd., 2017: 19). Kestane ve kullanımına ilişkin değerlendirilen çok sayıda terimin varlığı söz konusudur (Okan vd., 2017). Kestane ve kullanımına ilişkin değerlendirilen terimler yöreler arasında kayda değer farklılıklar göstermektedir. Kestane üretiminin öne çıktığı alanlarda meyve, hasat, saklama ve pişirmeyle ilgili terimlerde farklılıklar görölmekteyken, meyveden ziyade odununun öne çıktığı alanlarda ise odun kalitesi ve odun temelli ürünlere verilen adlarda farklılık görölmektedir (Okan vd., 2017: 27). Bu kültürel birikim boyutlarından bir diğeri de kestanenin çeşitli mutfak ve yemek kültürlerinde kültürel emarelerin sürekliliği için kullanılabilmesine yönelik bir düşünce ve eylemdir (Kütrem ve Özer Altundağ, 2023: 557).

Kestanenin Türk mutfak kültüründe önemli bir yeri bulunup, çeşitli gıda ürünlerinin hazırlanmasında değerlendirilebildiği göze çarpmaktadır (Kütrem ve Özer Altundağ, 2023). Kestane, Türkiye'de sık sık tüketilen sokak lezzetlerinden biri olarak görölmektedir (Demir vd., 2018: 589-601; Öz ve Keskin, 2023: 379-394). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığının yaptığı araştırmaya göre; Türkiye içerisinde yaygınlıkla tüketimi gerçekleştirilen on popüler sokak lezzetinden birinin kestane olduğu tespit edilmiştir (Badem ve Fidan, 2023: 13-24; Turizm Günlüğü, 2021). Bunda; kestanenin, öğünü geçirecek doyuruculukta, bilindik olan ve seri şekilde servis edilen, oturma mecburiyeti olmadan, hareket halinde yeme basitliği sayesinde zaman tasarrufu temin eden, faydacı ve hazzal nitelikli yiyecek olarak görölmektedir (Uzut, 2022: 102-112) önemli bir etkisinin olduğu düşünölmektedir.

Önemli kestane türleri vardır. Bunlar; Amerikan, Çin, Japon ve Avrupa kestaneleridir. Amerikan kestaneleri (*C. dentata* Borkh.); Amerika'nın doğu eyaletlerinin kayda değer ağaç çeşitlerinden biridir. 1800'lü yılların son zamanlarına doğru Çin'den ithal edilen tohumlar ile ülkeye giren kanser (*Endothia parasitica*) büyük hasar vermiş ve bu çeşidin 1950'li yıllara dek hemen hemen tümünü yok etmiştir. Günümüzde tek kalan ağaçlar bulunmaktadır. Uzun boylu ve dik ağaçlar yapmaktadır. Bir yaşlı sürgünleri koyu kırmızı renkli, parlak ve üzerindeki oval irice tomurcuklar dışa yönelik bulunmaktadır. Yaprakları uzun dişlidir ve tüysüz yaprakları bulunmaktadır. Meyveleri çok küçüktür (150-320 tane/kilogram), tatlıdır ve zarı basitçe soyulmaktadır. Çin Kestaneleri (*C. mollissima* Bl.); Yayılmacı top ağaç şeklindedir. Alt yüzü tüylü olan geniş ve kalın yaprakları ile tanınmaktadır. Bir yaşlı sürgünlerin uç kısmında tüyler vardır. Geniş iklim ve toprak şartlarına uyum sağlayabilmektedir. -29°C'ye kadar dayanabildiği bilinmektedir. Kansere (*Endothia parasitica*) karşı dayanıklıdır. Meyve iriliği değişkenlik göstermektedir (60-300 tane/kilogram). Japon Kestaneleri (*C. crenata* Sieb & Zucc.); Ağaçları çoğunlukla yayılmacı şekle sahiptir. Çeşitli iklim ve topraklara dayanabilirliği Çin kestaneleri kadar iyi değildir. 15°C'den sonra hasar görmektedir. Yaprakları dardır, küçük dişlidir ve yaprak tabanı düz formdadır. Meyveleri çok iri-küçük arasında değişim göstermektedir. Tatları çoğunlukla iyi değildir. Avrupa kestaneleri (*Castanea sativa* Mill.); Çoğunlukla dik büyüme gösteren uzun ağaçlar oluşturmaktadır. Kansere (*Endothia parasitica*) ve

soğuğa dayanma yönünden çeşitlilik göstermektedir. Yaprakları Amerikan kestanelerine benzemektedir. Kenarları testere dişli formdadır. Lakin alt yüzleri tüylüdür. Bir yaşlı dalları güçlü, tomurcukları başka çeşitlerinden daha iri, yuvarlak, oval şekilde ve koyu kırmızı renktedir. Meyve kabuğu kahverengi tonlarına sahiptir. İriliği değişim göstermektedir. Fazla sayıda kültür türü vardır ve çıkmaktadır (Ankara Üniversitesi, 2023).

Kestane meyvesi çoğunlukla karbonhidrat (şeker ve nişasta), az oranda lif, yağ ve protein ihtiva etmektedir. Kalori değeri ve besleyiciliği yüksek olan kestane B1, B2 ve C vitaminleri yönünden de oldukça zengin meyvedir. Ayrıca bu meyvede kalsiyum, klor, fosfor, demir, magnezyum, sodyum ve potasyum mineralleri de bulunmaktadır (Bursa Orman Genel Müdürlüğü, 2023; Yüksel vd., 2020: 162-166). Kestane meyvesinin besleyici değerleri kestanenin türüne, yetiştiği ekolojik koşullara ve çeşidine, işleme tekniğine göre farklılık göstermektedir (Eymir, 2017: 2-3; Yüksel vd., 2020: 162-166).

Kestane meyveleri çeşitli ülkelerde çeşitli biçimlerde değerlendirilmektedir. Lakin genel olarak yeryüzünde kestane meyvelerinin taze ve çerez olarak yenilmesi, kestane meyvelerinin işlenmesinden sonra yenilmesi, kestane meyvelerinin reçel endüstrisinde krem ya da püre olarak kullanılması, kestane meyvelerinin konserve endüstrisinde kullanılması, kestane meyvelerinin bal üretim işleminde kullanılması, kestane meyvelerinin dondurma, şekerlik ve çikolata endüstrisinde kullanılması gibi belli başlı tüketim biçimlerinin olduğu bilinmektedir (Atasoy ve Altıngöz, 2011: 1-13).

Kıvam verici ve lezzet artırıcı bir ürün olan kestane taze durumda tüketilmesinin yanı sıra gıda endüstrisinde iç ve dış kabukları soyulduktan sonra kestane temelli ürünlerin hazırlanması işleminde yardımcı madde ve ham madde olarak da değerlendirilmektedir (Çiftçi, 2018: 4-25; Kutluay, 2023; Yurdakul, 2008: 6-51). Bundaki temel maksat, meyvenin organoleptik niteliklerini geliştirmek, sindirilebilirliğini (besin bileşenlerinin biyoyararlılığını) artırmak ve raf ömrünün uzamasını sağlamaktır (Avşar, 2019: 1-15; Selek, 2011: 1-15).

Gastronomi kapsamında önemli görülen kestane ürünleri; zeytinyağlı kestaneli lahana dolması, kıymalı kestane, kestaneli yeşil salata, kestaneli yaş pasta, kestaneli ve bal kabaklı börek, kestaneli un helvası, kestaneli tarhana çorbası, kestaneli süt, kestaneli sufle, kestaneli pirinç pilavı, kestaneli bulgur pilavı, kestaneli piliç, kestaneli piliç sarma, kestaneli pasta, kestaneli lahana sarması, kestaneli kurabiye, kestaneli kek, kestaneli içli pilav, kestaneli hindi, kestaneli et, kestaneli ekmek, kestaneli ve çavdarlı ekmek, kestaneli çörek, kestaneli çorba, kestaneli çikolata, kestaneli börek, kestaneli yahni, kestane ve brüksel lahanası salatası, kestane unu, kestane turşusu, kestane şekerli pasta, kestane şekerlemeleri, kestane şekeri, kestane suyu, kestane reçeli, kestane püresi, kestane makarnası, kestane likörü, kestane kuru, kestane konservesi, kestane kompostosu, kestane hamuru, kestane ezmesi, kestane dondurması, kestane çayı, kestane balı, kestane aşısı, garnitürlü kestane, çikolata soslu kestane kebabı, buzlu kestane, bal kabaklı ve kestaneli çorbadır (Abdülkadiroğlu, 2002: 477-536; Albay, 2002: 359-372; Alkan, 2020: 18-31; Arda, 2022: 2-17; Atasoy ve Altıngöz, 2011: 1-13; Avşar, 2019: 1-15; Bozkıran Yılmaz, 2023: 14-23; Bozkurt vd., 1982: 1-190; Cumhuriyet, 2022; Dönmez vd., 2016: 174-177; Erdoğan, 2019: 1-8; Fahriye, 2018: 54-160; Güldemir vd., 2022: 815-835; Güldemir ve Halıcı, 2009: 565-569; Halıcı, 1990: 150-152; Halıcı, 2001: 261-423; Halıcı, 2002: 223-260; Kaplan, 2018; Kapsal, 2022: 46-96; Kara, 2022: 1-15; Kutluay, 2023; Lezzet, 2023; Okan vd., 2017: 19-27; Okan vd., 2018: 80-87; Okan ve Köse, 2022: 591-608; Oral, 2006: 1-26; Örnek, 2018: 14-106; Özkarakaş, 2001: 1-17; Selek, 2011: 1-49; Soylu, 2004: 9-16; Tovmasyan, 2018: 9; Tuzlacı, 2011: 1-528; Türk Aşçı Haberleri, 2023; Yasemin, 2021). Bu bilgiden de anlaşılacağı üzere çeşitli kestane ürünleri kullanılarak farklı gastronomik ürünler meydana getirilebilmektedir. Bu bilgilere ilave olarak; kestanenin hamur işlerinde, pilavlarda, et ve yahni

yemeklerinde, çorbalarda, sarmalarda, soslarda, reellerde, tatlılarda ve garnitürlerde (özellikle de çeşitli garnitür ve tatlı yapımlarında) kullanılabildiği düşünölmektedir. Ayrıca kestanenin kırmızı şarap, krema, asma yaprağı, patates, mantar, et, hindi, fıstık ezmesi, am fıstığı, çikolata, yenibahar ve karabiber gibi çeşitli ürün ve baharatlar eşitirilebildiği (yani beraber kullanmak istenebildiği) bilinmektedir (Kütrem ve Özer Altundağ, 2023: 553, 556, 557). Yine ayrıca gastronomik ürünlerde kestone kullanımının ilgili ürünlere çeşitlilik ve lezzet, softluk, dolgu, elit doku, tat dokusunda zenginleşme, tamamlayıcı garnitür gibi katkılar sağladığı ileri sürölmektedir (Kütrem ve Özer Altundağ, 2023: 557).

Bu bilgiler doğrultusunda kestanenin gastronomik anlamda önemli bir gelişim ve etkileşim sağladığını öne sürmek mümkündür. Zira kestanenin gastronomi konusunda geniş ve çeşitlilik gösteren bir potansiyele ve diğer birtakım gastronomik ürünlere uyum sağlayabilen bir yapıya sahip olması, bu düşüncelerin varlığını ve etkililiğini işaret etmektedir.

Kestenenin seçilmesi, saklanması ve değerlendirilmesi önemlidir. Bundan dolayı bu konular üzerine yoğunlaşmak gerekmektedir. Bu durum daha etkili ve iyi gastronomik haz elde etmek bakımından bir değer taşımaktadır.

Bir yüzeyi düz, öbür yüzeyi parlak renkte ve yuvarlak olan ve içerisinden filizleri çıkmamış ağız bölümü açık olmayan veya hafif küflenmeye, kararmaya yüz tutmamış olan kestaneleri tercih etmeye özen gösterilmesi gerekmektedir. Kimi zaman kabuğunda ve görünümünde bu sayılanların hiçbir tanesi olmasa da içerisindeki kestone güzel ıkmayabilmektedir. Bu olasılığı da bir nebze aza indirmek için de kestanenin koklanıp alınması önerilmektedir. Kestenenin şayet ıslanmış, nemli kâğıdmsı kokusu var ise ii de muhtemelen çürük veya kötü çıkacaktır. şayet hiçbir koku veya en azından o nemli hissi veren koku alınmamaktaysa, üstelik de ele alındığında sertlik hissedilmekteyse iyi ve kaliteli kestoneyi bulma olasılığı yüksektir (Kişin, 2023).

İlk olarak derin kaba soğuk su koyulmaktadır. Yıkanan kestaneler suyun içerisine konarak karıştırılmaktadır. İki üç dakika bekledikten sonra içi boş ya da çürük olan kestaneler su yüzünde kalacaktır. Bunların ayrılıp pişirilmemesi gerektiği önerilmektedir (Kişin, 2023).

Kestaneleri derin dondurucunun içerisinde muhafaza ederek istenen zamanda pişirme işlemini gerçekleştirmek mümkündür. Kestanelerin derin dondurucunun içerisinde muhafaza edilmeden önce yıkanması ve üzerinin çizilmesi önemlidir (Kısık Ateş, 2020).

Kestanelerin kabuklarını basit şekilde soymak için pişirme işlemini yapmadan önce kestaneleri su içerisinde bekletmek ve bu ürüne derin çizikler atmak gerekmektedir. Ayrıyeten bayatlamış kestanelerin kabukları daha güç soyulmaktadır (Lezzet, 2023).

Gastronomi kapsamında önem arz eden bir konu kestone pişirme teknikleridir. Kestenenin pişirilmesinde çeşitli teknikler değerlendirilmektedir. Bu tekniklere maddeler halinde aşağıda yer verilmektedir:

Kestenenin Suda Pişirilmesi: Kestanelerin üzerine bıçak yardımı ile çizikler atılmaktadır. Kestaneler suyun içine alınmakta ve bir ila iki saat oda sıcaklığında bekletilmektedir. Daha sonra tencere ocağın üzerine alınmakta ve bunun içine iki tane kesme şeker ilave edilmektedir. Orta ateşte yaklaşık olarak otuz dakika haşlanmaktadır. Kestanelerin yumuşadığı an suyunun süzölmesi ve çıkartılması gerekmektedir. Oda sıcaklığında iki ila üç dakika dinlendirmek ve kabuklarını soymak gerekmektedir. Kestaneler gereğinden çok haşlandığı zaman şekil ve tadında bozulmalar meydana gelmektedir. Haşlamak amacıyla iri kestaneler tercih edilebilmektedir (Lezzet, 2023).

Kestenenin Fırında Pişirilmesi: Fırının içerisinde pişirme işlemini uygulanacak olan kestanelerin boyutu minik ve orta olmalıdır. Fırında kestone yapmak için kestanelerin üstü

çizilmektedir. Çizilen kestaneler on beş dakika suda bekletilmektedir. Daha sonra su süzülmekte ve kestaneler kâğıt havlu yardımı ile kurulanmaktadır. Fırın tepsisine yağlı kâğıt serilmekte ve kestaneler tepsiye dizilmektedir. Önceden ısıtılan iki yüz derecede bulunan fırında ortalama olarak otuz dakika pişirilmektedir. Kestanelerin kabuklarının ayrılmaya başladığını gözlemlendiğinde vakit kaybetmeden fırından çıkartılmaktadır (Lezzet, 2023).

Kestanenin Mikrodalga Fırında Pişirilmesi: Mikrodalga fırında olabildiğince kısa zaman içerisinde kestane pişirilebilmektedir. Kestane çizilerek atılmaz ise şişerken patlayacaktır. Bu her metotta olabildiğince önemli olarak görülse de mikrodalga fırında pişirirken daha çok önemli olarak görülmektedir. Kestaneler çizildikten sonra mikrodalga fırın tepsisinin içine dizilmekte ve ortasına ısıya dayanıklı olan kâseye su konarak mikrodalga fırının en yüksek ayarında on ila on iki dakika arasında pişirilmektedir (Lezzet, 2023).

Kestanenin Alüminyum Folyoda Pişirilmesi: Bu metotta fırında yapılmaktadır. Kestaneler yıkanmakta, bombeli bölümlerinden çizikler atılmakta ve tercihen içi yağlı kağıt dışı alüminyum folyo olan kağıtların arasına konarak yüz seksen derecede yirmi dakika pişirilmektedir (Lezzet, 2023).

Kestanenin Fırın Poşetinde Pişirilmesi: Bu metot için kestanelere çizik atılmakta ve on beş dakika su içerisinde bekletilmektedir. Daha sonra suyun içerisinden çıkartılarak kurulanmakta ve fırın poşetine yerleştirilmektedir. Poşetin ağzı kapatıldıktan sonra üstüne kürdan yardımı ile delikler açılmaktadır. Yüz seksen derecede bulunan fırında yaklaşık olarak otuz dakika pişirilmektedir. Fırın poşetinin içinde pişen kestanelerin içinin yumuşak olacağı belirtilmektedir (Lezzet, 2023).

Kestanenin Tavada Pişirilmesi: Kestanelerin tavada pişirilmesi için demir döküm ya da kalın tabanlı tavanın kullanılması gerekmektedir. Kestanelerin üstü bıçak yardımıyla çizilmektedir. Çizilen kestaneler tavaya alınmaktadır. Her iki yüz elli gram kestane için bir çay bardağı su ilave edilmektedir. Kestanelerin suyunu çekerek kavrulması beklenmektedir. Bu evrede yanmalarının önüne geçmek için kestanelerin karıştırılması unutulmamalıdır. Kestaneler suyunu çekerek kabukları ayrılmaya başlayana dek karıştırılarak pişirilmektedir. Daha sonra kestaneler oda sıcaklığı altında bekletilmekte ve kabukları soyulup tüketilmektedir (Lezzet, 2023).

Kestanenin Tencerede Pişirilmesi: Kestane tencerede yapılabilmektedir. İlk olarak kestaneler yıkanmakta, şişkin bölümlerine çizik atılarak yirmi dakika suyun içerisinde bekletilmektedir. Kurulandıktan sonra tencerenin içine kestaneler alınmakta ve bir çay bardağı su ilave edilerek pişirmeye bırakılmaktadır. Kestaneler yirmi dakikada pişmiş olacaktır (Lezzet, 2023).

Kestanenin Sobada Pişirilmesi: Bu metot klasik, eski ve sevilmektedir. Kestanelerin bombeli bölümleri kesilerek suda bekletilmektedir. Sudan çıkarıldıktan sonra kurularak sıcak sobaya dizilerek çizik yerleri açılana dek pişirilmektedir (Lezzet, 2023).

Kestanenin Mangalda Pişirilmesi: Kestane, mangal yanarken yapılacak en lezzetli tatlardan biridir. Bu metot sobada gerçekleştirilenle neredeyse aynı mantıkta işlemektedir. Kestaneler yıkanmakta ve çizilmektedir. Çizilen kestaneler suyun içerisinde bekletilmektedir. Kestaneler süzülme ve kurulanma işlemi gördükten sonra mangalın üstüne dizilip pişirilmektedir (Lezzet, 2023).

Kestanenin Közde/Ateşte Pişirilmesi: Közde ya da ateşte basitçe kestane pişirilebilmektedir. Bu metotla kestane pişirmek için ilk olarak iyice yıkanan kestaneler çizilmelidir. Suyun içerisinde bekletilen kestaneler ateşin içine atılarak pişirilebilmektedir. Ateşte veya közde kestane pişirmenin püf noktası yüksek ateşte ve kısa zaman içerisinde pişmesidir. Bu formda hazırlanan kestanelerin olabildiğince lezzetli olacağı ifade edilmektedir (Kısık Ateş, 2020).

Kestanenin Tost Makinesinde Pişirilmesi: Tost makinesinde kestane yapmak olabildiğinde pratik ve basit bir metottur. Kestaneler şişkin b6l6mlerinden kesilip suyun içerisinde on beş dakika bekletilmektedir. Ardından kestaneler kurulanıp tost makinesinin içine yerleştirilmektedir. Tost makinesinin 6zeri kapatılmadan on beş dakika pişirilmektedir (Lezzet, 2023).

Kestanenin Sacda Pişirilmesi: Kestaneler çizildikten sonra on beş dakika suyun içinde bekletilmektedir. Kurulanan kestaneler 6nceden ısıtılan sacın 6zerine dizilip kesik alanları açılana dek pişirilmektedir (Lezzet, 2023).

Kestanenin Buharda Pişirilmesi: Buharda pişirilen kestanelerin hem yumuşak hem de sağlıklı olacağı belirtilmektedir. Buharda pişirme metodunda buhar sepeti değerlendirilmektedir. Temizlenen, çizilen kestaneler buhar sepetine konarak bir tencere içinde veya d6d6kl6 tencerede kolaylıkla pişirilebilmektedir. Tencerede pişirme işlemleri daha uzun vakit alırken; d6d6kl6 tencerenin içerisinde kestaneler su kaynadıktan sonra on dakikada pişmektedir (Kısık Ateş, 2020).

Kestanenin 6retim teknolojisi açısından karmaşık bir yapısı bulunmamaktadır. İlk olarak; toplanılan kestaneler toprak altına g6m6l6p kozalaklarından ayrılması sağlanmaktadır. Sonrasında 6reticiler tarafından satın alınan kestaneler soyma, boylama ve dondurma işlem s6relerinden geçmektedir. Yine daha sonrasında kestaneler uygun koşullar altında stoklanıp şirketten şirkete ya da işletmeden işletmeye (B2B) satışa hazır bir duruma getirilmektedir (T.C. Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı, 2021).

Kestane hususunda gitgide artış g6steren seviyede coğrafi işaret korumasından faydalandığı g6r6lmektedir. şile Kestane Balı, Sinop Kestane Balı, D6zce Kestane Balı, Simav Kestanesi, Buldan Kestanesi ve Aydın Kestanesi coğrafi işaret tescili alan 6r6nlerdir (Okan ve K6se, 2022: 591-608). Bu 6r6nlerin gastronomik açıdan 6nemli bir potansiyeli, markası ve imajı vardır. Bu noktadan hareket ederek kestane konusunda coğrafi işaret fakt6r6n6n 6nemli olduğu açığa çıkmaktadır.

Kestane Balı Festivali (Kastamonu), şenpazar Kaşık, Kestane, Ceviz ve Bal Festivali (Kastamonu), Kestane ve Kestane şekeri Festivali (Bursa) ve Kestane Festivali (İstanbul) gastronomi açısından 6nemli olarak g6r6len kestane temelli festivallerdir (Ekerim ve Tanrıseven, 2020: 2277-2297). Bu faaliyetlerin gerçekleştirildiği coğrafi yerlerde de gastronomi bakımından azımsanmayacak derecede fazla etkileşim ve hareketlilik sağlanmaktadır.

Kestaneye olan rağbet beslenme kalitesi ve potansiyel sağlık etkileri gibi sebepler ile g6nden g6ne artış g6stermektedir (ifti, 2018: 4-25). Kestanenin kişilerin sağlıkları 6zerinde birden fazla yararı vardır. Besin içeriği y6n6nden zengin bulunan kestane meyvesinin antispazmodik, antikardiyovask6ler, antimikrobiyal, antifungal, antibakteriyel ve antienflamatuar 6zellikleri bulunmaktadır (Y6ksel vd., 2020: 162-166). Bilhassa diyet yapanların çiğ kestane t6ketebileceği dile getirilmektedir (Bayram, 2020). Konuyla ilgili olarak; Amerikan Kalp Birliği ve Amerikan Kanser Birliği, kalp, damar ve kanser hastalıkları riskinin aza indirgenmesi için beslenme diyetleri içerisinde kestaneye yer alması gerektiğine vurgu yapmaktadır (Candemir, 2011: 4-8; ifti, 2018: 4-25).

Bayram'a (2020) ve Kutluay'a (2023) g6re; kestanenin yararları ř6yledir:

- Doyurucu 6zelliği vardır.
- Tok tutmaktadır.
- Kabuklarının suda kaynatılması yoluyla hazırlanan ilaç, sinirleri yatıştırma ve ateşi d6ř6rme niteliklerine sahiptir.

- Bal ile karıştırılarak hazırlanan kestane püresi iştahı olmayan çocukların beslenme alışkanlıklarını düzenlemek amacıyla kullanılmaktadır.

- İçeriğinde bulunan folatlar kırmızı kan hücreleri ve DNA için gerekli görülmektedir.
- Bağışıklık sistemini kuvvetlendirdiği için hastalıklara basit şekilde yakalanılmasını engellemektedir.

- Trigliseridi düzenlemektedir.
- İshalin önüne geçmektedir.
- Cinsel gücü ve istekliliği artırmakta ve hayat süresini uzatmaktadır.
- Meyvesi kasların güç kazanmasına, yaraların daha seri şekilde iyileşmesine yardımcıdır.

- Kestaneye hazırlanan çay sinüzit şikâyetlerine iyi gelmektedir.
- Basur ve varis şikâyetlerini azaltmaktadır.
- Kolesterolü düzenlemektedir.
- Bağırsaklara iyi gelmektedir. Kestane, lif deposudur. Lifler ise bağırsaklarda peristaltik hareketi tetiklemektedir. Bu kestanenin bağırsak hareketlerini düzenlediği ve rahatsızlığının önüne geçtiği manasına gelmektedir. Lifler hatta yenilen besleyici ürünlerin olabildiği ölçüde çok emilmesini de sağlamaktadır.

- Beyin işlevlerini iyileştirmektedir. İçerisinde yer alan B vitaminleri, nörolojik gelişme ve işlevle direkt olarak ilişkilidir. Dahası kestanede yer alan potasyum, beyne kan akışını artırmakta, sinir sisteminin sağlığını muhafaza etmekte, konsantrasyonu artırmakta ve belleği kuvvetlendirmektedir.

- Beyin için yararlıdır. Zihinsel aktivitelerin daha kolay gerçekleştirilmesini sağlamaktadır. Unutkanlığın önüne geçmektedir. Alzaymırı geciktirmekte veya yavaşlatmaktadır.

- Çocukların beyin ve retina gelişimlerine yarar sağlamaktadır.
- Çocuklarda ve bebeklerde damar ve kalp sağlığı yönünden yararlıdır. Hatta nörolojik gelişme açısından da önem arz etmektedir.

- Kestane kemiklerin mineral yoğunluğunu artırmaktadır. Kemik sağlığı dendiği zaman akla magnezyum ve bakır gelmez. Lakin bakır demiri absorbe etmekte, üstelik kemiğin büyümesi ve gelişmesinde de kayda değer rol oynamaktadır. Magnezyum da kemiğin mineral yoğunluğunu artırmaktadır. Kestanede yoğun miktarda olabilen bu iki mineral sayesinde yaşlanmanın kemikler üzerindeki osteoporoz benzeri etkilerinin önüne geçmek veya bunu yavaşlatmak mümkündür.

- Yüksek ateşin düşmesine yardımcıdır.
- Çiğ kestane stresin önlenmesine yardımcıdır. Aynı sürede de sakinleştirici niteliği vardır.

- Yaşlanma karşıtıdır. Hücreleri yenileyip yaşlanmanın geciktirilmesine katkı sağlamaktadır

- Detoks (bedenin toksinlerinden arındırılması) etkisine sahiptir.

- Çiğ kestane mide hastalıklarını hafifletmekte ve bu sayede rahatlama sağlamaktadır.
- Kan basıncının azaltılmasına yardımcıdır Aynı sürede de kansızlığa iyi gelmektedir.
- Birden fazla kanser çeşidinin önüne geçmeye yardımcıdır. Özellikle akciğer kanserinin önlenmesine yardımcıdır. Yoğun oranda ihtiva ettiği selenyum sayesinde de prostat kanserinin önüne geçilmesine yardımcıdır.
- Diş ve diş etlerinin güçlenmesini sağlamaktadır. Diş çürümelerinin önüne geçip bu tür problemleri giderilmesine katkı sağlamaktadır.
- Zihinsel ve bedensel yorgunluğu almaktadır.
- Felç geçirmeye sebebiyet veren hücrelerle mücadele ederek felç geçirme riskini azaltmaktadır.

Birtakım durumlarda kestanenin zararlı etkileri olabilmektedir. Örneğin; aşırı miktarda kestane tüketilmesi, ürünün yüksek kalori ihtiva ettiğinden kilo aldırma eğilimi gösterilmesine neden olabilmektedir. Dolayısıyla şayet devamlı olarak her gün kestane tüketilirse seri biçimde kilo alma durumu ortaya çıkabilmektedir. Aynı sürede bu ürün kilo aldırđıđı gibi şişkinlik de yapabilmektedir. Yine devamlı olarak kestane tüketildiğinde hazımsızlık gibi sorunlarla da karşılaşılabilmektedir (CNN Türk, 2022).

Bu doğrultuda hareket ederek kestanenin yararları ve zararlarının, insanların gastronomik haz elde etmeleri noktasında birtakım olumlu ve olumsuz etkiler meydana getirebileceği düşüncesi akıllara gelmektedir. Zira insanlar bu tür durumlardan etkilenmekte, bu da onların gastronomi ve tüketim davranışlarına olumlu veya olumsuz olarak yansımaktadır.

5. SONUÇ

Gastronomi bilimsel, sanatsal ve kültürel olarak ele alınabilecek konuların bütünüdür. Gastronominin bilimsel, sanatsal ve kültürel odaklı bir alan olduğu ve gelişime açık bir yapıya sahip olduğu düşünölmektedir. Gastronomide önem teşkil eden ürünlerin varlığı söz konusudur. Kestane de bu ürünler arasında yer almaktadır. Bu bilgiler ışığında gastronomi konusunda kestane üzerine yoğunlaşmak söz konusu noktada gerekli ve uygun görölmektedir.

Çalışma kapsamında elde edilen bilgiler ışığında kestanenin gastronomi açısından değerli bir ürün olduğu saptanmıştır. Gastronomi açısından büyük potansiyele ve öneme sahip olan kestane taze olarak tüketilebilmekte ayrıca çeşitli ürünlerin yapımında temel ve/veya yan ürün olarak da kullanılabilir. Kestanenin farklı ölkelerde yetiştirilip çeşitli tekniklerle hazırlandığı ve sokak lezzetleri olarak tanındığı tespit edilmiştir.

Gastronomi alanında önemli bir konuma sahip olan kestanenin gastronomik değeri vardır. Kestane kullanılarak çok sayıda gastronomik ürünün hazırlanabildiği bilinmektedir. Ayrıca kestanenin gastronomik ürünlere çeşitli katkılarının olduğu (lezzet, kıvam, çeşitlilik, tat ve doku tamamlayıcılığı gibi) düşünölmektedir. Bu durum da kestanenin gastronomi alanında önem kazanmasına yardımcıdır.

Ekonomik, kültürel ve gastronomik anlamda olumlu etkileri bulunan kestane, yerel, ulusal ve uluslararası mutfaklarda kullanılabilen bir üründür. Kestane kullanılarak hazırlanabilen çok sayıda gastronomik ürünün varlığı bilinmekle beraber bu ürünün çeşitli gastronomik ürünlerin beraberinde kullanımına yakıştığı veya yakışacağı düşünölmektedir. Bu düşünceden hareket ederek kestanenin gastronomik çekicilik bağlamında insanlar üzerinde önemli bir albeni oluşturmaları

beklenmektedir. Bu düşünceye paralel olarak; kestanenin sağlık üzerindeki olumlu etkileri göz önüne alındığında insanların kestaneye yönelik istek ve gereksinimlerinin gastronomik çekicilik bağlamında önemli bir motivasyon etkisi oluşturduğu ya da oluşturabileceği düşünülmektedir.

Kestaneyle ilişkin başka bir önemli konu ise coğrafi işarete ilişkindir. Coğrafi işarete sahip olan kestanenin ürünlerinin gastronomi kapsamında önemli bir avantajı bulunmaktadır. Çünkü coğrafi işaretler marka, popülerite, imaj ve gastronomik çekicilik bakımından olumlu etkiler meydana getirebilmektedir.

Kestaneyle ilişkin yine başka bir önemli konu ise festivale ilişkindir. Kestane temelli birtakım festivallerin gerçekleştirildiği bilinmektedir. Bu festivallerde ise çeşitli gastronomik etkileşim ve hareketlilikler oluşmakta, bu sayede de gastronomi alanının gelişimine katkılar sağlanmaktadır.

Çalışma sonucundan hareket ederek şu öneriler verilmektedir:

- Coğrafi işareti olan kestanenin yerel, bölgesel ve ulusal gastronomideki yeri, önemi ve potansiyeli araştırılabilir.
- Turistik etkinlik ve aktivitelerde kestanenin tüketilme durumu araştırılabilir.
- Kestane tüketimi durumunu olumlu ve olumsuz yönde beşeri ve doğal faktörler araştırılabilir.
- Kestane tüketim durumu mevsimsel olarak karşılaştırılabilir. Bu karşılaştırma işlemi yerel, ulusal veya bölgesel kapsamda sınırlandırılabilir.

KAYNAKÇA

Abdülkadiroğlu, A. (2002). Batı Karadeniz Mutfak Kùltürü. M. S. Koz (Haz.), *Yemek Kitabı Tarih-Halkbilimi-Edebiyat* içinde (477-536). İstanbul: Kitabevi.

Akgöl, Y. (2012). *Gastronomi Turizmi ve Türkiye'yi Ziyaret Eden Yabancı Turistlerin Gastronomi Deneyimlerinin Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

Albay, R. (2002). Bursa'dan Damağa Vurgular. M. S. Koz (Haz.), *Yemek Kitabı Tarih-Halkbilimi-Edebiyat* içinde (359-372). İstanbul: Kitabevi.

Alkan, P. E. (2020). Pollen Analysis of Chestnut Honey in Some Provinces of the Black Sea Region, Turkey. *Mellifera*, 20(2), 18-31.

Ankara Üniversitesi (2023). Ankara Üniversitesi Açık Ders Malzemeleri. 02.11.2023 tarihinde https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/13476/mod_resource/content/1/KESTANE%20YET%C4%B0%C5%9ET%C4%B0R%C4%B0C%C4%B0L%C4%B0%C4%9E%C4%B0-I.pdf adresinden alındı.

Arda, B. (2022). *Bursa İlinden Elde Edilen Kestane Balının Antioksidan, Antimikrobiyal, Sitotoksik, Genotoksik ve Antigenotoksik Etkilerinin Araştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Bursa Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Bursa.

Atasoy, E. ve Altıngöz, Y. (2011). Dünya ve Türkiye'de Kestanenin Önemi ve Üretimi. *Coğrafya Dergisi*, 1(22), 1-13.

Avşar, B. (2019). *Kestane Turşusu Üretim Olanaklarının Araştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Bursa.

Badem, A. ve Fidan, E. (2023). Kadirli Mutfağının Sokak Lezzeti: Geleneksel Kadirli Sucuđu. *OCAK: Türk Mutfak Kùltürü Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 13-24.

Bayram, A. (2020). Kestane Nedir? Çiğ Kestanenin Faydaları Nelerdir? *Habertürk*, 02.11.2023 tarihinde <https://www.haberturk.com/kestane-nedir-cig-kestanenin-faydaları-nelerdir-hbrt-2910902> adresinden alındı.

Bozkıran Yılmaz, S. (2023). *Kuru İncir ve Kestane Değer Zinciri Analizi*, Doktora Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Aydın.

Bozkurt, Y., Yaltrık, F. ve Özdönmez, M. (1982). *Türkiye'de Orman Yan Ürünleri*. İstanbul: İ.Ü. Orman Fakùltesi Yayınları, İ.Ü. Yayın No:2845, OF Yayın No: 302.

Bursa Orman Genel Müdürlüğü (2023). Kestane Eylem Planı 2012-2016. 04.11.2023 tarihinde <http://bursaobm.ogm.gov.tr/Documents/Subeler/Silvikultur/KEP.pdf> adresinden alındı.

Candemir, A. (2011). *Dilimlenmiş Kestanenin Akışkan Yatak ve Mikroalga Kurutucuda Kurutulması Sonucunda Elde Edilen Ürünün Kalite Özelliklerinin Belirlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Çilginoglu, H., Aliu, D. ve Aliu, A. (2018). Gastronomi ve Mutfak Sanatında Baharatlar ile Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Kullanımı. *SSRN*, 1-11. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3304469>.

CNN Türk (2022). Kestane Faydaları ve Zararları Nelerdir? Ne İşe Yarar? Kestane Nasıl Tüketilmeli? 02.11.2023 tarihinde <https://www.cnnturk.com/saglik/kestane-faydaları-ve-zararları-nelerdir-ne-ise-yarar-kestane-nasil-tuketilmeli> adresinden alındı.

Cumhuriyet (2022). Kestane ile Yapılan 5 Leziz Tarif! 02.11.2023 tarihinde <https://www.cumhuriyet.com.tr/yasam/galeri-kestane-ile-yapılan-5-leziz-tarif-2002408> adresinden alındı.

Çam, O. (2023). Birbirine Yakışan Gıda Ürünlerinin Gastronomideki Yeri. *Journal of Academic Tourism Studies*, 4(2), 109-139.

Çam, O. ve Çilginoğlu, H. (2021). Yöresel Mutfakların Gastronomi Turizmindeki Önemi: Kastamonu Mutfağı Örneği. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 176-192.

Çilginođlu, H. ve Çam, O. (2021). Gastronomi Turizmi ve Kùltür İlişkisi. S. Kılıç (Ed.). *Halkbilimi Bağlamında Türkiye'de Yeme-İçme Kùltürü* içinde (135-166). Konya: Eğitim Yayınevi.

Çilginoğlu, H. ve Çilginoğlu, Ü. (2022). Nörogastromoni ve Duyuların Lezzet Algısına Etkisinin Yarı Yapılandırılmış. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 10(2), 837-855.

Çılgınoğlu, H. ve Güleç, E. (2022). Liseden Üniversiteye Gastronomi Köprüsü Projesiyle Lise Öğrencilerinin Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümüne Yönelik Tutumları. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 845-858.

Çılgınoğlu, H., Avcı, M. ve Çılgınoğlu, M. (2022). Sürdürülebilir Gastronomi Açısından Dikey Tarımın Önemi. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 12(3), 455-467.

Çiftçi, S. (2018). *Yağı Azaltılmış Bisküvi Üretimi*. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Bursa.

Demir, Ş., Akdağ, G., Sormaz, Ü. ve Özata, E. (2018). Sokak Lezzetlerinin Gastronomik Değeri: İstanbul Sokak Lezzetleri. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(Ek1), 589-601.

Dönmez, İ. E., Selçuk, S., Sargın, S. ve Özdeveci, H. (2016). Kestane, Fındık ve Antep Fıstığı Meyve Kabuklarının Kimyasal Yapısı. *Turkish Journal of Forestry*, 17(2), 174- 177.

Ekerim, F. ve Tanrısever, C. (2020). Türkiye Gastronomi Festivalleri ve Haritalandırılması. *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, 8(3), 2277-2297.

Erdoğan, G. İ. (2019). *Kestaneli Süt Üretimi ve Kestaneli Sütün Özelliklerinin Araştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Bursa Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Bursa.

Eymir, A. (2017). *Bursa İlinde Yetişen Osmanoğlu ve Sarı Aşlama Kestanelerinin Toplam Fenolik Madde Miktarı, Fenolik Kompozisyonu ve Antioksidan Kapasiteleri Üzerine Haşlama ve Fırınlamanın Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Munzur Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tunceli.

Fahriye, A. (2018). *Ev Kadını*. T. Kut (Haz.). İstanbul: Çiya Yayınları.

Güldemir, O. ve Halıcı, N. (2009, 27-29 Mayıs). Türk Mutfağında Geleneksel Etili Meyve Yemekleri. Geleneksel Gıdalar Sempozyumu Tam Metin Bildiriler Kitabı içinde (565-569) Van.

Güldemir, O., Şallı, G., Yıldız, E., Tugay, O. ve Çelik Yeşil, S. (2022). Seçili Osmanlı Yemeklerinin Maliyeti ve Besin Değeri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 815-835.

Halıcı, N. (1990). *Türk Mutfağı*. Ankara: Güven Matbaası.

Halıcı, N. (2001). *Karadeniz Bölgesi Yemekleri*. Ankara: Gür-Ay Ofset Matbaacılık.

Halıcı, N. (2002). Türk Halk Mutfağı. M. S. Koz (Haz.), *Yemek Kitabı Tarih-Halkbilimi-Edebiyat* içinde (223-260). İstanbul: Kitabevi.

Hatipoğlu, A. (2010). *İnançların Gastronomi Üzerine Etkileri: Bodrum'daki Beş Yıldızlı Otellerin Mutfak Yöneticilerinin Görüşlerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Kaplan, H. (2018). Kış Aylarının Lezzetli Yemişi Kestane. *Türk Tarım Orman Dergisi*, 02.11.2023 tarihinde <http://www.turktarim.gov.tr/Haber/175/kis-aylarinin-lezzetli-yemisi-kestane> adresinden alındı.

Kapsal, S. (2022). *XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Yemek Kültürünün Değişimi*. Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.

Kara, D. (2022). *Kestanelerde (Castanea sativa Mill.) Kuraklık İlişkili SSR ve EST-SSR Belirteçlerle Toleranslılık Değerlendirme ve iPBS Belirteçlerle Genetik Varyasyon Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

Karaçam, Z. (2013). Sistematik Derleme Metodolojisi: Sistematik Derleme Hazırlamak İçin Bir Rehber. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 6(1), 26-33.

Kısık Ateş (2020). Gerçek Bir Kış Klasiği “Kestane” [Blog Sayfası]. 02.11.2023 tarihinde <https://www.kisikates.com.tr/blog/gercek-bir-kis-klasiği-kestane-627> adresinden alındı.

Kişin, K. (2023). Kestane Nasıl Pişirilir? *blog11*, 02.11.2023 tarihinde <https://blog.n11.com/yemek/kestane-nasil-pisirilir> adresinden alındı.

Kivela, J. ve Crofts, J. C. (2006). Tourism and Gastronomy: Gastronomy's Influence on How Tourists Experience a Destination. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 30, 354-377.

Kurnaz, A. (2017). *Sürdürülebilir Gastronomi Kapsamında Yeşil Restoranların Hizmet Kalite Algısının GR SERV ile Ölçümü: İstanbul Örneği*, Doktora Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Kutluay, H. (2023). Kestanenin Faydaları. *Makaleler*, 02.11.2023 tarihinde <https://www.makaleler.com/kestanenin-faydalari-2> adresinden alındı.

Kütrem, G. ve Özer Altundağ, Ö. (2023, 13-15 Aralık). Kestane ve Türk Mutfağında Kullanımı. *11th International Mardin Artuklu Scientific Researches Conference*, Mardin, 546-559.

Lezzet (2023). Kestane Nasıl Pişirilir: Tavada, Suda Fırında 13 Farklı Kestane Pişirme Yöntemi. 02.11.2023 tarihinde <https://www.lezzet.com.tr/lezzetten-haberler/kestane-nasil-pisirilir> adresinden alındı.

Mutlu, S. ve Çılgınoğlu, H. (2022). Gastronomi Turizmi Kapsamında Yöresel Ürünlerin Geliştirilmesi: Kastamonu Pastırması Örneği. *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, 10(4), 3034-3054.

Okan, T. ve Köse, C. (2022). Türkiye’de Bölgesel Farklılıklar Kapsamında Kestaneye Dayalı Faydalanmanın Sosyoekonomik Boyutu. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 24(3), 591-608.

Okan, T., Köse, C. ve Wall, J. R. (2018, 22-24 Ekim). Türkiye’de Kestane (*Castanea sativa* Mill.) Üretimi, Faydalanması ve Ticareti. A. Tolunay (Editör). *1st International Symposium on Silvopastoral Systems and Nomadic Societies in Mediterranean Countries Proceedings* içinde (80-87). Isparta: Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Yayınları No: 002.

Okan, T., Köse, C., Aksoy E. B., Köse, N. ve Wall, J. R. (2017). Türkiye’de Kestane (*Castanea sativa* Mill.) ve Kullanımı Üzerine Geleneksel Terimler. *Avrasya Terim Dergisi*, 5(1), 19-27.

Oral, M. A. (2006). *Anadolu Kestanesinin (Castanea sativa Mill.) Sağlıklı ve Hastalıklı Odunlarının Bazı Anatomik ve Fiziksel Özellikleri*. Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Zonguldak.

Öney, H. (2016). Gastronomi Eğitimi Üzerine Bir Değerlendirme. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (35), 193-202.

Örnek, E. (2018). *Bithynia ’dan Prusias ’a Osmanlı ’dan Günümüze Bursa Yöresi Mutfak Ürünleri: Otel Menülerinde Kullanım Düzeyi Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Öz, H. ve Keskin, Ş. N. (2023). Geçmişten Günümüze Sokak Lezzetlerinin Gelişimi. S. Sarıbaş ve T. Akkuş (Ed.), *Sosyal, İnsan ve İdari Bilimlerde Yenilikçi Çalışmalar* içinde (379-394). İzmir: Duvar Yayınları.

Özkarakaş, İ. (2001, 21-23 Ağustos). Kestane Tarımı. TAYEK/TYUAP Tarımsal Araştırma Yayın ve Eğitim Koordinasyonu. 2001 Yılı Bahçe Grubu Bilgi Alışveriş Toplantısı içinde (1-17). Menemen-İzmir: Yayın No: 102.

Santich, B. (2004). The Study of Gastronomy and its Relevance to Hospitality Education and Training. *Hospitality Management*, 23, 15-24.

Scarpato, R. (2002). Gastronomy as a Tourist Product: the Perspective of Gastronomy Studies. A. M. Hjalager ve G. Richards (Ed.). *Tourism and Gastronomy* içinde (51-70). Routledge.

Selek, İ. (2011). *Ceviz ve Kestane de Bazı Fenolik Bileşiklerin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Sormaz, U., Akmeşe, H., Güneş, E. ve Aras, S. (2016). Gastronomy in Tourism. *Procedia Economics and Finance*, 39, 725-730.

Soylu, A. (2004). *Kestane Yetiştiriciliği ve Özellikleri* (Genişletilmiş II. Baskı). İstanbul: Hasad Yayıncılık. ISBN 975-8377- 37-X.

T.C. Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı (2021). *Kastamonu İli Kestane İşleme Tesisi-Ön Fizibilite Raporu*. 15.05.2024 tarihinde <https://www.yatirimadestek.gov.tr/pdf/assets/upload/fizibilite/kestanonu-ili-kestane-isleme-tesisi-on-fizibilite-raporu2021.pdf> adresinden alındı.

Tovmasyan, T. (2018). Sunuş. O. Aşçıyan (Yaz.) *Yeni Yemek Kitabı* içinde (9). İstanbul: Aras Yayıncılık.

Turizm Günlüğü (2021). Türkiye’nin En Popüler 10 Sokak Yemeği. 02.11.2023 tarihinde <https://www.turizmgunlugu.com/2021/01/21/turkish-street-foods-sokak-lezzetleri> adresinden alındı.

Tuzlacı, E. (2011). *Türkiye ’nin Yabani Besin Bitkileri ve Ot Yemekleri*. İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım San. Tic. Ltd. Şti.

Türk Aşçı Haberleri (2023). Kestaneli Yemek Tarifleri. 02.11.2023 tarihinde <https://www.turkascihaberleri.com/FotoGaleri/63437/Kestaneli-Yemek-Tarifleri.html> adresinden alındı.

Uzut, S. (2022). *Sokak Lezzetlerinde Çeşitlilik Arayışı Motivasyonunun Memnuniyet Üzerindeki Etkileri: İstanbul Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mardin.

Vega, C. ve Ubbink, J. (2008). Molecular Gastronomy: a Food Fad or Science Supporting Innovative Cuisine? *Trends in Food Science & Technology*, 19, 372-382.

Yasemin (2021). Kestanenin Faydaları Nelerdir? Kestane Alerjisi Var Mı? Günde Kaç Kestane Yenmeli? 02.11.2023 tarihinde <https://www.yasemin.com/saglik/haber/2783838-kestanenin-faydolari-nelerdir-kestane-alerjisi-var-mi-gunde-kac-kestane-yenmeli> adresinden alındı.

Yıldız, M. ve Yılmaz, M. (2020). Gastronomi Alanındaki Trendlere Bir Bakış. *Sivas İnterdisipliner Turizm Araştırmaları Dergisi*, (5), 19-35.

Yılmaz, K. (2021). Sosyal Bilimlerde ve Eğitim Bilimlerinde Sistematik Derleme, Meta Değerlendirme ve Bibliyometrik Analizler. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(2), 1457-1490.

Yurdakul, E. (2008). *Kahvaltılık Gevrekleri Zenginleştirmek Amacıyla Üretilen Dondurarak Kurutulmuş Kestanenin Kalite Kriterlerinin Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Yüksel, N., Ülkeryıldız Balçık, E., Deniz Şirinyıldız, D., Binat, Z. ve Boyacıoğlu, O. (2020). Aydın'ın Değerlerinden Biri Olan Kestane Meyvesinin Önemi. *Türk Doğa ve Fen Dergisi*, 9(1), 162-166.

KRİPTO PARA VE GÖZETİM: NAKİTSİZ TOPLUMUN İNŞASI

Mustafa ŞAHİN*

ÖZET

Bu alışma, kripto paraların nakitsiz topluma geçiş sürecinde oynadığı rolü, gözetim toplumu ve özgürlük dengesi, teknolojik altyapı ve hükümet politikaları, kripto paraların ulusal para birimlerine etkisi ve kişisel verilerin korunması ile ilgili sorunlar çerçevesinde ele almaktadır. Kripto paraların anonimlik sağlaması ve blockchain teknolojisinin işlemleri izlemeyi zorlaştırması, nakitsiz toplumun cazibesini artırmaktadır. Ancak, nakitsiz topluma geçişin tamamlanabilmesi için birden fazla faktörün bir araya gelmesi gerekmektedir. Kripto paraların bu geçişteki rolü ve potansiyel etkileri, finansal işlemlerin izlenebilirliğini artırabilirken, kişisel özgürlükleri de sınırlayabilmektedir. Ayrıca, kripto paraların ulusal para birimlerine ve bireylerin finansal davranışlarına olan etkileri de tartışılmaktadır. Çalışma, nakitsiz toplumun geleceği ve kripto paraların gözetim toplumu inşasında nasıl bir rol oynayabileceğini ortaya koymaktadır. Nakitsiz topluma geçişle birlikte finansal işlemlerin izlenebilirliğinin artması, tam bir gözetim toplumunun inőasına yol açabilir. Bu bağlamda, kripto paraların gizliliği ve izlenebilirliği arasındaki denge vurgulanmaktadır. Çalışma, kripto paraların yükselişi ve nakitsiz toplum kavramının gelişimi arasındaki ilişkiyi analiz eden bir literatür taraması ve analitik bir yaklaşım sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kripto Paralar, Nakitsiz Toplum, Gözetim Toplumu, Gözetim, Blockchain Teknolojisi

CRYPTOCURRENCY AND SURVEILLANCE: CONSTRUCTING THE CASHLESS SOCIETY

ABSTRACT

This study examines the role of cryptocurrencies in the transition to a cashless society, focusing on the balance between surveillance society and freedom, technological infrastructure and government policies, the impact of cryptocurrencies on national currencies, and issues related to the protection of personal data. The anonymity provided by cryptocurrencies and the difficulty in tracking transactions due to blockchain technology increase the appeal of a cashless society. However, multiple factors must converge for a full transition to a cashless society. The role and potential impacts of cryptocurrencies in this transition include increased traceability of financial transactions and potential restrictions on personal freedoms. Additionally, the effects of cryptocurrencies on national currencies and individual financial behaviors are discussed. The study explores the future of a cashless society and how cryptocurrencies may contribute to building a surveillance society. The increase in traceability of financial transactions with the transition to a cashless society could lead to the establishment of a full surveillance society. In this context, the balance between the privacy and traceability of cryptocurrencies is emphasized. The study provides a literature review and an analytical approach to the relationship between the rise of cryptocurrencies and the development of the cashless society concept.

Keywords: Cryptocurrencies, Cashless Society, Surveillance Society, Surveillance, Blockchain Technology

* Öğr.Gör., Harran Üniversitesi, m.sahin@harran.edu.tr, 0000-0003-2527-9426

1. GİRİŞ

Kripto paralar, dijital ve merkezi olmayan para birimleri olarak blockchain teknolojisi üzerine inşa edilmektedir. Bu teknolojinin temelinde, işlemlerin güvenli ve anonim bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlayan bir kayıt defteri sistemi bulunmaktadır. Kripto paraların yükselişi, geleneksel para sistemlerine yönelik ideolojik bir meydan okuma olarak kabul edilebilir. Kripto paralar, merkezi olmayan yapıları sayesinde, merkezi otoritelerin denetim ve kontrolünden bağımsızdır.

Nakitsiz toplum kavramı ise, fiziksel para birimlerinin yerini dijital para birimleri veya diğer elektronik ödeme yöntemlerinin aldığı bir toplum yapısını ifade etmektedir. Bu kavram, dijital ödeme yöntemlerinin artması ve kripto paraların benimsenmesiyle daha da önem kazanmaktadır. Nakitsiz toplumda, tüm finansal işlemler elektronik olarak yapılır ve para transferleri dijital ortamda gerçekleşir. Bu dönüşüm, bireylerin günlük finansal işlemlerini kağıt para veya madeni paralar yerine akıllı telefonlar veya diğer elektronik cihazlar aracılığıyla gerçekleştirmesi anlamına gelmektedir.

Bu çalışmanın amacı, kripto paraların nakitsiz toplumun oluşumundaki rolünü ve etkilerini incelemektir. Kripto paraların toplumsal etkilerini değerlendirmek, ulusal para birimlerinin yerini alabilme potansiyellerini anlamak ve bu yeni dijital para birimlerinin toplum üzerindeki ekonomik, sosyal ve politik etkilerini analiz etmek önemlidir. Ayrıca, kripto paraların gözetim toplumu kavramıyla olan ilişkisi de bu çalışmada ele alınacaktır. Gözetim toplumu, bireylerin sürekli olarak izlenmesi ve denetlenmesi gerektiği fikrini içeren bir toplumsal düzeni ifade etmektedir. Kripto paraların anonimlik sağlaması ve işlemlerin izlenmesini zorlaştırması, bu bağlamda önemli bir tartışma konusudur. Uluslararası düzeyde, kripto paraların yol açtığı riskler ve sağladığı avantajlar hakkında henüz bir genel uzlaşmaya varılamamıştır. Bazı ülkeler, uluslararası alanda gündem oluşturmak ve ekonomik yaptırımları atlatmak için kripto paraları kullanma eğilimindeyken, diğer ülkeler kendi kripto paralarını oluşturma veya anonim kripto paraları yasaklama yaklaşımını benimsemekte ve mevcut kripto paralara endişeyle yaklaşmaktadırlar. Bu nedenle, kripto paraların gelişimi ve kabulünün toplumsal dinamiklerini anlamak için yapılan bu çalışma, kripto paraların ulusal ve uluslararası düzeydeki etkilerini kapsamlı bir şekilde incelemeyi amaçlamaktadır.

Kripto paraların yükselişi, geleneksel para sistemlerine yönelik ideolojik bir meydan okuma olarak kabul edilebilir. Aynı zamanda bu olgu, parayla ilgili şüpheleri artırmakla kalmayıp, ulusal para sistemlerinin doğasına yönelik riskleri, ekonomik sömürüyü ve hatta şiddet biçimlerini de gün yüzüne çıkarmaktadır. Bu bağlamda, sosyolojik olarak bu çalışma, kripto paraların toplumsal etkilerini incelemekte ve ulusal para birimlerinin yerini alabilme potansiyellerini değerlendirmektedir (Efe, 2021: 594). Ayrıca, kripto paraların gelişimi ve kabulünün toplumsal dinamiklerini anlamak için önemli bir konuya eğilmektedir. Kripto paralar, geleneksel finansal sistemlerde görülmeyen ekonomik ilişkileri ve güç dinamiklerini ortaya çıkarabilmektedir. Araştırmacılar, kripto paraların toplumlar üzerindeki ekonomik, sosyal ve politik etkilerini analiz ederek, bu yeni dijital para biriminin yaygınlaşması durumunda nasıl bir toplumsal dönüşüme yol açabileceğini anlamaya çalışmaktadır. Uluslararası düzeyde, kripto paraların yol açtığı riskler ve sağladığı avantajlar hakkında henüz bir genel uzlaşmaya varılmamıştır. Bu nedenle bazı ülkeler, uluslararası alanda gündem oluşturmak ve ekonomik yaptırımları atlatmak için kripto paraları kullanma eğilimindedirler. Diğer yandan, birçok ülke kendi kripto parasını oluşturma veya anonim kripto paraları yasaklama yaklaşımını benimsemekte ve mevcut kripto paralara endişeyle yaklaşmaktadırlar.

Bu bağlamda kripto parayla birlikte gözetleme hususunda ulus devletler derin endişeler yaşamaktadır. Çünkü merkeziyetsiz olan bu para birimleri denetleme ve gözetlemeye imkân

vermemektedir. Bu da yeni bir dünya dzenini işaret etmektedir. Ulus devletlerin gelecekteki konumunun sarsılması ulus devletleri tedirgin etmiş olup yeni tedbirler almaya itmektedir. Bu tedbirlerden birisi dijital bir para birimi inşa etmeleri olmuştur. Bu durum, ilk durumdan daha vahim bir tablo ortaya çıkarmaktadır. Küresel glerin hedeflediği tam gözetim sistemidir; ancak bu kez arada ulus devletler olmayıp sadece kendileri bulunmaktadır. Böylelikle yeni dünya dzenini inşa etme sürecini yürütebilmektedirler. Bunu yaparken daha adil ve eşit bir dünya sloganını kullanmaktadırlar. Bu bağlamda birey, yeni bir fanusa hapsedilmektedir. Bu durumun, merkeziyetsiz, takip edilemeyen para olgusunun üzerine inşa edileceği varsayılmaktadır. Çalışmada ele aldığımız konu başlıkları eleşitel bir bakışla değerlendirilmektedir. Son tahlilde sadece ulus devlet değil, bireyin kendisinin de kendine yabancılaştırılacağı bir tam gözetim ve denetimden bahsedilebilir. Kripto paralara yükledikleri anlam üzerinden “bireyin eşit ve adil bir hakka sahip olacağı iddiasından” bahsedilerek bunun yapılıyor olması da ayrı bir ironidir.

Gözetleme, önceden yaygın olarak ulus devlet eliyle gerçekleştirilirken, günümüzde bu işlev küresel şirketler aracılığıyla yapılmakta ve bu süreçte ulus devletler, dolayısıyla ulus devleti oluşturan bireyler yok sayılmaktadır. Bu durum, bireyin iç dinamiklerinden bağımsız olarak dış bir faktör tarafından totaliter bir manipülasyona maruz kalması anlamına gelmektedir. Bu noktada küresel otoritelerin ulus devletin üstünde bir güç elde edip bireye müdahalesi söz konusu olabilmektedir. rnek olması hasebiyle Ukrayna cumhurbaşkanlığı seçimi süreci ve gelinen son noktada bir devletin yok oluşu her şeyden önce milyonlarca insanın sefalete ve mahvoluşa terkedilişi gösterilebilir.

Kripto para birimleri, merkezi olmayan bir para birimi olarak kabul edilir ve geleneksel bankacılık sistemlerine alternatif olarak grlmektedir. Blockchain teknolojisi kullanılarak gerçekleştirilen işlemler, herhangi bir merkezi otorite tarafından kontrol edilmediği için, bazıları tarafından gözetim toplumunun kapsamı dışında bir alan olarak grlmektedir. Ancak, kripto para birimleri hala finansal sistemle bağlantılıdır ve dolayısıyla gözetim toplumu tarafından izlenebilirler. Farklı eleşitel bir bakış açısını da dikkate almak önemlidir. Kripto paralar, nihayetinde dijital bir defterdir (Atik ve diğerleri, 2021: 158); ortada bir defter varsa, onu yazan ve şekillendiren birileri de mutlaka vardır. Bu çalışmada, kripto para ile gözetleme arasındaki ilişki ele alınmaktadır. İlk olarak, kripto para birimleri ve blockchain teknolojisinin nasıl çalıştığı açıklanmaktadır. Ardından, kripto para birimleri ve gözetim toplumu arasındaki ilişki ele alınmaktadır. Son olarak, kripto para birimleri ve gözetleme arasındaki ilişkinin neticesinde ortaya çıkan nakitsiz toplum tartışılmaktadır.

Çalışmada yöntem olarak, literatür taraması benimsenmiştir. Tarama yaparken analitik bir yaklaşım sunulmaktadır. Bu çalışmanın önemi, kripto paraların giderek daha fazla benimsenmesi ve kullanılmasının, geleneksel para birimlerinin yerini alabilecek bir toplum yapısının gelişimine nasıl katkıda bulunduğunu anlamak ve gelecekteki olası senaryoları değerlendirmek açısından yüksektir. Ayrıca, bu çalışma özgün bir bakış açısı sunarak, kripto paraların nakitsiz topluma geçişteki rolünü tartışmaya açmaktadır.

2. KRİPTO PARA BİRİMLERİ VE BLOCKCHAIN (BLOKZİNCİR) TEKNOLOJİSİ

Kripto paraların, para olarak kabul edilebilmesi için değerlendirilmesi gereken ilk adım, paranın temel fonksiyonlarının incelenmesidir. Bir şeyin para olarak kabul edilmesi, genellikle ekonomide üç temel fonksiyonu yerine getirebilmesine dayanır. Bu fonksiyonlar, birincil olarak mübadele vasıtası olma, ikincil olarak değer saklama ve ncl olarak hesap birimi olma fonksiyonlarını içermektedir (Mishkin, 2016: 96-97). Ayrıca, bazı bakış açılarına göre, para ödeme standardı fonksiyonunu da yerine getirmelidir. İşte bu bağlamda, John Maynard Keynes, bireylerin ve işletmelerin parayı işlem, ihtiyat ve spekülasyon amacıyla tuttuklarını belirtir (Keynes, 2010:

173). Keynes'e göre, bu yaklaşım, paranın temel fonksiyonlarının uygun bir şekilde uygulanması durumunda, işlem amacıyla kullanımı ve değişim aracı olma fonksiyonunun benzer olduğunu, aynı şekilde ihtiyat ve spekülasyon amaçlarıyla kullanımı da değer saklama fonksiyonuna yakın olduğunu göstermektedir (Atik vd., 2021: 158).

Kripto paralar ve blockchain (blokzincir) teknolojisinin temel kavramlarını anlamak önemlidir. Bitcoin, açık kaynaklı bir kodla geliştirilmiş ve blokzincir teknolojisinin temelini oluşturan ilk kripto para birimidir. Blokzincir (Blockchain), kripto paraların ana teknolojisi olarak kullanılan dağıtılmış bir muhasebe defteridir. Ayrıca, hata toleransına sahip olan bu teknoloji, eşler arası (peer-to-peer) ağı kullanarak dijital ödemeleri mümkün kılar. Kripto para terimi, bugün Bitcoin, EOS, XRP, Litecoin, Ethereum gibi kodlarda ve kodlama yöntemlerinde kriptografik olarak kullanılan para birimlerini kapsayan genel bir terimdir (İşler vd., 2019: 73).

2009 yıllarında, Bitcoin anonim bir kullanıcı ya da daha fazla kullanıcı tarafından geliştirilmiştir. Bitcoin'in asıl kurucusunun kimliğine dair hala net bir bilgi bulunmamaktadır (Dağlı, 2019: 41), ve bu konuda çeşitli spekülasyonlar bulunmaktadır. Bitcoin'in ortaya çıkışı, daha sonraki birçok kripto para birimiyle birlikte yeni bir ödeme sisteminin temellerini atmıştır.

Kripto para birimleri, blockchain teknolojisi kullanarak gerçekleştirilen işlemlerin herhangi bir merkezi otorite tarafından kontrol edilmediği bir para birimi olarak kabul edilmektedir. Blockchain teknolojisi, bir ağdaki işlemlerin kaydını tutan bir dijital defterdir (Çetinkaya, 2018: 14). Bu dijital defter, ağdaki tüm kullanıcılar tarafından güncellenmektedir ve bu nedenle merkezi bir otorite tarafından kontrol edilmez.

Blokzincir, işlem kayıtlarını sürekli büyüyen bir liste olarak koruyan ve bu kayıtların güvenliğini çalınma veya değiştirilme risklerine karşı sağlayan bir dağıtık veritabanı olarak tanımlanabilir (İşler vd., 2019: 76). Aşağıdaki şekil 1'de blokzincirinin dağıtık ağ mimarisinin görseli paylaşılmıştır.

Şekil 1. Blokzincirinin Farklı Ağ Mimarileri ve Dağıtık Ağ Mimarisi

Kaynak: İşler vd., 2019: 76.

Kripto paralar, dünya genelinde bir yatırım aracı olarak giderek daha fazla ilgi görmektedir ve insanlar için çekici bir para birimi seçeneği sunmaktadır. Bu para birimlerinin güçlü ve zayıf yönleri bulunmaktadır. Ancak, en önemli zayıflıklarından biri ve bir tehdit unsuru, hala tam anlamıyla yasal bir çerçeveye sahip olmamaları ve bazı durumlarda kayıt dışı olarak kullanılmalarıdır. Kripto paraların dünya genelinde 600 milyar dolarlık bir büyüklüğe ulaşmış olması, ülkelerin bu para birimleriyle ilgili politika ve düzenlemeleri gözden geçirmeleri gerektiğini vurgulamaktadır (Çetinkaya, 2018: 20). Uluslararası piyasada giderek daha fazla kabul gören bir para

sistemi olarak, devletler bu tür bir finansal altyapıyı oluşturma konusunda büyüyen bir zorunluluk hissetmektedir.

3. KRİPTO PARA BİRİMLERİ VE GÖZETİM TOPLUMU

Kripto para birimleri, yasa dışı faaliyetlerde kullanılması ve kara para aklama gibi suçlarla bağlantılı olabileceği düşünöldüğünde, yetkililerin kripto para birimleri ile ilgili faaliyetleri izlemesi ve denetlemesi gerekmektedir. Kripto para birimlerinin değiştirildiği borsalar, geleneksel finansal piyasalarla aynı düzenlemelere tabidir ve bu borsaların faaliyetleri gözetleme toplumu tarafından izlenebilir.

Ancak, kripto para birimleri, özellikle de anonim kripto para birimleri, gözetleme toplumu için zorlu bir alan olabilir. Anonim kripto para birimleri, işlemleri gerçekleştiren kişilerin kimliğini gizlemek için tasarlanmıştır. Bu nedenle, bu tür kripto para birimleri, yasa dışı faaliyetlerde kullanılmaya daha uygun hale gelebilir. Kripto para birimleri, gözetleme toplumunda tartışmalı bir konu haline gelmiştir. Bu konu, kripto para birimlerinin anonim işlemlere olanak tanınması nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Anonim işlemler, işlemleri yapan kişilerin kimliğinin belirsiz kalmasına neden olabilir ve bu da yasa dışı faaliyetlerin gerçekleştirilmesine imkân tanyabilmektedir.

Gözetleme toplumu, kripto para birimlerini denetleyebilmek için bazı adımlar atmaktadır. Bu adımların en önemlisi, kripto para borsalarının denetlenmesidir. Kripto paraların borsaları, kullanıcıların kripto para birimlerini diğer para birimleriyle takas edebileceği yerlerdir. Bu borsalar, kullanıcıların kimlik bilgilerini talep ederek, kara para aklama ve diğer yasa dışı faaliyetleri engellemeye çalışırlar. Bunun yanı sıra, bazı ölkeler kripto para birimlerini yasaklamışlardır. Örneğin, Çin, kripto para birimleri ve ICO'ları (initial coin offering) yasaklamıştır (Voaturkce, 2021). Bu yasaklama, kripto para birimlerinin yasa dışı faaliyetler için kullanılması riskini azaltmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, bazı ölkeler kripto para birimleri üzerinde sıkı bir denetim uygulamaktadırlar. Örneğin, Japonya, kripto para birimlerini yasal bir ödeme yöntemi olarak tanıyan ve kripto para birimi borsalarını düzenleyen yasaları kabul etmiştir (Graham, 2017). Bu düzenlemeler, kripto para birimlerinin yasa dışı faaliyetler için kullanılmasını önlemeye ve kullanıcıların güvenliğini sağlamaya çalışmaktadır.

Gözetim kelimesi, genellikle gizli ve gizemli faaliyetleri çağrıştırmakta, ancak aslında daha genel ve günlük anlamları da içermektedir. Kökeni Fransızca "surveiller" fiiline dayanmakta ve temel olarak belirli insan davranışlarına özel bir dikkat göstermeyi ifade etmektedir (Lyon, 2018: 18). Örneğin, bir alışveriş merkezindeki güvenlik kameraları, mağaza sahiplerinin müşterileri ve envanterlerini izlemek için kullanılmaktadır. Bu kameralar, günlük yaşamın bir parçası olarak gözetimi temsil etmektedir. Aynı şekilde, bir trafik ışığı'nın işleyişi, sürücülerin güvenliği için trafik kurallarına uymalarını sağlayan bir tür gözetimdir.

Gözetme, gözlem yapma, gözetim ve gözetleme kavramları birbirleriyle yakından ilişkilendirilen ancak temelde farklı anlamları taşıyan terimlerdir. Burada ele aldığımız gözetim nosyonu, gözetim ve gözetleme kavramlarını içine alan bir anlam taşımaktadır. Kavramsal olarak, gözetim, genellikle gizlilik ve otorite tarafından yönetilen bir hiyerarşiye atıfta bulunan bir terimdir. Başka bir deyişle, gözetim, hem bir üstün gücün diğerlerini denetleme anlamını taşıyan gözetmeyle hem de bir toplumun izlenmesi, takip edilmesi, kategorilendirilmesi ve bu verilerin güç amaçları için saklanması ve gerektiğinde denetim amacıyla kullanılması anlamını taşıyan gözetlemenin birleşimini ifade etmektedir (Gürdal, 2021: 425). Gözetim toplumu bağlamında ele alındığında, gözetim kavramı, modern toplumlarda yaygın bir şekilde kullanılan ve insanların yaşam tarzlarını etkileyen bir terim olarak öne çıkmaktadır. Gözetim toplumu kavramı, bireylerin sürekli olarak izlenmesi ve denetlenmesi gerektiği fikrini içermektedir. Bu durum hem kişisel gizliliğin sınırlarını hem de otorite

tarafından yönetilen bir hiyerarşi ve kontrol yapısını içermektedir. Yani, gözetim toplumu, modern toplumlarda yaşam tarzlarının gözetim ile çevrildiği bir kavramdır. Gözetim toplumu kavramının altında yatan karmaşıklığı ve bu terimin modern toplumun işleyişine nasıl entegre olduğunu anlamamıza yardımcı olmaktadır. Gözetim toplumu, teknolojik ilerlemelerin ve toplumsal yapıların bir sonucu olarak ortaya çıkmış bir kavramdır ve bireylerin yaşamlarını nasıl etkilediği konusunda önemli bir perspektif sunmaktadır.

Modern dünya, sadece görme isteğinin ötesinde bir gözetleme ve denetleme kültürünün egemen olduğu bir evreni simgelemektedir. Temaşa etmeyi anlatan geleneksel "göz" kavramının yerine gözetim, güvenlik ve mahremiyet gibi kavramları içermekte ve modern şehirleri ve bireyleri düzenlemenin temel aracı haline gelmektedir (Can ve Ulutaş, 2021: 31). Gözetim, modern dünyanın belirgin bir ürünü olmakla beraber dünyayı modern olarak oluşturmaya yardımcı olmaktadır (Lyon, 2003: 161). Gözetim, bir kişinin, bir grup veya toplumun belirli amaçlar doğrultusunda izlenmesi ve denetlenmesi işlemi olarak tanımlanabilir. Bu tür izleme, sadece bireylerin veya grupların doğrudan faaliyetlerini veya toplumsal tercihlerini takip etmekten ibaret değildir, aksine sıklıkla bireylerin kişisel bilgilerinin ve verilerinin saklanması yoluyla gerçekleşir (Karakehya ve Usluadam, 2016: 189). Dolayısıyla, gözetim kavramı, günlük hayatta kullanılan anlamından çok daha geniş bir spektrumu içermekte ve sosyoloji bağlamında önemli bir yere sahip olmaktadır.

Gözetim, iki farklı perspektifle ele alınmaktadır. İlk olarak, toplumun eylemlerini yönlendirmek amacıyla bilgi depolamanın bir aracı olarak hizmet edebilen bireylerin, grupların veya genel olarak toplumun davranışlarının toplanmasıyla ilgilidir. İkincisi ise, doğrudan bireylerin veya grupların davranışlarının yanı sıra toplumsal davranışların izlenmesini içermektedir (Gidens, 2008: 24). Bunlar arasında, birincisi 'bilgi depolama yoluyla gözetim' olarak adlandırılabilirken, ikincisi 'doğrudan izleme yoluyla gözetim' olarak tanımlanır (Lyon, 2006: 15).

Lyon'a göre (1997: 272), bireyler, gözetim toplumunda numara dizileri ve kodlanmış harflere dönüşmüş durumdadır. Kişisel bilgiler, detaylı bir şekilde devletin ve büyük şirketlerin veri tabanlarında saklanmakta, işlenmekte ve gerektiği zaman kullanılmaktadır. Egemen güçler, enformasyon teknolojilerini kullanarak dünya genelinde yaygın bir gözetim mekanizması oluşturarak bir tür "küresel panoptikon" yaratmaktadırlar (İsmayılov ve Sunal, 2012: 24). Günümüzde, bilgi artık yalnızca toplumsal ilişkilere dayalı bir olgu olmaktan çıkmış, bireylerin ve grupların etkinlikleri ile iletişimlerinin gözetlenmesi sonucunda üretilen bir kavram haline gelmiştir. Toplumsal dinamikler artık bireysel ve kolektif eylemlerden doğan bilgiye dayanmaktadır. Bunun bir yansıması olarak birey olabildiğince sanal dünyaya adapte edilmeye çalışılmaktadır. Kripto paralar bunun için kullanılan yöntemlerden birisidir. Çünkü tarihsel olarak insanlık, ihtiyaçlarını ve hırslarını tatmin etmek için farklı yöntemlere başvurmuştur. Bu açıdan bakıldığında, para insanların hırslarını tatmin etmek ve kazanç elde etmek amacıyla kullanılan yaygın bir araç olmuştur. Kripto paraların, sahip olduğu yüksek kazanç potansiyeli ve kolay erişim imkanları, insanların finansal hırslarını uyandırmış ve bu yeni ekonomik olgunun cazibesini artırmıştır.

Bugün, insanlar gün boyunca ağ tabanlı ve bilgisayar destekli teknolojilerin etkisi altında yaşamaktadır (Can ve Ulutaş, 2021: 32). Bu etki, sadece fiziksel erişimle sınırlı değildir; aynı zamanda kablosuz ve kablolu bağlantılar aracılığıyla çevremizi kuşatmış durumdadır. Bu bağlantılar, insanların nerede bulunduğunu, ne yaptığını ve nereye gittiğini izleme olanağı sunmaktadır (Lyon, 2013: 11). Aynı şekilde, kripto paralar da geleneksel finansal sistemi aşan yeni bir dijital finansal evrenin parçasıdır. Bu dijital varlıklar, insanların ödeme yapma, değer saklama ve transfer etme şekillerini kökten değiştirmiştir. Kripto paraların sosyolojik etkileri, toplumsal kabulden ekonomik değişime kadar uzanmaktadır. Bu dijital varlıkların kabul edilmesi ve yaygınlaşması, geleneksel finansal sistemin sınırlarını zorlamaktadır. Ayrıca, kripto paralar, bireylerin kişisel finansal

işlemlerini daha özel hale getirebilirken, aynı zamanda yasa dışı faaliyetlere zemin hazırlayabilir. Bu, toplumun güvenlik ve düzenleme endişelerini artırabilmektedir.

Günümüzde, gözetimin çift yönlü bir yapısı bulunmaktadır. Bu çift yönlü yapının bir yönü, gündelik hayatın alışılmışlığı içinde kaybolmuş durumdadır. Alışveriş, araç kullanma, telefon görüşmeleri gibi günlük eylemlerimizle neredeyse fark edilmez hale gelmiştir. Ancak diğer yönü, bu gözle görülmeyen çerçevenin içinde yer alan dijital ağdır ve bu dijital örgü, gündelik alışkanlıkların altında sessizce varlığını sürdürmektedir. Bu ikili yapı, gözetim toplumunun karmaşıklığını ve derinliğini yansıtmaktadır. Aynı zamanda, bu iki yönün birbirleriyle etkileşimi, bireylerin yaşamlarını ve toplumsal ilişkilerini büyük ölçüde etkileyebilir. Bu nedenle, araştırmacılar, günümüzdeki gözetim pratiklerini incelemekte ve bu çift yönlü yapının toplumsal etkilerini araştırmaktadır (İsmayılov ve Sunal, 2012: 24). Günümüzde, dijital gözetim giderek daha karmaşık ve ince detaylı hale gelmiştir, ancak bireyler genellikle bu gözetim faaliyetlerinin farkına varmazlar veya bu faaliyetlerin kapsamını tam olarak anlayamazlar (Lyon, 1997: 17-18).

Gözetim toplumu kavramı, modern dünyada yaşam tarzımızın gözetimle sarıldığını vurgulamaktadır. Bu bağlamda üstümüzdeki göz, her an ve her yerde mevcuttur ve kaçınılmazdır. Her birimizin kişisel kayıtlarının ayrı ayrı tutulduğu vergi dosyası, hasta özgeçmiş, seçmen kaydı gibi mahrem bağlamlarda kaydedilen veriler, günlük yaşamın her sathına yayılmaktadır. Yemek yerken, seyahat ederken, telefon görüşmesi yaparken, sokakta yürürken, alışveriş yaparken, spor salonunda egzersiz yaparken, çalışırken bir dizi denetim gerçekleşmekte, görüntüler yakalanmakta ve kayıtlar tutulmaktadır (Lyon, 2013: 45). Bu kavram, toplumun her anında ve her yerinde sürekli bir gözetim altında olduğu fikrini öne sürmektedir. Modern yaşamın her alanında kişisel bilgilerin izlendiği ve kaydedildiği bu gözetim, bireylerin özel hayatlarına müdahale etmektedir. Günlük aktivitelerimiz, gözetim süreçleriyle iç içedir. Bu bağlamda, gözetim toplumu kavramı, sosyolojik bir perspektiften modern yaşamın incelenmesine katkı sağlamaktadır.

Gözetim olgusu üzerine odaklanan bu ana vurgu, yeni iktidar ilişkilerini ve bireyler üstündeki etkileri incelemiş olan Michel Foucault'a aittir. Gözetim konusundaki çalışmalar, Jeremy Bentham'ın "panoptikon" kavramından beslenmiş ve aslında Foucault ile daha geniş bir çerçevede ele alınmaktadır. Panoptikon, gözetim amacıyla tasarlanmış merkezi bir yapıdır ve bir kule etrafında birçok hücreden oluşmaktadır. Bu yapı, bir gardiyanın birçok mahkûmu aynı anda denetleyebileceği bir düzeni temsil etmektedir (Toktaş vd., 2012: 26). Foucault'nun gözetim toplumu konusundaki çalışmaları, panoptikonun fikri etrafında dönmektedir. Ona göre, modern toplumlarda gözetim, bireylerin davranışlarını düzenlemenin ve kontrol etmenin anahtarıdır. Panoptikon, gözetim ve denetim mekanizmalarının sembolik bir temsili olarak görülmekte ve modern toplumun iktidar ilişkilerini anlamamıza yardımcı olmaktadır (Gürdal, 2021: 425). Bu bağlamda, gözetim ve iktidar ilişkilerinin temelini atan bu düşünceyi açıklamakta ve Foucault'nun bakış açısını anlamamıza katkı sağlamaktadır. Foucault'nun çalışmaları, gözetim toplumu ve bireylerin üzerindeki etkileri konusunda derinlemesine bir perspektif sunmaktadır.

Görülenin denetlenebilir olduğu düşüncesi, gözetim ve gözlem metaforunun önemini vurgulamaktadır. Panoptikon metaforunda, gözetlenenler artık sadece özne-nesne ilişkisinin bir yansıması olarak görülmemekte; aynı zamanda çok yönlü bir gözlem eylemi ile tüm yönleriyle gözlemlenebilen nesnelere haline gelmişlerdir. Bu durum, gözetim mekanizmalarının karmaşıklığını ve bireylerin bu süreçlerle etkileşimini anlama çabalarını öne çıkarır. Gözetim, modern toplumda hem bireysel özgürlükleri hem de toplumsal yapıları şekillendiren önemli bir kavramdır (Lyon, 1997: 292). Foucault'nun panoptikon konseptindeki düzenlemenin düzeltici özelliğini göz ardı etmemek önemlidir. Cezalandırma, ödüllendirme ve denetim vasıtasıyla iktidar, bireylerle doğrudan irtibat kurmakta ve bireyleri sistemin menfaatleri yönünde dönüştürmektedir. Bu bağlamda, iktidarın kitle

üzerindeki gözetleme işlevi, yalnızca teknolojik gelişmelerle sınırlı olarak düşünülmemelidir. Bu durum, sosyolojik açıdan bireylerin ve toplumun yapılandırılmasında iktidar ilişkilerinin karmaşıklığını vurgulamaktadır. Foucault'nun analizi, gözetim ve iktidar arasındaki ilişkiyi derinlemesine inceleyerek toplumsal yapıların nasıl şekillendiğini anlamamıza katkıda bulunmaktadır. Bu perspektif, modern toplumda teknolojik gelişmelerin ve iktidar ilişkilerinin nasıl etkileşimde bulunduğunu anlamak için önemli bir araç sunmaktadır. Feodal yapının günlük yaşam pratikleriyle ilişkilendirilen gözetim Ortaçağ toplumunda farklı bir boyut kazanmaktadır. Modern toplumda ise ulus-devletin ve kapitalist sistemin etkisiyle, gözetim sistematik bir vasıf elde etmiştir. Enformasyon toplumunda ise gözetim, ileri teknolojiye ve evvelki dönemlerle mukayese edildiğinde daha fazla totaliter bir vasıf kazanan iktidar ilişkilerine dayalı olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, gözetim kavramı, toplumsal yapılanmanın değişen dinamikleriyle şekillenmiş ve modern toplumda devletin ve ekonomik sistemlerin etkilerini yansıtmaktadır (İsmayılov ve Sunal, 2012: 24). Bu bağlamda, gözetim mekanizmalarının tarihî gelişimini ve toplumsal yapılarla etkileşimini analiz ederek, modern toplumun karmaşık dinamiklerini anlamaya katkıda bulunabilir. Yüksek teknolojiyle birlikte hayatımıza giren kripto paralar bu noktada tartışmalı bir olgudur.

Panoptikon kavramı, modern toplumlarda gözetim mekanizmalarını anlamak için sıklıkla kullanılmaktadır. Panoptikon, iktidarın bireyleri sürekli izleme ve denetleme yeteneğini simgelemektedir. Ancak, günümüz gözetim toplumu, panoptikon kavramının ötesine geçmiştir. Modern gözetim toplumunu daha iyi anlamak için literatürde yeni kavramlar ortaya atılmıştır. Örneğin, Sinoptikon ve Omnioptiko kavramları bu bağlamda oldukça önemlidir. Sinoptikon, pek çok kişinin az sayıda kişiyi izlemesi durumunu ifade ederken, Omnioptikon, gözetimin her yönüyle ve her yerde mevcut olduğunu, bireylerin hem fiziksel hem de dijital alanlarda sürekli izlenebildiğini ifade etmektedir. Sinoptikon kavramı, medya ve sosyal medya platformları aracılığıyla birçok bireyin az sayıda kişiyi veya etkinliği gözlemlemesini tanımlamaktadır. Günümüz toplumunda, insanlar televizyon, internet ve sosyal medya aracılığıyla sürekli olarak belirli bireyleri veya grupları izleyebilmektedir. Bu durum, geleneksel panoptikon modelinden farklı olarak, gözetimin geniş kitleler tarafından yapıldığı bir dinamik ortaya koymaktadır. Omnioptikon kavramı ise, modern gözetim toplumunun dinamiklerini anlamak için kritik bir öneme sahiptir. Bu kavram, gözetimin sadece merkezi otoriteler tarafından değil, aynı zamanda çeşitli dijital platformlar ve ağlar aracılığıyla her an her yerde yapıldığı bir durumu ifade etmektedir. Gözetim artık sadece fiziksel alanlarla sınırlı kalmayıp, dijital dünyada da her an mevcut hale gelmiştir. Bireylerin çevrimiçi etkinlikleri, alışveriş alışkanlıkları, sosyal medya kullanımları gibi birçok dijital iz, sürekli gözetim altında tutulmaktadır (Bitirim Okmeydan, 2017).

Kripto paraların merkezi olmayan yapısı, panoptikon modeline direnç göstermektedir. Merkezi olmayan finansal sistemler, bireylerin anonim kalmasına olanak tanımaktadır ve bu da gözetim toplumunun etkisini azaltabilir. Ancak, blockchain teknolojisi ile tüm işlemler kaydedildiği için, bu işlemler izlenebilir ve analiz edilebilir. Bu nedenle, kripto para birimleri hem gözetimden kaçmanın bir yolu hem de yeni bir gözetim aracı olarak görülebilir. Omnioptikon kavramı bağlamında, kripto paraların sağladığı anonimlik ve izlenebilirlik arasındaki denge, modern gözetim toplumunun dinamiklerini anlamak için kritik bir öneme sahiptir.

Günümüzde internet teknolojilerinin hızla gelişmesi, bireylerin dijital izler bırakma eğilimini artırmaktadır. İnternet, bankacılık işlemleri, çevrimiçi alışverişler ve sosyal medya kullanımı gibi birçok alanda hayatımızın ayrılmaz bir parçası haline gelmektedir. Bu durum, dijital izlerin işlenmesi ve kullanılması, enformasyon çağında bir gözetim toplumu oluşturmaktadır. İnternet kullanıcıları, çevrimiçi faaliyetlerini izlemek ve analiz etmek amacıyla oluşturulan veri izleri bırakmaktadır. Sermaye sahipleri, bu dijital izleri kendi amaçları doğrultusunda kullanarak, kullanıcıların

davranışlarını anlamaya ve yönlendirmeye çalışmaktadır (Yıldırım, 2022: 106). Koşar'a göre Kullanıcıların izlenmesi ve gözetilmesi, modern toplumun bir gerçeği haline gelmiştir. Koşar'ın çalışmasında da vurgulandığı gibi, sosyal medya platformları, özellikle YouTube, kullanıcılarının davranışlarını yapay zekâ algoritmaları aracılığıyla takip ederek onların beğenilerini yönlendirmektedir (Koşar, 2024: 15-16). Bu bağlamda, kripto para birimleri; bu dijital gözetim bağlamında özellikle önemli bir rol oynamaktadır. Bu para birimleri, kişisel finansal işlemleri gizli tutma potansiyeli sunarken, aynı zamanda dijital izler bırakma riskini azaltabilir. Ancak, bu durum kripto paraların anonimlik sağladığı anlamına gelmemektedir, çünkü bu alanın da izlenmesi ve düzenlenmesi gerekebilir. Kripto paraların gözetim toplumu bağlamında nasıl bir rol oynadığı, finansal özgürlüğün ve kullanıcı mahremiyetinin dengelenmesi açısından önemli bir sorundur.

Gözetim uygulamalarının toplumsal yaşamda bu denli etkili olmasının ana nedenlerinden biri, teknoloji ile iktidar arasındaki yakın iş birliğidir. Teknolojideki hızlı gelişmeler ve sosyo-ekonomik değişiklikler, gözetim pratiğini hızla kurumsallaştırmış ve toplumu pek çok yönden sıkı bir gözetim altına almaktadır. Bireyler, günlük yaşamlarının her anında, özellikle üretim ve tüketim faaliyetlerinde, merkezi bir gözetim mekanizmasının dikkati altına girmektedir. Toplumsal yaşamın aktif katılımcıları ve tüketicileri olarak, endüstri toplumuyla birlikte gözetim uygulamalarının etkilerini her geçen gün daha fazla hissetmeye başlamışlardır (Olgun, 2010: 538). Bu bağlamda Modern toplum, teknolojinin etkisiyle her geçen gün daha fazla gözetim altına alınmaktadır. Özellikle dijital teknolojilerin yaygınlaşması, insanların günlük yaşamlarını, özel ve kamusal etkinliklerini izlemenin daha kolay ve yaygın hale gelmesine neden olmuştur. Bunun sonucunda, bireylerin davranışları ve etkinlikleri daha yakından takip edilmektedir. Örneğin, güvenlik kameraları artık birçok kamusal alanda yaygın olarak bulunmaktadır. Bu kameralar, kentlerin sokaklarında, alışveriş merkezlerinde, hava limanlarında ve daha birçok yerde insanların faaliyetlerini kaydetmektedir. Aynı şekilde, dijital ödeme yöntemleri ve internet alışverişi, bireylerin harcamalarını ve alışkanlıklarını daha yakından takip etme olanağı sunmaktadır. Bu veriler, reklamcılık ve pazarlama alanlarında kullanılarak tüketici davranışlarına etki edebilir. Gözetim, sadece güvenlik ve ticaretle sınırlı değildir. Aynı zamanda hükümetler ve kurumlar da vatandaşların ve çalışanların faaliyetlerini izlemek için teknolojiyi kullanmaktadır. Örneğin, birçok ülkede vergi mükellefleri elektronik olarak izlenmektedir ve bu veriler vergi tahsilatı ve denetimi için kullanılmaktadır. Bu da gözetimin, toplumsal yaşamın farklı alanlarında nasıl etkili olduğunun bir göstergesidir. Teknoloji ile iktidar arasındaki bu yakın iş birliği, gözetim pratiğinin toplumsal yaşamda giderek daha etkili hale gelmesine neden olmaktadır. Bu etkiyi anlamak, günümüzün dijital çağında bireyler olarak daha dikkatli ve bilinçli bir şekilde teknolojiyi nasıl kullanmamız gerektiğini düşünmemize yardımcı olabilir.

Kripto para birimleri ve gözetim toplumu arasındaki ilişki tartışmalıdır. Kripto para birimleri, anonim işlemlere olanak tanınması nedeniyle yasa dışı faaliyetler için kullanılabilir. Ancak, kripto para birimleri borsalarının denetlenmesi, yasaklamalar ve sıkı düzenlemeler gibi adımlar, kripto para birimlerinin yasa dışı faaliyetler için kullanılmasını engellemeye çalışmaktadır.

Özetle bireylerin kripto para birimlerini, merkezi otoritelerin finansal aktiviteleri izleyebildiği geleneksel finansal sistemlerden farklı bir yapı olarak görüp, bireysel kullanıcıların anonimliğini koruyabilecekleri bir sistem olarak düşünülebilir. Yani, bireyler kripto para birimlerinin, merkezi otoritelerin müdahalesine karşı dirençli olması ve şifreleme teknolojileri sayesinde güçlü bir gizlilik sunması nedeniyle, kişisel verilerin korunması ve anonimliğin sağlanması açısından bir alternatif olabileceğini düşünebilirler. Bu gizlilik merkezi otorite ve birey arasında olmaktadır. Bu durumun üçüncü tarafı var ki her iki olgunun da haricinde kripto parayı piyasaya süren ve kontrol eden küreselciler (ya da merkezi otorite ve bireyin üstünde olduğunu iddia eden

taraf). Bu durum kriptonun gizlilik sağladığı algısı cazibesinden göz ardı ettirilmiştir. Bu duruma itiraz olması muhtemel; çünkü kripto para birimleri belli bir iz bırakır ve blockchain teknolojisi sayesinde izlenilebilir (İşler vd., 2019: 76). Zaten bu cümlelerin cazibesi üçüncü tarafı göz ardı ettirmektedir.

4. NAKİTSİZ TOPLUM VE KRİPTO PARA

Nakitsiz toplum kavramı (Bátız-Lazo vd., 2014: 104), geleneksel para birimlerinin yerini dijital para birimleri veya diğer ödeme yöntemlerinin aldığı bir toplum yapısını ifade eder. Kripto para birimleri ise blockchain teknolojisi üzerine inşa edilmiş olup, merkezi otoriteler tarafından kontrol edilmediği iddia edilen para birimleridir. Bu nedenle, nakitsiz toplum ve kripto para birimleri arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Nakit kullanımının azalması, dijital ödeme yöntemlerinin artması ve kripto para birimlerinin benimsenmesi, nakitsiz topluma geçişin bir aşaması olarak görülebilir. Özellikle, blockchain teknolojisi ile hızlı ve anonim ödemeler yapılabilir ve bu durum kripto para birimlerinin popülerliğini artırmaktadır. Tamamen nakitsiz bir toplumun mümkün olup olmadığı ve kripto para birimlerinin ne kadar yaygınlaşacağı tartışmalı bir konudur. Ancak, kripto para birimleri giderek daha fazla kabul görmekte ve kullanılmaktadır, bu da nakitsiz bir topluma doğru önemli bir adım olarak değerlendirilebilir.

Kripto paraların alışverişlerde kullanımı da artmaktadır. Örneğin, bir dönem Tesla, elektrikli araç satışlarında Bitcoin ile ödeme kabul etmiştir (Reuters, 2021). Bunun yanı sıra, büyük şirket ve online perakendeci, ödeme seçenekleri arasında kripto paraları da eklemektedir. Overstock.com gibi e-ticaret siteleri, Bitcoin ve diğer kripto paralarla ödeme kabul eden platformlardan sadece birkaçıdır (Wired, 2014). Ayrıca, restoranlar, oteller ve hatta bazı havayolu şirketleri kripto para ödemelerini kabul ederek, bu dijital para birimlerinin günlük hayatta kullanımını artırmaktadır (Traveldailynews, 2014; Cryptonews, 2023). Tamamen nakitsiz bir toplumun mümkün olup olmadığı ve kripto para birimlerinin ne kadar yaygınlaşacağı tartışmalı bir konudur. Ancak, kripto para birimleri giderek daha fazla kabul görmekte ve kullanılmaktadır, bu da nakitsiz bir topluma doğru önemli bir adım olarak değerlendirilebilir.

a) Finansal Piyasalar ve Nakitsiz Toplum Kavramı

Son yirmi yılda, finansal piyasalar ve kurumlar, düzenlemelerin azalması, serbestleşme, küreselleşme ve bilgisayar teknolojilerinin ilerlemesi gibi genel eğilimlerin etkisiyle köklü bir dönüşüm ve genişleme yaşamıştır. Uluslararası sermaye akışları hızlanmış; piyasalar yeni ve karmaşık enstrümanlar geliştirmiştir ve finansal işlemlerin hızında dramatik bir iyileşme, finansal işlem maliyetlerini önemli ölçüde düşürmüştür (Fabris, 2019: 53). Bu bağlamda, nakitsiz toplum kavramı, fiziksel banknotların yerini dijital ödeme yöntemlerinin aldığı bir toplumu tanımlamaktadır. Bu dönüşüm, bireylerin günlük finansal işlemlerini kağıt para veya madeni paralar yerine akıllı telefonlar veya diğer elektronik cihazlar aracılığıyla gerçekleştirmesi anlamına gelmektedir. Bu değişiklik, sosyal etkileriyle birlikte gelmektedir. Nakitsiz toplum, tüketici harcamalarından suç önleme stratejilerine kadar birçok alanda toplumsal değişikliklere yol açmaktadır.

b) Kripto Paraların Sosyolojik Boyutları ve Ekonomik Etkiler

Aynı dönemde, kripto paralar da finansal dünyada önemli bir yer edinmiştir. Kripto paralar, merkezi olmayan dijital varlıklar olarak bilinmekte ve geleneksel finansal kurumları devre dışı bırakarak insanların doğrudan dijital varlık transferi yapmasına olanak tanımaktadır. Bu durum, finansal işlemlerin toplum içindeki güç dinamiklerini değiştirebilmektedir. Kripto paraların kabulü ve kullanımı, toplumun farklı kesimlerinde farklı sosyolojik sonuçlara yol açabilmektedir. Finansal dönüşümün sosyolojik boyutunu incelediğimizde, nakitsiz toplumun ve kripto paraların toplum

üzerinde önemli etkilere sahip olduğunu görebilmekteyiz. Bu değişiklikler, tüketici alışkanlıklarından ekonomik güç dinamiklerine kadar birçok alanı etkileyebilmektedir.

Kripto paraların kabulü ve kullanımı, toplumun farklı kesimlerinde farklı sosyolojik sonuçlara yol açabilmektedir. Örneğin, gelişmekte olan ülkelerde bankacılık hizmetlerine erişimi olmayan bireyler, kripto paralar sayesinde finansal sisteme dahil olabilmektedirler (Narayanan vd., 2016). Ayrıca, Zimbabwe gibi hiperenflasyonla mücadele eden ülkelerde, Bitcoin gibi kripto paralar, değer koruma aracı olarak kullanılmaktadır (İMF, 2010; Brookings, 2022).

Sonuç olarak, finansal dönüşümün sosyolojik boyutunu incelediğimizde, nakitsiz toplumun ve kripto paraların toplum üzerinde önemli etkilere sahip olduğu görülmektedir. Bu önemli değişiklikler arasında tüketici alışkanlıklarının değişmesi, ekonomik güç dinamiklerinin yeniden şekillenmesi ve finansal katılımın artması yer almaktadır. Kripto paralar, tüketicilere daha fazla ödeme seçeneği sunarak alışveriş alışkanlıklarını değiştirmekte ve dijital ödemeleri yaygınlaştırmaktadır (Baur, Hong, ve Lee, 2018). Ayrıca, kripto paralar, merkezi finansal kurumların etkisini azaltarak ekonomik gücü daha geniş kitlelere yaymaktadır (Catalini ve Gans, 2019). Bu değişiklikler, tüketici alışkanlıklarından ekonomik güç dinamiklerine kadar birçok alanı etkileyebilmektedir.

c) Ödeme Alışkanlıkları ve Toplumsal Etkiler

Günümüzde finansal dönüşüm, ödeme alışkanlıklarında köklü değişikliklere yol açmakta ve nakitsiz toplum kavramını güçlendirmektedir. Kredi ve banka kartlarının yaygınlaşması, geleneksel nakit kullanımını geriletmeye başlamıştır. Özellikle pandemi süreciyle birlikte temassız ödeme teknolojileri, bu kartların kullanımını daha da artırmakta ve sağlık açısından tercih edilir hale getirmektedir. Nakitsiz ödemelerle ödeme yapılan ürünler ve hizmetlerin sayısı giderek artmaktadır. Otobüs bileti almak, uçak bileti rezervasyonu yapmak veya online alışveriş yapmak gibi işlemler artık nakitsiz bir şekilde kolayca gerçekleştirilebilmektedir. Bu da toplumun günlük yaşamında nakitsiz ödemelerin daha fazla yer bulmasına neden olmaktadır. Akıllı telefonların yaygınlaşması, ödemeleri daha da kolaylaştırmaktadır. Mobil ödeme uygulamaları ve dijital cüzdanlar sayesinde artık ödemelerimizi hızlı bir şekilde gerçekleştirebilmekteyiz. Bu durum, özellikle genç nesiller arasında büyük bir kabul görmekte ve finansal alışkanlıkları temelden değiştirmektedir. Nakitsiz toplumun oluşmasıyla birlikte dolaşımdaki yüksek değerli banknotlar ve madeni paraların miktarı azalmaktadır. Bu azalma, yüksek üretim ve işleme maliyetlerinin yanı sıra bankaların fiziksel şubelerin sayısını azaltarak nakitsiz ödemeleri teşvik etmesiyle bağlantılıdır (Fabris, 2019: 54).

Finansal dönüşümün sosyolojik boyutlarına baktığımızda, ödeme alışkanlıklarındaki bu değişikliklerin toplum üzerinde derin etkiler yarattığı görülmektedir. Nakitsiz toplum, tüketicilerin günlük yaşamlarını ve finansal ilişkilerini temelden değiştirme potansiyeline sahiptir. Sosyolojik olarak, bu değişiklikler bireylerin para yönetimi ve harcama alışkanlıklarını etkileyerek daha kontrollü ve izlenebilir harcamalar yapmalarını sağlamaktadır. Bu durum, özellikle bütçe yönetimi ve tasarruf alışkanlıklarında değişikliklere yol açmaktadır (Maurer, 2015; Cambridge, 2018; Bigthink, 2022). Ancak, bazı argümanlar nakit harcamaların para yönetiminde daha fazla kontrol sağladığını öne sürmektedir. Nakit kullanımı, bireylerin harcamalarını daha somut ve anlık olarak görmelerine olanak tanıdığı için harcamalarını daha dikkatli yönetmelerine yardımcı olabilir. Ayrıca, dijital ödeme sistemlerinin yaygınlaşması, sosyal eşitsizlikleri de artırabilmektedir. Bankacılık hizmetlerine erişimi olmayan veya dijital okuryazarlığı düşük olan bireyler, nakitsiz toplumda finansal hizmetlere erişim konusunda dezavantajlı duruma düşebilirler. Öte yandan, dijital ödeme sistemlerinin sağladığı kolaylık ve hız, bireylerin ekonomik aktivitelerini artırarak toplumsal katılımı teşvik edebilir. Sonuç olarak, nakitsiz toplumun yaygınlaşması, tüketici davranışlarını ve toplumsal

yapıların finansal ilişkilerini dönüştürmektedir. Bu dönüşüm, hem olumlu hem de olumsuz sosyolojik etkiler yaratmakta olup, dikkatle incelenmesi gereken bir konudur.

d) Kripto Paralar ve Nakitsiz Toplum Tartışmaları

Kripto paralar, fiziksel para birimlerine benzerlik göstermekle birlikte, hızlı kullanım, sınırlardan bağımsız mülkiyet transferi, anlık işlemler, alışveriş ve para transferi gibi işlevleri yerine getiren ağ tabanlı değişim araçlarıdır. Kripto para kullanımını giderek artan bir tercih haline gelmektedir. Bu artış, kripto paraların sosyal ve ekonomik etkilerini incelemek açısından ilgi çekici bir konu olmuştur. Kuşkusuz, nakitsiz toplum tartışmaları Türkiye dahil birçok ülkenin gündemine gelecektir. Ülkenin nakitsiz bir toplum haline gelmesini istememesi durumunda, sosyal ve ekonomik açıdan sürdürülebilir, bireylerin özgürlüğünü koruyan bir sistem oluşturmak önemlidir. Kripto para birimleri, başlangıçta zararsız gibi görünebilir, ancak ilerleme ve gelişme, toplumsal özgürlüğü sınırlama eğilimindedir. Bir kişi özgür olduğunu söylese bile, bu otomatik olarak toplumun genel özgürlüğü anlamına gelmez. Kripto para birimleri, henüz sağlıklı bir hukuki çerçeve sunmamaktadır. Kripto paralar, kara para aklama gibi yasadışı faaliyetlere zemin hazırlayabilir ve bireylerin hesaplarını tehlikeye atabilir.

Ayrıca, kripto paralar ulusal para birimlerinin istikrarsızlığına katkıda bulunarak küresel ekonomik bir krize yol açabilir. Bu gibi kriz dönemlerinde, nakitsiz toplum bir tür çözüm olarak sunulabilir ve toplumun bu yönde bir eğilim gösterebileceği dikkate alınmalıdır. Tarihsel olarak, değişimler genellikle kriz ve kaos dönemlerinde ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, nakitsiz topluma geçiş, yeni bir dünya düzeninin oluşumunda bir adım olarak değerlendirilebilir. Değişikliğin bireylerin talepleri doğrultusunda gerçekleşiyor gibi görünmesi, aslında daha geniş kapsamlı bir müdahalenin sonucu olabilir.

5. SONUÇ

Kripto para birimleri nakitsiz topluma geçiş aşaması için bir araç olarak kullanılabilir, ancak bu geçişin tamamını sağlamak için yeterli olmayabilirler. Nakitsiz toplum kavramı, fiziksel para kullanımının tamamen ortadan kalktığı bir toplum anlamına gelmektedir. Bu durumda, tüm finansal işlemler elektronik olarak yapılır ve para transferleri dijital ortamda gerçekleşir. Kripto para birimleri, dijital ödeme yöntemleri olarak nakitsiz topluma geçiş sürecine yol açabilmektedir.

Nakitsiz topluma geçiş süreci, sadece kripto parayla gerçekleşmez ama önemli bir alıştırma sürecidir. Buna ek olarak teknolojik altyapı, hükümet politikaları, finansal kurumların dijital dönüşümü, tüketici davranışları ve kabul edilebilirlik düzeyleri gibi faktörler etkili olmaktadır. Kripto para birimleri, özellikle düşük ücretler, hızlı işlem süreleri, merkezi otoritelerin kontrolüne karşı direnç gibi avantajları nedeniyle nakitsiz topluma geçiş sürecinde önemli bir rol oynamaktadır. Nakitsiz toplumda dijital ödemelerin yaygınlaşması ve kullanımının artması, finansal işlemlerin izlenebilirliğini artırabilmektedir. Bazı kripto para birimleri, merkezi otoritelerin müdahalesine karşı dirençli olmaları ve kişisel verileri koruma konusunda güçlü şifreleme teknolojileri kullanmaları nedeniyle nakitsiz topluma geçişi cazibeli bir hale getirmektedir. Böylelikle kripto paralar yeni bir gözetleme şekli olarak önümüze çıkmaktadır.

Kripto paraların anonimliğinin korunmasının yanı sıra, blokzincir teknolojisi nedeniyle işlemlerin izlenmesi zor görünmektedir. Bu durum ulus devletler açısından ciddi riskler barındırmaktadır. Sistemi inşa edenlerin yani çalışmanın başında belirttiği gibi bu defteri yazarlar için bahse konu riskler söz konusu değildir. Bu nedenle, kripto para birimlerinin tamamen gözetimsiz olduğunu söylemek mümkün değildir. Kripto paralar, nakitsiz toplumda finansal işlemlerin

izlenilebilirliğini artırabilmektedir. Nakitin kullanıldığı toplumlarda harcama davranışı genellikle tahmin edilirdi ama tam duruma vakıf olunamazdı. Nispeten bireylerin mahrem alanları olabilmekteydi. Örneğin ücretli çalışanın maaşının ne kadarını nakit aldığı bilinmemektedir. Ama nakit çektiği parayı nereye harcadığı bilinmemektedir. Bu bağlamda nakitsiz toplumla birlikte tüm harcamalar net bir şekilde görülebilmektedir. Çünkü nakit banka hesabındaki bir rakamdan ibaret olup, yapılacak her türlü harcama nakit kullanılmadan hesap üzerindeki rakamların havalesi/aktarımı suretinde meydana gelmektedir. Böylelikle harcama davranışının tüm mahremiyeti ortadan kalkmaktadır. Bu durum tam gözetim toplumunun inşasını ifade etmektedir. Böylelikle bireyin düşünüşünü, harcama davranışlarını, algılayışını ve hatta kendisine yabancılaşmasını doğurabilmektedir. Birey, sistemi inşa edenlerin müdahalesine açık bir hale gelebilmektedir. Gözetim uygulamalarının amaçları bazen haklı olabilir (kara para aklama, terörizm gibi), ancak bu uygulamaların sınırları ve kişisel özgürlüklerle ilgili endişeler dikkate alınmalıdır.

Bu bağlamda, kripto paralar ve nakitsiz toplumun yavaşça gerçekteşen bir dönüşümün parçaları olduğu söylenilebilir. Dolayısıyla bu sürecin denetimi, kontrolü, bireylerin mahremiyeti, özel hayatın gizliliğinin ve kişiye özel bilgilerin korunması önem arz etmektedir. Ayrıca finansal dönüşümün sağlıklı ve sürdürülebilir bir şekilde gerçekteşmesi için dengeli bir yaklaşım benimsenmelidir. Bu yaklaşım, toplumların finansal özgürlüklerini koruması ve teknolojinin sunduğu imkanlardan tam olarak yararlanabilmesi açısından kritiktir.

Nakitsiz toplumun gelişimi, finansal işlemlerin daha fazla izlenebilir hale gelmesine yol açabilir. Gözetim toplumu, bireylerin davranışlarının yakından takip edildiği bir toplum biçimini ifade etmektedir. Nakitsiz toplumda, finansal işlemler elektronik ortamda gerçekteştirildiği için, bu işlemler daha kolay izlenebilir hale gelebilmektedir. Bankalar, hükümetler ve diğer kurumlar, bireylerin harcama alışkanlıkları ve mali durumları hakkında daha fazla veri toplama yeteneğine sahip olabilirler. Bu da gözetim toplumunun daha da güçlenmesine yol açabilmektedir. Bu bağlamda, nakitsiz toplumun yükselişiyle birlikte her yönüyle gözetimi hayatımızın her alanında görmemiz muhtemel görülmektedir. Bu, bireylerin mahremiyetini ve kişisel özgürlüklerini tehdit edebilir. Bu nedenle, finansal dönüşümün denetimi ve düzenlenmesi konusundaki önem artmaktadır. Gelecekteki araştırmaların, finansal özgürlüğü korurken bireylerin mahremiyetini savunma yollarını araştırması gerekmektedir.

Nakitsiz toplum ve kripto paralar arasındaki ilişki, finansal sistemlerin evrimi ve teknolojik ilerlemelerle birlikte önemli bir değişim sürecini işaret etmektedir. Kripto paralar, bu dönüşümün önemli bir bileşeni olarak öne çıkmaktadır, çünkü hızlı ve anonim ödemelerin yanı sıra merkezi otoritelerin kontrolüne karşı dirençli olmaları, nakitsiz topluma geçişte önemli bir rol oynayabilecekleri anlamına gelmektedir. Kripto paraların avantajları arasında düşük işlem ücretleri, hızlı işlem süreleri ve sınırlardan bağımsız mülkiyet transferi gibi özellikler bulunmaktadır. Ayrıca, kişisel verilerin korunması konusunda güçlü şifreleme teknolojileri kullanmaları, kullanıcıların gizliliğini artırabilir. Ancak, kripto paraların dezavantajları da göz ardı edilmemelidir. Anonimliğin korunması, yasa dışı faaliyetlere zemin hazırlayabilir ve ulusal para birimlerinin istikrarsızlığına katkıda bulunarak ekonomik krizlere yol açabilir.

Bu bağlamda, nakitsiz toplumun oluşumu ve kripto paraların yaygınlaşması sürecinde dikkatli bir denge sağlanmalıdır. Finansal özgürlüğün artırılması önemli olsa da bireylerin özel hayatları ve kişisel bilgilerinin korunması da göz ardı edilmemelidir. Dolayısıyla, bu dönüşümün denetimi, bireylerin mahremiyeti ve haklarına saygı gösterilerek yapılmalıdır. Bu çalışma, nakitsiz toplumun geleceğini ve kripto paraların bu süreçteki konumunu anlamaya yönelik önemli perspektifler sunmaktadır. Sonuç olarak, nakitsiz toplum ve kripto para arasındaki bu karmaşık ilişkinin daha fazla araştırılması ve tartışılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Atik, M., Köse, Y., ve Yılmaz, B. (2021). Kripto Para, Para mıdır Döngüsünde Kabul Edilebilirlik Üzerine Ampirik Bir Uygulama. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(23), 155-172. DOI: 10.47129/bartiniibf.864564.

Bátiz-Lazo, B., Haigh, T., ve Stearns, D. L. (2014). How the Future Shaped the Past: The Case of the Cashless Society. *Enterprise ve Society*, 15(1), 103–131. <http://www.jstor.org/stable/23701689>.

Baur, D. G., Hong, K., ve Lee, A. D. (2018). Bitcoin: Medium of Exchange or Speculative Assets? *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 54, 177-189. <https://doi.org/10.1016/j.intfin.2017.12.004>

Bigthink, (2022). 13.05.2024 tarihinde As The World Goes Cashless, How Are Our Spending Habits Changing?. <https://bigthink.com/sponsored/cashless-spending-habits/> adresinden alındı.

Bitirim Okmeydan, S. (2017). Postmodern Kültürde Gözetim Toplumunun Dönüşümü: ‘Panoptikon’dan ‘Sinoptikon’ ve ‘Omniptikon’a. *AJIT-E: Academic Journal of Information Technology*, 8(30), 45-69. <https://doi.org/10.5824/1309-1581.2017.5.003.x>

Brookings, (2022). 13.05.2024 tarihinde <https://www.brookings.edu/articles/addressing-zimbabwes-inflation-the-role-of-the-digitalization-of-financial-transactions/> adresinden alındı.

Cambridge, (2018). A Cashless Society: Benefits, Risks, And Issues - Abstract of The London Discussion. *British Actuarial Journal*, 23, e28. doi:10.1017/S1357321718000223

Can, İ. ve Ulutaş, E. (2021). *Teşhir Toplum*. 1. Baskı, İstanbul: Ketebe Yayınları.

Catalini, C. ve Gans, J. S., (2019). Some Simple Economics of the Blockchain. *National Bureau of Economic Research - Working Paper No. 2874598*, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2874598>

Cryptonews, (2023). 03.05.2024 tarihinde <https://cryptonews.com/news/new-partnership-lets-travelers-book-expedia-hotels-with-bitc-7028.htm> adresinden alındı.

Çetinkaya, Ş. (2018). Kripto Paraların Gelişimi ve Para Piyasalarındaki Yerinin Swot Analizi ile İncelenmesi. *Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Bilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2(5), 11-21.

Dağlı, İ. (2019). Kripto Paraların Dünya Ekonomisindeki Makroekonomik Boyutu ve Türk lirası Bazında Yatırım-Tasarruf Aracı Olarak Kripto Paralara Genel Bir Bakış. *Uygulamalı Ekonomi ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 40-49.

Dolgun, U. (2010). *Çalışma Yaşamında Gözetim*. Journal of Social Policy Conferences (49).

Efe, A. (2021). Kripto Paranın Siyaset ve Ekonomi Felsefesiyle Yorumlanması: Hükümran Kudretin Senyoraaj Hakkının İhlali Bağlamında Bir Tartışma. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(4), 593-611. DOI: 10.29106/fesa.954589

Fabris, N. (2019). Cashless Society – The Future of Money or a Utopia? *Journal of Central Banking Theory and Practice*, 8(1), 53-66. <https://doi.org/10.2478/jcbtp-2019-0003>.

Gidens, A. (2008). *Ulus Devlet ve Şiddet*. (C. Atay, Çev.) 2. Baskı. İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.

Graham, L. (2017). As China Cracks Down, Japan is Fast Becoming The Powerhouse of The Bitcoin Market. 10.08.2023 tarihinde <https://www.cnbc.com/2017/09/29/bitcoin-exchanges-officially-recognized-by-japan.html> adresinden alındı.

Gürdal, E. (2021). Dijital Kamu Diplomasisi mi Dijital Gözetim mi? *MECMUA – Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11), 417-434. DOI: mecmua. 865689.

İMF, (2010). 13.05.2024 tarihinde <https://www.elibrary.imf.org/view/journals/087/2010/006/article-A001-en.xml> adresinden alındı.

İsmayılov, E. K. ve Sunal, G. (2012). Gözetlenen ve Gözetleyen Bir Toplumda, Beden ve Mahremiyet İlişkisi: Facebook Örneği. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (18), 21-41.

İşler, B., Takaoğlu M., Küçükali U. F. (2019). Blokzinciri ve Kripto Paraların İnsanlığa Etkileri. *Yeni Medya Elektronik Dergi*, 3(2), 71-83. Doi: 10.17932/IAU.EJNM.25480200.2019.3/2.71-8.

Karakehya, H. ve Usluadam, A. K. (2016). Neden Gözetli(en)iyoruz, *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 187-200.

- Keynes, J. M. (2010). *Genel Teori (İstihdam, Faiz Ye Paranın Genel Teorisi)*. (Prof. Dr. Uğur Selçuk Akalın, Çev.) İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Koşar, A. F. (2024). Sosyal Medyanın İnsanları Beğenilerinde Hapsetmesi: Youtube Örneği ve Gözetim Toplumu. *JSPS*, 1(1), 14-19, <https://doi.org/10.5281/zenodo.10928519>
- Lyon, D. (1997). *Elektronik Göz Gözetim Toplumunun Yükselişi*. (D. Hattatoğlu, Çev.) İstanbul: Sarmal Yayınları.
- Lyon, D. (2003). Surveillance Technology and Surveillance Society. T. J. Misa, P. Brey ve Andrew Feenberg (Ed.), *Modernity and Technology* içinde (161-184). London: The MIT Press.
- Lyon, D. (2006). *Günlük Hayatı Kontrol Etmek Gözetlenen Toplum*. (G. Soykan, Çev.) İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Lyon, D. (2013). *Gözetim Çalışmaları-Genel Bir Bakış*. (A. Toprak, Çev.) İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Lyon, D. (2018). Surveillance Studies. T. Monahan ve D. M. Wood (Ed.), *Surveillance Studies* içinde (18-21). New York: Oxford University Press.
- Maurer, B. (2015). *How Would You Like to Pay? How Technology is Changing the Future of Money*. Duke University Press.
- Mishkin, F. S. (2016). *The Economics of Money, Banking, and Financial Markets*. Eleventh Edition Global Edition. London: Pearson Education.
- Narayanan, A., Bonneau, J., Felten, E., Miller, A. And Goldfeder, S. (2016). Bitcoin and Cryptocurrency Technologies - a Comprehensive Introduction, Princeton University Press.
- Reuters, (2021). 03.05.2024 tarihinde <https://www.reuters.com/technology/tesla-stops-taking-bitcoin-cites-fossil-fuel-use-mining-cybercurrency-2021-05-12/> adresinden alındı.
- Toktaş, S. A., Binark, M., Dikmen, E. Ş., Fidaner, I. B., Küzeci, E., Özaygen, A., (2012). *Türkiye 'de Dijital Gözetim- T.C. Kimlik Numarasından E-Kimlik Kartlarına Yurttaşın Sayısal Bedenlenişi*. İstanbul: Alternatif Bilişim Derneği.
- Traveldailynews, (2014). 03.05.2024 tarihinde <https://www.traveldailynews.com/hotels-lodging/expedia-com-now-accepts-bitcoin-to-give-travelers-more-choice-and-flexibility-in-hotel-payments/> adresinden alındı.
- Voaturkce (2021). Çin'in Kripto Para Yasağı Ne Anlama Geliyor? 09.09.2023 tarihinde <https://www.voaturkce.com/a/cinin-kripto-para-yasagi-ne-anlama-geliyor/6244497.html> adresinden alındı.
- Wired, (2014). 02.05.2024 tarihinde <https://www.wired.com/2014/01/overstock-bitcoin-live/> adresinden alındı.
- Yıldırım, A. (2022). Enformasyon Çağında Gözetim Toplumu: Facebook Cambridge Analytica Skandalı, *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 6(2), 104-112. DOI: 10.17932/IAU.EJNM.25480200.2022/ejnm_v6i2001.

1990'DAN BUGÜNE NATO EKSENİNDE TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİNİN SİYASAL MAHİYETİ

Erden KİŞİ*

ÖZET

Derin bir geçmişe sahip olan Türkiye-ABD ilişkileri, süreç içerisinde çeşitli pürüzler yaşasa da kesintisiz bir şekilde bugüne gelmiştir. İki ülke ilişkilerinin, tüm dünya ülkeleri için büyük bir önem taşıdığı anlaşılmaktadır. Küresel siyaset için oldukça büyük bir önem taşıyan Türkiye-ABD ilişkileri, çok boyutlu bir arka plan dahilinde 21. yüzyıla geldiğimizde derinleşerek sürmektedir. Ekonomik, siyasi, kültürel ve askeri yönleri olan, iki ülke ilişkilerinin en derin yönünü ise askeri ilişkiler ve küresel güvenlik boyutu oluşturmaktadır. Bu noktada, iki ülke ilişkilerinde en önemli misyona sahip aktörün NATO olduğu karşımıza çıkmaktadır. NATO öncülüğünde Türkiye-ABD ilişkilerinin, tüm dünya coğrafyalarında önemli bir yankı uyandırdığı görülmektedir. Bu çalışmada, Soğuk Savaş sonrasında Türkiye-ABD ilişkilerinin siyasal mahiyeti, önemli bir küresel aktör olan NATO politikaları üzerinden, okunmaya çalışılmıştır. Daha sonrasında Türkiye-ABD ilişkilerinin, bugün için geldiği yer ve önümüzdeki dönemde nereye varacağı konusunda birtakım tespitlerde bulunulmuştur. En nihayetinde çalışmamızın ana teması, küresel güvenlik konusunda NATO çatısı altında gelişen Türkiye-ABD ilişkilerinin siyasal mahiyetini anlamak olmuştur. Çalışma sürecinde literatür taraması yapılarak bilimsel bir metot izlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye-ABD İlişkileri, NATO Politikaları, Küresel Güvenlik, Dış Politika

THE POLITICAL NATURE OF TURKEY-USA RELATIONS ON THE NATO AXIS SINCE 1990

ABSTRACT

Turkey-U.S. relations, which have a deep-rooted history, have continued uninterrupted to this day, despite experiencing various challenges over time. It is understood that the relationship between the two countries holds significant importance for all nations worldwide. As we move into the 21st century, the Turkey-U.S. relationship, which is of great significance for global politics, continues to deepen within a multidimensional context. While these relations have economic, political, cultural, and military dimensions, the military aspect and global security constitute the most profound elements. At this point, NATO emerges as the most crucial actor with a significant mission in bilateral relations. Under the leadership of NATO, it has been observed that Turkey-U.S. relations resonate significantly across all global regions. This study attempts to analyze the political nature of Turkey-U.S. relations in the post-Cold War period through the policies of NATO, a prominent global actor. Subsequently, the study makes some observations on the current status and the future trajectory of Turkey-U.S. relations. Ultimately, the main theme of our study has been to understand the political nature of Turkey-U.S. relations under the umbrella of NATO in the context of global security. During the research process, a literature review was conducted, following a scientific methodology.

Keywords: Turkey-U.S. Relations, NATO Policies, Global Security, Foreign Policy

* Dr. Öğretim Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, erdenkisi@yyu.edu.tr, 0000-0002-3124-680X

1. GİRİŞ

I. Dünya Savaşı sonrasında imparatorlukların, birer birer tarih sahnesinden silinmesi ile dünyanın farklı bÖlgelerinde ulus devletlerin sayısında önemli bir artış olduğu görÖlmüştür. Osmanlı Devleti sonrasında, bir ulus devlet formu ile ortaya çıkan Türkiye ise sahip olduğu stratejik konum ve sosyo-politik kültür nedeniyle gerek bölgesel gerekse de küresel güçler için önemli bir müttefik olarak kendini göstermiştir. Türkiye, uzun bir dönem imparatorluk ardılı bir ulus devlet olarak, kendi sınırları içerisindeki birtakım sosyo-politik sorunları çözmek için ciddi bir mücadele vermiştir. Bu temelde Türkiye, kurulduğu tarihten II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar geçen sürede tam manası ile küresel siyasette tarafsız bir politika yürütmek için mücadele etmiştir.

Türkiye'nin, dış politikada takındığı tarafsızlık politikasının en önemli sonucu ise II. Dünya Savaşı'na katılmayıŐı olmuştur. II. Dünya Savaşı'na katılmayarak, dünyanın bu süreçte yaşadığı ateş çemberinden uzak kalmayı başaran Türkiye, sonrasında ortaya çıkan Soğuk Savaş sürecinde bu tarafsızlık politikasından uzaklaŐmıŐ ve 1952 tarihinde NATO'ya (Kuzey Atlantik Savunma İttifakı Örgütü-1949) üye olması sonucunda özelde ABD (Amerika Birleşik Devletleri) genelde ise Batı ittifakı ile hareket ettiğini göstermiştir.

Daha sonrasındaki süreçte ise Türkiye'nin, AB (Avrupa Birliği) ile başlayan ilişkileri gerek ekonomik gerek siyasal gerekse de kültürel olarak Türkiye'nin, Batı ittifakı ile yoğun bir ilişki içerisinde olduğunu göstermiştir. Bu süreçte NATO'nun ötekisi olan SSCB ve VarŐova Paktı (1955) doğal olarak Türkiye'nin uzak olduğu, küresel siyasi bir kutup olarak öne çıkmıştır.

Süreç içerisinde Türkiye ve ABD ilişkilerinin, çeşitli krizlere rağmen önemli bir gelişme yaŐayarak varlığını koruduğu görÖlmektedir. Türkiye-ABD ilişkilerinin, her yönü ile bir bütün olduğu ve çeŐitlenerek devam ettiği, günümüze geldiğimizde anlaşılmaktadır.

Dünya üzerinde devam eden gelişmelerin ABD-Türkiye ilişkileri üzerindeki etkisini sonlandırmak imkânsız olmasa da oldukça zordur (Sadık, 2009: 9). Bu temelde iki ülke ilişkilerinin dış etmenlere en çok açık olduğu dönemlerden birisi de Soğuk Savaş dönemi olmuştur.

Özünde Soğuk Savaş terimi, 1940'ların sonlarından bu yana, uluslararası politikada SSCB ile ABD arasında gerçekteŐen savaşın özel bağlamını tanımlamak için benimsenmiŐ ve uyarlanmıŐtır (ÇalıŐ, 2017: 4). Bu terim ile nitelenen dönem, her yönü ile Türkiye-ABD ilişkilerinde derin bir dönüşümün yaŐamasına sebebiyet vermiştir. Bu dönem içerisinde ortaya çıkan en önemli aktör ise NATO olmuştur.

Soğuk Savaş sonrasında ise küresel siyasetin daha farklı bir yapıya evrilmesine karşın, ABD ve Türkiye ilişkilerinin, özellikle bölgesel ve küresel güvenlik konularında çeŐitlenerek derinleştiği bilinmektedir. Bu temelde, Türkiye-ABD ilişkilerini NATO ekseninde okumak, oldukça önemli bir olgudur. Soğuk Savaş sonrasında NATO'nun belirlediği yeni tehdit, yani küresel ölçekli terörizm ile mücadele konusunda da Türkiye ve ABD'nin ilişkilerinin, kesintisiz bir şekilde devam ettiği anlaşılmıştır.

Özünde Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Türkiye, uluslararası ilişkilerde yeni bir kimlik arayıŐına girmiştir (Oran, 2022: 44). Türkiye'nin giriŐmiŐ olduğu bu arayıŐ, ABD tarafında oldukça büyük bir rahatsızlığa sebebiyet vermiştir. Türkiye'nin ABD önderli NATO ekseninden uzaklaŐarak yeni bir kimlik ile hareket etmeye baŐlayacaĐı düşüncesi, ABD'li yetkililer tarafında telaşa neden olmuştur.

Türkiye, kurulduğu 1923 yılından bu yana Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğinde tarafsız bir uluslararası politika izlemiŐtir (Duman and Erendor, 2024: 3). Dönem dönem bu politikada, çeşitli

şekillerde esnemeler olduğu anlaşılrsa da genel manada Türkiye, küresel alanda egemen ve bağımsız bir devlet olmanın gereği olarak tarafsızlık politikasını sürdürmüştür.

Türkiye, II. Dünya Savaşı'na doğrudan katılmaktan başarıyla kaçınsa da Avrupalılar, savaş zamanında en yoğun baskıyı, Ankara'ya uygulamışlardır (İnat and Cicioğlu, 2023: 146). Yapılan tüm baskılara rağmen Türkiye, başarılı bir dış politika ortaya koyarak, sıcak çatışmaya girmemeyi başarmıştır. Akabindeki süreçte ise yine Batı ittifakının, Türkiye'yi taraf olmaya iten bir dış politika sürdürmekte kararlı olduğu anlaşılmıştır.

II. Dünya Savaşı'nın sonu Türk dış politikasında bir dönüm noktası olmuştur, Türkiye savaşın dışında kalmayı başarmış ancak ABD ve SSCB'nin dünya liderliği için rekabet ettiği iki kutuplu bir uluslararası düzenin ortaya çıkması, dengeli tarafsızlığı neredeyse imkânsız hale getirmiştir (Küçükcan and Küçükkeleş, 2012: 11). Küresel zeminde ortaya çıkan bu yeni durum, Türkiye'yi bir tercih yapmak durumunda bırakmıştır. Devam eden süreçte ise iç ve dış dinamikler eşliğinde Türkiye, Batı ittifakının yanında yer almıştır.

Soğuk Savaş'a uyumun, Türkiye'nin 1940'ların ortaları ile 1960'ların başları arasındaki iç siyasi evrimi üzerindeki etkisini değerlendirmek oldukça zordur çünkü bu, dışa bağımlı bir değişken olmaktan çok uzaktır (Hale, 2013: 79). Sürecin genel yapısı incelendiğinde dış siyasi faktörlerin iç siyasi faktörler üzerindeki etkisinin boyutları oldukça derinlere inmektedir. Bu temelde Türkiye'nin oldukça zorlu bir siyasi süreç yaşadığı sonucu karşımıza çıkmaktadır.

Süreç boyunca ABD ve AB'nin güvenlik temelli tüm konularda Türkiye'yi yanına çekmek için çetin bir mücadele verdikleri görülmüştür. Bu temelde, ABD'nin I. Dünya Savaşı'ndan bugüne tüm başkanları döneminde Türkiye ile yakın bir ilişki ağı kurmak için mücadele ettiği anlaşılmıştır. Türkiye'yi kaybetmemek adına tüm ABD başkanlarının, yoğun bir gayret sarf ettiği bilinmektedir. Dünyayı gerek ekonomik gerekse siyasi gerekse de askeri olarak domine etmeye çalışan ABD için Türkiye, çok büyük bir önem arz etmiştir. Bu noktada ABD ve AB'nin, Türkiye ile ilişkileri geliştirmek adına önemli adımlar attığı bilinmektedir.

Örneğin, Barack Obama'nın başkan olduğu 2009'dan, Suriye krizinin tırmandığı 2014 yılına kadar Türkiye ile ABD, çeşitli anlaşmazlıklara rağmen normal ilişkilerini sürdürmüşlerdir (Şenyurt, 2004: 369). Dönem dönem ilişkilerde yaşanan pürüzlere rağmen iki ülke ilişkilerindeki derinleşmenin, kesintisiz bir şekilde sürdüğü anlaşılmaktadır.

Öte yandan, 2003 Irak Savaşı sürecinde de iki ülke ilişkilerinde, derin krizlerin ortaya çıktığı görülse de ilişkilerde bir kopmanın olmadığı ve süreç içerisinde, yapıcı adımların atıldığı anlaşılmıştır. Mevcut gelişmeler ışığında, Türkiye ve ABD ilişkilerinin temel aktörünün NATO olduğu anlaşılmaktadır. ABD'nin, küresel alanda NATO öncülüğünde kurmaya çalıştığı düzen için Türkiye'nin hayati bir önemde olduğu anlaşılmaktadır. Bu temelde, ABD'nin gerek Orta Doğu gerekse de diğer dünya coğrafyalarında yürüttüğü politikaların, başarıya ulaşması için Türkiye, hayati bir önem taşımaktadır. Sonuç itibari ile küresel siyasette Türkiye, ABD için alternatifi olmayan bir aktör konumuna gelmiştir. Küresel bir hakimiyet hedefine sahip olan ABD'nin, Türkiye ile NATO öncülüğünde ilişkilerini derinleştirmeye çalışması, ABD açısından oldukça mantıklı bir eğilim olarak öne çıkmaktadır.

Özünde, ABD'nin siyasi hakimiyeti, önceki küresel güçlerden farklı olmuştur. Bu durum, ABD'nin farklı dış politika sentezlerinin oluşmasına hizmet etmiştir (Özdemir, 2023: 319). Dünya tarihi, her dönemde birbirinden farklı özelliklere sahip küresel güçlere şahit olmuştur. Tüm küresel güçlerin ise dünya siyasetini, belirli bir alan üzerine domine etmeye çalıştığı görülmüştür. Daha önceki küresel güçlere nazaran ABD'nin, daha farklı bir küresel güç olma hedefi güttüğü anlaşılmıştır.

Sahip olduğu teknolojik ve ekonomik güç odakları ile küresel siyaseti, her yönü ile domine etmeye çalışan ABD'nin siyasal, ekonomik, kültürel ve askeri hedefleri olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle askeri hedeflerine ulaşmak için NATO'yu önemli bir aktör olarak sahaya süren ABD, bu noktada Türkiye'ye çok ciddi şekilde ihtiyaç duymaktadır. Bu temelde, Türkiye-ABD ilişkileri analiz edilince büyük resmi görmek daha da kolaylaşmaktadır.

Bu çalışmada, kökleri oldukça derine uzanan Türkiye ve ABD ilişkilerinin, Soğuk Savaş sonrasında NATO ekseninde nasıl bir gelişme kaydettiği anlaşılmaya çalışılmıştır. Sonrasında, iki ülke ilişkilerinin dünyanın farklı coğrafyalarında ne şekilde yankı uyandırdığı analiz edilmiştir. Daha sonrasında ise 21. yüzyılın ilk çeyreği biterken, iki ülke ilişkilerinin geliştiği yön ve varacağı nokta konusunda tespitlerde bulunulmuştur. En nihayetinde ise iki ülke ilişkilerin gelişmesi için atılması gereken adımlara değinilmiştir.

Çalışma sürecinde, literatür taraması yapılmıştır. Farklı dillerde hazırlanan bilimsel eserler analiz edilmiştir. Analiz edilen eserlerden toplanan bilgilerle çalışmanın alt yapısı oluşmuştur. Çalışmanın içeriğinde, yer yer tarihi bilgilere yer verilerek, çalışma derinleştirilmiştir. Tüm analiz ve tartışmalar sonucunda çalışmamız, bir derleme eser olma mahiyetine erişmiştir.

2. SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİNİN SİYASAL YAPISI

1970'li yıllarda küresel alanda iki siyasi blok arasındaki göreceli iyileşen ilişkiler, 1970'lerin sonlarından itibaren yeniden gerilmeye başlamıştır (Uslu, 2015: 166). Bu tarih sonrasında, ABD'nin önceki dönemlerden oldukça yüksek bir oranda, Türkiye ile NATO ittifakı içerisinde yakınlaşma isteği olduğu anlaşılmıştır. Bu olgunun arkasında yatan temel nedenin, ABD'nin güvenlik arayışı olduğu bilinmiştir.

Genel anlamda “ulusal güvenlik” terimi, bütün ulus-devletlerde olduğu gibi ABD'nin de dış politikasının inşasında esas alınan en ciddi terimlerden biridir (Erhan, 2021: 77). Bu temelde ABD'nin, Türkiye ile NATO çatısı altında ilişkileri geliştirmek yönünde bir yaklaşım sergilemesi, oldukça doğaldır. Özünde ABD'nin bu yaklaşımı sergilemesinin reel-politik bir çerçevesi bulunmaktadır.

Türkiye, ABD ve AB için büyük önem taşımaktadır. ABD ise hem AB'nin hem de Türkiye'nin yalnızca ilk ve en önemli ortağı değildir, aynı zamanda Türkiye'nin Avrupa entegrasyonunun, en kararlı destekçileri arasındadır (Tocci, 2012: 399). ABD'nin, Türkiye'yi Avrupa'ya entegre etmek konusundaki ısrarının birçok nedeni olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenler içerisinde en önemlisi ise ABD'nin, kendi ekonomik ve siyasal güvenliği için AB'nin güven içinde olması gerektiği düşüncesidir. AB'nin güven içinde olabilmesi için ise Türkiye'nin desteği, büyük bir önem taşımaktadır. Bu olgunun farkında olan ABD'nin, Soğuk Savaş sürecinde Türkiye'yi önemli bir kıtasal birlik olan AB'ye yakınlaştırma çabası, oldukça önemli bir noktaya gelmiştir. Bu noktada dönem dönem ABD'nin ve AB'nin, çeşitli fikir ayrılıkları içerisinde oldukları anlaşılmaktadır.

Türkiye ile ABD arasındaki ilişkiler, 21. yüzyılın ilk on yılında ciddi dalgalanmalara ve belirsizliklere sahne olmuştur. Irak'taki savaş, iki müttefik arasındaki ilişkilerin kötüleşmesinde büyük rol oynamıştır (Sayarı, 2013: 129). 2003 Irak Savaşı üzerinden Türkiye-ABD ilişkilerini, analiz edecek olursak derin krizlerin yaşandığı anlaşılmaktadır. ABD'nin küresel çatışma potansiyelini, Orta Doğu'ya taşımak adına uygulamaya çalıştığı bu politika, dönem dönem Türkiye tarafından ciddi şekilde eleştirilmiştir. Özellikle 2003 yılında Türkiye'nin hür siyasal iradesi ile verdiği bir karar sonucu, ABD ve Türkiye arasında önemli bir soruna neden olan Tezkere Krizi, iki

ülke ilişkilerinde derin bir kırılmaya neden olmuştur. Sonrasındaki süreçte ise iki ülke ilişkilerinin, herhangi bir kesintiye uğramaksızın devam ettiği anlaşılmıştır.

Ankara-Washington dış politika anlaşmazlıklarının en keskin olanı ise Suriye iç savaşında, karşıt güçlere verdikleri destek ve Esad rejimine yönelik tutumlarından kaynaklanmıştır (Martin, 2019: 263). ABD, Suriye iç savaşında sadece kendi çıkarlarını gözeterek, bir dış politika belirlerken Türkiye, savunmasız bir şekilde Esad rejiminin zulmü altında kalan, mahsun Suriye halkının geleceği için insancıl bir dış politika belirlemiştir. Bu nedenle iki ülkenin Suriye politikası, çatışır bir noktaya gelmiştir.

Öte yandan ABD'nin Suriye politikası, Türkiye'nin sınır güvenliği için de ciddi bir soruna neden olmuştur. Suriyeli göçmenler konusunda da ABD'nin verdiği taahhütleri, yerine getirmedeği görülmüştür. En nihayetinde ise ABD'nin Suriye politikası, kimi çevrelerce Türkiye'nin, Orta Doğu'daki savaşın içine çekilme çabası olduğu yönünde yorumlanmıştır.

ABD çıkarlarına yönelik küresel zorluklar zaman içinde değiştikçe, ABD'nin Soğuk Savaş döneminden bu yana, NATO'nun önemli bir müttefiki olan Türkiye ile ilişkileri de gelişmiştir (Zanotti, 2015: 1). Bu temelde, ABD-Türkiye ilişkilerini, küresel şartlar dahilinde okumamız gerekmektedir. ABD'nin, 21. yüzyılda devam ettirmeye çalıştığı küresel hegemonyası, doğrudan bir şekilde Türkiye-ABD ilişkilerini etkilemektedir. Özellikle ABD'nin küresel askeri politikaları noktasında NATO'ya yüklediği misyon üzerinden, iki ülke ilişkilerinin derinleştiği anlaşılmaktadır.

Yarım yüzyıldan fazla bir süredir Türkiye ile sağlam ve iyi ilişkiler, ABD'nin Orta Doğu'daki çıkarlarının ilerlemesinde, merkezi bir rol oynamıştır, sonrasında ise ilişkiler, büyük ölçüde 2003 Irak Savaşı ve sonrasındaki yönetim nedeniyle gerginleşmiştir (Peerzada, 2016: 16). ABD'nin Irak müdahalesi sonrasında, Irak'ın istikrarsızlaşması ve terör örgütlerine alan açılması sonucunda Türkiye ile ABD ilişkilerinde sorunların ortaya çıktığı görülmüştür. Türkiye'nin yanı başında bulunan bir bölgenin terörize olması, Türkiye'nin kabul edeceği bir durum değildir. Bu nedenle Türkiye, uluslararası hukuktan doğan hakları temelinde, terör örgütleri ile mücadele etmek durumunda kalmıştır.

Irak topraklarında yer ve imkân bulan terör örgütlerinin, dolaylı ve doğrudan olarak en çok zarar verdiği ülkelerin başında, Türkiye gelmektedir. Ayrıca, bölge haklarının göç yollarına düşerek ulaştığı ülkelerin başında da yine Türkiye bulunmaktadır. Dönem dönem bölgede varlık gösteren terör örgütlerinin, ABD'ye bağlı birtakım askeri yapılarla temas kurması ve destek görmesi sonucunda, Türkiye'nin sınır güvenliği sorunu ortaya çıkmıştır. Yaşanan sürecin, iki ülke ilişkilerine zarar vermesinin temelinde, bu durumun önemli bir etkisi bulunmaktadır. Her uluslararası platformda Türkiye ile stratejik ortak olduğunu vurgulayan ABD'nin, Orta Doğu'da terör örgütleri üzerinden yürüttüğü politikalar, ABD'nin samimiyetsiz tavırlar sergilediğini gün yüzüne çıkarmaktadır.

20. yüzyılın sonu ve 21. yüzyılın ilk on yılında, Türkiye ile ABD arasındaki ilişkiler, uluslararası toplumun dikkatini çekmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana, Türkiye ile ABD arasındaki ilişkiler, esas olarak güvenlik odaklı olmuştur (Makaradze and Makaradze, 2018: 1). Soğuk Savaş sonrasında, NATO'nun bir misyon değişikliğine giderek, yeni bir tehdit tanımı yaptığı görülmüştür. Bu tehdit tanımında ise küresel ölçekli terörizmle mücadelenin öne çıktığı anlaşılmıştır. Süreç içerisinde ise ABD'nin, NATO öncülüğünde ortaya koyduğu tehdit tanımından saptığı ve kimi dönemlerde, terör örgütleri üzerinden birtakım operasyonlar yürüttüğü görülmüştür. Gerek Irak'ta gerekse de Suriye'de ABD'nin ortaya koyduğu politikanın arka bahçesinde, bu olgunun varlığı göze çarpmaktadır. Yaşanan gelişmeler dizisi, Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerde tikanmaların yaşanmasına sebebiyet vermiştir.

Bir taraftan Türkiye ile ilişkilerini geliştirmekten yana olduğunu vurgulayan ABD'nin, öte yandan terör örgütleri ile kurduğu doğrudan ve dolaylı ilişki ağı, Türkiye için kabul edilemez bir noktaya ulaşmıştır. Ayrıca, Türkiye'nin AB ile entegrasyonunu desteklediğini ifade eden ABD'nin, Türkiye'ye zarar vermeye çalışan yapılarla ilişki kurması neticesinde, birtakım AB üyesi ülkelerin de Orta Doğu'daki terör örgütlerine, imkân sağladıkları görülmüştür.

Süreç içerisinde Türkiye'nin, AB'ye katılım arayışının ABD'den daha güçlü bir savunucusu olamaz gibi bir intiba, ortaya çıkmıştır. Washington'daki birbirini izleyen yönetimler, Türkiye'nin Avrupa'nın asli bir parçası olduğunu, Ankara'nın tarihsel ve siyasi olarak Avrupa'nın, SSCB'ye (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) karşı savunmasında kritik bir rol oynadığını ve artık medeniyetler arası uçurumun kapatılmasında vazgeçilmez bir ülke olduğunu, güçlü bir şekilde ileri sürmüşlerdir (Barkey, 2008: 31). İfade edilen tüm söylemlere rağmen ABD'nin, Türkiye'ye karşı olan yaklaşımında, bir samimiyetsizlik olduğu görülmüştür. Bir taraftan Türkiye'yi kaybetmek istemeyen ABD'nin diğer taraftan Türkiye'nin sahip olduğu siyasal ve kültürel mirastan rahatsız olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle Türkiye'nin Orta Doğu'da aktif bir rol alması hem ABD'yi hem de AB'yi rahatsız etmektedir. Her iki aktörün de Türkiye'ye karşı temkinli yaklaşımlarının arka bahçesinde, bu olgunun var olduğu göze çarpmaktadır.

Bilindiği üzere George W. Bush yönetiminin son dönemlerinde ABD-Türkiye ilişkilerini ele alışı incelendiğinde, iki sabit nokta ortaya çıkmıştır: Bir yandan iki ülke ilişkilerinin her fırsatta “ortak değerler ve çıkarlara” dayalı bir ilişki olduğu vurgulanırken, öte yandan yaşanan krizler ve işlevsel bozukluk ile iki ülke ilişkileri, dünya rekoru kırmıştır (Parris, 2008: 5). Yaşanan krizlerin temelinde ise ABD'nin ortaya koyduğu samimiyetsiz yaklaşımın olduğu görülmektedir. Soğuk Savaş sonrasında “tek kutuplu” dünyanın adeta bir jandarmasına dönüşen ABD'nin, küresel siyaseti salt güç ile dizayn etme adına ortaya koyduğu çok yönlü politikalar nedeniyle Türkiye-ABD ilişkilerinde krizler yaşandığı anlaşılmaktadır.

Bir dönemlere kadar dünya üzerindeki çatışma bölgelerine bizzat müdahale eden ABD'nin, son dönemlere gelindiğinde terör örgütleri üzerinden bir “vekalet savaşı” yürütmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle ABD'nin, Türkiye gibi önemli aktörlerle sorunlar yaşadığı sonucu karşımıza çıkmaktadır.

Temelde, ABD'nin siyasal aklı, önemli bir ikilem içerisindedir. Bir taraftan Türkiye gibi önemli aktörlerin müttefikliğini kaybetmek istemezken diğer yandan daha az maliyeti olan “vekalet savaşları”nın cazibesi nedeniyle de terör örgütlerini kullanmaya çalışmaktadır.

Bu temelde, Soğuk Savaş sonrasında iniş ve çıkışlarla devam ederek günümüze gelen Türkiye-ABD ilişkilerinin siyasal mahiyetini, ABD'nin küresel hegemonyasını sürdürme arayışı oluşturmaktadır. Türkiye'ye karşı takındığı samimiyetsiz politikaları, bu temel üzere okumak gerekmektedir. Bu süreçte Türkiye'nin ise gerek sahada gerekse de masada gereken cevabı hem ABD'li yetkililere hem de terör destekçisi birtakım AB ülkelerine en iyi şekilde verdiği görülmektedir.

3. 21. YÜZYILIN KÜRESEL KONJONKTÜRÜ DAHİLİNDE TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİNİN SİYASAL EKSENİ

Yakın bir dönemden beri Türkiye'nin Orta Doğu'daki yeni aktivizmi, özellikle de İran ve Suriye ile olan yakın bağları, Washington'un bazı çevrelerinde endişeye neden olmuştur (Larrabee, 2007: 111). Sahip olduğu siyasal kültür sayesinde Orta Doğu ülkeleri ile yakın ilişkiler kurma konusunda büyük başarılar gösteren Türkiye, ABD tarafında ciddi bir telaşa sebep olmuştur. Bu telaşın arkasında yatan ana neden ise Türkiye'nin, Batı ekseninden çıkacağı yönündeki düşüncedir.

Özellikle Türkiye'nin, Batı ile entegre olmak yerine Orta Doğu ile entegre olarak İslamlaşacağı düşüncesi, özelde ABD genel manada ise Batı ittifakı için önemli bir tedirginlik nedeni olmuştur.

Son dönemlerde ABD'li politika yapımcıların, İran'ın nükleer hırslarının stratejik sonuçları da dahil olmak üzere, Türkiye'nin diğer güvenlik kaygılarına, daha fazla dikkat etmesi gerekmiştir (Larrabee, 2007: 114). Türkiye'nin sınır komşusu olan İran'ın, nükleer silahlar elde etme ihtimali, Türkiye için ciddi bir olgu olarak kendini göstermektedir. Bu noktada Türkiye'nin, ABD öncülüğünde NATO'dan gerekli askeri teçhizatları edinmesi noktasında desteklenmesi oldukça önemlidir. Yaşanan gelişmeler dizisi ise ABD'nin, özellikle hava savunma sistemleri konusunda Türkiye'ye gerekli desteği vermediğini göstermektedir.

NATO üyesi olan Türkiye, sorunlu Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Doğu bölgelerinin ortasında yer almakta olup Orta Asya, Kafkaslar ve Avrupa arasında, kritik bir enerji ve geçiş merkezidir (Migdalovitz, 2010: 1). Sahip olduğu stratejik konum ve siyasi geçmiş ile dünyanın tüm önemli coğrafyalarına ulaşan ve bu bölgelerdeki ülkelerle yapıcı ilişkiler kurmayı başaran Türkiye'nin, 21. yüzyılda küresel siyasetteki önemi, gün geçtikçe artmaktadır. Bu realitenin, ABD'nin siyasal aklı tarafından kavranması önem arz etmektedir.

İki ülke arasında yapıcı ilişkilerin sürebilmesi için ABD'nin, Türkiye'nin bölgesel ve küresel siyasetteki önemini, bir daha değerlendirmesi gerekmektedir. Küresel siyasette yaşanan gelişmeler dizisi, artık Türkiye'nin terör örgütleri üzerinden dizayn edilemeyecek bir ülke konumuna geldiğini göstermektedir.

Geçmiş dönemlerde Türkiye, kendisini bölgesinden izole edilmiş, Orta Doğu, Balkanlar ve Kafkasya'daki sorunlarla mücadele eden, Suriye, Irak, İran, Sovyetler Birliği, Yunanistan ve Kıbrıs'taki düşman komşularıyla çevrelenmiş bir ülke olarak tasvir etmiştir (Migdalovitz, 2010: 2). Soğuk Savaş sonrasında ise küresel siyasette yaşanan değişimler ile Türkiye'nin, kendi bölgesinde ve küresel alanda karşılaştığı sorunlarla mücadele edebilme kapasitesinin arttığı görülmektedir. Artık kendi sorunları ile mücadele etmekten yorgun düşen bir Türkiye yerine, bölge ülkelerinin sorunlarına koşan ve bölgesel bir güç olmanın da ötesinde küresel bir güç olmaya doğru ilerleyen bir Türkiye öne çıkmaktadır.

Türkiye'nin kısa süre içerisinde küresel siyasette kat ettiği bu ilerleme, pek tabii ki ABD'li siyasilerin gözünden kaçmamaktadır. Türkiye, artık alternatifleri birden çok olan bir ülke konumuna gelmiştir. Bu nedenle ABD ve Türkiye arasında yapıcı ilişkilerin devam edebilmesi için ABD'nin, Türkiye'ye karşı her alanda daha samimi politikalar üretmesi oldukça önemlidir.

NATO ittifakına bağlılığını vurgulamaya devam eden Türkiye'nin, birçok politik konuda artık Washington'dan çok, Moskova'ya yakın bir noktada olduğu görülmüştür, bu paradoks Ekim 2019'da başlayan, Türkiye'nin Kuzeydoğu Suriye'deki Barış Pınarı Harekâtı'na verilen uluslararası tepkilerle bir anda ortaya çıkmıştır (Hale, 2019: 25). Yaşanan gelişmeler dizisi, Batılı ülkeleri şaşırtsa da Türkiye, uluslararası hukuktan doğan haklarını kullanarak, terör örgütleri ile etkin bir şekilde mücadele edebilmek için bu harekate başlamıştır. Perde önünde Türkiye ile müttefik olduğunu ifade eden ABD'nin, perde arkasında bölgedeki terör yapılarına imkân sağlaması nedeniyle gerek Orta Doğu'da gerekse de birçok dünya coğrafyasında Türkiye ve Rusya arasındaki politik iletişimin güçlendiği görülmüştür.

Öte yandan, Türkiye'nin Suriye politikası 2015'ten bu yana, İran ve Suriye'nin baskın dış aktörü olan Rusya ile ilişkilerinden derinden etkilenmiştir (Hale, 2019: 30). Suriye topraklarında politika üretmeye çalışan İran ve Rusya ile Türkiye'nin politik iletişimi, eskiye oranla oldukça artmıştır. Özellikle Rusya ile yaşanan diplomatik gelişim, ABD'li siyasileri oldukça tedirgin etmiştir.

Rusya ve Türkiye arasında dönem dönem birtakım krizler yaşansa da ilişkilerdeki gelişim, önemli bir noktaya varmıştır.

Türkiye, Avrupa'dan Orta Doğu'ya, Kafkasya'dan Afrika'ya, Karadeniz'den Akdeniz'e kadar birçok bölgede belirleyici bir aktör haline gelmiştir (Buhari Gulmez, 2020: 475). Gerek iç politikada gerekse de dış politikada yaşanan köklü değişimlerle beraber Türkiye'nin küresel siyasetteki önemi, oldukça artırmıştır. Bu temelde, Türkiye eskiye nazaran ABD için daha da vazgeçilemez bir müttefik konumuna gelmiştir. Yaşanan gelişmeler dizisi, iki ülke ilişkilerinin daha da gelişebilmesi için artık ABD'nin, daha fedakâr olan taraf olmasını gerektirmektedir.

Bilindiği üzere Moskova'dan Türkiye'ye gelen tehdidin azalmasıyla "tehdit dengesi" tezi, Soğuk Savaş sonrasında Türkiye'nin NATO üyeliğinin açıklayıcı gücü olma özelliğini, kısmen de olsa kaybetmiştir (Buhari Gulmez, 2020: 479). Soğuk Savaş sürecinde Türkiye'yi, komünist tehditten korumak adına NATO ittifakına dahil ettiğini vurgulayan ABD'nin, Soğuk Savaş sonrasında elinde bir kozu kalmamıştır. Ayrıca, Soğuk Savaş sonrasında ise Rusya ve Türkiye ilişkilerinde yapıcı gelişmelerin yaşanması, özellikle askeri alanda yaşanan iş birlikleri, küresel siyasette birtakım dengelerin değişmeye başladığına işaret etmiştir.

Özünde, Türkiye-ABD ilişkilerinin müttefiklik seviyesine ulaşması, Soğuk Savaş dönemine denk gelmiştir (Doğan, 2019: 138). Dolayısı ile ABD-Türkiye ilişkilerinin temelinde yatan olgunun, küresel güvenlik arayışı olduğu anlaşılmaktadır. Soğuk Savaş sonrasındaki dönemde de aynı mantık üzerine, iki ülke ilişkilerinin gelişerek bugüne geldiği anlaşılmaktadır.

Türkiye-ABD ilişkileri, genel manada askeri ya da siyasi temelde ilerlemiş, iki toplum arası ilişkiler derinleşmemiş ve toplumlar arasındaki kanallar oluşturulmamıştır (Öztürk, 2011:8). Tek yönlü bir ilişki ağına sahip olan Türkiye-ABD ilişkileri, uzun bir dönem belli bir kanal üzerinde ilerlemek zorunda kalmıştır. İki ülke arasında yaşanan iletişimin, kırılğan olmasının temelinde yatan ana neden de bu olgu olmuştur. Dar kalıplar üzerinde ve siyasi aktörler arasında ilerleyen iki ülke ilişkileri, kırılğan bir mahiyete sahip olmuştur.

İki ülke ilişkilerinin, bu kırılğan yapıdan sıyrılabilmesi için toplumlararası iletişimi artırmak adına yeni kanalların açılmasının, oldukça gerekli olduğu anlaşılmaktadır. Bu olgunun gerçekleşmesinin, bugün için epey bir zaman alacağı anlaşılmaktadır. Çünkü birçok yönü ile Türkiye-ABD ilişkilerinde krize neden olan konular canlılığını korumaktadır.

Bilindiği üzere Soğuk Savaş'ın akabinde, Türkiye-ABD ilişkilerindeki anlaşmazlık noktalarından biri de Türkiye'nin, Yunanistan ile yaşadığı sorunlu ilişkiler olmuştur (Molla, 2009: 32). Gerek Ege'de gerekse de Akdeniz'de Türkiye ve Yunanistan arasında yaşanan sorunlu ilişkiler, bir şekilde Türkiye-ABD ilişkilerini etkilemiştir. Özellikle Kıbrıs konusunda Türkiye ve Yunanistan arasında yaşanan sorunlar, tam manası ile ABD için çok büyük bir önem arz etmiştir. Yaşanan gelişmeler dizisi, Kıbrıs konusunda ABD'nin, Yunanistan'ın tezlerinin yanında yer almasının tek nedeninin, Yunanistan'ı desteklemek olmadığını göstermiştir. ABD'nin, Kıbrıs konusundaki ısrarının arka bahçesinde, Akdeniz'de kendi çıkarlarını korumak gayesi olduğu anlaşılmaktadır.

2000'li senelere gelindiğinde, 11 Eylül olayları ile uluslararası ilişkilerde ortaya çıkan global kırılma, ABD'nin "terörle mücadele" noktasında, değişen Orta Doğu'ya yönelik dış politikası ile Türkiye'nin bu politikadaki konumu, büyük bir önem derecesine ulaşmıştır (Cankurtaran ve Gençkaya, 2019: 142). 11 Eylül'de yaşananları, küresel ölçekli terörizmin gelişimi için bir milat olarak kabul edecek olursak, bu tarihten sonra tam manası ile ABD'nin dış politikasının, büyük bir değişim yaşadığı ve en önemli dış politika önceliğinin, küresel ölçekli terörizm ile mücadele olduğu görülmüştür.

Küresel ölçekli terörizm ile mücadele etmek gayesi ile Orta Doğu'da ve diğer Müslüman coğrafyalarda politika üretmek isteyen ABD'nin, Türkiye'ye çok ciddi bir şekilde ihtiyacı olduğu anlaşılmıştır. Her yönü ile bölgesel ve küresel alanda yaşanan gelişmelerden etkilenen Türkiye-ABD ilişkileri, günümüze gelindiğinde dahi bu hassas yapısını, korumaya devam etmektedir. Bu nedenle tüm dünya coğrafyalarında, çatışan çıkarlar nedeni ile ABD-Türkiye ilişkilerinde bir krizin yaşanma ihtimali varlığını korumaktadır.

Günümüze gelindiğinde, küresel siyasi dengeler içerisinde Türkiye-ABD ilişkilerinin en hassaslaştığı noktanın, Doğu Akdeniz olduğu görülmektedir. Özellikle bu bölgenin sahip olduğu hidrokarbon kaynakları nedeniyle iki ülke ilişkilerinde her an için yeni bir krizin yaşanma ihtimalinin oldukça yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

4. NATO EKSENİNDE TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ

1949 yılının Nisan ayında 12 devlet eliyle imzalanan Washington Anlaşması ile ortaya çıkan NATO, Soğuk Savaş yıllarının bir ürünü olmuştur (Çelik, 2023: 96). Her yönü ile dönemin siyasi ve askeri dengelerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan NATO'nun, ilk dönemlerden bugüne sahip olduğu askeri ve siyasi misyonu artırarak günümüze ulaşmayı başardığı görülmektedir.

DP'nin (Demokrat Parti) 1950'de iktidara geldiğinde NATO üyeliğini ve ABD'nin safında yer almayı bir amaç olarak beliresinde Türkiye'nin yaşadığı SSCB baskısı ve güvenlik sorunu kadar, bu tercihin kendileri açısından önemli bir iç politika argümanı olması da oldukça etkili bir neden olmuştur (Bulut, 2008: 40). Yaşanan gelişmeler dizisi, Türkiye'nin NATO ekseninde ABD ile yapıcı ilişkiler kurmasının ve bu ilişkileri, daha üst bir seviyeye taşıma noktasında ortaya koyduğu iradenin, iç ve dış nedenlerinin olduğu anlaşılmaktadır. Günün şartları içerisinde Türkiye'nin rasyonel bir adım atarak böyle bir tercihte bulunduğu görülmektedir.

1960'lı yıllara gelindiğinde ise Orta Doğu'daki etkili yerini kaybeden İngiltere'nin bu yeri ABD'ye bırakması, ABD'nin bölgede SSCB'yi engelleme gayesi ve İsrail'in güvenliğini sağlamak istemesi gibi sebeplerle ABD, Kıbrıs'a ilgi göstermiştir (Algür, 2020: 63). Bu temelde ABD ve Türkiye'nin dönem dönem sorunlu ilişkiler yaşadığı görülmüştür. Bir yandan Türkiye ve ABD arasında NATO ekseninde ilişkiler geliştirilmek istenirken, Orta Doğu ve Akdeniz'deki çatışan çıkarlar nedeni ile ilişkilerde sorunlar yaşanmıştır. Yaşanan tüm sorunlara rağmen Soğuk Savaş sürecinde Türkiye-ABD ilişkilerinde NATO'nun oldukça önemli bir yet tuttuğu görülmüştür.

Soğuk Savaş'ın akabinde oluşmaya başlayan olası tehditlerin hiçbiri, NATO üyeleri için Sovyetler'den gelen tehdit oranında bir ortak kimlik ve kader birliği hissi uyandırmamıştır (Oğuzlu, 2012: 104). Bu nedenle Soğuk Savaş sürecindeki NATO'ya bağlılık hissi, Soğuk Savaş sonrasında etkisini yavaş yavaş yitirmeye başlamıştır. Türkiye'nin de Soğuk Savaş sürecinde NATO'ya olan yakınlığının temelinde, aynı tehdidin etkisinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Soğuk Savaş sonrasında diğer NATO üyesi ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de birtakım çevreler tarafından NATO'ya üyeliğin eleştirildiği görülmüştür.

Soğuk Savaş sürecinde Türkiye'nin temel gayesi, politik, diplomatik ve askeri izolasyondan sıyrılmak ve bu amaca ulaşırken, ekonomik kalkınmayı da bu amacın içine oturtabilmek olmuştur (Bilge-Criss, 2012: 13). Süreç içerisinde Türkiye'nin bu amacını, tam olarak gerçekleştirdiği görülmemiştir. Öte yandan ABD önderli NATO'ya üye olmanın, Türkiye'ye hiçbir şey kazandırmadığını söylemek de mümkün değildir. Küresel şartlar dahilinde Türkiye'nin NATO'ya üyeliğinin, bir konjonktürel gereklilik olduğu sonucu karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye'nin NATO üyesi olma sürecinin en başından beri, Türkiye'de konuşlanması ya da aktif hale getirilmesi tasarlanan askeri üsler, iki taraf arasında pazarlık sürecinin en ciddi

maddelerinden biri olarak öne çıkmıştır (Bölme, 2012: 55). Bu süreçte, Türkiye'nin Sovyet tehdidine karşı NATO'nun en uç karakolu olarak tanımlanması, Türkiye'nin sahip olduğu stratejik konumdan kaynaklanmıştır. Bu nedenle NATO savunma sistemlerinin ve askeri üslerin, Türkiye'ye konuşlandırılması önemli bir öncelik olmuş ve bu konuda Türkiye ile muhatapları arasında, ciddi birtakım gelişmeler yaşanmıştır. Dolayısı ile Türkiye, sahip olduğu jeopolitik konum nedeniyle masada eli güçlü olan taraf konumuna gelmiştir.

Genel itibari ile Soğuk Savaş sürecinde Türkiye'nin dış politikasını oluşturan ana unsur, Sovyetlerden gelen tehdit ve bu tehdit karşısında ulusal güvenliğin oluşması amacıyla ittifaklara yönelme eğilimi olmuştur (Akkaya, 2012: 6). Bu temelde, Soğuk Savaş sürecinde Türkiye'nin NATO üyeliğinin gerçekleştiği görülmüştür. Yaşanan gelişmeler dizisi, Türkiye'nin NATO üyeliğinin hem NATO'nun güvenliği hem Türkiye'nin güvenliği için gerekli olduğunu göstermektedir. Bu nedenle her iki tarafın da küresel şartlar nedeniyle bu üyeliğin gerçekleşmesinden yana tavır aldıkları görülmektedir.

NATO, Soğuk Savaş sonrası dünyaya uyum sağlamış olmasına rağmen, Kosova'daki deneyimlerin bir sonucu olarak, sürekli askeri operasyonların gerçekleştirilmesinin uygunluğu sorgulanmaya başlanmıştır (Johnston, 2017: 164). Soğuk Savaş sürecinin en önemli askeri aktörlerinden biri olan NATO'nun, Soğuk Savaş sonrasında dünyanın farklı coğrafyalarında aynı mücadeleyi vermesi hem ittifakın birtakım üyelerince hem de diğer dünya ülkeleri tarafından eleştirilmiştir. Bu noktada karşımıza şöyle bir soru çıkmaktadır: NATO neden küresel alanda ortaya çıkan tüm sorunlara müdahale etme gereği duymaktadır? Yaşanan gelişmeler zinciri, tarihsel bir perspektif dahilinde analiz edilince bu sorunun cevabı oldukça net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. NATO, Soğuk Savaş sonrasında varlığını devam ettirmek ve gerekli bir yapı olduğunu ifade edebilmek için çeşitli sorunlara askeri müdahaleler yapmak gereği duymuştur. Bu noktada belirleyici olan temel unsurun ise ABD'nin siyasal aklı olduğu anlaşılmaktadır. Bu temelde, NATO'nun devamlılığında yana tavır alan ABD'nin, özellikle askeri konularda Türkiye'ye büyük bir ihtiyacı bulunmaktadır, dolayısı ile ABD'nin, Soğuk Savaş sonrasında NATO'yu devam ettirmek konusundaki ısrarı Türkiye'yi, ABD için vazgeçilmez bir askeri müttefik konumuna tekrar getirmiştir.

NATO, Kosova hava harekâtındaki deneyimi sonrasında, önemli bir organizasyonel adaptasyon üstlenmiş ve bu değişiklikleri, 11 Eylül'den sonra yükseltmiştir. Organizasyonel adaptasyonların çoğu, başlangıçta entegre askeri yapıyla ilgili olmuş, fakat daha sonrasında ittifakın üyeliğinin genişlemesi süreci de hızlı bir şekilde devam ettirilmiştir (Johnston, 2017: 168). NATO'nun hem askeri imkanlarını hem de üye sayısını artırmak noktasında ABD'nin göstermiş olduğu gayret, bu süreçte gözden kaçmamıştır. İlerleyen süreçte ise ABD önderliğindeki NATO'nun, üye sayısını artırmak noktasındaki girişimi, özellikle Rusya başta olmak üzere çeşitli dünya ülkelerinden tepki çekmiştir. Yaşanan süreç, NATO'nun varlığını korumak için ABD'nin ciddi bir mücadele verdiğini göstermiştir.

Özünde, 20 Ocak 1993 tarihinde, ABD Başkanı olarak göreve gelen Bill Clinton'un aklında NATO'nun genişlemesi konusunda bir düşüncenin olmadığı bilinmektedir (Asmus, 2002: 18). Daha sonrasında yaşanan gelişmeler sonucunda ise ABD'nin siyasal aklı, NATO'nun varlığını koruması ve genişlemesi yönünde bir eğilim sergilemiştir. Bu eğilimin temelinde ise ABD'nin sahip olduğu küresel hegemonyayı sürdürmek olduğu anlaşılmıştır. Dünya üzerinde sert güç unsurları olmadan, küresel hegemonyasını devam ettiremeyeceğini anlayan ABD'nin, küresel ölçekli terörizmi bahane ederek, NATO'yu genişletmek yönünde bir eğilim göstermiştir. Bu noktada, Türkiye'nin sahip olduğu askeri kabiliyetler ve stratejik konum ise ABD için oldukça büyük bir önem ifade etmiştir.

Bilindiği üzere, NATO'nun Orta ve Doğu Avrupa'ya kapısının açılmasına paralel olarak Washington ve müttefikleri, ittifakın misyonunu, bir bütün olarak kıtasal güvenliğinin yanı sıra, üyelerin yakın sınırların ötesinden gelebilecek yeni tehditlerin ele alınması ihtiyacını da içerecek şekilde güncellemişlerdir (Asmus, 2002: 19). Yaşanan gelişmeler zinciri, her yönü ile Soğuk Savaş sürecine oranla NATO'nun daha da büyük bir gelişme içerisine girdiğini göstermektedir. Bu nedenle küresel güçler ile çıkar çatışması içerisine giren ABD önderli NATO'nun, ilerleyen süreçlerde yeni bir çatışmanın fitilini ateşlemesi muhtemel gözükmektedir. Yakın tarihte yaşanan Rusya-Gürcistan (2008) ve Rusya-Ukrayna (2022) Savaşı'nın temelinde de aynı olgunun, yani NATO'nun genişleme hamlelerinin büyük bir etkisinin olduğu anlaşılmaktadır.

Öte yandan tıpkı diğer dünya coğrafyalarında olduğu gibi ABD önderli NATO'nun, Orta Doğu ile de yakından ilgilendiği bilinmektedir. NATO'nun her iki temel direği olan ABD ve onun Avrupalı müttefikleri, Orta Doğu için her zaman ayrı ayrı vizyonlara sahip olsalar da ABD'nin, Orta Doğu'da Avrupa'dan daha fazla stratejik çıkarları bulunmaktadır (Orfy, 2011: 41). Bu nedenle Orta Doğu ülkelerine karşı da çeşitli politikalar üretmeye çalışan NATO'nun temel amacının, bölgede öncelikle ABD, sonra ise diğer Avrupa ülkelerinin çıkarlarını korumak olduğu anlaşılmaktadır.

ABD önderli NATO'nun, Orta Doğu'da verimli bir dış politika üretebilmesi için de Türkiye'ye ihtiyacı bulunmaktadır. Türkiye, sosyo-politik imkanları ve tarihi mirası ile Orta Doğu ülkeleri için önemli bir konumdadır. Bu nedenle ABD'nin Orta Doğu politikaları için Türkiye, oldukça önemli bir noktada durmaktadır.

Bilindiği üzere, 1991 Stratejik Konsepti, NATO için yeni bir yön doğurmuştur, bu konsept, ittifakın yalnızca askeri değil, aynı zamanda siyasi bir örgüt haline gelmesini sağlayan tam ve radikal bir değişime işaret etmiştir (Orfy, 2011: 70). Bu konsept dahilinde ABD önderli NATO'nun, sadece askeri bir yapı olarak devam edemeyeceğini anladığı ve bu temelde, yeni birtakım misyonlar edinerek, küresel siyasete entegre olmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Bu noktada, mevcut yapının devamı ve yeni üyelerin katılımı ile NATO'nun yeni siyasi misyonlar kazanması, ABD'nin temel gayelerinden biri olmuştur. Atılacak tüm askeri ve siyasi adımlar için ise Türkiye'nin ittifakın asli unsuru olduğu vurgulanmaya çalışılmıştır.

Süreç içerisinde tıpkı Orta Doğu'ya yönelik olduğu gibi NATO'nun Orta Asya'ya yönelik birtakım politikalar geliştirdiği de görülmüştür. NATO'nun Orta Asya ülkeleriyle ortaklıklarını geliştirmeyi ve ortaklık konseptini, Büyük Orta Doğu'yu kapsayacak şekilde genişletmeyi amaçlayan NATO'nun 2004 İstanbul Zirvesi'nde alınan kararlar, bazı müttefiklerin NATO'nun artık bu yönde çaba göstermesi gerektiğine olan inancını da yansıtmıştır (Moore, 2007: 5). Yaşanan süreç, NATO'nun yaşadığı siyasal gelişimin, ittifak üyelerince de desteklendiğini göstermektedir.

Sadece askeri bir yapı olarak kalmanın daha maliyetli bir iş olduğunu anlayan birtakım ittifak üyelerinin, ABD öncülüğünde NATO'nun siyasi gelişim ve iletişimini destekleyerek, farklı dünya coğrafyalarındaki kendi çıkarlarını koruma gayreti gütmüşlerdir. Orta Asya ülkeleri ile ilgili olan bir zirvenin, Türkiye'de gerçekleşmesi ise ABD önderliğindeki NATO'nun, Türkiye'nin sahip olduğu sosyo-kültürel kimliklerin, ne kadar önemli olduğunu kavradığını göstermiştir.

Tarihsel olarak NATO'nun bütünlüğünün, yalnızca Sovyet tehdidine bağlı olduğunu asla varsaymayan alternatif bir NATO görüşü vardır, bu görüşün taraftarları, NATO'nun Batı Avrupa'nın entegrasyonundaki rolüne ve üyelerinin paylaştığı ortak değerlere, vurgu yapmışlardır (Moore, 2007: 10). Soğuk Savaş sonrasında bu bilinç üzerine NATO'nun, daha da gelişerek varlığını korumaya çalıştığı anlaşılmıştır. Bu noktada, Türkiye de Batı ittifakının bir parçası olarak lanse edilerek, Türkiye'nin ittifak içerisindeki devamlılığı korunmak istenmiştir.

Yaşanan gelişmeler dizisi, NATO üyesi olan Avrupalı ÷lkelerin ve özellikle de ABD'nin, Türkiye'nin NATO içerisindeki rolüne, büyük bir önem verdiklerini göstermektedir. Özellikle Türkiye'nin bu ittifak içerisinde kalması, en önemli öncelik olarak ortaya çıkmıştır. Son dönemlerde Rusya'nın, Doğu Avrupa'yı tehdit eder bir hale gelmesi ise NATO içerisinde Türkiye'nin önemini, daha da artırmıştır. NATO üzerinden Türkiye-ABD ilişkilerini, bu çizgi üzerinden okumak oldukça doğru sonuçlara ulaşmamıza imkân sağlamaktadır.

5. ABD VE TÜRKİYE ARASINDAKİ ASKERİ İLİŞKİLERİN ARKA BAHÇESİ

Türkiye için ABD ile ilişkilerde 1945 yılından bu tarafa, neredeyse hiç değişmeden gelen temel öğe, Türkiye'nin iktisadi ve askeri konulardaki yardım gereksinimleridir (Sander, 2006: 80). Bu temel üzerine düz bir çizgi üzerinden geçmişten günümüze uzanan Türkiye-ABD ilişkileri, farklı noktalar doğru kaymış olsa da ilişkilerin temel boyutunu, bu durum oluşturmuştur. Özellikle askeri konularda Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu gereksinimler, yakın tarihte Türkiye-ABD ilişkilerinde çeşitli krizlerin yaşanmasına sebebiyet vermiştir. F-35 meselesi ve MIM-104 Patriot hava savunma sistemleri konusunda iki ÷lke arasında yaşanan sorunlar, bu durumun en önemli örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tarihi süreç içerisinde Türkiye ile ABD arasındaki askeri ilişkilerin, ciddi bir ekonomik yönünün olduğu da gör÷lmektedir. Örneğin Truman Doktrini (1947) ile ABD askeri yardımı sayesinde Türkiye'ye verilen askeri unsurların bakım ve yedek parça maliyetlerinin Türkiye tarafından karşılanması, Türkiye için ekonomik anlamda ciddi sorunlara neden olmuştur (Ertem, 2009: 394). Yaşanan süreç, iki ÷lke arasındaki askeri ilişkilerin, ciddi bir ekonomik boyutunun olduğunu göstermektedir. Bu nedenle yakın tarihte Türkiye'nin, ABD'den askeri yardım görmesi, tek başına sorunları çözmemiş ve birtakım ekonomik sorunlara neden olmuştur.

Günümüze geldiğinde iki ÷lke arasındaki askeri ilişkilerin boyutu ise oldukça farklı bir noktaya ulaşmıştır. Türkiye, artık askeri teçhizatlar konusunda önemli atılımlar yapmayı başarmış ve tedarik konusunda ise başka aktörler ile ilişki kurmaya başlamıştır. Bu durumun bir getirisi olarak ABD, Türkiye'nin genelde NATO ekseninden özeld e kendi askeri ekseninden çıktığını düşünmüştür. Dönem dönem Türkiye'yi bu tutumundan vazgeçirmek için ABD tarafından çeşitli yaptırımların uygulanmaya çalışıldığı görülse de yaşanan tüm engellemelere rağmen Türkiye'nin kararlı duruşu devam etmiştir.

Tarihi süreçte Türkiye'nin sahip olduğu askeri kabiliyetler, özü itibari ile ABD ile olan ilişkilerinin temel yapısını oluşturmuştur. Örneğin, Türk birliğinin Kore Savaşı'ndaki (1950) başarıları, Batı kamuoyunda Türkiye'ye karşı bakışın değişmesine imkân sağlamıştır (Efe, 2019: 615). Bu temel üzerine gerek NATO üyesi olan Avrupa ÷lkelerinin gerekse de ABD'nin, Türkiye'nin NATO'ya üyeliğine oldukça sıcak bakmaya başladıkları gör÷lmüştür. Daha sonrasındaki süreçte ise Türkiye'nin, NATO'ya üye olması (1952) ile ABD ve Türkiye arasındaki ilişkilerin en önemli başlığını, askeri ilişkiler oluşturmuştur. Soğuk Savaş sürecinde de yine bu başlık üzerine, iki ÷lke ilişkilerinin derinleşerek devam ettiği anlaşılmıştır.

Soğuk Savaş sonrasında yaşanan 11 Eylül olaylarının ilk sonucu ise ABD'nin Afganistan'a müdahalesi olmuştur (Akbaş, Çelik ve Duman, 2019: 2243). Bu süreçte uluslararası terörizm ile mücadele konusunda Türkiye'nin, ABD'ye önemli bir destek verdiği gör÷lmüştür. Küresel ölçekli terörizm ile mücadele konusunda Türkiye'nin desteğinin oldukça önemli olduğunu anlayan ABD'nin, Türkiye'nin karşılaştığı aynı sorunlar karşısında Türkiye'ye gerekli desteği vermediği anlaşılmıştır. İki ÷lke arasında askeri iş birliği konusunda yaşanan karılmanın temelini bu durum oluşturmaktadır.

Terör örgütlerine karşı çifte standart uygulayarak, Türkiye'nin hassasiyetlerine kulak vermeyen ABD, iki ülke ilişkilerinin zede almasına sebebiyet vermiştir. İlerleyen süreçte ise özellikle Orta Doğu bölgesinde Türkiye'ye zarar vermeye çalışan terör örgütlerinin, ABD ile birtakım bağlantılar içerisinde olduğu anlaşılmıştır.

Bilindiği üzere 1993 senesinde Ankara, Türkiye-ABD ilişkilerinin on yılı geçen bir süredir temel eksenini oluşturan Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması'nı (SEİA) yenilemek amacıyla ABD'li yetkilileri, görüşmeye çağırılmaya karar vermiştir (Kavuncu, 2013: 133). Yaşanan süreç, Soğuk Savaş sonrasında da Türkiye'nin, ABD ile askeri ilişkilerini kurumsal bir temel üzerine devam ettirmekten yana olduğunu göstermiştir. Türkiye'nin taleplerine ABD tarafından resmi olarak olumlu yanıtlar verilse de arka perdede ABD'nin Türkiye'nin milli güvenliğine tehdit olan terör örgütlerine, birtakım imkanlar sunduğu görülmüştür. ABD'nin Türkiye'ye karşı uyguladığı bu çifte standart, iki ülke ilişkilerinin ağır yaralar almasına sebebiyet vermiştir.

Türkiye, en hassas olduğu konularda özellikle Kıbrıs konusu ve terörle mücadele konusunda, müttefik olarak gördüğü ABD'den gerekli desteği alamaması, uzun bir dönemdir Türkiye tarafından ABD ile müttefikliğinin sorgulanmasına sebebiyet vermiştir. Bugün için de iki ülke ilişkilerini sekteye uğratan ana olgunun, bu durum olduğu görülmektedir.

Öte yandan Türkiye-ABD askeri ilişkilerinde, ana aktör olarak görülen NATO'nun da Türkiye'ye karşı samimiyetsiz tavırlar içinde olduğu görülmüştür. NATO üyesi olan birçok Avrupa ülkesinde, demokratik yönetimlerin güçlenmesi ve askeri vesayet azalması konusunda aktif bir tavır sergileyen NATO'nun, süreç içerisinde Türkiye'de yaşanan askeri müdahalelere karşı sessiz kaldığı görülmüştür. Örneğin Türkiye, bir NATO üyesi olmasına karşın, en az dört askeri müdahale yaşamış ve bu müdahaleler karşısında NATO, somut bir adım atmamıştır (Gürsoy, 2014: 160). Yaşanan süreç, ABD önderliğindeki NATO'nun, Türkiye'yi askeri müdahaleler ile dönem dönem sınırlamak istediğini göstermektedir. Bu temelde, genel anlamda NATO'nun özel anlamda ise ABD'nin, Türkiye'ye karşı samimiyetsiz politikalar ürettiği görülmüştür. Bu nedenle Türkiye'de yaşanan askeri müdahalelerde gerek ABD'nin gerekse de NATO'nun aktif rol aldığı konusunda Türkiye'de kimi çevrelerden eleştirilerin geldiği görülmüştür.

Derin bir geçmişe sahip olan Türkiye-ABD askeri ilişkileri, yüzyıla yakın bir süredir varlığını korumaktadır. Dönem dönem iki ülkenin askeri ilişkilerinde krizler yaşansa da herhangi bir kopma olmadan ilişkilerin, bugüne geldiği görülmektedir. Önümüzdeki dönemlerde iki ülke arasındaki askeri ilişkilerin gelişebilmesi için ise ABD'nin, yakın tarihten dersler çıkarması ve küresel şartları doğru okuması gerekmektedir. Türkiye, artık bölgesel bir güç olma potansiyelini geride bırakarak, küresel bir güç olma yolunda ilerlemektedir. Ayrıca, küresel siyaset ise "tek kutuplu" yapıdan, "çok kutuplu" bir yapıya doğru ilerlemektedir. Artık dünya siyasetini kontrol etmeye çalışan ve önemli imkanlara sahip olan bir Rusya ve Çin'in varlığı, göze çarpmaktadır. Mevcut küresel şartlar içerisinde, küresel siyasette aktif olma amacı güden tüm küresel aktörler için ise Türkiye, alternatifi olmayan bir aktör olarak varlığını korumaktadır. Önümüzdeki dönemlerde Türkiye ve ABD arasındaki askeri ilişkilerin devam edebilmesi için ABD'li yetkililerin, bu realiteyi görmesi büyük bir önem taşımaktadır.

6. SONUÇ

Çeşitli dinamikler üzerine gelişerek bugüne gelen Türkiye- ABD ilişkileri, 21. yüzyılda küresel alanda önemini korumaya devam etmektedir. Orta Asya'dan Orta Doğu'ya oradan da Balkanlara kadar tüm dünya coğrafyalarında, iki ülke ilişkilerinin yoğun bir etkisi görülmektedir.

Özellikle son dönemlerde başlayan Rusya-Ukrayna Savaşı, Türkiye'nin bu bölgelerde ne kadar önemli bir aktör olduğunu tekrar gün yüzüne çıkarmıştır.

İki ülke ilişkilerinin sahip olduğu alt yapı, her yönü ile tüm dünya ülkeleri için büyük bir önem taşımaktadır. Özellikle iki ülke arasında derin bir geçmişe sahip olan askeri ilişki ağı ise gerek bölgesel anlamda gerekse de küresel anlamda, birçok denklem için büyük bir önem taşımaktadır. Yaklaşık yetmiş yılı aşkın bir süredir iki ülke arasındaki askeri ilişkilerin, NATO üzerinden ilerlediği görülmektedir. Bu temelde iki ülke arasındaki askeri ilişkilerin, önümüzdeki dönemde de aynı örgüt üzerinden ilerleyeceği düşünülebilmektedir.

Türkiye, NATO üyesi olması hasebiyle üstüne düşen sorumlulukları layıkıyla yerine getirmeye çalışmaktadır. ABD ise her uluslararası platformda Türkiye ile müttefik olduğunu vurgulamasına ve NATO'daki Türkiye'nin konumuna, büyük bir önem verdiğini ifade etmesine rağmen ABD'nin, Türkiye'ye karşı dönem dönem samimi olmayan tavırlar içerisine girdiği görülmüştür. Bu temelde iki ülke ilişkilerinin, özellikle askeri anlamda ağır yaralar aldığı anlaşılmaktadır. Yaşanan tüm sorunlara rağmen iki ülke ilişkilerinin kopmadan bugüne geldiği bilinmektedir.

Soğuk Savaş sürecinde Türkiye'yi "komünist tehdit karşısında en uç karakol" olarak tanımlayan ABD, Soğuk Savaş sonrasında küresel ölçekli terörizmle mücadele konusunda Türkiye'nin önemli bir role sahip olduğuna işaret etmiştir. Türkiye gerek NATO'ya karşı üyelik gerekse de ABD'ye karşı müttefik olmaktan kaynaklanan tüm sorumluluklarını, yerine getirmeye çalışmaktadır. Türkiye'nin olumlu tutumunun karşısında, ABD ise özellikle terör örgütleri ile mücadele konusunda, Türkiye'ye karşı çifte standart uygulamaktadır. Bu durum üzerine ağır yara alan iki ülke ilişkilerinde ilerleyen dönemlerde telafisi oldukça zor olan tahribatların ortaya çıkma ihtimali, bir hayli yüksektir.

Soğuk Savaş sürecinde dünyanın "iki kutuplu" bir yapıya ayrıldığı, Soğuk Savaş'ın hemen sonrasında "tek kutuplu" bir dünya siyasetinin ortaya çıktığı görülmüştür. Daha sonrasındaki süreçte ise küresel siyasetin "çok kutuplu" bir yapıya evrildiği anlaşılmıştır. Küresel siyasetin kazandığı her yeni yapı içerisinde, Türkiye'nin gerek bölgesel gerekse de küresel alanda önemli bir aktör olduğu anlaşılmıştır. 21. yüzyılın ilk yarısına doğru ilerlerken, dünyanın medeniyet merkezlerinin ve sermaye merkezlerinin, batıdan yavaş yavaş doğuya doğru kaydığı görülmektedir. Özellikle Çin ve Rusya gibi aktörlerin, tekrar küresel siyaset için çok önemli birer aktöre dönüştüğü anlaşılmaktadır.

Yeni birtakım coğrafyalara inme gereği duyan Rusya'nın, aynı zamanda dünyaya açılmak ihtiyacı duyan Çin'in, Türkiye'ye büyük bir ihtiyacının olduğu görülmektedir. Bu temel üzerine ABD'li politika yapımcıların, Türkiye'nin birden çok alternatife sahip olduğunu kavraması gerekmektedir. Türkiye, artık herhangi bir sınırlama ve küresel şartın kısılcacında hareket etmek durumunda değildir. Gerek bölgesel şartlar gerekse de küresel şartlar Türkiye'ye uluslararası alanda, daha aktif hareket edebilecek bir imkân sağlamaktadır. Türkiye sahip olduğu askeri, iktisadi ve kültürel gelişim ile küresel alanda, daha güçlü hareket edebilme imkânına da kavuşmuş bulunmaktadır.

Türkiye, artık terör örgütleri üzerinden ya da askeri müdahaleler üzerinden, operasyonlar çekilecek bir ülke olmadığını, tüm dünyaya kanıtlamıştır. Bu önemli gerçekliğin, ABD'nin siyasi aklı tarafından kavranması gerekmektedir. Türkiye'ye karşı daha samimi politikalar üretmek, iki ülke ilişkilerinin gelişmesi için çaba göstermek, ABD için daha pozitif sonuçlar ortaya çıkaracaktır.

Doğusundan batısına kuzeyinden güneyine tüm dünya coğrafyalarında, yeni siyasal dengeler ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan bu yeni dengeler üzerine dünya siyaseti, yeniden yazılmaya

başlamaktadır. Bu yeni düzen içerisinde Türkiye'nin, oldukça aktif bir konumda olduğu anlaşılmaktadır. Tüm dünya coğrafyalarındaki ülkelerle bir şekilde siyasi ilişkiler kurmayı başaran Türkiye, küresel siyaset için vazgeçilemez bir aktör konumuna gelmiştir.

Öte yandan ABD'nin de hâlâ küresel hesaplar peşinde olduğu anlaşılmaktadır. Küresel siyasi dengeler, her zamankinden daha fazla bir şekilde Türkiye'nin küresel siyaset içindeki önemini, gün yüzüne çıkarmış bulunmaktadır. Bu temel gerçeklik ekseninde, iki ülke ilişkilerinin sorunsuz bir şekilde sürmesi için ABD'nin, Türkiye'ye karşı daha samimi askeri, ekonomik ve sosyo-kültürel politikalar üretmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akbaş, Z., Çelik, A. H. ve Duman, M. (2019). İkinci Yüzyılında İşbirliği ve Çatışma Sarmalında Türk-Amerikan İlişkileri. *OPUS International Journal of Society Researches*, 13(19), 2226-2258.
- Akkaya, B. (2012). Türkiye'nin NATO üyeliği ve Kore Savaşı. *Akademik Bakış Dergisi*, (28), 1-20.
- Algür, B. (2020). Kıbrıs ve Doğu Akdeniz'deki Son Uluslararası Gelişmeler Işığında Değişen Türkiye, ABD ve NATO Politikaları. *Anadolu Strateji Dergisi*, 2(2), 55-70.
- Asmus, Ronald D. (2002). *Opening NATO's Door*. New York: Columbia University Press.
- Barkey, H. J. (2008). The effect of US Policy in the Middle East on EU-Turkey Relations. *The International Spectator*, 43(4), 31-44.
- Bilge-Criss, N. (2012). Türkiye-NATO İttifakının Tarihsel Boyutu. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 9(34), 1-28.
- Bölme, S. M. (2012). Soğuk Savaş'ta NATO-ABD-Türkiye Üçgeninde Askeri Üsler: Süreklilik ve Değişim. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 9(34), 51-71.
- Buhari Gulmez, D. (2020). The resilience of the US-Turkey Alliance: Divergent Threat Perceptions and Worldviews. *Contemporary Politics*, 26(4), 475-492.
- Bulut, S. (2008). Sovyet Tehdidine Karşı Güvenlik Arayışları: I. ve II. Menderes Hükümetlerinin (1950-1954) NATO Üyeliği ve Balkan Politikası. *Atatürk Yolu Dergisi*, 11(41), 35-61.
- Cankurtaran, B. S. ve Gençkaya, F. Y. (2019). Suriye Krizi Bağlamında Obama Dönemi Türkiye-ABD İlişkilerinde Değişen Güvenlik Ortaklığı. *Journal of Academic Value Studies*, 3(11), 141-150.
- Çalış, şaban H. (2017). *Turkey's Cold War: Foreign Policy and Western Alignment in the Modern Republic*. London - New York: I. B. Tauris.
- Çelik, S. (2023). Tarihsel Süreç İÇerisinde Türkiye'de NATO şüpheçiliği. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(25), 95-115.
- Doğan, Z. (2019). Türkiye-ABD İlişkilerinin Temel Dinamikleri ve Stratejik İttifak Boyutu. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 133-156.
- Duman, L. and Erendor, M. E. (2024). The Implication of Iraq Conflict on the US-Turkey Strategic Relationship. *Conflict Studies Quarterly*, (46), 3-27.
- Efe, İ. (2019). NATO'ya Üyelik Sürecinde Türkiye-ABD İlişkileri ve Türk Kamuoyundaki Akisleri. *History Studies (13094688)*, 11(2), 601-619.
- Erhan, Ç. (2001). ABD'nin Ulusal Güvenlik Anlayışı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 56(4), 77-93.
- Ertem, B. (2009). Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(21), 377-397.
- Gürsoy, Y. (2014). Türkiye'de Sivil-Asker İlişkilerinin Dönüşümünün Sebepleri. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 11(43), 157-180.
- Hale, W. (2019). Turkey, the US, Russia, and the Syrian Civil War. *Insight Turkey*, 21(4), 25-40.
- Hale, W. (2013). *Turkish Foreign Policy since 1774*. 3rd Edition, Abingdon: Routledge.
- İnat, K. ve Cicioğlu, F. (2023). A Century of Türkiye-Europe Relations. *Insight Turkey*, 25(3), 145-168.
- Johnston, Seth A. (2017). *How NATO Adapts: Strategy and Organization in the Atlantic Alliance since 1950*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Kavuncu, S. (2013). 1990'larda Türkiye-ABD İlişkilerinde SEİA ve ABD Yardımı. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1), 123-148.
- Küçükcan, T. and Küçükkeleş, M. (2012). *European Perceptions of Turkish Foreign Policy*. SETA Foundation, Report No: 10.
- Larrabee, F. S. (2007). Turkey Rediscovered the Middle East. *Foreign Affairs*, 86(4), 103-114.

- Martin, L. G. (2019). Analysing a Tumultuous Relationship: Turkey and the US in the Middle East. *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, 13(2), 262-277.
- Makaradze, E. and Makaradze, B. (2018). The Relations between the Republic of Turkey and the United States of America at the Present Stage. *Journal of International Relations*, 6(1), 1-6.
- Migdalovitz, C. (2008). Turkey: Selected Foreign Policy Issues and US Views. *Library of Congress, Congressional Research Service*, 1-53.
- Molla, A. (2009). Soğuk Savaş Sonrası Körfez Krizleri ve Türkiye-ABD-NATO İlişkileri. *Journal of Management and Economics Research*, 7(11), 29-45.
- Moore, Rebecca R. (2007). *NATO's New Mission: Projecting Stability in a Post-Cold War World*. Westport: Praeger Security International.
- Oğuzlu, T. (2012). NATO ve Türkiye: Dönüşen İttifakın Sorgulayan Üyesi. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 9(34), 99-124.
- Oran, Filiz Ç. (2022). *Religion, Nationalism and Foreign Policy: Discursive Construction of New Turkey's Identity*. London: Bloomsbury Academic.
- Orfy, Mohammed M. (2011). *NATO and the Middle East: The Geopolitical Context Post-9 11*. Abingdon: Routledge.
- Özdemir, S. (2023). The Effect of The United States Presidential Policy on Türkiye–Iran Relations in 1970s. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (57), 317-331.
- Öztürk, T. E. (2011). Yeni Dönem Türkiye-ABD İlişkileri: Fırsatlar ve Riskler. *TASAM, Stratejik Rapor*, 48, 16-17.
- Uslu, N. (2015). Körfez Savaşı ve Amerika'nın Politikaları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 54(3), 165-199.
- Parris, M. R. (2008). Common Values and Common Interests? The Bush Legacy in US-Turkish relations. *Insight Turkey*, 5-14.
- Peerzada, T. A. (2016). U.S.-Turkey Relationship and Syrian Crisis. *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, 14(4), 11-19.
- Sander, O. (2006). Türkiye'nin Batı Bağlantısı I ABD ve Türkiye. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 34(1), 63-86.
- Sadık, G. (2009). *American Image in Turkey: U.S. Foreign Policy Dimensions*. Plymouth: Lexington Books.
- Sayarı, S. (2013). New Directions in Turkey–USA Relations. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 15(2), 129-142.
- Şenyurt, S. E. (2024). Türkiye and US Relations in The Context of The Syrian Civil War. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 354-378.
- Tocci, N. (2012). Let's talk Turkey! US influence on EU–Turkey relations. *Cambridge Review of International Affairs*, 25(3), 399-416.
- Zanotti, J. (2015). Turkey: Background and US Relations. *Curr Polit Econ Middle East*, 6(1), 1-9.

SU VERİMLİLİĞİNDE BELEDİYELERİN UYGULAMALARI VE KONYA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÖRNEĞİ¹

Hakkı Mümin AY*

Nihal GÜNEŞ AY**

ÖZET

İnsan yaşamak için tüketim ve üretim faaliyetlerinde bulunmak zorundadır. Bu ekonomik süreçlerde üretim faktörleri önemli bir konuma sahiptir. Yaşamsal bir önemi olan su, doğal kaynaklar arasında yer alan bir üretim faktörüdür. Tarım, imalat, ulaşım ve hizmetler sektörlerinin yanı sıra insan yaşamının devamı açısından da suyun önemi büyüktür. Her doğal kaynak gibi su da ekonomik ve kıt bir kaynaktır. Suyun geleceğe aktarılması için sürdürülebilirliği sorunu insanları, sivil toplum kuruluşlarını, kamu ve özel sektörü yakından ilgilendirmektedir. Belediyeler halka en yakın ve yerel demokrasinin gelişmesine yardımcı olan kamu kuruluşlarıdır. Belediyeler suyun üretimi, tüketimi, depolanması, pazarlanması, korunması, dağıtımı ve sürdürülebilirliği konularında söz sahibidirler. Türkiye’de farklı büyüklüklere sahip belediyeler, su verimliliği konusunda önemli faaliyetler yürütmektedirler. Bu çalışmada Konya Büyükşehir Belediyesi tarafından suyun sürdürülebilirliği ve su verimliliği konularındaki faaliyetleri ve önlemleri anlatılmaktadır. Suyun verimli kullanılması için su kayıplarının minimize edilmesi, toplumun bilinçlenmesi, ileri teknolojilerden yararlanılması konularında Konya Büyükşehir Belediyesi tarafından yürütülen çalışmalar değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Suyun Sürdürülebilirliği, Su Verimliliği, İklim Değişikliği, Konya Büyükşehir Belediyesi

PRACTICES OF MUNICIPALITIES IN WATER EFFICIENCY AND THE CASE OF KONYA METROPOLITAN MUNICIPALITY

ABSTRACT

People have to engage in consumption and production activities in order to live. Production factors have an important position in these economic processes. Water, which has a vital importance, is a factor of production among natural resources. In addition to agriculture, manufacturing, transportation and services sectors, water is of great importance for the continuation of human life. Like every natural resource, water is an economic and scarce resource. The issue of sustainability of water in order to transfer it to the future closely concerns people, non-governmental organizations, public and private sectors. Municipalities are the public organizations closest to the people and help the development of local democracy. Municipalities have a say in the production, consumption, storage, marketing, protection, distribution and sustainability of water. Municipalities of different sizes in Turkey carry out important activities on water efficiency. This study describes the activities and measures taken by Konya Metropolitan Municipality on water sustainability and water efficiency. Sample studies carried out by Konya Metropolitan Municipality on minimizing water losses, raising public awareness, and utilizing advanced technologies in order to use water efficiently were evaluated.

Keywords: Water Sustainability, Water Efficiency, Climate Change, Konya Metropolitan Municipality

¹Bu çalışma 2-5 Kasım 2023 tarihleri arasında Girne/KKTC’de düzenlenen Akdeniz 10th International Conference on Social Sciences’ta tam metin olarak sunulan ve bildiri kitabında ss.290-305’de yer alan bildirinin güncellenmiş ve genişletilmiş halidir.

* Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, hma@selcuk.edu.tr, 0000-0001-9033-8248

** Öğr. Gör., Selçuk Üniversitesi, nihalay@selcuk.edu.tr, 0000-0001-9788-7872

1. GİRİŞ

Ekonomi biliminin temel konusu ve sorunu kaynakların kıtlığıdır. İnsan gereksiniminin vazgeçilmezi olarak su, çok önemli bir ekonomik değerdir. Yalnızca insan yaşamının devamı için değil tarım ve sanayi sektörlerinin de vazgeçilmez bir unsurudur. Dünya nüfusunun artması, kentleşme ve göç olguları, küresel ısınma gibi gelişmeler, suyun daha verimli kullanılmasını zorunlu kılmaktadır.

İnsanlara en yakın olan yerel yönetimlere, kıt kaynakların verimli kullanılması ve sürdürülebilirliğinin devamı açısından büyük görevler düşmektedir. Kent nüfusunun su gereksinimini karşılayan belediyeler eğitim, seminer, reklam, tanıtım gibi faaliyetlerle insanların verimli su kullanmalarını sağlayabileceklerdir. Belediyelerin hem kendi aralarındaki hem de merkezi yönetimle koordineli çalışmaları, kıt bir kaynak olan tatlı su kaynaklarının verimli ve sürdürülebilirliğini artıracaktır.

Bu çalışmada suyun sürdürülebilirlik bağlamında verimliliği, Türkiye’de bazı belediyelerin uygulamaları ve ardından Konya Büyükşehir Belediyesi’nin uygulamaları anlatılmıştır.

2. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK BAĞLAMINDA SU VERİMLİLİĞİ

Sürdürülebilirlik teorik olarak sonsuza kadar kalıcı olmaktır. En geniş tanımla sürdürülebilirlik gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağından ödün vermeden günümüzün ihtiyaçlarını karşılamaktır (McGill, 2024:1). Ancak çok az şey sonsuza kadar sürdürülebileceği için böyle bir tanım pratikte kullanışlı değildir (Rosen, 2018: 3). Sürdürülebilirlik kavramı temelde ekoloji ve ekolojik sistemlerin fonksiyonlarını, süreçlerini, verimliliğini ve üretkenliğini geleceğe taşıma yeteneği olarak algılanmaktadır (Chapin, Torn ve Tateno, 1996: 1017). Sürdürülebilirlik çevre, ekonomi ve toplum kavramları ile yakından ilgili ve de onlara bağımlıdır (Rosen, 2018:16; UNEP, 2015: 5). Sürdürülebilirlik kavramı uluslararası kuruluşların, devletlerin ve gün geçtikçe özel sektör kuruluşlarının da gündeminde yer almaktadır (OECD, 2020: 7).

Verimlilik daha azıyla daha fazlasını ve daha iyisini yapmak anlamına gelir. Hem arz hem de talep yönünden verimliliğin artırılması, ülkelerin kıt olan kaynaklarını daha az kullanması demektir (UN, 2014). Yaşamın sürdürülebilmesi için suyun yeterli ve iyi kalitede olması gerekir. Ancak erişilebilir tatlı su miktarı, dünyadaki toplam su varlığı içinde yüzde 1’den bile azdır (WWF, 2023a). Sürdürülebilir büyüme, kalkınmanın gelecek nesillerin ihtiyaçlarından ödün vermeden iş, gıda, enerji, su ve sanitasyon için gerekli ihtiyaçları karşılamasını sağlamalıdır. Sanitasyon; temiz içme suyu, atık su ve kanalizasyonunun yeterince arıtılması ve bertarafı için halk sağlığı koşullarını anlatır (WHO, 2023). Karar verme sürecinde, teknoloji ve risk yönetiminin sürdürülebilir büyümeye ulaşma doğrultusunda olması için çevre ve ekonomiyi birleştirmeyi amaçlar (OECD, 2020: 13).

Su talebini yönetmek sürdürülebilir suyun sağlanması için önemlidir (PUB, 2022: 7). Bireylerin günlük yaşamlarında yaptıkları seçimlerden dolayı toplumsal ölçekte ortaya çıkan birçok olgu su kaynaklarının kaderini etkilemektedir. Su kaynaklarının aşırı kullanımının hanehalklarının yaşam standartları, gelirleri ve demografik özellikleri üzerinde birçok sonuçlar doğurmaktadır. Daha yüksek yaşam standartları talep etmek, aynı zamanda daha fazla su talep etmek anlamına gelir. Yaşam standartlarının yükselmesinin bir sonucu olarak, su kaynakları kaçınılmaz olarak yetersiz kalacaktır. Bu nedenle su kaynaklarının sürdürülebilir yönetimi günümüzde tartışılmaz bir zorunluluk haline gelmektedir (Aybuğa, Yücel Işıldar, 2022: 203).

Dünyada suyun yönetimi, adil kullanımı ve paylaşımı, su güvenliğinin sağlanması amacıyla küresel, ulusal, bölgesel ve hatta yerel boyutta etkinlik gösteren birçok kurum ve kuruluş yer almaktadır. Suyun sürdürülebilirliği ve verimliliği konularında birçok programı ve kurumu ile

birlikte en etkin rolü Birleşmiş Milletler (BM) üstlenmektedir (Muluk, vd.,2013: 52). Bu bağlamda BM bünyesinde Gıda ve Tarım Örgütü (FAO)-Toprak ve Su Birimi ile Küresel İlkeler Sözleşmesi (UN Global Compact)-CEO Su Uygulaması başta gelmektedir. Dünya Su Konseyi (WWC), İş Dünyası ve Sürdürülebilir Kalkınma Konseyi (WBCSD), Avrupa Birliği (AB) ve Dünya Doğayı Koruma Birliği (IUCN)-Su Programı diğer örgütlerdendir (Kırtorun ve Karaer, 2018: 155-156).

Suyun sürdürülebilirliği ve verimliliği konuları, kamu veya özel sektörde doğrudan veya dolaylı olarak birçok aktörü içermektedir. Çünkü sektör ve kurumların işbirliği içerisinde bulunmamaları halinde su kaynaklarının eşit, adil, barışçıl, sürdürülebilir ve verimli kullanımını sağlamak mümkün olmayacaktır. Nitekim verimlilik artışı olmaz ise 2030 yılına kadar küresel su talebi mevcut erişilebilen su arzını %40 oranında aşacaktır (2030WRF, 2021: 1)

$\frac{3}{4}$ 'ü sularla kaplı olan dünyada, su kaynaklarının sadece %2,5'i tatlı su kaynaklarından oluşturmaktadır. Bu suyun %70'i de buz ve kar kütleleri içinde bulunmaktadır. Yeryüzünün sadece %1'ini oluşturan tatlı su ekosistemleri kayda geçen hayvanların %10'una da ev sahipliği yapmaktadır. (WWF, 2023b). Hidrolojik döngü sayesinde dünyadaki toplam su miktarı sabit kalmaktadır. Ancak yağışların yer ve zaman bakımından farklılık arz etmesi, yağış şekillerinin değişmesi, yüzey akış miktarları veya yeraltı su kaynaklarının beslenme miktarlarının değişmesi ekonomik ve sosyal yaşamı olumsuz etkileyecektir. İklim değişikliği suyun fizyolojik, kimyasal ve biyolojik parametrelerini değiştirmektedir. Suyun miktarının değişmesi nedeniyle çözülmüş madde yoğunluğu artmakta ve su kaynaklarının kalitesi bozulmaktadır (Çapar, 2019: 3).

Suyun verimli kullanılması, kuraklığın etkilerini azaltmaya yardımcı olabilir (EPA, 2000: 1). Verimli su kullanımı aynı zamanda daha az atık suya neden olacağı için alt yapı maliyetlerini de düşürecektir (The Partnership, 2005). Yakında dünyanın tüm insani ihtiyaçları karşılamaya yetecek kadar suyun olmayacağı bir aşamaya ulaşması bekleniyor. Herkes tarafından uyumlu bir eylem yapılmazsa, suyun talebi ve arzı arasındaki fark artacak ve önemli sosyal ve ekonomik yansımaları olacaktır (2030WRG, 2012: 4). Ülkeler kendi nüfuslarının su ihtiyaçlarını karşılamak için mücadele edecekler (Turan, 2011: 179). O nedenle geliştirilecek su diplomasisi (Williams, P.A., 2011: 197) ile büyük savaşların önüne geçmek için olası ihtilaflar önlenmiş olacaktır.

3. TÜRKİYE'DE SU VERİMLİLİĞİNİN ÖNEMİ

Türkiye'de su yönetimi merkezi yönetimin uhdesindedir. Merkezi hükümet tarafından alınan stratejik kararlar ve planlar ilgili bakanlıkların uygulayıcı birimleri ve yerel idareler tarafından uygulanır (Muluk, vd.,2014: 36). Türkiye'de merkezi idarede su verimliliği konusunda Tarım ve Orman Bakanlığı etkin bir kurumdur (Muluk vd., 2013: 38). Bakanlık içinde bulunan Devlet Su İşleri (DSİ), ülkenin su kaynaklarını bilimsel açıdan kullanıma sunmak, su ve toprak kaynaklarının çevre duyarlılığı ve sürdürülebilirlik kaygısı çerçevesinde geliştirilmesini sağlayan bir merkezi kamu kuruluşudur (DSİ, 2023). Bakanlık içinde bulunan diğer önemli kurum ise Su Yönetimi Genel Müdürlüğü (SYGM)'dür. Bu müdürlüğün amacı: ülkenin su kaynaklarının hem miktarını hem de kalitesini korumak, geliştirmek, kontrolünü ve sürdürülebilirliğini sağlamak için katılımcı ve bütünleşik bir çerçevede havza bazında suyu yönetmektir (SYGM, 2023). Ayrıca 2011 tarihinde kurulan Türkiye Su Enstitüsü (SUEN) su ile ilgili stratejilerin belirlenmesi ve ilgili kurumlar arasında eşgüdümün sağlanması için faaliyet gösteren bir organizasyondur. "Su konusunda bilimsel araştırma ve stratejik fikir geliştirmeye yönelik ulusal bir eğitim, araştırma ve düşünce kuruluşu olarak faaliyetlerini sürdüren SUEN, sürdürülebilir su yönetimi, su politikalarının geliştirilmesi, yerel ve küresel su sorunlarının çözümü için kapasite geliştirme gibi konularda ulusal ve uluslararası kurumlarla yakın işbirliği içinde çalışmaktadır" (SUEN, 2023:43).

Türkiye Akdeniz iklimi olarak nitelendirilen bir iklim bölgesinde yer alsa da (Çapar, 2019: 25) ülkede bölgesel iklim farklılıkları görülmektedir. Üç tarafı denizle çevrili olan Türkiye’de deniz kıyılarında ılıman, içerilerde ise karasal bir iklim hakimdir. Türkiye'nin su politikası en iyi şekilde, ithal enerji kaynaklarından bağımsızlık kazanma, tarımın üretim seviyelerini artırma ve gıda güvenliğini sağlama, sanayi ile kentsel ve kırsal nüfusun artan su talebini karşılama ve bölgesel ekonomik ve sosyal durumu düzeltme arzusu ile karakterize edilebilir. Ülkedeki dengesizlikler, dolayısıyla nüfusun yaşam standardının yükselmesine neden olur. Bu tür sosyal hedeflerin dâhil edilmesi, su kaynaklarının planlanması ve geliştirilmesinin kamu yatırımları yoluyla devlet kurumları tarafından yürütülmesine yol açmıştır (Tigrek ve Kibaroglu, 2011: 27).

Su zengini olmayan bir ülke olarak Türkiye'nin sınıraşan su işbirliğine yönelik tutumu yaygın olarak isteksiz olarak algılanmaktadır (Kramer ve Kibaroglu, 2011: 215).

Türkiye’de su yönetimi konusunda T.C. Anayasası’nın hükümleri mevcuttur. Anayasanın 168. Maddesine göre “Tabii servetler ve kaynaklar Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Bunların aranması ve işletilmesi hakkı Devlete aittir. Devlet bu hakkını belli bir süre için, gerçek ve tüzel kişilere devredebilir. Hangi tabii servet ve kaynağın arama ve işletmesinin, devletin gerçek ve tüzel kişilerle ortak olarak yapacağı veya doğrudan gerçek ve tüzel kişiler eliyle yapılması, kanunun açık iznine bağlıdır. Bu durumda gerçek ve tüzel kişilerin uyması gereken şartlar ve devletçe yapılacak gözetim, denetime ait usul ve esaslar ile müeyyideler kanunda gösterilir” hükmü yer almaktadır.

Türkiye’de içme ve kullanma suyunda, tarım ve sanayi ana sektörlerdir. Bu sektörlerin iklim değişikliği ile mücadelede alabilecekleri başlıca önlemler şunlardır: içme ve kullanma suyu için kayıp/kaçakların azaltılması, yağmur suyunun biriktirilmesi, batarya, duş ve sifonlarda tasarruflu ekipmanların kullanılması ve evsel atık suların geri dönüşümünün sağlanmasıdır. Tarım, küresel su tüketiminin %70’ini ve Avrupa su tüketiminin %24’ünü oluşturarak, dünya genelinde tatlı suyun önde gelen kullanıcısıdır. Küresel gıda talebinin 2050 yılına kadar iki katına çıkacağı tahmin edilirken, küresel tarımsal su talebinin %19 oranında artacağı ve bunun %5’i su çekiminden kaynaklanacağı tahmin edilmektedir (Reportlinker, 2023).

Tarım sektörü özelinde vahşi sulamanın terk edilmesi, iklim değişikliğine uygun tarım ürünlerinin seçilmesi, verimli sulama (damla sulama gibi) tekniklerinin teşvik edilmesi, uygun durumlarda su kesintilerine gidilmesi ve organik tarımın desteklenmesi, su verimliliğine katkı sağlayacaktır. Su verimliliği konusunda gerek üretici ve gerekse tüketici özelliğiyle çiftçilerin bilinçlendirilmesi ayrı bir önem taşımaktadır. Sanayi tesislerinde de su verimliliği konusunda uygulamalara gidilebilir. Temiz üretim uygulamaları yaygınlaştırılabilir, tesis içi kontroller artırılabilir, sıfır deşarj yaklaşımı yerleştirilebilir ve atık suların geri dönüşümünün sağlanarak proses suyu ve benzeri amaçlarla yeniden kullanılması sağlanabilir (Çapar, 2019: 36). Suyu havza bazlı yöneterek, ekonomik verimliliği arttırmak, sosyal eşitliği sağlamak ve çevresel sürdürülebilirliği sağlamak ta mümkün olacaktır (Kınacı, 2017: 18).

İklim değişikliğinin su talebini arttırdığı gerçeğinden hareketle (Element, 2015: 4), devletlerin ve uluslararası kuruluşların küresel iklim krizi ile birlikte mücadele etmesi gerekir. Su, tüm uluslar için hayati önem taşıyan stratejik bir doğal kaynaktır. Bu nedenle birçok uluslararası anlaşmazlığın nedeni olmuştur. Özellikle Türkiye için su, sosyal ve ekonomik kalkınma açısından hayati öneme sahiptir. Bununla birlikte, su kaynaklarının verimli kullanımlar için geliştirilmesi ve yönetimini vurgulayan Türkiye'nin mevcut ulusal su rejimi, artan çevresel kaygılarla ve ülke sınırlarını aşan su işbirliğine ilişkin uluslararası eleştirilerle karşı karşıyadır. Ayrıca AB’ye katılım, Türkiye'nin kapsamlı ve iddialı bir AB su hukuku bütünü benimsemesini gerektirmektedir. Türkiye'nin uluslararası su hukuku karşısındaki konumunu anlamak için, su kaynakları yönetimini

etkileyen ulusal politikaların ve sosyo-ekonomik koşulların dikkate alınması gerekmektedir (Kibaroglu ve Başkan, 2011: 3-25).

4. SU VERİMLİLİĞİ VE BELEDİYELER

İklim değişikliğinin kuraklık, seller, buzulların erimesi, orman yangınları, yeraltı sularının çekilmesi gibi etkileri artarak devam etmektedir (2030WRG, 2021: 7). Özellikle yerel yönetimler tarafından gerçekleştirilecek su verimlilik planları, bir topluluğun su koruma çabaları ve eylemleri için yol göstericidir (CMAP, 2023). Su verimliliği ekonomik olarak uygulanabilen ve suyun güvenliğini artıran bir yoldur (AWA, 2012: 2). Yerel, bölgesel ve ulusal düzeyde hizmetlerin bölünmezliği ilkesi çerçevesinde su hizmeti ekonomik, siyasi, sosyal ve ekolojik dinamikleri olan önemli bir konudur (Çiftçi ve Güneş, 2022: 127). Su güvenliğinin sağlanması, yoksulluğun azaltılması ve gıdanın artırılması için de belediyeler tarafından yürütülecek iyi yönetim hayati öneme sahiptir (2030WRG, 2022: 2). Su zengini olmayan bir ülke olarak Türkiye, su stresi altındadır. Türkiye’de su kayıp ve kaçağı %33,54 gibi yüksek bir oranındadır. Belediyeler tarafından alınacak önlemler ve uygulanacak politikalar ile bu oranın %25’e düşürülmesi mümkündür (Kirişçi, 2022).

Küresel olarak binalar en yüksek içme suyu tüketicilerinden biri olduğundan bir yandan iklim değişikliğine katkıda bulunurken, diğer yandan kentsel su döngüsü iklim değişikliğinden etkilenir (Antão-Geraldes, A.M. et al., 2023: 1). Binalar ise yoğun olarak kentlerde bulunurlar. Kent yönetiminde olan belediyeler, iklim değişikliği problemine ilk basamakta çözüm bulma yeridir.

Belediyelerin, su ile ilgili komisyon üyeleri ve planlamacıların suyun korunması ve muhafazasında önemli rolleri vardır (MASS, 2023; Asprilla Echeverría, 2021: 1). Bazı belediyelerin aralarında işbirliği yaparak eko-kümeleler oluşturduğu örnekler bulunmaktadır. Bu kümelenemenin amacı, belediyeler ve hükümetlerin tüm paydaşlarıyla paylaşabilecekleri vaka çalışmalarını geliştirmek ve iyi uygulamaları finansal açıdan desteklemektir (PPG, 2023: 2).

Kamuoyunu suyu verimli kullanma yolları konusunda eğitmek, su kullanımını azaltabilir (TLW, 2023). Halka en yakın ve ilk derece mercii olarak belediyeler, reklam, afiş, ilan ve etkinlikler ile bireylerin su tasarrufu ve verimliliği konularında bilinçlenmesini sağlayabilirler.

Büyükşehir belediyeleri su ve atık su tesislerini etkin ve verimli bir şekilde yönetilmesi için yasal düzenlemeleri kendi sınırları içinde belirlemeye ve uygulamaya 1981 yılında çıkarılan Büyükşehir Belediyesi Kanunu (Resmi Gazete, 2004) ile de yetkilidir (Burak vd., 2022: 125).

Türkiye’de hem su yönetiminde hem de belediye hizmetlerinde yetersizlik ve aksaklıklar görülmektedir. Bu yetersizlik ve aksaklıklar büyükşehir belediyelerinde daha az görülürken, ilçe belediyelerinde ise daha fazladır. Büyükşehir belediyeleri daha profesyonel çalışmakta, daha büyük bütçeye sahip olmakta, su, atık su ve kanalizasyon idareleri nitelikli bir yapılanma arz etmektedir (Çamur vd., 2018: 46).

5. BELEDİYELERİN ÖRNEK UYGULAMALARI

Ankara Büyükşehir Belediyesi halkın bilinçli tüketici olarak tasarruflu su kullanımı konusunda duyurularda bulunmaktadır. Belediye su zengini olmayan bir coğrafyada içme ve kullanma suyunun yağışlara bağlılığını vurgulamaktadır. Şehrin içme ve kullanma suyunu sağlayan barajlarda toplam doluluk oranı % 27,32 aktif kullanılabilir su ise % 17,49 olarak açıklanmıştır (ABB, 2023a). Belediye tarım sektörünü ve çiftçileri destekleyen çalışmalar yürütmektedir. Tohum, gübre, fide, doğrudan alım gibi uygulamalarının yanı sıra tasarruflu sulu tarımı desteklemektedir. Mevcut su kaynaklarının verimli kullanılması için 2021 yılında 223 kilometrelik sulama borusu dağıtımını gerçekleştirilmiş ve 90 bin dekarlık arazi sulu tarıma kazandırılmıştır (ABB, 2023b). Ankara Büyükşehir Belediyesi çiftçilerin su verimliliği konusunda bilinçlenmesi amacıyla seminerler

düzenlemektedir. Pompajlı su tesislerinde kaynakların etkin kullanımı ve su tasarrufunun sağlanması amacıyla çiftçilere sulama sayacı desteğinde bulunmuş ve sayaçların kullanımı ile ilgili eğitim semineri vermiştir (ABB, 2023c). Ankara’da şehir şebeke suyunun %20’si yeşil alanlar için kullanılmaktadır. İlçe belediyelerin katılımı ile birlikte su maliyetinin azaltılması ve yeşil alan verimliliğinin en üst düzeye çıkarılması amacıyla Su Verimliliği Konferansı düzenlenmiştir (ABB, 2019). Konferansta şebeke suyundan tasarruf sağlanarak, en etkin ve verimli sulama tekniğinin belirlenmesi, sulama suyunu azaltmaya yönelik öneriler sunulmuştur.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Türkiye’nin en fazla nüfusuna sahip şehri yöneten bir yerel kuruluştur. Yağışlar ve çevre illerden sağlanan su kaynakları ile şehrin içme suyu ihtiyacı giderilmektedir. Avrupa Yakası’ndan Kırklareli’ye Anadolu Yakası’ndan Düzce’ye kadar alternatif su havzalarından (ebelediye, 2021) İstanbul kentinin su ihtiyacı giderilmektedir. Belediye suyun verimli kullanımı ile ilgili çok yönlü çalışmalar yürütmektedir. Su Verimliliği ve Su Tasarrufu Çalıştay’ının sonuç bildirgesine göre iklim değişiklikleri nedeniyle su rezervlerinin gün geçtikçe azaldığı belirtilmiştir (İSKİ, 2023). Su sunumunun kesintiye uğramaması için 02 Şubat-21 Mart 2023 tarihleri arasında su ekipman (su armatürleri ve vitriyeye) üreticileri, yerel yönetimler ile müftülükler, Toplu Konut İdareleri (KIPTAŞ), üniversiteler ve sivil toplum temsilcilerinin katılımıyla toplantılar düzenlenmiştir. Çalıştayda suyun verimli ve tasarruflu kullanılmasına yönelik önlemler konusunda paydaşların işbirliği içinde olmalarının önemi vurgulanmıştır.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi, sorumluluğu altında yer alan 17 adet sulama göletinden 13’ünü tarımsal sulama için 4’ünü de hayvanlara içme suyu olarak ücretsiz kullandırmakta ve böylece tarım ve hayvancılığı desteklemektedir (THDB, 2023). Vahşi sulamanın önüne geçmek için modern sulama yöntemleri yaygınlaştırılmaktadır. Tarım ve hayvancılık üretiminde verimin artması için özellikle su kaynaklarının etkin ve verimli kullanılmasını ve su israfının önlenmesini desteklenmektedir. 2-3 Şubat 2023’te düzenlenen çalıştayda (PBYADB, 2020) kent kimliğine ve iklimine uygun ağaç ve bitki çeşitlerinin yaygın hale getirilmesi, peyzaj uygulamalarında sürdürülebilirliğin tercih edilmesi ve su kaynaklarının verimli kullanılması dikkate sunulmuştur. Su kullanım alışkanlıklarının değiştirilmesi su arzının devamlılığı için önem arz etmektedir. Bu bağlamda İstanbul Büyükşehir Belediyesi su sarfiyatının azalması için musluk seçiminden, uygun zamanda (sabah ve akşam saatlerinde) bahçe sulamaya kadar bir dizi önlemler konusunda halkı uyarmakta ve bilinçlendirmektedir (Dünya, 2023). Su tasarrufu bilinçlendirme çalışmaları kapsamında aylık 30 m³ ve üzerinde su kullanan abonelerden başlayarak %66 oranında su tasarrufu sağlayan perlatörler ücretsiz olarak dağıtılmıştır (ebelediye, 2021). Yağmur suyu hasadı ve geri kazanım esasları belirlenmiştir. İçme suyu şebekeleri uzun ömürlü, sızdırmaz ve sağlıklı ürünlerden oluşmaktadır.

Gaziantep Büyükşehir Belediyesi su ve atık su hizmetlerinde insan ve çevre sağlığını esas almaktadır. Bu bağlamda etkin, verimli, kaliteli ve kesintisiz bir hizmet anlayışı vizyonunu benimsemiştir (GASKİ, 2018: 16). Sürdürülebilir su hizmetlerinin sürekliliğini sağlamak amacıyla 2022 yılında %27,93 olan su kayıp ve kaçaklarını 2024 yılında %25 düzeyine düşürmeyi planlamaktadır (GASKİ, 2023: 192). Suyun tasarruflu kullanılması üzerine eğitimler verilmektedir. GASKİ bünyesinde %40 su tasarrufu sağlayan aparatlar kullanılmaktadır (GBB, 2017: 13). Nitekim su tasarrufu sağlayan armatürler ve duş başlıkları kullanmak (SDAPP, 2022: 2) suyun sürdürülebilirliği açısından gereklidir. Su kayıp ve kaçaklarını en aza indirmek için su dağıtım şebekesini ve tesislerini sürekli çalışır halde tutmayı amaç edinmektedir. Şehir yurt içi ve yurt dışından çok fazla göç olsa da, halkın su tasarrufu konusunda bilinçlendirilmesi sağlanmıştır (GASKİ, 2023: 190).

İzmir Büyükşehir Belediyesi dirençli kentler oluşturma vizyonu çerçevesinde imar yönetmeliğinde yapılan değişiklikle yeni yapılan 1.000 metrekaresinin üzerindeki binalarda yağmur suyu hasadı, 60.000 metrekaresinin üzerindeki binalarda ise yeşil çatı uygulaması zorunlu hale getirilmiştir (İzmir BB, 2021). Bu düzenleme ile 1.000 metrekaresinin üzerindeki parsellerde, yeni yapılacak alışveriş merkezlerinde, kamu binalarında bahçe sulama ve araç yıkama gibi işlerde kullanmak üzere bir drenaj sistemi oluşturulacaktır. Çatı ve zemin yüzeyi suları zemin altında kurulacak bir sarnıç veya depoda toplanacak, ihtiyaç halinde arıtmadan geçirilerek yeniden kullanımı sağlanacaktır. Büyükşehir belediyesi bünyesinde su tasarruf uygulamalarına ağırlık verilmektedir. Bu kapsamda Büyükşehir Belediyesi ve bağlı şirketlerdeki tasarruflu musluklar kullanılmaya başlanmıştır. Park ve bahçe gibi yeşil alanlarda su kullanımının asgariye indirilmesi için yeni düzenlemeler yapılmaktadır (İzmir BB, 2007).

6. KONYA BüYüKşEHİR BELEDİYESİ'NİN UYGULAMALARI

Konya Büyükşehir Belediyesi su verimliliği ve tasarrufu konusunda çevredeki il ve ilçe belediyelerine örnek olacak uygulamalar yürütmektedir. Su verimliliği ve tasarrufu konusunda Büyükşehir Belediyesi Su ve Kanalizasyon İdaresi (KOSKİ) Genel Müdürlüğü alışmalar yürütmektedir. Su kayıp ve kaçaklarının azaltılmasından su tasarrufuna, akıllı su şebekelerinden öğrencilerin bilinçlendirilmesine kadar birçok etkili projeleri uygulamaya geçirmiştir. Bunlardan bazıları aşağıda anlatılmıştır.

Temiz içme suyunun korunması, arıtılması ve işletme maliyetlerinin düşürülmesi için su kayıplarıyla mücadele edilmektedir. Merkez ilçelerde kurulan bölgesel ölçüm alanları ve basıncı yönetim alanları ile her mahallede suyun etkin, verimli, ekonomik, sağlıklı ve güvenli bir şekilde kullanılması sağlanmıştır.

Bu alanlara uzaktan izleme sistemleri kurulmuştur. Bu sistemle yüzeye vurmayan fiziki arızalar tespit edilmektedir. Nitekim 2022 yılı içerisinde 3.716.137 m³ suyun boşa akması engellenmiştir. 2021 yılında da 4.8 milyon m³ su kullanıma kazandırmıştır. Ayrıca işgücü, malzeme, zaman, işletme, tesisat ömrü ve enerji tasarrufu sağlanarak sürdürülebilir su yönetimi oluşturulmuştur (KBB, 2022).

Suyun sürdürülebilirliği için çalıştaylar ve sempozyumlar düzenlenmiştir (KBB, 2023a; KBB, 2010). Su Tasarrufunun Bilinçlendirilmesi projesi ile vahşi sulamanın önüne geçmek, okul ve cami gibi ortak kullanım alanlarında bulunan çeşmelerin açık bırakılmaması ve hanelerde su tasarrufu sağlanmasını, kişi başına su tüketiminin azaltılması amaçlanmaktadır (KBB, 2019).

Konya Büyükşehir Belediyesi Medeniyet Okulu Projesi ile 31 ilçedeki anaokulları, ilkokul 4 ve 5, lise 11. sınıf öğrencilerine su tasarrufu ve sıfır atık konularında bilinlendirilmektedir. Çat kapı sınıf tiyatroları, kukla gösterileri, dergi dağıtımı, ödüllü yarışmalar, seçmeli ders kitabı dağıtımı, 8. sınıflara LGS Deneme Sınavı ve LGS'ye Hazırlık Kitapları dağıtımı gibi çalışmalar yürütülmektedir (KBB, 2021a).

Okullarda ğrencilerin su tasarrufuna yönlendirilmesi adına Gökbayrak Projesi geereştirilmiştir (KBB, 2021b). Proje sayesinde okullarda %27 oranında su tasarrufu sağlanmıştır. İlkokul, ortaokul ve liselerde yrtlen 'Su Kullanım Bilinci Oluşturma' kampanyasında su tasarrufu sağlayan okullara Gökbayrak Projesi kapsamında bayrak ve sertifika verilmektedir (KBB, 2017).

İçme suyu dağıtım hatlarında oluşturulan şebeke SCADA'sı ile her mahallenin su basıncı ve debisi izlenmektedir. Bu veriler analizler edilerek su kayıpları en aza indirilmektedir (KBB, 2023b). Tarımsal alanda su tasarrufu bilincinin oluşturulması, teşviki ve yaygınlaştırılması için paydaşlarla Su Koordinasyon Merkezi'nde toplantılar düzenlenmektedir (KBB, 2017b).

Dünya Su Günü etkinlikleri kapsamında suyun önemine ve tasarruf bilincinin oluşmasına yönelik hediye paketleri dağıtmaktadır (KBB, 2011). Şehrin merkezi yerleri ile KOSKİ Su Tahsilat Veznelerinde hediye olarak su tasarruf paketleri dağıtılmıştır. Paketlerde bilinçli su kullanımı ile ilgili bilgilerin yanında musluk contaları hediye edilmiştir.

Konya şehir suyu, kirli su ve tatlı su şebekesi ile birlikte sulama suyu, yağmur suyu ve mor şebeke ile Türkiye’de 6 ayrı su şebekesine sahip tek şehirdir. Mor şebeke, arıtılmış atık su geri kazanım tesisidir. Bu tesis terfi iletim pompaları, ön klorlama, koagülasyon, multimedya filtre, ultraviyole dezenfeksiyon, ön-son klorlama, geri kazanılmış atık su deposu, 24 km sulama hattı ve damlatmalı sulama sistemini kapsamaktadır. Tesis 2012 yılında çalışmaya başlamış ve yeşil alan sulamasında kullanılmaktadır. Ayrıca sürdürülebilir, ekonomik ve güvenli içme suyu arzını verimli bir şekilde sağlamak için kendisine bağlı tüm kullanıcıların işlemlerini akıllıca entegre edebilen su ağı olarak tanımlanan akıllı su şebekesi, Konya’da bulunmaktadır (KBB, 2023c; KBB, 2023d).

7. SONUÇ

İkamesi mümkün olmayan su, doğal kaynakların en önemlisidir. Sınırlı tatlı su ekosistemleri ve mevcut su kaynakları sürekli artan su talebi nedeniyle tehdit altındadır. Kentsel nüfus artışı, değişen yaşam tarzları ve artan su kirliliği su talebinin önde gelen nedenleridir. Türkiye’de suyun verimliliği ve tasarruflu kullanılmasında her ne kadar merkezi yönetimin etkisi fazla gibi görünse de yerel halka en yakın kamu birimi olarak belediyelerin etkinliği tartışılmazdır.

Konya Büyükşehir Belediyesi stratejik planlarında da belirtildiği gibi su verimliliği konusuna önem vermekte ve etkili çalışmalar yürütmektedir. Çevre il ve ilçelerdeki belediyelere örnek teşkil edebilecek çok yönlü faaliyetler yürütmektedir. Su ekosistemlerinin korunması, mal ve hizmetlerin üretim, dağıtım ve tüketilmesinde su tasarrufuna uyulması yönünde bir ekonomi politikası yürütülmesi büyük önem taşımaktadır. Konya Büyükşehir Belediyesi su havzalarının ve kaynaklarının korunmasında kapsamlı önlemler almaktadır. Halkın su verimliliği ve tasarrufu hakkında bilinçlenmesine yardımcı olacak farkındalık yaratacak uygulamalarda bulunmaktadır. Oluşturduğu sistem sayesinde su kayıp ve kaçaklarının azaltılmasını sağlamıştır.

Türkiye’de cumhuriyetin kuruluşundan itibaren su ile ilgili çerçeve kanunlar çıkarılmış (Resmi Gazete, 1926) ve su yönetimi yasal bir düzleme yerleştirilmeye çalışılarak uzun bir tecrübe kazanılmıştır. Türkiye’nin su verimliliği konusunda yeterli donanıma sahip tesislere, eğitilmiş ve deneyimli personele ve su kaynakları yönetimini iyileştirmek için potansiyel finansal olanaklara sahiptir. Avrupa Birliği’ne uyum çerçevesinde yükümlülüklerini de yerine getirmeye çalışmaktadır. Ancak yönetim ve koordinasyon konularında rollerin dağılımı, işbirliği ve işbölümü konuları henüz tam olarak belirlenmemiştir. Ancak belediyelerde su yönetimi çalışmalarında eğitilmiş ve yetkin profesyonellerce yürütülmektedir. Büyükşehirlerde finansal yeterlilik olsa da, küçük belediyeler mali açıdan tamamen merkezi yönetime bağımlıdır.

KAYNAKÇA

2030WRG. (2012). Background, Impact and the Way Forward, Briefing Report Prepared for the World Economic Forum Annual Meeting 2012 in Davos-Klosters. 22.03.2024 tarihinde https://www3.weforum.org/docs/WEF/WRG_Background_Impact_and_Way_Forward.pdf adresinden alındı.

2030WRG. (2021). From Dialogue to Action the Road to 2030. 22.03.2024 tarihinde https://2030wrg.org/wp-content/uploads/2021/12/WRG-Annual-Report_2021_RV_Sprds_2_10_22.pdf adresinden alındı.

2030WRG. (2022). Accelerating Towards a Water-Secure Future. 22.03.2024 tarihinde https://2030wrg.org/wp-content/uploads/2023/04/WRG-Report-2022_final_digital_spreads-1.pdf adresinden alındı.

ABB. (2019). Başkent'te Su'dan Tasarruf... 01.03.2024 tarihinde <https://www.ankara.bel.tr/haberler/baskent-te-su-dan-tasarruf-12300> adresinden alındı.

ABB. (2023a). Aski'den Su Tasarrufu Çağrısı: İstenilen Düzeyde Yağışlar Olmadı. 01.03.2024 tarihinde <https://www.ankara.bel.tr/haberler/aski-den-su-tasarrufu-cagrısı-istenilen-duzeyde-yagişlar-olmadi-16200> adresinden alındı.

ABB. (2023b). Ankara Büyükşehir Sulu Tarımı Destekleme Çalışmalarını Sürdürüyor. 01.03.2024 tarihinde <https://www.ankara.bel.tr/haberler/ankara-buyuksehir-sulu-tarimi-destekleme-calismalarini-surduruyor-16595> adresinden alındı.

ABB. (2023c). Ankara Büyükşehirden Çiftçilere Sulama Sayacı Desteği. 01.03.2024 tarihinde <https://www.ankara.bel.tr/haberler/ankara-buyuksehir-den-ciftcilere-sulama-sayaci-destegi-16380> adresinden alındı.

Antão-Geraldes, A.M. et al. (2023). Promoting Water Efficiency in a Municipal Market Building: A Case Study. 25.03.2024 tarihinde file:///C:/Users/AY/Downloads/hydrology-10-00069-v2.pdf adresinden alındı.

Asprilla Echeverría, J.M. (2021). Plan B Water Assessment: Efficiency and Circularity for Agricultural and Municipal Adaptation to Water Scarcity. *Groundwater for Sustainable Development* 14, 100602, 1-19,

AWA. (2012). Water Efficiency the Case for Water Efficiency. 22.03.2024 tarihinde https://depws.nt.gov.au/data/assets/pdf_file/0011/529454/The_Case_for_Water_Efficiency_Position_Paper.pdf adresinden alındı.

Aybuğa, K. ve Yücel Işıldar, A.G. (2022). Agent-Based Approach on Water Resources Management: A Modified Systematic. *Review Turkish Journal of Water Science & Management*, 6 (2) 202–236.

Burak, S., Zeki, S. Ülker, D. ve Bayırhan, İ. (2022). The Legal Framework of Water Quality Management in Turkey. *Turkish Journal of Water Science & Management*, 6 (1) 121-144.

Chapin III, F.S., Torn, M.S. ve Tateno, M. (1996). Principles of Ecosystem Sustainability. *The American Naturalist*, 148(6), 1016-1037.

CMPA. (2023). Municipal Conservation and Efficiency. 25.03.2024 tarihinde <https://www.cmap.illinois.gov/programs/water/supply-planning/conservation-efficiency> adresinden alındı.

Çamur, D., İlter, H. ve Topbaş, M. (2018). Çalışanlarının Gözünden Türkiye'deki Belediyelerde su yönetimi. *Turk J Public Health*, 16(1), 34-47,

Çapar, G. (2019). *Su Kaynakları Yönetimi ve İklim Değişikliği, İklim Değişikliği Alanında Ortak Çabaların Desteklenmesi Projesi (iklimİN)*. Ankara: İklim Değişikliği Eğitim Modülleri Serisi 8.

Çiftçi, E. ve Güneş, M. (2022). Büyükşehirleşme Sürecinde Su Yönetimi: HATSU Örneği. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 31 (1), 127-164

DSİ. (2023). Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü. 25.03.2024 tarihinde <https://www.dsi.gov.tr/Sayfa/Detay/692> adresinden alındı.

Dünya (2023). İSKİ'den "Su Tasarrufu" Önerileri. 16.08.2023 tarihinde <https://www.dunya.com/gundem/iskiden-su-tasarrufu-onerileri-haberi-701871> adresinden alındı.

Ebelediye (2021). *İSKİ Mevcut Su Kaynaklarının Daha Verimli Kullanılması İçin Çalışıyor*. 25.03.2024 tarihinde <https://www.ebelediye.info/roportaj/iski-mevcut-su-kaynaklarinin-daha-verimli-kullanilmasi-icin-calisiyor> adresinden alındı.

Element. (2015). *Municipal Water Efficiency Plan*. 25.03.2024 tarihinde <https://www.aspen.gov/DocumentCenter/View/466/City-of-Aspen-Municipal-Water-Efficiency-Plan-2015-PDF> adresinden alındı.

EPA. (2000). *Using Water Efficiently: Ideas for Communities*. 25.03.2024 tarihinde <https://www.epa.gov/sites/default/files/2017-03/documents/ws-ideas-for-communities.pdf> adresinden alındı.

GASKİ. (2019). *2020-2024 Stratejik Plan*. 25.03.2024 tarihinde <https://gaski.gov.tr/wp-content/uploads/2020/09/gaski-2020-2024-stratejik-plan.pdf> adresinden alındı.

GASKİ. (2023). *2022 Yılı Faaliyet Raporu*. 25.03.2024 tarihinde https://gaski.gov.tr/wp-content/uploads/2023/10/2022_Faaliyet_Raporu-copy.pdf adresinden alındı.

GBB. (2017). *Gaziantep İklim Değişikliği Eylem Planı Plan ve Önlemlerin Tanıtımı*. 25.03.2024 tarihinde <https://matchupantalya.org/Uploads/abf253be6e1c44c0b44ad9645fa7b5d7.pdf> adresinden alındı.

İSKİ. (2023). *II. Su Verimliliği ve Su Tasarrufu Çalıştayı Sonuç Bildirgesi*. İstanbul Büyükşehir Belediyesi İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Abone İşleri 3. Bölge Dairesi Başkanlığı, İstanbul.

İzmir BB. (2007). *Büyükşehir'in "Su Seferberliği Sürüyor*. 25.03.2024 tarihinde <https://www.izmir.bel.tr/tr/Haberler/buyuksehirin-su-seferberligi-suruyor/2592/156> adresinden alındı.

İzmir BB. (2021). *Kuraklığa Karşı Bir Hamle Daha*. 25.03.2024 tarihinde <https://www.izmir.bel.tr/tr/Haberler/kurakliga-karsi-bir-hamle-daha-/45347/156> adresinden alındı.

KBB. (2010). *Uluslararası Sürdürülebilir Su ve Atıksu Yönetimi Sempozyumu Başladı*. 25.03.2024 tarihinde <https://www.konya.bel.tr/haber/uluslararasi-surdurulebilir-su-ve-atiksu-yonetimi-sempozyumu-basladi> adresinden alındı.

KBB. (2011). *KOSKİ, Su Tasarrufuna Dikkat Çekiyor*. 25.03.2024 tarihinde <https://www.konya.bel.tr/haber/koski-su-tasarrufuna-dikkat-cekiyor> adresinden alındı.

KBB. (2017a). *Su Tasarrufu Sağlayan Gök Bayraklı Okul Sayısı 68 Oldu*. 25.03.2024 tarihinde <https://www.konya.bel.tr/haber/su-tasarrufu-saglayan-gok-bayrakli-okul-sayisi-68-oldu> adresinden alındı.

KBB. (2017b). *Büyükşehir Suyun Paydaşlarını Buluşturdu*. 25.03.2024 tarihinde <https://www.konya.bel.tr/haber/buyuksehir-suyun-paydaslarini-bulusturdu> adresinden alındı.

KBB. (2019). *Su Tasarrufunun Bilinçlendirilmesi*. 25.03.2024 tarihinde https://www.konya.bel.tr/proje?proje_id=122 adresinden alındı.

KBB. (2021a). *75 Bin Öğrenciye Çat Kapı Tiyatro ile Su Tasarrufu ve Sıfır Atık Anlatılıyor*. 25.03.2024 tarihinde <https://www.konya.bel.tr/haber/75-bin-ogrenciye-cat-kapi-tiyatro-ile-su-tasarrufu-ve-sifir-atik-anlatiliyor> adresinden alındı.

KBB. (2021b). *Konya Su Tasarrufunda da Öncü Olacak*. 25.03.2024 tarihinde <https://www.konya.bel.tr/haber/baskan-altay-konya-su-tasarrufunda-da-ocnu-olacak> adresinden alındı.

KBB. (2022). *Bir Yılda 4.8 Milyon Metreküp Suyun Boşa Gitmesini Önledik*. 25.03.2024 tarihinde <https://www.konya.bel.tr/haber/baskan-altay-bir-yilda-48-milyon-metrekup-suyun-bosa-gitmesini-onledik> adresinden alındı.

KBB. (2023a). *Sürdürülebilir Su Çalıştayı Başladı*. 25.04.2024 tarihinde <https://www.konya.bel.tr/haber/surdurulebilir-su-calistayi-basladi> adresinden alındı.

KBB. (2023b). *2022'de 3,7 Milyon Metreküp Suyun Boşa Akmasını Engelledik*. 25.03.2024 tarihinde <https://www.konya.bel.tr/haber/baskan-altay-2022de-37-milyon-metrekup-suyun-bosa-akmasını-engelledik> adresinden alındı.

KBB. (2023c). *Akıllı Su Şebekeleri"*. 25.03.2024 tarihinde <https://akillisehir.konya.bel.tr/uygulama/akilli-su-sebekeleri> adresinden alındı.

KBB. (2023d). *Mor Şebeke*. 25.03.2024 tarihinde <https://akillisehir.konya.bel.tr/uygulama/mor-sebeke> adresinden alındı.

Kırtorun, E. ve Karaer, F. (2018). Su Yönetimi ve Suyun Sürdürülebilirliği. *Sürdürülebilir Mühendislik Uygulamaları ve Teknolojik Gelişmeler Dergisi*, 1(2), 151-159.

Kıbaroğlu, A. ve Başkan, A. (2011). Turkey's Water Policy Framework. *Turkey's Water Policy National Frameworks and International Cooperation* (Ed. Kramer, A, Kıbaroğlu, A. ve Scheumann, W.), Springer, 3-25.

Kirişçi, V. (2022). Tarım ve Orman Bakanı Kirişçi'den 81 İlin Belediye Başkanına Su Verimliliği Seferberliği Mektubu. <https://www.tarimorman.gov.tr/SYGM/Haber/1072/Tarim-Ve-Orman-Bakani-Kirisciden-81-İlin-Belediye-Baskanina-Su-Verimliliği-Seferberliği-Mektubu> adresinden alındı.

Kramer, A. ve Kıbaroğlu, A. (2011). Turkey's Position Towards International Water Law. Kramer, A, Kıbaroğlu, A. ve Scheumann, W. (Ed.), *Turkey's Water Policy National Frameworks and International Cooperation* içinde (215-228). Springer.

MASS. (2023). Water Conservation for Municipalities. 25.03.2024 tarihinde <https://www.mass.gov/guides/water-conservation-for-municipalities> adresinden alındı.

McGill (2024). *What is Sustainability?* 01.07.2024 tarihinde <https://www.mcgill.ca/sustainability/files/sustainability/what-is-sustainability.pdf> adresinden alındı.

Muluk, Ç. vd. (2013). *Türkiye'de Suyun Durumu ve Su Yönetiminde Yeni Yaklaşımlar: Çevresel Perspektif*. İş Dünyası ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği, FAO, Doğa Koruma Merkezi, Yaşama Dair Vakıf, Türkiye.

OECD. (2020). Sustainability and Competition. 23.03.2024 tarihinde <https://www.oecd.org/daf/competition/sustainability-and-competition-2020.pdf> adresinden alındı.

PBYADB (2020). Yeşil Alanlarda Dönüşüm; Kimlik ve Sürdürülebilirlik Amaçlı Çözümler. 23.03.2024 tarihinde https://yesil.istanbul/workshop-detail_istanbul-yesil-alan-calistayi adresinden alındı.

PPG. (2023). Municipal Water Efficiency Eco-Cluster Summary Report. 25.03.2024 tarihinde <https://partnersinprojectgreen.com/wp-content/uploads/2019/06/FINAL-Report-IESO-PPG-05272019.pdf> adresinden alındı.

PUB. (2022). Best Practice Guide in Water Efficiency. 22.03.2024 tarihinde https://www.pub.gov.sg/Documents/Water_Efficiency_Buildings_v2.pdf adresinden alındı.

Reportlinker. (2023). *Top Insights for Water Markets*. Water Industry.

Resmi Gazete. (1926). *Sular Hakkında Kanun*. Kanun Numarası: 831, Kabul Tarihi: 28/4/1926 Yayımlandığı Tarih: 10/5/1926, Sayı: 368.

Resmi Gazete. (2004). *5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu*. Kabul Tarihi: 23 Temmuz 2004.

Rosen, M.A. (2018). Issues, Concepts and Applications for Sustainability. *Glocalism: Journal of Culture, Politics and Innovation*. (3), 1-21.

SDAPP. (2022). Water Efficiency, Building Design for a Sustainable Future. 22.03.2024 tarihinde https://www.portphillip.vic.gov.au/media/bhnpysfl/casbe-03-water-efficiency-v10-june-2022_online.pdf adresinden alındı.

SUEN (2023). Faaliyet Raporu 2023. 01.07.2024 tarihinde <https://drive.google.com/file/d/1Bg1615EQLyuTfKdEiVwabfUhMYvOFFrg/view> adresinden alındı.

SYGM. (2023). Misyonumuz-Vizyonumuz. 25.03.2024 tarihinde <https://www.tarimorman.gov.tr/SYGM/Menu/25/Misyonumuz-Vizyonumuz> adresinden alındı.

THDB (2023). İBB'den Çiftçilere Ücretsiz Sulama Desteği. 25.03.2024 tarihinde <https://tarim.ibt.istanbul/tr/haberler/1270/ibbden-ciftcilere-uccretsiz-sulama-destegi.html> adresinden alındı.

The Partnership. (2005). Canadian Municipal Water Conservation Initiatives. 25.03.2024 tarihinde <https://waterbucket.ca/wuc/2005/12/02/canadian-municipal-water-conservation-initiatives/> adresinden alındı.

Tigrek, S. ve Kıbaroğlu, A. (2011). Strategic Role of Water Resources for Turkey. Kramer, A, Kıbaroğlu, A. ve Scheumann, W. (Ed.), *Turkey's Water Policy National Frameworks and International Cooperation* içinde (27-42). Springer.

TLW. (2023). Common-Sense Measures That Would Help Municipalities Conserve Water. 25.03.2024 tarihinde <https://texaslivingwaters.org/water-conservation/common-sense-measures-that-would-help-municipalities-conserve-water/> adresinden alındı.

Turan, İ. (2011). The Water Dimension in Turkish Foreign Policy. Kramer, A, Kibaroglu, A. ve Scheumann, W. (Ed.), *Turkey's Water Policy National Frameworks and International Cooperation* içinde (179-195). Springer.

UN. (2014). Water and Energy Efficiency. 22.03.2024 tarihinde. https://www.un.org/waterforlifedecade/pdf/01_2014_water_energy_efficiency.pdf adresinden alındı.

UNEP. (2015). Environmental Sustainability for Human Well-being in the Post-2015 Development Agenda. 23.03.2024 tarihinde <https://portals.iucn.org/library/sites/library/files/documents/hlth-022.pdf> adresinden alındı.

WHO. (2023). Sanitation. 25.03.2024 tarihinde <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/sanitation> adresinden alındı.

Williams, P.A. (2011). Turkey's Water Diplomacy: A Theoretical Discussion. Kramer, A, Kibaroglu, A. ve Scheumann, W. (Ed.), *Turkey's Water Policy National Frameworks and International Cooperation* içinde (197-214). Springer.

WWF. (2023a). Tatlı Su. 22.03.2024 tarihinde https://www.wwf.org.tr/calismalarimiz/tatli_su/ adresinden alındı.

WWF. (2023b). Su. 22.03.2024 tarihinde https://www.wwf.org.tr/ne_yapiyoruz/ayak_izinin_azaltilmasi/su/ adresinden alındı.

TÜRKİYE'DE KADIN İSTİHDAMI: SORUNLAR VE FIRSATLAR

Perihan GÖZÜM*

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Türkiye genelinde kadın istihdamının genel durumunu, kadınların işgücü piyasasına katılımını engelleyen temel faktörleri belirlemek ve bu alanda potansiyel fırsatları analiz ederek ortaya koymaktır. Araştırmanın metodu, literatür taraması yöntemiyle gerçekleştirilmiş olup, çeşitli akademik makaleler, resmi istatistikler, haber raporları ve resmi yayınlarından elde edilen verilere dayalı kapsamlı bir literatür taramasıdır. Bu tarama, kadın istihdam oranları, sektörel dağılım, eğitim düzeyi ve cinsiyete dayalı işgücü piyasası engelleri gibi çeşitli boyutlarda verileri analiz etmektedir. Veri analizi sürecinde, karşılaştırmalı ve tematik analiz teknikleri kullanılmıştır. Elde edilen bulgular, Türkiye'de kadın istihdamının cinsiyet rolleri, eğitim seviyesi, yasal ve politik engeller, ekonomik faktörler ve toplumsal cinsiyet eşitliği gibi çeşitli etmenlerden etkilendiğini göstermektedir. Dünya genelinde ise kadın istihdamı, eğitim ve beceri erişimi, toplumsal ve kültürel engeller, yasal ve politik engeller gibi sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Sonuç olarak, Türkiye'deki kadın istihdamı, geleneksel cinsiyet rolleri, eğitim seviyesi, yasal ve politik engeller ve ekonomik faktörler gibi çeşitli etmenlerden etkilenmektedir. Kadınların işgücüne katılımını artırmak için eğitimdeki ilerlemeler, yasal reformlar, küreselleşme ve teknoloji gibi fırsatlar bulunmaktadır. Ayrıca uygulanmakta olan politikaların, yetersiz kaldığı bölgelerde kadınların ekonomik ve sosyal hayatta daha aktif roller üstlenmeleri sağlanarak toplumsal ve ekonomik yapının daha adil ve kapsayıcı hale gelmesine katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Cinsiyet Eşitliği, İstihdam Politikaları, Kadın İşgücü, Sosyo-Ekonomik Faktörler

TURKISH WOMEN'S EMPLOYMENT: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES

ABSTRACT

The aim of this study is to present the general status of female employment in Turkey, identify the key factors that hinder women's participation in the labor market, and analyze potential opportunities in this area. The methodology of the research is based on a comprehensive literature review, utilizing data from various academic articles, official statistics, news reports, and government publications. This review analyzes data in various dimensions, such as female employment rates, sectoral distribution, educational level, and gender-based labor market barriers. Comparative and thematic analysis techniques were employed during the data analysis process. The findings indicate that female employment in Turkey is influenced by several factors, including gender roles, educational level, legal and political barriers, economic factors, and gender equality. Globally, female employment faces challenges such as access to education and skills, social and cultural barriers, and legal and political obstacles. In conclusion, female employment in Turkey is affected by various factors, such as traditional gender roles, educational level, legal and political barriers, and economic factors. Opportunities to increase women's participation in the labor force include advancements in education, legal reforms, globalization, and technology. Additionally, it is anticipated that current policies, by enabling women to take on more active roles in economic and social life in areas where they are currently inadequate, will contribute to making the social and economic structure more equitable and inclusive.

Keywords: Gender Equality, Employment Policies, Female Workforce, Socio-Economic Factors.

* Dr. Öğretim Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, gozumperihan@karatekin.edu.tr, Orcid ID 0000-0003-1174-8500

1. GİRİŞ

Kadınların işgücüne katılımı, bir ülkenin ekonomik kalkınması ve toplumsal refahı için hayati bir öneme sahiptir. Türkiye, bu konuda önemli adımlar atmış olsa da hala kadın istihdamında çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu zorluklar arasında eğitim seviyesi, işyerinde cinsiyet ayrımcılığı, çocuk bakımı imkânları ve kadınların liderlik rollerine erişimi gibi faktörler bulunmaktadır. Özellikle kırsal bölgelerde, kadınların işgücüne katılımı düşük seviyelerde seyretmekte ve ekonomik faaliyetlerdeki katılımları sınırlı kalmaktadır. Bu durum, hem kadınların ekonomik özgürlüklerini kısıtlamakta hem de ülkenin toplumsal ve ekonomik potansiyelini tam olarak değerlendirmesini engellemektedir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye’deki kadın istihdamının mevcut durumunu değerlendirmek ve karşılaşılan sorunları analiz ederek, aynı zamanda potansiyel çözümleri ve fırsatları ortaya koymaktır. Kadınların işgücüne katılımını artırmak, sadece ekonomik büyümeyi teşvik etmekle kalmayacak, aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlenmesi açısından da önemli bir adım olacaktır. Bu çalışma, Türkiye’nin kadın istihdamı konusundaki mevcut durumunu ele alarak, ilgili paydaşlara yol gösterici olmayı amaçlamaktadır.

Bu çalışma, literatür taraması yöntemi ile gerçekleştirilen bir derleme araştırmasıdır. Kadın istihdamı üzerine Türkiye’de yapılan çalışmaların incelenmesi, bu konudaki mevcut durumun ve sorunların tespit edilmesi ve bu alanda gelecekte yapılacak çalışmalar için bir temel oluşturmayı amaçlanmaktadır. Araştırmada kullanılan veriler, akademik makaleler, resmi istatistikler, haber raporları ve hükümet yayınları gibi çeşitli kaynaklardan toplanmıştır. Veri toplama sürecinde, özellikle Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), İşkur, Anadolu Ajansı ve diğer güvenilir haber kaynaklarından elde edilen güncel veriler dikkate alınarak, bu kuruluşlar tarafından yayınlanan raporlar ve araştırmalar da analiz edilmiştir. Toplanan veriler, kadın istihdamının mevcut durumunu ve bu alandaki trendleri analiz etmek için kullanılmıştır. Veriler, kadın istihdam oranları, sektörel dağılım, eğitim düzeyi ve cinsiyete dayalı işgücü piyasası engelleri gibi çeşitli boyutlarda incelenmiştir. Ayrıca, kadın istihdamını etkileyen sosyo-ekonomik faktörler ve politikalar detaylı bir şekilde değerlendirilmiştir. Veri analizi sürecinde, karşılaştırmalı ve tematik analiz teknikleri kullanılmıştır. Bu çalışmanın sınırlılıkları, kullanılan verilerin kapsamı ve erişilebilirliği ile ilişkilidir. Araştırmada kullanılan verilerin güncelliği ve kaynakların güvenilirliği, bulguların doğruluğunu etkileyebilir. Ayrıca, farklı kaynaklardan elde edilen veriler arasında tutarlılık ve karşılaştırılabilirlik sorunları da bulunabilir. Araştırma etik kurallara bağlı kalınarak, yayınlanmış ve kamuya açık verileri kullanılmaktadır. Tüm kaynaklar, uygun şekilde atıf yapılarak kullanılmıştır. Araştırmanın herhangi bir bölümünde, kişisel veriler veya hassas bilgiler kullanılmamıştır.

Kadın istihdamındaki zorluklarla mücadele etmek için çeşitli önlemler alınmalıdır. Öncelikle, kadınlara eğitim ve mesleki gelişim fırsatları sunularak işgücüne katılımlarının önündeki engeller kaldırılmalıdır. Ayrıca, işyerlerinde cinsiyet eşitliğini teşvik eden politikaların uygulanması ve cinsiyet ayrımcılığının önlenmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra, çocuk bakımı hizmetlerine erişimin artırılması ve esnek çalışma modellerinin desteklenmesi, kadınların iş ve aile yaşamlarını daha iyi dengelemelerine olanak sağlayacaktır. Tüm bu adımlar, kadınların işgücüne katılımını artırarak ekonomik büyümeyi destekleyecek ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayacak önemli bir etki yaratacaktır.

Ayrıca, kadın istihdamının artırılması sadece ekonomik faydalar sağlamakla kalmayacak, aynı zamanda toplumun genel refahına da olumlu katkılarda bulunacaktır. Kadınların ekonomik olarak güçlenmesi, ailelerin gelir seviyelerini artırarak yoksulluğun azaltılmasına ve sosyal refahın artmasına yardımcı olacaktır. Dahası, kadınların işgücüne katılımının artması, toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden tanımlanmasına ve kadınların toplumda daha etkin roller üstlenmesine olanak sağlayacaktır. Bu da toplumun genel dinamiklerini ve değerlerini dönüştürerek daha adil ve eşitlikçi

bir toplumun oluşmasına katkıda bulunacaktır. Bu nedenle, kadın istihdamının teşvik edilmesi ve desteklenmesi sadece ekonomik bir mesele olmaktan öte, toplumsal bir gereklilik ve adalet sorunudur. Bu çalışmada sunulacak destekler ve öneriler, kadın istihdamının artırılmasına yönelik stratejileri kapsayarak, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve ekonomik kalkınmanın hızlandırılmasına katkı sağlayacaktır.

2. İSTİHDAM

İstihdam, bireylerin ücretli veya ücretsiz olarak, belirli bir süre için işgücü piyasasında aktif olarak çalışmalarını ifade eder. İstihdam, ekonomik faaliyetlerin gerçekleştirildiği her türlü sektör ve mesleği kapsar ve bireylerin ekonomiye katkıda bulunmasını, ürün veya hizmet üretim sürecine dâhil olmalarını içermektedir (Hakim, 1995: 431). İstihdam edilen bireyler, üretim süreçlerine katkıda bulunarak ekonominin büyümesine ve kalkınmasına yardımcı olurlar. İstihdamın boyutu ve niteliği, bir ülkenin ekonomik yapılanması, eğitim seviyesi, teknolojik gelişimi ve sosyal politikaları gibi birçok faktörden etkilenmektedir (Crompton ve Harris, 1998: 119).

2.1. İSTİHDAMIN ANA UNSURLARI

İstihdam, ekonominin temel taşlarından biridir ve çeşitli unsurlardan oluşur. Bu unsurlar, ekonomik aktivitelerden resmi duruma, çalışma süresinden ücret ve sosyal güvenlik haklarına kadar geniş bir yelpazede değerlendirilmektedir (Özen, 2015: 81).

Ekonomik aktivite, bireylerin ekonomik değer üreten aktivitelerde bulunmalarını ifade etmektedir. İstihdam edilen bireyler, mal veya hizmet üretimi gibi faaliyetlerde ücret karşılığı veya gönüllü olarak çalışabilirler (Buğra, 2016: 15). Ekonomik aktiviteler, bir ülkenin ekonomik sağlığını ve üretkenliğini belirleyen önemli unsurlardan biridir. Bu faaliyetler, gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) gibi makroekonomik göstergeler üzerinde doğrudan etkiye sahiptir (Corbière ve Lanctôt, 2011: 430). Ekonomik aktivitelerin çeşitliliği ve bu faaliyetlere katılımın ekonomik büyümeyi teşvik etmektedir. Bu bağlamda, ekonomik aktivitenin teşvik edilmesi, iş gücü piyasasının dinamik ve sürdürülebilir olmasını sağlamayacaktır (McGinn ve Oh, 2017: 85),

İstihdamın resmi durumu, iş gücü piyasasının kayıt altına alınmış ve yasal olarak tanınmış olması anlamına gelmektedir (Spoonner ve Haidar, 2006: 65). Resmi istihdam verileri, devlet kurumları ve istatistik ofisleri tarafından toplanır ve analiz edilir. Bu veriler, işsizlik oranları, istihdam oranları ve sektörel dağılım gibi önemli ekonomik göstergelerin hesaplanmasında kullanılır (Petuskiene ve Glinskiene, 2011: 70). Resmi istihdam, aynı zamanda çalışanların yasal haklarının korunmasını ve iş gücü piyasasının düzenlenmesini sağlar. Bu nedenle, resmi durumun sağlanması, hem çalışanların haklarının korunması hem de ekonomik politikalara yön verilmesi açısından kritiktir (Durukan, 2021: 18).

Çalışma süresi, bireylerin haftalık veya aylık olarak çalıştığı saat miktarını ifade eder (Marelli ve Signorelli, 2010: 735). İstihdam, tam zamanlı veya yarı zamanlı olarak ikiye ayrılabilir. Tam zamanlı istihdam, genellikle haftada 40 saat veya daha fazla çalışmayı içerirken, yarı zamanlı istihdam daha az saatle sınırlıdır (Pettit ve Hook, 2005: 783). Çalışma süresinin uzunluğu, iş gücü piyasasının esnekliğini ve bireylerin iş-yaşam dengesini etkilemektedir. Uzun çalışma saatleri, çalışanların fiziksel ve mental sağlıklarını olumsuz etkileyebilirken, esnek çalışma saatleri iş-yaşam dengesinin sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. Bu bağlamda, çalışma sürelerinin düzenlenmesi, hem ekonomik verimliliği artırmak hem de çalışanların refahını sağlamak açısından önemlidir (Pacana ve Siwec, 2019: 125).

Ücret, çalışanların emeklerinin karşılığında aldıkları finansal karşılıktır. Sosyal güvenlik ise çalışanların sağlık, emeklilik ve işsizlik gibi risklere karşı korunmasını sağlamaktadır (Marelli ve

Signorelli, 2010: 733). Ücretler ve sosyal güvenlik hakları, çalışanların motivasyonunu ve yaşam standartlarını belirleyen önemli faktörlerdir (Özmen, 2016: 112). Adil ve yeterli ücret politikaları, çalışanların iş tatminini ve verimliliğini artırırken, sosyal güvenlik sistemleri çalışanların gelecek kaygılarını azaltır ve toplumsal refahı artırır. Bu nedenle, ücret ve sosyal güvenlik politikalarının iyileştirilmesi, iş gücü piyasasının sağlıklı ve sürdürülebilir olmasını sağlamaktadır (Marelli, 2004: 37).

2.2. İSTİHDAM TÜRLERİ

İstihdam türleri, modern iş gücü piyasasının dinamik yapısını yansıtan ve çalışanların farklı ihtiyaçlarına cevap veren çeşitli çalışma biçimlerini içermektedir. Her bir istihdam türü, çalışma saatleri, işin sürekliliği ve ücretlendirme gibi kriterler doğrultusunda farklılık gösterir. Bu çeşitlilik, hem işverenlerin esneklik ihtiyaçlarını karşılamalarına hem de çalışanların kişisel ve profesyonel hayatlarını dengelemelerine olanak tanımaktadır. Tam zamanlı, yarı zamanlı, geçici ve serbest meslek gibi farklı istihdam türleri, iş gücü piyasasının heterojen yapısını ve ekonomik sistemin gereksinimlerini anlamak açısından önemlidir (Kober ve Eggleton, 2005: 759). İstihdam türlerini aşağıdaki gibi sıralayabiliriz;

Tam Zamanlı İstihdam: Haftalık çalışma saatlerinin tamamını kapsayan, genellikle sabit bir maaş ile ödüllendirilen istihdam türüdür. Tam zamanlı çalışanlar, genellikle şirketlerin sunduğu sosyal güvenlik ve sağlık sigortası gibi yan haklardan da yararlanabilmektedir. Bu tür istihdam, iş gücü piyasasında daha istikrarlı ve sürekli bir katılımı teşvik etmektedir (Spitze, 1988: 597).

Yarı Zamanlı İstihdam: Haftalık çalışma saatlerinin bir kısmını kapsayan, genellikle saatlik ücretle ödüllendirilen istihdam türüdür (Tutar ve Şahin, 2017: 54). Yarı zamanlı istihdamın, özellikle öğrenciler, ev hanımları ve emekliler gibi belirli gruplar için esnek çalışma saatleri sunmaktadır. Yarı zamanlı çalışma, bireylerin iş-yaşam dengelerini korumalarına yardımcı olurken, aynı zamanda iş gücü piyasasına katılımı artırmaktadır. Ancak, yarı zamanlı çalışanlar genellikle tam zamanlı çalışanlar kadar sosyal güvenlik ve yan haklardan yararlanamamaktadır (De Fruyt ve Mervielde, 1999: 711).

Geçici İstihdam: Belli bir süre veya proje için yapılan, genellikle kısa dönemli istihdam türüdür (Rubery vd., 1999). Geçici çalışanlar, genellikle belirli bir projenin tamamlanması veya mevsimlik işlerin yapılması için işe alınırlar. Bu tür istihdam, iş gücü piyasasında esneklik sağlarken, çalışanlar için sürekli iş güvencesi sağlamamaktadır. Geçici istihdamın yaygınlaşması, iş gücü piyasasında güvencesiz çalışmanın artmasına neden olabilmektedir (Boman vd., 2015: 119).

Serbest Meslek / ‘Freelance’ İstihdam: Bireyin kendi kendine çalıştığı, genellikle proje bazlı veya hizmet karşılığı ücret alarak gerçekleştirdiği istihdam türüdür (Hakim, 2016: 176). Serbest çalışanlar, kendi çalışma saatlerini belirleyebilme ve farklı projelerde çalışma özgürlüğüne sahiptir. Ancak, bu tür istihdam, sürekli bir gelir ve sosyal güvenlik hakları açısından riskler barındırmaktadır. Serbest meslek çalışanları, genellikle kendi sağlık sigortalarını ve emeklilik planlarını kendileri düzenlemek zorundadırlar (Westhead, 1995: 13).

2.3. İSTİHDAMIN EKONOMİK VE SOSYAL ÖNEMİ

İstihdam, bir ekonominin sağlığı ve sürdürülebilirliği açısından kritik bir göstergedir. Yüksek istihdam oranları, genel ekonomik refahın ve bireylerin yaşam kalitesinin artmasına katkıda bulunur. Ayrıca, istihdam, toplumsal cinsiyet eşitliği, yoksulluğun azaltılması ve sosyal entegrasyon gibi sosyal politika hedeflerini de destekler (Satı ve Yılmaz, 2020: 59).

İstihdam, hem bireylerin hem de genel ekonominin refahı için temel bir unsur olarak kabul edilir. İstihdamın sağlanması ve korunması, devletlerin ekonomik politikalarının merkezinde yer alır

ve bu politikalar, işgücü piyasasının dinamiklerine, eğitim ve beceri gelişimine, sosyal g¼venlik sistemlerine ve çalışma koşullarına odaklanır (Pettit ve Hook, 2005: 780). İstihdamın niteliği ve niceliği, bir ¼lkenin ekonomik gelişmişlik d¼zeyini ve sosyal adaletini yansıtan ¼nemli g¼stergeler arasında yer almaktadır (Spitze, 1988: 601; Tutar ve şahin, 2017: 45).

Ekonomik ¼nemi: İstihdam, ekonomik b¼y¼menin ve s¼rd¼r¼lebilir kalkınmanın temel taşlarından biridir. İstihdam, bireylerin gelir elde etmelerini sağlayarak t¼ketime harcamalarını artırır ve b¼ylece ekonomik faaliyetleri canlandırır. Ayrıca, istihdam yoluyla elde edilen vergi gelirleri, kamu hizmetlerinin finansmanında kritik bir rol oynar (Begg vd., 2014: 233). İş g¼c¼ piyasasındaki istikrarlı istihdam seviyeleri, ekonomik durgunluk d¼nemlerinde bile ekonominin dirençli kalmasını sağlar (Blanchard ve Katz, 1992: 76).

Sosyal ¼nemi: İstihdamın sosyal ¼nemi, bireylerin topluma entegrasyonu ve sosyal refahının sağlanması da belirgin bir rol oynamasından kaynaklanır. İstihdam, bireylerin kendine g¼venlerini artırır, toplumsal stat¼lerini iyileştirir ve sosyal kimliklerinin oluşumuna katkıda bulunur (Jahoda, 1982: 23). Ayrıca, istihdam yoluyla sağlanan gelir, bireylerin eğitim, sağlık ve barınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılamalarına olanak tanır ve bu da genel yaşam kalitesini y¼kseltir (Sen, 1999: 87).

İstihdam ve Eşitsizlik: İstihdam aynı zamanda gelir dağılımı ve toplumsal eşitsizliklerin azaltılmasında ¼nemli bir araçtır. Eşit istihdam fırsatları, toplumsal adaleti sağlar ve ekonomik kalkınmanın daha geniş kesimlere yayılmasına katkıda bulunur (Stiglitz, 2012: 29). Kadınların ve dezavantajlı grupların iş g¼c¼ne katılımını artırmak, toplumsal cinsiyet eşitliğini ve sosyal kapsayıcılığı teşvik eder (Rubery vd., 2005: 45).

İşsizlik ve Toplumsal Sorunlar: İstihdamın yetersiz olduğu veya işsizliğin y¼ksek olduğu toplumlarda ise ciddi sosyal sorunlar ortaya çıkar. Uzun s¼reli işsizlik, bireylerin psikolojik sağlığını olumsuz etkiler ve sosyal dışlanmaya yol açabilir (Fryer ve Fagan, 1993: 97). Ayrıca, işsizlik oranlarının y¼ksek olduğu toplumlarda suç oranlarının ve sosyal huzursuzluğun arttığı g¼zlemlenmiřtir (Mocan ve Rees, 2005: 30).

İstihdam, sadece ekonomik b¼y¼meyi ve verimliliği artırmakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal refahın ve adaletin sağlanması da merkezi bir rol oynar. İstihdam politikalarının ve stratejilerinin geliştirilmesi, hem ekonomik hem de sosyal kalkınmanın s¼rd¼r¼lebilirliđi için kritik ¼neme sahiptir (Neumark ve Reed, 2004: 25).

3. D¼NYADA KADIN İSTİHDAMI

Kadın istihdamı, d¼nya genelinde ekonomik kalkınma ve toplumsal cinsiyet eşitliği için kritik bir ¼neme sahiptir (Jordan, 2002: 165). Ancak, d¼nya genelinde kadınların iş g¼c¼ne katılımı ve istihdam koşulları, ciddi sorunlar ve eşitsizlikler içermekte; aynı zamanda ¼nemli fırsatlar sunmaktadır. Birleşmiş Milletler ve D¼nya Bankası gibi kuruluşların raporlarına g¼re, d¼nya genelinde kadınların iş g¼c¼ne katılım oranı erkeklerden d¼ř¼kt¼r. Kadınlar genellikle daha d¼ř¼k ¼cretli, g¼vencesiz ve kısmi zamanlı işlerde çalışmaktadır (Fine, 2012: 97). D¼nya genelinde kadın istihdamı, ekonomik, toplumsal ve k¼lt¼rel fakt¼rlerin karmaşıklığına dayalı bir konudur (Stichter, 2016: 328). Kadınların iřg¼c¼ne katılımı, her ¼lkede farklı sorunlar ve fırsatlarla karşı karşıyadır. Kadın istihdam oranları, d¼nya genelinde b¼y¼k farklılıklar g¼stermektedir. Gelişmiş ¼lkelerde genellikle daha y¼ksek kadın istihdam oranları g¼r¼l¼rken, gelişmekte olan ¼lkelerde bu oranlar daha d¼ř¼kt¼r. Cinsiyet eşitsizliği, kadınların erkeklere g¼re daha d¼ř¼k ¼cretli işlerde çalışmasına ve y¼ksek y¼netim pozisyonlarına daha az erişim imkanı bulmasına yol açmaktadır. Bu durum, d¼nya genelinde kadınların iřg¼c¼ne katılımını sınırlayan temel bir sorundur (Jordan, 2002: 65). İřg¼c¼ Piyasasındaki Cinsiyet Ayrımcılığı: İş d¼nyasında cinsiyet ayrımcılığı, kadınların iřg¼c¼ piyasasındaki fırsatlarına etki eder. Kadınlar, erkek meslektaşlarına g¼re daha fazla ayrımcılıkla karşı

karşıya kalabilirler. Eğitim ve Nitelikler: Kadınların eğitim düzeyi, işgücüne katılım oranlarını etkileyebilir. Eğitim fırsatlarının eşit olmadığı bölgelerde kadınlar, işgücü piyasasına daha sınırlı erişime sahip olabilirler (Hakim, 1995: 99). Kadın Girişimciliği: Dünya genelinde kadın girişimciliği önemli bir potansiyele sahiptir. Kadın girişimciler, iş yaratma ve ekonomik büyümeyi destekleme konusunda önemli bir rol oynayabilirler. Aile içi sorumluluklar, kadınların işgücüne katılımını sınırlayabilir. Çocuk bakımı, ev işleri ve yaşlı bakımı gibi sorumluluklar, kadınların kariyerlerini etkileyebilir (McGinn ve Oh, 2017: 85). Politika ve Programlar: Dünya genelinde birçok ülke, kadın istihdamını artırmak için çeşitli politika ve programlar geliştirmiştir (Crompton ve Harris, 1998: 119). Bu politikalar, kadınların işgücüne katılımını teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Kadın istihdamı, dünya genelinde ekonomik büyümeyi ve toplumsal kalkınmayı desteklemenin önemli bir yolu olarak kabul edilir. Cinsiyet eşitsizliğini azaltmak ve kadınların işgücüne katılımını artırmak, sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin bir parçası olarak ele alınmaktadır. Bu nedenle, dünya çapında kadın istihdamını teşvik etmek ve cinsiyet eşitsizliği ile mücadele etmek için uluslararası çapta çaba gösterilmektedir (Steiber ve Haas, 2012: 345).

3.1. DÜNYADA KADIN İSTİHDAMINDA KARŞILAŞILAN SORUNLAR

Kadınların iş gücü piyasasına katılımı, dünya genelinde çeşitli ekonomik, sosyal ve kültürel engellerle sınırlanmaktadır. Bu engeller, kadınların iş gücünde eşit fırsatlara sahip olmasını zorlaştırmakta ve cinsiyet eşitsizliklerini pekiştirmektedir. Kadınların iş gücü piyasasına katılımında karşılaştıkları sorunlar, eğitim, toplumsal normlar, yasal düzenlemeler, ekonomik ayrımcılık ve iş-aile dengesi gibi çeşitli alanlarda yoğunlaşmaktadır (Fine, 2005: 95). Bu başlıkları sıralayacak olursak;

Eğitim ve Beceri Erişimi: Kadınların iş gücü piyasasına katılımını sınırlayan en temel sorunlardan biri, eğitim ve beceri erişimindeki eşitsizliklerdir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, kız çocukları eğitimden mahrum bırakılmakta ve erken yaşta evliliğe zorlanmaktadır. Dünya genelinde kadınların eğitim seviyesi, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, erkeklerden daha düşüktür. Bu durum, kadınların daha iyi iş olanaklarına erişimini sınırlamaktadır (McGinn ve Oh, 2017: 86).

Toplumsal ve Kültürel Engeller: Birçok toplumda, kadınların iş hayatında yer almasını sınırlayan güçlü toplumsal ve kültürel normlar bulunmaktadır. Birçok toplumda, geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri ve kültürel normlar, kadınların iş hayatına katılımını kısıtlamaktadır. Bu normlar, kadınların ev içi sorumluluklarını öncelikli görmelerine ve profesyonel kariyerlerini ikinci plana atmaları gerektiğine dair güçlü bir baskı oluşturmaktadır. Bu tür toplumsal engeller, kadınların kariyer gelişimini ve ekonomik katkılarını sınırlamaktadır (Rubery vd., 1999: 51).

Yasal ve Politik Engeller: Kadınların iş gücüne eşit katılımını destekleyecek yasal ve politik yapıların eksikliği, cinsiyet eşitliği açısından önemli bir engeldir. Kadınların iş gücüne eşit katılımını destekleyen yasal ve politik yapıların eksikliği, cinsiyet eşitliği açısından büyük bir engel teşkil etmektedir. Birçok ülkede, kadınların çalışma haklarını koruyan ve destekleyen yasalar yetersizdir veya etkin bir şekilde uygulanmamaktadır (Spitze, 1988: 614).

Ekonomik Engeller: Kadınlar, özellikle liderlik pozisyonları ve yüksek ücretli işlerde cinsiyet ayrımcılığına maruz kalmaktadır. Bu durum, kadınların ekonomik güvencesini ve kariyer gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir (Fine, 2012: 138).

İş ve Aile Dengesi: Kadınlar, iş ve aile sorumlulukları arasında denge kurmakta zorluk yaşamaktadır. Çocuk bakım hizmetlerinin yetersizliği ve esnek çalışma saatlerinin olmaması, kadınların iş gücüne katılımını olumsuz etkilemektedir (OECD, 2017).

Küresel ölçekte işbirlikleri ve ağların kurulması, kadın istihdamı konusunda en iyi uygulamaların paylaşılmasını ve uluslararası düzeyde koordinasyonun sağlanmasını teşvik edebilir. Bu tür işbirlikleri, yerel ve ulusal düzeydeki politikaların etkinliğini artıracak bilgi ve kaynakların paylaşımını kolaylaştırabilir (Crompton ve Harris, 1998: 128). Kadınların iş gücüne tam ve eşit katılımı, sürdürülebilir kalkınmanın, ekonomik büyümenin ve toplumsal refahın anahtarıdır. Dünya genelinde karşılaşılan sorunların üstesinden gelmek ve fırsatları maksimize etmek için, kapsamlı ve çok yönlü politikaların hayata geçirilmesi gerekmektedir. Bu çabalar, küresel ölçekte toplumsal ve ekonomik yapının daha adil ve kapsayıcı hale gelmesine katkı sağlayacaktır (Hakim, 2016: 177; Jordan, 2002: 79, Pettit ve Hook, 2005: 799).

4. TÜRKİYE'DE KADIN İSTİHDAMI

Türkiye, geleneksel toplumsal yapısının modern ekonomik gelişmelerle birleştiği bir ülkedir. Bu durum, kadınların iş gücüne katılımı söz konusu olduğunda özgün sorunlar ve fırsatlar yaratmaktadır (Aksoy vd., 2019: 149; Güdek-Gölçek, 2019: 135).

Türkiye'de 1950'lerden bu yana iş gücü piyasasına katılım oranlarında bir düşüş eğilimi belirginleşmektedir. Örneğin, 2000 yılında 46 milyon 211 bin kişilik 15 yaş ve üzeri nüfusun yaklaşık yarısı, yani 23 milyon 78 bin kişi (%49,9) iş gücüne katılmıştır. Bu oran 2006 yılına gelindiğinde, 51 milyon 668 bin kişilik 15 yaş ve üzeri nüfusun 24 milyon 776 bini (%48) ile daha da azalmıştır. Bu düşüşün arkasında, tarım sektöründeki gerileme ve kırsal alanlardan şehirlere göç etme eğilimi yatmaktadır. Kırsal bölgelerden şehirlere göç eden kadınların, kırsalda iş gücüne dahil olmalarına karşın, şehirlerde iş gücü dışında kalmaları dikkat çekicidir. Ayrıca, şehirlerdeki işlerin özel yetenekler gerektirmesi ve kadınların genel olarak düşük eğitim seviyeleri, iş gücüne katılmama durumunu daha da pekiştirmektedir (Karabiyik, 2012: 235; İŞKUR, 2007).

İş gücüne cinsiyet açısından bakıldığında, Türkiye'de kadınların iş gücüne katılım oranlarının erkeklerinkine göre oldukça düşük olduğu görülüyor. 2000 yılında erkeklerin iş gücüne katılım oranı %73,7 iken, bu oran 2006 yılında %71,5'e gerilemiştir. Kadınların iş gücüne katılım oranları ise 2000 yılında %26,6, 2006 yılında ise %24,9 olarak kaydedilmiştir (İŞKUR, 2007). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçlarına göre 31 Aralık 2023 tarihi itibarıyla, kadın nüfus 42 milyon 638 bin 306 kişi, erkek nüfus 42 milyon 734 bin 71 kişi oldu. Diğer bir ifadeyle, toplam nüfusun %49,9'unu kadınlar, %50,1'ini ise erkekler oluşturmaktadır. Kadınlar ile erkekler arasındaki bu oransal denge, kadınların daha uzun yaşaması nedeniyle, 60 ve daha yukarı yaş grubundan itibaren kadınların lehine değişmiştir. Kadın nüfusun oranı, 60-74 yaş grubunda %52,1 iken 90 ve üzeri yaş grubunda %70,2 oldu (TÜİK, 2023a). Bu farkın temelinde, özellikle kentlerde kadınların iş gücüne katılımının sınırlı olması yatmaktadır. Bu durumun başlıca nedeni, kırsal alanlardan kentlere yapılan göçtür. Kırsal alanda ağırlıklı olarak aile işletmelerinde ücretsiz olarak çalışan kadınlar, kente göç ettiklerinde kentsel işler için gerekli niteliklere sahip olmamak, aile içinde çocuk ve yaşlı bakımının yükümlülükleri ve yeni bir çevrenin sosyal baskıları nedeniyle kentsel iş gücü piyasasına girememekte veya bu piyasadan çıkmaktadırlar. Ayrıca, kadınların aile içindeki rolleri ve karar alma mekanizmalarındaki konumları, kentsel iş gücüne katılımlarını etkileyen önemli faktörler arasındadır (Tutar ve Şahin, 2017: 43; İŞKUR, 2007).

Türkiye'de 2000 yılında istihdamın tarım, sanayi ve hizmet sektörlerindeki dağılımı ve bu sektörlerde çalışan iş gücünün cinsiyet dağılımı şu şekildeydi: Tarım sektörü, toplam istihdamın %36'sını oluştururken, bu sektörde çalışanların %45,1'i kadınlardı. Sanayi sektörü ise toplam istihdamın %17,6'sını temsil ederken, bu alandaki kadın çalışan oranı %19,2 olarak belirlenmişti. Hizmet sektöründe ise toplam istihdamın %46,3'ü bulunurken, bu sektörde çalışan kadınların oranı %15,6 idi (Aksoy vd., 2019: 160; İŞKUR, 2007; Yıldız, 2013: 107).

Anadolu Ajansı haberine göre, “Türkiye’de istihdam edilen kadın sayısı 2005’te 4 milyon 773 bin seviyesinde iken 2015’te 8 milyona, 2019’da 8 milyon 925 bine çıktı. 2020’de 8 milyon 299 bine gerileyen bu sayı, takip eden yıllarda hızla artarak 2021’de 9 milyona, 2022’de ise 9 milyon 935 bine ulaştı. Böylece, ülkede istihdam edilen kadın sayısı 2005-2022 döneminde 2 katına çıkmıştır.” Başkent Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi Ak, AA muhabirine, kadın istihdam oranlarındaki artışa ilişkin değerlendirmede bulunmuştur. Öğretim Üyesi Ak, AA muhabirine, “Kadın istihdam oranındaki ilerleme toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için artan farkındalık çalışmalarının sonucu olarak görülebilir” dedi. Ayrıca, “Kadın istihdamını artırmaya yönelik olarak bakım hizmetlerinin güçlendirilmesi, esnek çalışma biçimlerinin geliştirilmesi ve teşvik mekanizmalarının oluşturulması gibi tedbirlerin olumlu etkilerinin görüldüğünü” dile getirdi. Ak, “Kayıt dışılığın engellenmesine yönelik yapılan çalışmalarla dezavantajlı durumda olan kadınların özellikle ev hizmetleri gibi alanlardaki çalışmalarının kayda alınması bu sonucu doğurmuştur. İş yerlerine kreş açma, kadınların doğum ve süt izni gibi haklarının yasal güvence altına alınması gibi tedbirler de önceki yıllarda kadınların istihdam dışı kalmasına neden olan gerekçelerin önüne geçmiştir” dedi (Anadolu Ajansı, 2022).

Tablo 1. 2013-2022 Dönemi Kadın İstihdam Oranları

Yıllar	İstihdam (Bin Kişi)	İstihdam Oranı(Yüzde)
2013	7.049	24.9
2014	7.594	26.3
2015	8.006	27.3
2016	8.303	28.0
2017	8.706	28.8
2018	9.017	29.4
2019	8.925	28.7
2020	8.299	26.2
2021	9.005	28.0
2022	9.935	30.4

Kaynak: Anadolu Ajansı, 2022: <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/kadin-istihdam-oraninda-gecen-yil-rekor-kirildi/2854511#:~:text=Kad%C4%B1n%20istihdam%C4%B1%2010%20milyon%20s%C4%B1n%C4%B1r%C4%B1na.9%20milyon%20935%20bine%20ula%C5%9F%C4%B1>

Kayıt dışı çalışma oranlarına bakıldığında, Türkiye genelinde bu oran ortalama %50 civarında iken, 2000 yılında kırsal kesimlerde %73,8 (kadınlar için %91,4 ve erkekler için %64), kentsel yerlerde ise %28,8 (kadınlar için %30 ve erkekler için %28,5) olarak tespit edilmiştir. 2006 yılında bu oranlar sırasıyla kırsal kesimde %67,5 (kadın %89,3, erkek %56,5), kentsel yerlerde %35,01 (kadın %39,3, erkek %34) olarak belirlenmiştir (Karabiyik, 2012: 234). Aynı yıl, Türkiye genelinde tarımsal faaliyetlerde kayıtdışı çalışma oranı %49,1, tarım dışı faaliyetlerde %50,9; kırsal

kesimde tarımsal faaliyetlerde %77,1, tarım dışı faaliyetlerde %22,9; kentsel yerlerde ise tarımsal faaliyetlerde %11,1, tarım dışı faaliyetlerde %88,9 olarak kaydedilmiştir. Bu veriler, özellikle kırsal bölgelerde ve tarımsal faaliyetlerde çalışan ücretsiz aile işçileri arasında kayıt dışılığın yoğun olduğunu göstermektedir. 2006 yılında, tarımsal faaliyetlerle uğraşan kayıtdışı ücretsiz aile işçilerinin %22,8'ini erkekler, %77,2'sini ise kadınlar oluşturmuştur. 2007 yılı Ağustos ayı itibarıyla, sosyal güvenlik sistemi kapsamındaki kişilerin %83' erkek, %17'si ise kadınlardan oluşmakta, istihdamdaki kadınların kayıtlılık oranı ise %33 olarak belirlenmiştir (Aksoy vd., 2019: 150; İşKUR, 2007).

Türkiye'de kadınların kayıtlı işgücü piyasasına katılımı düşerken, kayıt dışı sektördeki katılımlarında artış gözlemlenmektedir. 2006 yılı verilerine göre, istihdamdaki kadınların yaklaşık üçte ikisi kayıt dışı çalışma durumundadır. Kayıt dışı sektörde çalışan kadınlar sadece ev içi işler ve bebek bakımı ile sınırlı kalmamaktadır. Ayrıca, ev merkezli olarak biçki, dikiş, nakış, örgü gibi işler yapmakta ve giyim, tekstil, ambalajlama, gıda üretimi gibi alanlarda da kayıt dışı faaliyetlerde bulunmaktadır. Tarım sektörü dışında bu tür çalışmalar, kadınların ekonomik hayata katılımlarının farklı yönlerini göstermektedir ve kayıt dışı ekonomideki varlıklarının çeşitliliğini ortaya koymaktadır (İşKUR, 2007; Süral, 2013: 303).

Doğruluk Payı adlı haber sitesinde ise "Kadın Emeği: Eşit İşe Eşit Olmayan cret; Türkiye ve dünyada kadınlar, iş hayatında, evde ve toplumun her alanında önemli roller üstlenmelerine rağmen, bu roller çoğunlukla değersizleştirilen, görünmeyen veya adaletsiz Şekilde karşılanan emek biçimlerini içeriyor. Kadın istihdamı erkeklere göre dünya genelinde daha düşük bir oranda seyrederken kadın emeği; sıklıkla düşük ücretler, cinsiyet temelli ayrımcılık ve ev içi emeğin görünmezliği gibi pek çok sorunla da karşı karşıya kalıyor. Türkiye'de Kadın İstihdam Oranı Erkeklerin Yarısından Daha Az; Toplumsal sorunların oluşumundaki ana noktalardan birisi de ülkelerdeki istihdam ve işsizlik oranları. Kadınların istihdam oranı ekonomik, kültürel, sosyal gibi birçok faktöre göre değişiklik gösterse de dünyada bu oran erkeklerinkine göre daha düşük seyrediyor. EuroStat verilerine bakıldığında da Avrupa'da kadın istihdamının erkeklerinkinden daha düşük olduğu görülse de kadınların işgücüne katılımı ve istihdam oranında, Türkiye ile Avrupa Birliği (AB) ve OECD lkeleri arasında büyük uçurum bulunuyor. Görünmez ve Değersiz: Ev İçi Emek; Bireyin ev içinde gerçekleştirdiği temizlik, yemek yapma, ocuk-yaşlı bakımı, alışveriş, ev düzeni sağlama gibi aktiviteler ev içi emek olarak adlandırılıyor. Genel ekonomi üzerinde de oldukça büyük etkiye sahip olan bu emeğin cretlendirilmemesi, görünmez emek olarak tariflenmesinin birinci sebebi. Doğallaştırılan cinsiyete dayalı işbölümüyle ev içi emek, çoğunlukla kadınlar tarafından gerçekleştirilmekte. Kadınların yemek, bakım, temizlik gibi ev işlerinde yoğunlaşması beklenip, bu işler kadın doğasının bir parçası olarak sunulurken, erkeklere dışarıda para kazanma görevi düşmekte. Ev içi emeğin kadınlara yüklenmesi kadınları işgücüne katılımdan uzak tutmakta, buna bağlı olarak kadınların ekonomik bağımsızlığının da önüne geçmekte. Resmi veriler yaklaşık 10 milyon kadının ev işleriyle meşgul olduğu için istihdama katılmadığını söylüyor". Türkiye'de ki mevcut kadın istihdamına dikkat çekmektedir. (Doğruluk Payı, 2022).

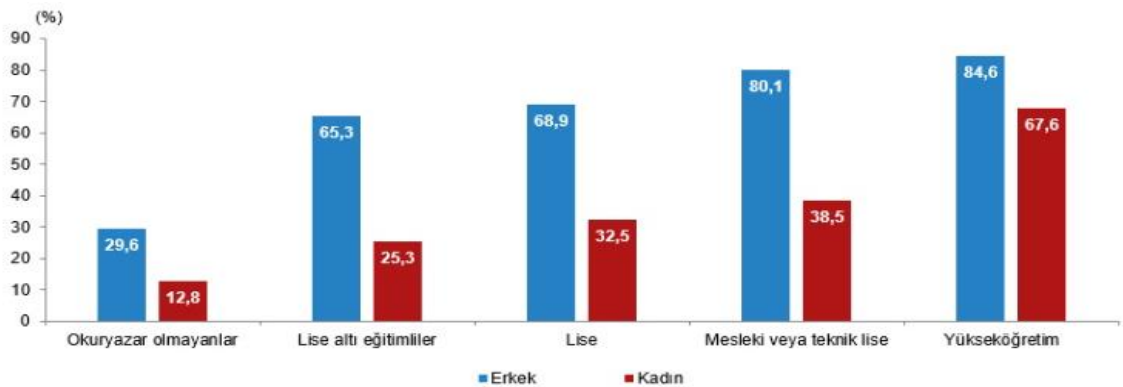
Kadınların işgücü piyasasına girişinin önündeki engeller çok yönlü ve karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu sorunu çözmek için öncelikle engellerin kökenini doğru bir Şekilde belirlemek ve buna yönelik politikalar geliştirmek gerekmektedir. Kadınların işgücü piyasasına katılımını engelleyen en önemli faktörlerden biri, aile ve çevrenin bu konudaki olumsuz tutumları ve genel kültürel normlar ve değer yargılarıdır. Bu ev dışı çalışmaya karşı olumsuz yargılar, kadınların işgücüne katılımlarını sınırlamaktadır. Ayrıca, erkek egemen aile ve toplum yapısının ataerkil zihniyeti, hem kırsal hem de kentsel alanlarda kadınların ev dışında çalışmalarına engeller oluşurmakta ve bu durum kadınların işgücüne katılımını azaltmaktadır (Aksoy vd., 2019: 147; İşKUR, 2007; Kılıç ve ztrk, 2014: 109).

Kadınların işgücü piyasasına girişini engelleyen bir diğer önemli faktör ise kadınların ortalama eğitim düzeyinin düşük olmasıdır. Düşük eğitim seviyesi, kadınların genellikle düşük katma değerli ve düşük ücretli işlerde çalışmalarına yol açmakta veya düşük ücretler nedeniyle çalışmaktansa evde kalmayı tercih etmelerine sebep olmaktadır. Toplumsal cinsiyet temelli yapılanma, eğitimden iş yaşamına, siyasi temsilden günlük yaşama kadar pek çok alanda kadınların ikincil konumlanmasına yol açmaktadır. Bu durum, erkeklerin elde ettiği geliri birincil, kadınları ise ikincil olarak değerlendirmekte ve hem aile içi hem de iş yaşamı ilişkileri bu rol dağılımına göre şekillenmektedir (İŞKUR, 2007; Kılıç ve Öztürk, 2014: 120; Süral, 2013: 281).

4.1. TÜRKİYE’DE KADIN İSTİHDAMININ MEVCUT DURUMU

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nin verilerine göre, Türkiye’de kadınların iş gücüne katılım oranı erkeklere kıyasla önemli ölçüde düşük durumdadır. Bu durum, hem kırsal hem de kentsel bölgelerde gözlemlenmektedir (Güdek-Gölçek, 2019: 133). Kadınların yoğun olarak istihdam edildikleri sektörler, genellikle hizmet, tekstil ve tarım gibi düşük ücretli alanlardır. Kadın istihdamında etkili olan bir başka faktör ise kadının medeni durumudur. Türkiye’de boşanmış ve bekâr kadınların istihdam oranı, evli kadınlara göre daha yüksek. Bunun nedeni, eşitlikçi kanun yapılarına rağmen, kadınların niteliksel gelişimini destekleyecek ve iş gücü piyasasında aktif rol almalarını sağlayacak gerekli mekanizmaların eksikliğidir. Atıf bir düşünce yapısına sahip olan Türkiye’de, ev işleri, yaşlı ve çocuk bakımı genellikle kadının sorumluluğu olarak görülmekte. Bu durum, evlendikten sonra kadınların üzerindeki yükümlülüklerin artmasına ve iş gücü piyasasının dışında kalma eğilimine yol açmaktadır. Ev işlerinin, Türkiye’de kadınların iş gücüne katılmama sebepleri arasında büyük bir etken olduğu görülmektedir (Aksoy vd., 2019: 147).

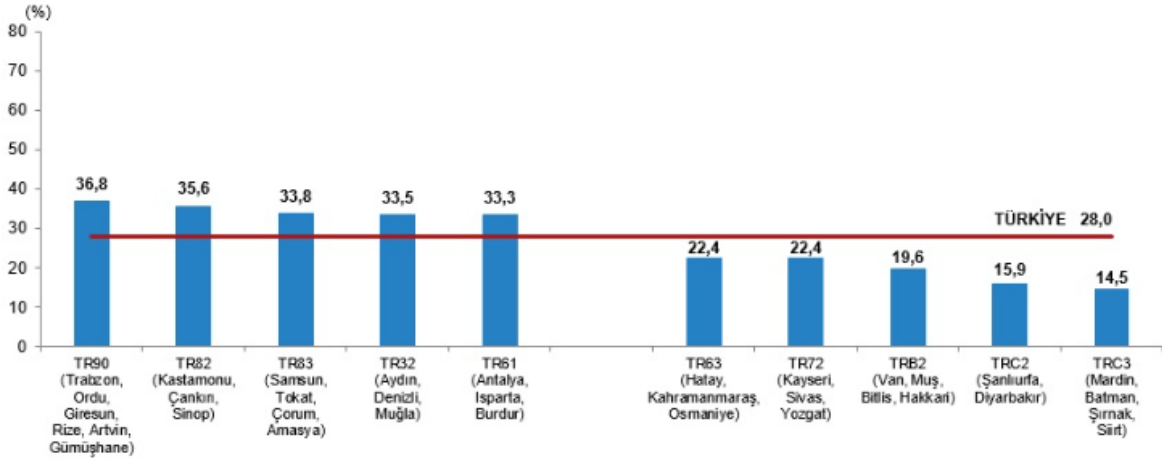
Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) 06 Mart 2023 Tarihinde yayımladığı “İstatistiklerle Kadın, 2022” başlıklı çalışmasında “Türkiye nüfusunun %49,9’unu kadınlar, %50,1’ini erkekler oluşturduğu” görülmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu’nun “Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçlarına göre 2022 yılında, kadın nüfus 42 milyon 575 bin 441 kişi, erkek nüfus 42 milyon 704 bin 112 kişi olmuştur. Diğer bir ifadeyle, toplam nüfusun %49,9’unu kadınlar, %50,1’ini ise erkekler oluşturmuştur. Kadınlar ile erkekler arasındaki bu oransal denge, kadınların daha uzun yaşaması nedeniyle, 60 ve daha yukarı yaş grubundan itibaren kadınların lehine değişmiştir. Kadın nüfusun oranı, 60-74 yaş grubunda %52,2 iken 90 ve üzeri yaş grubunda %72,4 oldu” şeklinde mevcut durumu açıklamaktadır (TÜİK, 2023b).

Şekil 1. Kadınların Cinsiyet ve Eğitim Durumuna Göre İşgücüne Katılma Oranı

Kaynak: Hanehalkı İşgücü Araştırması, 2021

Şekil 1'e göre 2021 yılı Hanehalkı İŞgücü Araştırması sonuçlarına göre, 15 yaş ve üzerindeki bireylerin işgücüne katılma oranı %51,4 olarak belirlenmiştir. Bu oran, kadınlar için %32,8, erkekler için ise %70,3 olarak tespit edilmiştir. EĞitim düzeyine göre incelendiğinde, kadınların eğitim seviyesi arttıkça işgücüne katılım oranlarının da yükseldiği grlmektedir. Okuryazar olmayan kadınların işgücüne katılım oranı %12,8 iken, lise altı eğitimli kadınlarda bu oran %25,3'tür. Lise mezunu kadınların işgücüne katılım oranı %32,5, mesleki veya teknik lise mezunu kadınların oranı ise %38,5 olarak kaydedilmiştir. Yükseköğretim mezunu kadınların işgücüne katılım oranı ise %67,6 gibi yüksek bir düzeyde gerçekleŐmiŐtir (TÜİK, 2023b).

Şekil 2. Kadın istihdam oranının en yüksek ve en düşük olduğu 5 bölge, İBBS 2.Düzey

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İŞgücü Araştırması, 2021

Şekil 2'ye göre, Kadınların iş gücüne katılım oranı, erkeklerin katılım oranının yarısından daha azdır. 2021 yılı Hanehalkı İŞgücü Araştırması sonuçlarına göre, 15 yaş ve üzerindeki bireylerin istihdam oranı %45,2 olarak belirlenmiştir. Bu oran, kadınlar için %28,0, erkekler için ise %62,8 olarak kaydedilmiştir. Bölgesel düzeyde en yüksek istihdam oranı %52,0 ile TR21 (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli) bölgesinde görülürken, en düşük istihdam oranı %29,9 ile TRC3 (Mardin, Batman, Őırnak, Siirt) bölgesinde gözlemlenmiştir. Kadın istihdam oranı açısından en yüksek değer %36,8 ile TR90 (Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane) bölgesinde saptanmıştır. Bu bölgeyi sırasıyla %35,6 ile TR82 (Kastamonu, Çankırı, Sinop) ve %33,8 ile TR83 (Samsun, Tokat, Çorum, Amasya) takip etmektedir. Kadın istihdam oranının en düşük olduğu bölge ise %14,5 ile TRC3 (Mardin, Batman, Őırnak, Siirt) olarak kaydedilmiştir. Bu bölgeyi %15,9 ile TRC2 (Őanlıurfa, Diyarbakır) ve %19,6 ile TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkari) izlemektedir (TÜİK, 2023b).

4.1.1. KADIN İŐTİHDAMINDA KARŞILAŞILAN SORUNLAR

Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Etkisi: Türkiye'de geleneksel cinsiyet rolleri, kadınların evde kalması ve aileye bakması gerektiği yönünde güçlü bir beklenti oluşturmaktadır. Bu kültürel normlar, kadınların iş gücüne katılımını ciddi Şekilde kısıtlamaktadır. Toplumsal cinsiyet rollerinin kadınların kariyer yapma olanaklarını sınırlamaktadır. (Kılıç ve ztrk, 2014: 127). Toplumsal cinsiyet rolleri, kadınların ev içi sorumluluklarını öncelikli kılarak iş hayatına atılmalarını zorlaŐtırır. Bu durum, hem kadınların iş gücüne katılım oranlarını düŐürmekte hem de iş yaşamında yükselmelerini engellemektedir. Aile içindeki cinsiyet rolleri, kadınların kariyer gelişimi üzerinde negatif etki oluşturmaktadır (Ridgeway ve Correll, 2004: 512).

Eğitim Seviyesi: Kadınların genel eğitim seviyesinin düşük olması, nitelikli işlerde çalışma fırsatlarını sınırlayan bir diğer önemli faktördür. Eğitim seviyesindeki eksiklikler, kadınların işgücü piyasasında rekabet edebilirliğini azaltmaktadır (Buğra, 2016: 125; Özmen, 2016: 115). Eğitim düzeyinin artmasının kadın istihdamında olumlu bir etki yaratacağını, ancak mevcut durumda bu seviyenin yetersiz olduğunu ifade edilmektedir (Kılıç ve Öztürk, 2014: 125). Eğitim seviyesi, kadınların iş gücüne katılımı üzerinde belirleyici bir faktördür. Yüksek eğitim düzeyine sahip kadınlar, iş piyasasında daha avantajlı konumdadırlar ve daha yüksek ücretli işlerde çalışma olasılıkları artar. Ancak, birçok ülkede kadınların eğitim düzeyi erkeklere göre daha düşüktür, bu da istihdam olanaklarını kısıtlar (Psacharopoulos ve Patrinos, 2004: 113).

Yasal ve Politik Engeller: Kadın istihdamını destekleyici yasal düzenlemelerin yetersizliği veya etkin uygulanmaması, iş hayatında cinsiyet eşitliği konusunda ilerlemeyi engelleyen bir başka kritik sorun olarak bulunmaktadır. Mevcut yasal düzenlemelerin yetersizliği, kadınların iş hayatındaki pozisyonlarına önemli bir bariyer olmaktadır (Süral, 2013: 289). Yasal düzenlemeler, kadınların işgücüne katılımını artırmak için hayati öneme sahiptir, ancak bu düzenlemeler etkin şekilde uygulanmadığında, kadınların haklarını tam anlamıyla korunamamaktadır. Kadınların iş gücüne katılımını sınırlayan yasal ve politik engeller, eşit fırsatlar yaratılmasını zorlaştırmaktadır. Cinsiyet ayrımcılığına karşı yasal düzenlemelerin yetersizliği, iş yerinde taciz ve ayrımcılık gibi sorunların çözümünü engellediği gibi kadınların iş yaşamına devam etmelerini zorlaştırmaktadır (Kabeer, 2005: 15).

Ekonomik Engeller: Kadınların düşük ücretlerle çalıştırılması, ekonomik bağımsızlıklarını kazanmalarını zorlaştırmakta ve cinsiyetler arası ayrımcılığı artırmaktadır. Ekonomik engellerin yanı sıra, kadınların iş yerlerinde yükselme olanakları da sıklıkla sınırlıdır, bu da onların kariyerlerinde ilerlemelerini ve yönetim pozisyonlarına gelmelerini zorlaştırmaktadır (Güdek-Gölçek, 2019: 141; İŞKUR, 2007). Ekonomik engeller, kadınların iş gücüne katılımında önemli bir rol oynamaktadır. Ücret eşitsizlikleri, kadınların erkeklerle aynı iş için daha düşük ücret almasına neden olur. Ekonomik krizler ve işsizlik oranlarının yüksek olması da kadınların iş bulma olasılığını azaltmaktadır (Blau ve Kahn, 2000: 77).

Kadınların iş gücüne katılımını artırmak için, toplumsal cinsiyet rollerinin değişmesi, eğitim seviyesinin yükseltilmesi, yasal düzenlemelerin güçlendirilmesi ve ekonomik ayrımcılığın ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bu adımlar, kadınların işgücüne katılımını artırarak hem ekonomik büyümeyi destekleyecek hem de toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayacaktır.

4.1.2. KADIN İSTİHDAMINDA FIRSATLAR

Son yıllarda kadın istihdamında önemli fırsatlar ortaya çıkmıştır. İlk olarak, kadınların eğitim seviyesindeki artış, iş gücü piyasasında daha nitelikli işler için fırsatlar yaratmaktadır. Eğitimdeki ilerlemeler kadınların iş yaşamında daha iyi pozisyonlara erişimlerini kolaylaştırmakta ve kariyer gelişimlerini desteklemektedir (Yıldız, 2013: 105)

Türkiye’de kadınların iş hayatındaki haklarını korumaya yönelik yasal reformlar da önemli bir fırsat sunmaktadır. Özellikle Avrupa Birliği uyum sürecinde gerçekleşen bu reformlar, iş yerinde cinsiyet eşitliğini teşvik etmekte ve kadınların iş gücüne katılımını artırmakta kritik bir rol oynamaktadır (Tutar ve Şahin, 2017: 44). Bu yasal düzenlemeler, kadınların iş yaşamında karşılaştıkları ayrımcılığı azaltmakta ve daha adil çalışma koşulları sağlamaktadır.

Küreselleşme ve teknolojinin ilerlemesi de kadın istihdamı açısından yeni fırsatlar yaratmaktadır. Özellikle esnek çalışma saatleri ve uzaktan çalışma gibi yeni istihdam modelleri, evde çocuk bakımı gibi sorumlulukları olan kadınlar için önemli avantajlar sunmaktadır (Durukan, 2021:

33). Bu gelişmeler, kadınların hem iş hem de aile yaşamlarını dengede tutmalarını kolaylaştırmakta ve iş gúcüne katılımlarını artırmaktadır.

Kadın girişimciliğinin desteklenmesi ve küçük ve orta ölçekli işletmelerde (KOBİ) kadın istihdamının teşvik edilmesi, kadınların iş gúcüne katılımlarını artıran önemli faktörler arasındadır. Kadınların liderliği ve inovasyonu desteklemek, ekonomik büyümeye de önemli katkılar sağlayabilir. Kadın girişimcilerin ve KOBİ'lerde çalışan kadınların sayısının artması, ekonomik çeşitliliği ve sürdürülebilir kalkınmayı desteklemektedir (Süral, 2013: 305).

Türkiye'de kadın istihdamının artırılması, sadece ekonomik büyüme ve kalkınma için değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitliği ve insan hakları açısından da kritik bir öneme sahiptir (Aksoy vd., 2019: 146). Bu bağlamda, yukarıda belirtilen sorunların üstesinden gelmek ve fırsatları maksimize etmek için kapsamlı ve çok yönlü bir yaklaşım benimsemek gerekmektedir. Bu çabalar, Türkiye'nin toplumsal ve ekonomik yapısını daha adil ve kapsayıcı hale getirirken, kadınların ekonomik ve sosyal hayatta daha etkin bir rol oynamasını sağlayacaktır (Güdek-Gölçek, 2019: 129; Yıldız, 2013: 95).

5. SONUÇ

Türkiye'de kadın istihdamının düşük olmasının çeşitli sosyo-ekonomik ve kültürel faktörlerden kaynaklandığı görülmektedir. Bu faktörler arasında toplumsal cinsiyet rolleri, eğitim seviyesi, yasal ve politik engeller, ekonomik faktörler ve aile içi sorumluluklar önemli bir yer tutmaktadır. Toplumsal cinsiyet rollerinin etkisi, Türkiye'de kadınların işgücüne katılımını sınırlayan en önemli faktörlerden biri olarak görülmektedir. Geleneksel cinsiyet rolleri, kadınların evde kalması ve aileye bakması gerektiği yönünde güçlü bir beklenti oluşturmaktadır. Bu durum, kadınların iş gücü piyasasına katılımını kısıtlamakta ve ekonomik bağımsızlıklarını sınırlamaktadır.

Eğitim seviyesi, kadınların işgücü piyasasında nitelikli işlerde çalışma fırsatlarını doğrudan etkilemektedir. Eğitim seviyesi yüksek olan kadınlar, daha iyi iş olanaklarına ve daha yüksek ücretlere erişebilmektedir. Türkiye'de kadınların genel eğitim seviyesinin düşük olması, onların daha az nitelikli ve düşük ücretli işlerde çalışmalarına yol açmaktadır.

Yasal ve politik engeller, kadın istihdamını destekleyici yasal düzenlemelerin yetersizliği veya etkin uygulanmaması, iş hayatında cinsiyet eşitliği konusunda ilerlemeyi engellemektedir. Türkiye'de kadınların iş hayatındaki haklarını korumaya yönelik yasal reformlar, özellikle AB uyum sürecinde önem kazanmıştır. Bu reformlar, iş yerinde cinsiyet eşitliğini teşvik etmekte ve kadınların iş gúcüne katılımını artırmakta önemli bir rol oynamaktadır.

Ekonomik engeller, kadınların genellikle düşük ücretli işlerde çalışması ve cinsiyet ayrımcılığına maruz kalması şeklinde kendini göstermektedir. Kadınların işgücü piyasasında erkeklere kıyasla daha az kazanmaları ve yüksek yönetim pozisyonlarına daha az erişimleri, ekonomik engellerin bir yansımasıdır.

Aile içi sorumluluklar, kadınların işgücüne katılımını sınırlayan bir başka önemli faktördür. Çocuk bakımı, ev işleri ve yaşlı bakımı gibi sorumluluklar, kadınların kariyerlerini etkileyebilir ve işgücü piyasasına katılımlarını zorlaştırabilir.

Bununla birlikte, kadın istihdamında fırsatlar da mevcuttur. Eğitimdeki ilerlemeler, yasal reformlar, küreselleşme ve teknolojinin getirdiği esnek çalışma modelleri ve kadın girişimciliğinin desteklenmesi, kadınların işgücüne katılımını artıran önemli faktörlerdendir.

Sonuç olarak, Türkiye’de kadın istihdamının artırılması, sadece ekonomik büyüme ve kalkınma için değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitliği ve insan hakları açısından da kritik bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, kadın istihdamını teşvik etmek ve cinsiyet eşitsizliği ile mücadele etmek için, kapsamlı ve çok yönlü politikaların hayata geçirilmesi gerekmektedir. Bu çabalar, Türkiye'nin toplumsal ve ekonomik yapısını daha adil ve kapsayıcı hale getirirken, kadınların ekonomik ve sosyal hayatta daha etkin bir rol oynamasını sağlayacaktır. Bu politikalar arasında kadınların eğitim düzeylerinin yükseltilmesi, işyerinde cinsiyet eşitliğini sağlamak için yasal düzenlemelerin güçlendirilmesi, esnek çalışma saatleri ve uzaktan çalışma imkanlarının artırılması, çocuk bakım hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve kadın girişimciliğinin desteklenmesi gibi önlemler yer almaktadır.

KAYNAKÇA

- Aksoy, N. Felek, Ő. Yayla, N. ve eviŐ, İ. (2019). Türkiye' de Kadın İstihdamı ve Etkileyen Faktörler. *Journal of Management and Economics Research*, 17(3), 146-163. doi.org/10.11611/yead.594124
- Anadolu Ajansı, (2022). 2013-2022 Dönemi Kadın İstihdam Oranları. 02.01.2024 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/kadin-istihdam-oraninda-gecen-yil-rekor-kirildi/2854511#:~:text=Kad%C4%B1n%20istihdam%C4%B1%2010%20milyon%20s%C4%B1n%C4%B1r%C4%B1na,9%20milyon%20935%20bine%20ula%C5%9Ft%C4%B1> adresinden alındı.
- Begg, D., Vernasca, G., Fischer, S., ve Dornbusch, R. (2014). *EBOOK: Economics*. McGraw Hill.
- Buğra, A. (2016). Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika. İletiflim Yayınları.
- Blanchard, O., ve Katz, L. F. (1992). Regional Evolutions, \$ Brooking Papers on Economic Activity. *Economic Studies Program, The Brookings Institution*, 23(1), 76.
- Blau, F. D. ve Kahn, L. M. (2000). Gender Differences in Pay. *Journal of Economic Perspectives*, 14(4), 75-99.
- Boman, T., Kjellberg, A., Danermark, B., ve Boman, E. (2015). Employment Opportunities for Persons with Different Types of Disability. *Alter*, 9(2), 116-129.
- Corbiere, M. ve Lanctôt, N. (2011). Salient Components in Supported Employment Programs: Perspectives From Employment Specialists and Clients. *Work*, 39(4), 427-439.
- Crompton, R. ve Harris, F. (1998). Explaining Women's Employment Patterns:'orientations to Work'revisited. *British journal of Sociology*, 118-136.
- De Fruyt, F. ve Mervielde, I. (1999). RIASEC Types and Big Five Traits as Predictors of Employment Status and Nature of Employment. *Personnel psychology*, 52(3), 701-727.
- Doğruluk Payı, (2022). Türkiye'de Kadın İstihdam Oranı. 27.01.2024 tarihinde <https://www.dogrulukpayi.com/originals/bultenler/kadin-emegi-esit-ise-esit-olmayan-ucret> adresinden alındı.
- Durukan, L. (2021). Türkiye'de Kadın GiriŐimcilerin Desteklenmesinde KOSGEB'in Rolü. *Gazi İktisat ve İŞletme Dergisi*, 7(1), 17-37.
- Fine, C. (2005). *Delusions of Gender: The Real Science Behind Sex Differences*. Icon Books Ltd.
- Fine, B. (2012). *Women's Employment and the Capitalist Family*. Routledge.
- Fryer, D. ve Fagan, R. (1993). Coping with Unemployment. *International Journal of Political Economy*, 23(3), 95-120.
- Gdek-Gölçek, Ő. (2019). Neoliberal Politikaların Türkiye'de Kadın İstihdamına Etkisi. *Sosyoekonomi*, 27(41), 129-150.
- Hakim, C. (1995). Five Feminist Myths About Women's Employment. *British Journal of Sociology*, 429-455.
- Hakim, C. (2016). *Key Issues in Women's Work: Female Diversity and The Polarisation of Women's Employment*. Routledge-Cavendish.
- İŞKUR, (2007). Kadın İstihdamı. 21.01.2024 tarihinde <https://media.iskur.gov.tr/15351/istihdamda-3i-sayi-5.pdf> adresinden alındı.
- Jahoda, M. (1982). *Employment and Unemployment: A Social-Psychological Analysis*. Cambridge University Press.
- Jordan, E. (2002). *The Women's Movement and Women's Employment in Nineteenth Century Britain*. Routledge.
- Karabiyik, I. (2012). Türkiye'de alıŐma Hayatında Kadın İstihdamı. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 32(1), 231-260.
- Kabeer, N. (2005). Gender Equality and Women's Empowerment: A Critical Analysis of the Third Millennium Development Goal 1. *Gender & Development*, 13(1), 13-24.

- Kılıç, D. ve Öztürk, S. (2014). Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımı Önündeki Engeller ve Çözüm Yolları: Bir Ampirik Uygulama. *Amme İdaresi Dergisi*, 47(1), 107-130.
- Kober, R., ve Eggleton, I. R. (2005). The Effect of Different Types of Employment on Quality of Life. *Journal of Intellectual Disability Research*, 49(10), 756-760.
- Marelli, E. (2004). Evolution of Employment Structures and Regional Specialisation in the EU. *Economic Systems*, 28(1), 35-59.
- Marelli, E. ve Signorelli, M. (2010). Employment, Productivity and Models of Growth in the EU. *International Journal of Manpower*, 31(7), 732-754.
- McGinn, K. L. ve Oh, E. (2017). Gender, Social Class, and Women's Employment. *Current Opinion in Psychology*, 18, 84-88.
- Mocan, N. H. ve Rees, D. I. (2005). Economic Conditions, Deterrence and Juvenile Crime: Evidence from Micro Data. *American Law and Economics Review*, 7(2), 319-349.
- Neumark, D., ve Reed, D. (2004). Employment Relationships in The New Economy. *Labour Economics*, 11(1), 1-31.
- OECD (2017). *The Pursuit of Gender Equality: An Uphill Battle*. OECD Publishing.
- Özen, Ş. O. (2015). Türkiye’nin İstihdam Politikaları Ve Avrupa İstihdam Stratejisi’ne Uyum. *Çalışma Dünyası Dergisi*, 3(1), 78-105.
- Özmen, F. (2016). Türkiye’de Kadın İstihdamı ve Mikro Kredi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 3(6), 109-130.
- Pacana, A. ve Siwec, D. (2019). An Analysis of the Changes of Employment in Industry. *Humanities and Social Sciences*, 26(2), 121-130.
- Pettit, B. ve Hook, J. (2005). The Structure of Women's Employment in Comparative Perspective. *Social Forces*, 84(2), 779-801.
- Petuskiene, E., ve Glinskiene, R. (2011). Entrepreneurship As the Basic Element for the Successful Employment of Benchmarking and Business Innovations. *Economics and Management*, 22(1), 69-77.
- Rubery, J. Smith, M. ve Fagan, C. (1999). *Women's Employment in Europe: Trends and prospects*. Psychology Press.
- Satı, Z. E. ve Yılmaz, B. O. (2020). Endüstri 4.0 Ortamında Değişen İş ve Mesleklerin Türkiye’de Kadın İstihdamına Etkileri. *Strategic Public Management Journal*, 6(11), 54-76.
- Sen, A. (1999). *Development as Freedom*. Oxford University Press.
- Spitze, G. (1988). Women's Employment and Family Relations: A Review. *Journal of Marriage and the Family*, 595-618.
- Spooner, K. ve Haidar, A. (2006). Defining the Employment Relationship. *International Journal of Employment Studies*, 14(2), 63-82.
- Steiber, N. ve Haas, B. (2012). Advances in Explaining Women's Employment Patterns. *Socio-Economic Review*, 10(2), 343-367.
- Stichter, S. (2016). *Women, Employment and the Family*. In *Space, Gender, Knowledge: Feminist Readings*, 327-342. Routledge.
- Stiglitz, J. E. (2012). *The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future*. W.W. Norton & Company.
- Süral, N. (2013). Türkiye’de Kadın İstihdamı: Fırsatlar, Engeller ve Hukuki Çerçeve. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15, 279-310.
- Psacharopoulos, G. ve Patrinos, H. A. (2004). Returns to Investment in Education: A Further Update. *Education Economics*, 12(2), 111-134.
- Ridgeway, C. L. ve Correll, S. J. (2004). Unpacking the Gender System: A Theoretical Perspective on Gender Beliefs and Social Relations. *Gender & Society*, 18(4), 510-531.
- Rubery, J. Grimshaw, D. ve Figueiredo, H. (2005). How to Close the Gender Pay Gap in Europe: Towards the Gender Mainstreaming of Pay Policy. *Industrial Relations Journal*, 36(3), 184-213.

Tutar, F. K. ve şahin, H. (2017). Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde: Kadın İstihdamının Analizi. *Kastamonu University Journal of Economics & Administrative Sciences Faculty*, 16(2), 40-57.

TÜİK, (2023a). İstatistiklerle Kadın, 2023. 21.05.2024 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2023-53675> adresinden alındı.

TÜİK, (2023b). İstatistiklerle Kadın, 2022. 27.01.2024 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=%C4%B0statistiklerle-Kad%C4%B1n-2022-49668&dil=1> adresinden alındı.

Westhead, P. (1995). Survival and Employment Growth Contrasts Between Types of Owner-Managed High-Technology Firms. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 20(1), 5-28.

Yıldız, Ö. (2013). İşverenlerin Bakış Açısından Türkiye'de Kadın İstihdamı: Bir Alan Araştırması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2(3), 95-110.

INFORMAL ECONOMIC ACTIVITY AND AIR POLLUTION: IS THERE A LINK?

Hatice İMAMOĞLU*

ABSTRACT

This study investigates the relationship between informal economic activity and carbon emissions in Turkey through the Environmental Kuznets Curve hypothesis. Implementation of second-generation econometric methods and procedures in consideration of multiple structural breaks in the series for the period 1970 to 2015, will be conducted an investigate the impact of the size of informal economic activity on environmental degradation. The findings imply that informal economic activity significantly contributes to CO2 emissions. Furthermore, this article indicates that both legal (formal) and illegal (informal) economies exert a notable influence on environmental quality. Nevertheless, the formal economy demonstrates a notably stronger positive influence on CO2 emissions in comparison to the informal economy. Turkish authorities must prioritize precautionary measures to reduce informal economic activities, thereby safeguarding environmental quality and leveraging growth in the official economy.

Keywords: Air Pollution, Informal Economy, Financial Development, MIMIC Model Approach

JEL Classification Codes: C51, E26, O44

KAYIT DIŞI EKONOMİK FAALİYET VE HAVA KİRLİLİĞİ: BİR BAĞLANTI VAR MI?

ÖZET

Bu alışma, Türkiye'de kayıt dışı ekonomik faaliyet ile karbon emisyonları arasındaki ilişkiyi evresel Kuznets EĞrisi hipotezi aracılığıyla incelemektedir. Kayıt dışı ekonomik faaliyet boyutunun hava kirliliği üzerindeki etkisini incelemek için 1970 ila 2015 dönemi için zaman serilerindeki çoklu yapısal kırılmayı dikkate alan ikinci nesil ekonometrik prosedürler uygulanacaktır. Bulgular, kayıt dışı ekonomik faaliyetin CO2 emisyonlarına önemli ölçüde katkıda bulunduğunu göstermektedir. Ayrıca bu makale hem resmi hem de kayıt dışı ekonomik aktivitelerin evre kalitesi üzerinde dikkate değer bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte resmi ekonomi, kayıtdışı ekonomiyle karŐılaŐtırıldıĐında CO2 emisyonları üzerinde belirgin Şekilde daha güçlü bir olumlu etki göstermektedir. Otoritelerin kayıt dışı ekonomik faaliyetleri azaltmaya yönelik ihtiyati tedbirlere öncelik vermesi, böylece evre kalitesinin korunması ve resmi ekonomideki büyümenin desteklenmesi gerekiyor.

Anahtar Kelimeler: Hava Kirliliği, Kayıtdışı Ekonomi, Finansal Gelişme, MIMIC Model Yaklaşımı

JEL Klasifikasyon Kodları: C51, E26, O44

* Doç Dr., Cyprus Science University, haticeimamoglu@csu.edu.tr, 0000-0002-3299-499X

1. INTRODUCTION

The examination of the interactions among economy, energy, and greenhouse gas emissions has garnered considerable attention in the field of energy economics literature. The energy economics literature investigates the relationship between economic growth and environmental quality in the form of linear modeling, quadratic function models, and cubic function models (de Vita et al., 2015; Halicioglu, 2009; Stern, 2004). Several pollutant variables have been used to investigate environmental issues such as SO₂ emission and the energy-intensity indexes (Elgin and Oztunalı, 2015; Elgin and Oztunalı, 2014; among many others), and remarkable that CO₂-based emissions have been widely used to measure for GHG emissions in various literature, which stated in the sphere of energy economics (see Katircioglu and Taspinar, 2017).

The conventional environmental Kuznets curve hypothesis investigates the relationship between environmental quality and economic growth: environmental degradation tends to get worse as economic growth occurs until a peak point over the course of development, while average income reaches its maximum point. Overall, the gross domestic product (GDP) is used as an economic growth indicating specific country development, however illegal and laundered financial activities can lead to inaccurate economic measurement of the real GDP, which results in misleading findings while investigating its relations with other economic variables (Karanfil, 2008). Informal economic activities are global issues that are suffered by all the countries in the world.

The study conducted by Schneider (2007) found the level of the unofficial economy fluctuated between 28% and 43% in developing countries of its real GDP, nearly 40% of GDP in transition countries, and between 14% and 17% of its GDP in developed countries. The motivation behind this paper is to discover the reason while assessing the environmental quality of a particular country to validate that without taking into account the scale of its illegal economic activities could lead to erroneous conclusions.

The nexus between GDP and environmental quality has been thoroughly explored, alongside factors such as energy consumption, including various macroeconomic indicators such as trade openness at the international range, volume of foreign direct investment, performance in financial development, improvement of the tourism sector, urbanization, and other economic parameters. On the other hand, there has been a limited focus in the literature on the connection between air quality and the informal economy, only a few studies have investigated the aforementioned relationship (see Dada et al., 2022; Sohail et al., 2021; Imamoglu, 2018; Elgin and Öztunalı, 2014; Elgin and Öztunalı, 2015; Mahzar and Elgin, 2013). The studies on environmental degradation and the informal economy can be classified into two categories: panel and time series data analysis. The level of unofficial economy and air pollution affecting ambient degradation has been validated in most research papers while providing empirical evidence referring to a negative correlation between the mentioned variables.

Mazhar and Elgin (2013) suggested that firms dealing with underground activities may use environmentally damaging production methods and result in environmental degradation in 100 countries of panel estimation. Dada et al. (2022) highlighted the positive impact of the informal economy on ecological footprints. On the other hand, Elgin and Öztunalı (2015) provide empirical evidence on the inverse-U relationship between the informal economy and pollution in 152 countries of panel settings. Cross-country panel analyses result in a lack of consensus because of the diversity of the scale of the countries with unofficial economic activities; therefore, applying the time-series data analyses ensures a better understanding of the intended relations. Moreover, Elgin and Oztunalı (2014) have investigated the interaction of the scale of the unofficial economic sector concerning environmental pollution in the case of Turkey and have discovered proof of a relationship between

the unofficial economy and air pollution as well as their interdependency of an inverted U-shape. The study by Imamoglu (2018) suggested the positively significant effect of the illegal economy on ecological footprints. On the other hand, the study of Sohail et al., (2021) investigated the same nexus in South Asia countries and suggested a mixed result. While it causes an enhancing effect in some countries, this effect is decreasing in some countries.

Since Turkey is ranked at the top of the 20 countries with the largest CO2 emission, in this context, it will be a good case to investigate the relations, economic performances, and environmental issues. The contribution of this study will add available relevant literature, which investigates the effects of formal and illegal economies on air pollution in newly industrialized countries with the highest CO2 emissions. Additionally, apart from available literature, the current paper is one of the first analyses that examine such an effect, investigating the mentioned connection while accounting for structural breaks in series. This will be accomplished by employing modern econometric techniques to deliver dependable empirical results.

In this paper, empirical analysis will be carried out by using second-generation econometric methods and procedures in consideration of multiple structural breaks in the series for the period. The stationarity of the series will be tested by using Carrion-i-Silvestre et al. (2009)'s unit root tests. Next, Maki (2012)'s cointegration test will be employed to detect the cointegration vector. In the case of the long run relationship between the variables of interest, Dynamic Ordinary Least Square (D-OLS) and Fully Modified Ordinary Least Square (FM-OLS) will be adopted to estimate long run estimation of the model. This paper attempts to consider a long time dimension, 45 years, on this research. Unfortunately, the limitation of this study is its the data availability on both financial development index and the size of informal economy. Therefore, it brings the necessity to measure both of the series prior to proceed with empirical estimations.

This paper is organized as follows; section 2 describes the theoretical framework, section 3 discusses data and methodology, section 4 provides results and discussion, and finally, section 5 will conclude.

2. THEORETICAL SETTINGS

The starting point of the discussion is that informal economic activities can be considered the determinants of air pollution. Energy consumption has been added to the model as an important determinant of CO2 emissions, meanwhile, financial development and trade openness have been added to the model as control variables for defining the expected effect. The equation depicting the correlation between CO2 emissions and economic growth is proposed within the Environmental Kuznets Curve framework (see Stern, 2004). Thus, equation (1) is proposed as follows:

$$CO2_t = f (y_t^{\beta_1}, iny_t^{\beta_2}, E_t^{\beta_3}, F_t^{\beta_4}, T_t^{\beta_5}) \quad (1)$$

And following the logarithmic model assess the long-run impact;

$$\ln CO2_t = \beta_0 + \beta_1 \ln y_t + \beta_2 \ln iny_t + \beta_3 \ln E_t + \beta_4 \ln F_t + \beta_5 \ln T_t + u_t \quad (2)$$

Where;

CO2-carbon dioxide emission as an indicator of air pollution,

y-formal/official economy,

iny-informal economy,

E-energy usage,

F-financial development,

T-trade openness,

Betas (β)-are the coefficients of the regressors.

ln -natural logarithm, and finally

ε -error term expected to possess white noise properties.

3. DATA & METHODOLOGY

3.1 DATA

This paper utilizes annual data spanning from 1970 to 2015 to investigate the impact of both formal and informal economic activities on air pollution. This study utilized secondary data in empirical estimations. Carbon dioxide emissions (CO2) as a widely used proxy will be used as an indicator for air pollution. Gross domestic product will be used as an indicator of the official economy (y). Additionally, energy usage (E), trade openness (T), and financial development index (F) will be used as control variables in this study. Carbon dioxide emissions, gross domestic product, energy usage, and trade openness have been acquired from the World Data Bank (WDI, 2020). On the other hand, the financial improvement indexing is designed employing variance decomposition, and the rate of the informal economic activity was assessed by utilizing the MIMIC (multiple indicators multiple causes) model approach in order. Table 1 represents descriptive statistics of all considered time series in this study.

Table 1. Descriptive Statistics of Variables

		CO2	y	iny	E	F	T
Mean	57	11.8	26.6	4.1	6.8	3.5	3.4
		66	79	76	55	31	
Median	39	11.9	26.6	4.2	6.8	3.3	3.5
		80	10	84	98	63	
Maximum	54	12.7	27.6	4.3	7.3	4.1	4.0
		56	61	69	11	07	
Minimum	61	10.6	25.7	3.7	6.2	3.1	2.2
		15	85	58	29	08	
Std. Dev.	1	0.59	0.54	0.1	0.3	0.2	0.5
		5	35	05	79	13	
Observations		45	45	45	45	45	45

Source: CO2, Y, E, and T Retrieved From World Bank (WDI, 2020).; İny and F are the Author's Own Calculations.

In this paper, the sample size that has been utilized in empirical estimations are 45 years. The mean value as a measure of central tendency of a probability distribution is 11.857 for CO₂, 26.666 for y, 4.179 for iny, 6.876 for E, 3.555 for F, 3.31 for T. The average size of the CO₂ emission is 11.857 while the minimum is 10.661 and maximum is 12.754; the average size of the official economy is 26.666 while the minimum is 25.715 and maximum is 27.656; the average size of the informal economy is 4.179 while the minimum is 3.785 and maximum is 4.361; the average size of the energy usage is 6.876 while the minimum is 6.258 and maximum is 7.369; the average size of the financial sector development is 3.555 while the minimum is 3.129 and maximum is 4.111; and finally the average size of the trade openness is 3.431 while the minimum is 2.208 and maximum is 4.007. On the other hand, the standard deviation that is the spread of the data is 0.591 for CO₂, 0.545 for y, 0.135 for iny, 0.305 for E, 0.379 for F, 0.513 for T. The standard deviation shows how dispersed the data is in respect to the mean value.

As the variables of the interest, carbon dioxide emissions (CO₂), gross domestic product will be used as an indicator of the official economy (y), energy usage (E), trade openness (T) are readily available statistics of World Development Indicators of World Data Bank (WDI, 2020). However, the financial development index (F) and the size of informal economy are not readily available statistics. Therefore, it brings the necessity to measure both of the series prior to proceed with empirical estimations. Section 3.2 will present the detailed information for how to construct an index for financial sector development, and Section 3.3 will provide a detailed information for how to measure the informal economy in Turkey.

3.2 FORMATION OF FINANCIAL DEVELOPMENT INDEX (FDI)

The financial development index of components includes;

- The ratio of commercial and central banks to commercial bank assets, AS;
- Domestic Credit Bank (DCB);
- Domestic Credit Private (DCP);
- Money supply (M2) and finally
- Liquid liabilities (M3).

The FDI is created through principal component factor (Chen, 2010, and Ang, 2009). For the construction of a composite FDI, the following functional relationship is proposed in the current study;

$$F = f(AS, DCB, DCP, M2, M3) \quad (3)$$

AS and M3 have been obtained from the Banks Association of Turkey, while the rest of the variables were obtained from the World Data Bank.

3.3 ESTIMATION OF THE INFORMAL ECONOMY

As stated in an earlier stage of this paper, Turkey has a significantly large ratio of unofficial economic activities. Turkey's informal economy is estimated by using several approaches namely discrepancy method, physical input, currency demand, currency ratio, tax auditing, expenditure-based, and DYMIMIC approaches (see Dell'Anno and Halicioğlu; 2010; Davutyanyan, 2008; Karanfil and Özkaya, 2007; Schneider and Savaşan, 2007; Us, 2004; Çetintaş and Vergil, 2003; Ögünç and Yılmaz 2000; Halicioğlu, 1999; Yayla, 1995; Temel et al., 1994; Kasnaoğlu, 1993). Schneider (2007) estimates the rate of the unofficial economy in Turkey as nearly 34.3 percent of the local GDP in 2002 by employing DYMIMIC and currency demand methods; Schneider and Savaşan (2007)

estimate the size of the informal economy in Turkey as 35.1% of GDP in 2005 by adapting the DYMIC approach; on the other hand, Dell'Anno and Halicioğlu (2010) estimate unrecorded economy in Turkey by using currency demand approach and pointed out the size of underground economy is 10.7% of GDP in 1987, and it reaches to peak 27.4% of GDP in 2004.

The rate of illegal economic activity proposed to be estimated by the MIMIC model approach taking into account the ability of the model which considers multiple indicators and causes simultaneously, unlike the other estimation approaches (see Imamoglu, 2016). As a cause variable to be used unemployment and self-employment as well as tax burden, on the other hand, as an indicator variable has been chosen a rate of labor force participation and GDP growth rate. Consequently, the estimation going to involve both structural and measurement models respectively, outlined as follows;

$$\eta_t = \gamma' x_t + \varepsilon_t \quad (4)$$

$$y_t = \lambda \eta_t + \omega_t \quad (5)$$

Where;

η -represents the latent variable,

x_t -vector of causal variables,

γ' -coefficient vector,

ε_t - structural equation error terms,

y_t -vector of indicator,

λ - vector of loading factors, representing the expected change of the magnitudes, for a unit change in the latent variables, and

ω_t - measurement error terms.

To estimate the size of the unofficial economy, all the used time-series data are withdrawn from the database provided by OECD, apart from the GDP's growth rate which has been taken from the World Data Bank.

4. ESTIMATION PROCESS

4.1 UNIT ROOT TESTS

Gained popularity as a contemporary econometric technique the unit root test with structural breaks was introduced by Perron (1989) and future developed by Zivot and Andrews (1992); Lumsdaine and Papell (1997); Lee and Tarasevich (2003); Kim and Perron (2009) and Carrion-i-Silvestre et al. (2009). The current study uses the unit root test up to five structural breaks proposed by Carrion-i-Silvestre et al. (2009), to test existing of the null hypothesis of a unit root under multiple structural breaks, applying all five different test statistics according to the following equations;

$$P_T^{GLS}(\lambda^0) = \frac{\{S(\underline{\alpha}, \lambda^0) - \underline{\alpha} S(1, \lambda^0)\}}{S^2(\lambda^0)} \quad (5)$$

$$MP_T(\lambda^0) = \frac{[c^{-2}T^{-2} \sum_{t=1}^T \tilde{y}_{t-1}^2 + (1-\bar{c})T^{-1} \tilde{y}_T^2]}{s(\lambda^0)^2} \quad (6)$$

$$MZ_\alpha(\lambda^0) = (c^{-2} \tilde{y}_t^2 - s(\lambda^0)^2)(2T^{-2} \sum_{t=1}^T \tilde{y}_T^2) \quad (7)$$

$$MSB(\lambda^0) = (s)(\lambda^0)^{-2} T^{-2} \sum_{t=1}^T \tilde{y}_{t-1}^2 \quad (8)$$

$$MZ_T(\lambda^0) = (T^{-1} \tilde{Y}_T^2 - s(\lambda^0)^2)(4s(\lambda^0)^2 T^{-2} \sum_{t=1}^T \tilde{y}_{t-1}^2)^{1/2} \quad (9)$$

Referring to the bootstrapping approach by Carrion-i-Silvestre et al. (2009) the theoretical hypothesis is tested by applying critical values.

4.2 THE COINTEGRATION TEST

The model of the standard cointegration test in the presence of structural breaks may lead to an incorrect value and provide biased findings (see Gregory et al., 1996). Cointegration techniques that account for structural breaks are the other contemporary econometric techniques that overcome bias estimations. Cointegration techniques that account for structural breaks were first introduced by Gregory and Hansen (1996a, 1996b). It was further developed by Hatemi-J (2008) and Maki (2012).

The cointegration test developed by Maki (2012) allows for consideration of up to five structural breaks. Using four different regression models to test for cointegration with developed context models are illustrated as follows:

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i D_{i,t} + \beta' x_t + u_t \quad (10)$$

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i D_{i,t} + \beta' x_t + \sum_{i=1}^k \beta'_i x_t D_{i,t} + u_t \quad (11)$$

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i D_{i,t} + \gamma t + \beta' x_t + \sum_{i=1}^k \beta'_i x_t D_{i,t} + u_t \quad (12)$$

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i D_{i,t} + \gamma t + \sum_{i=1}^k \gamma_i t D_{i,t} + \beta'_i x_t D_{i,t} + u_t \quad (13)$$

Where, D_i is imply for dummy variables defined by Maki (2012) and demonstrated as follow:

$$D_i = \begin{cases} 1 & \text{when } t > T_B \\ 0 & \text{otherwise} \end{cases}$$

Where, the T_B is representing structural break years.

Therefore, Maki's (2012) cointegration test has a null hypothesis of no cointegrations under structural breaks. Critical values for testing the null hypothesis have been received from Monte Carlo simulation while tabulated in Maki's (2012) study.

3.4 LONG-RUN COEFFICIENTS

If the presence of the cointegration vector is detected, the long-run estimations will be carried out by using equation (2), across three different estimation options while applying both dynamic ordinary least square (D-OLS) and fully modified ordinary least square (FM-OLS) to determine the long-run coefficients.

4. RESULTS & DISCUSSION

Table 2 provides the GLS-based unit root test results from Carrion-i-Silvestre et al. (2009) for all the series under consideration. As presented in Table 2, the series exhibited three notable years with significant structural breaks. Taking into account structural break years in the level form, the null hypothesis of a unit root cannot be rejected in any of the series, however, in the first difference, the null hypothesis has been rejected at a 5% significance level for every series that indicates all the series are integrated in the first order, I(1).

Table 2. The Quasi-GLS Based Unit Root Tests

		Levels							Break Years	
		P _T	MP _T	Z _α	M	MSB	Z _t	M		
2	lnCO	6	7.74	7.97	18.663	-	0.16	3.054	-	197 7; 1980; 1987
		6]	[4.92	[4.92	29.023]	[-	[0.13	3.754]	[-	
	lny	18	10.1	10.0	14.774	-	0.18	2.715	-	197 7; 1980; 2009
		0]	[5.12	[5.12	27.267]	[-	[0.14	3.684]	[-	
	lniny	2	7.83	8.02	18.920	-	0.16	3.057	-	200 1; 2007; 2009
		4]	[5.85	[5.85	25.357]	[-	[0.14	3.567]	[-	
	lnE	2	8.70	8.97	17.876	-	0.16	2.989	-	197 7; 1981; 1987
		8]	[5.22	[5.22	29.866]	[-	[0.13	3.815]	[-	
	lnF	75	10.3	10.6	18.450	-	0.16	2.995	-	199 3; 2001; 2003
		3]	[6.33	[6.33	30.039]	[-	[0.12	3.859]	[-	
	lnT	2	8.20	8.43	18.508	-	0.16	3.030	-	197 4; 1979; 1982
		0]	[5.44	[5.44	28.572]	[-	[0.13	3.718]	[-	
		First Difference								
O2	ΔlnC	5*	4.44	4.41	21.270*	-	0.15	3.240*	-	-

		[5.54	[5.54	[-	[0.16	[-	
	3]	3]	17.325]	8]	2.896]		
	1*	4.08	4.24	-	0.15	-	
	Δlny	6*	21.475*	2*	3.276*		
	3]	[5.54	[5.54	[-	[0.16	[-	
	3]	3]	17.325]	8]	2.896]		
	0*	4.28	4.47	-	0.15	-	
	Δlnin	6*	21.132*	2*	3.223*		
y	3]	[5.54	[5.54	[-	[0.16	[-	
	3]	3]	17.325]	8]	2.896]		
	4*	4.08	4.25	-	0.15	-	
	ΔlnE	0*	21.470*	2*	3.275*		
	3]	[5.54	[5.54	[-	[0.16	[-	
	3]	3]	17.325]	8]	2.896]		
	9*	4.19	4.38	-	0.15	-	
	ΔlnF	4*	20.974*	4*	3.231*		
	3]	[5.54	[5.54	[-	[0.16	[-	
	3]	3]	17.325]	8]	2.896]		
	8*	4.49	4.41	-	0.15	-	
	ΔlnT	4*	20.735*	5*	3.216*		
	3]	[5.54	[5.54	[-	[0.16	[-	
	3]	3]	17.325]	8]	2.896]		

Notes:* denotes the rejection of the null hypothesis at 5% significance level.

Source: The author's own calculations.

As long as all the series are integrated in the first difference, Maki's (2012) cointegration test can proceed as the next step to investigate the existence of cointegration vector. The cointegration test results are presented in Table 3.

Table 3. Maki (2012) Cointegration Test

Points	Number of Break	Test Statistics	Break Points
		[Critical Values]	
	$T_B \leq 1$		
	Model 0	-6.723* [-6.550]	1981
	Model 1	-6.940* [-6.937]	1993
	$T_B \leq 2$		

Model 0	-8.178* [-7.362]	1981; 1984
Model 1	-9.098* [-7.811]	1984; 1993

Notes:* denotes the rejection of the null hypothesis at 5% significance level.

Source: CO2, y, E, and T Retrieved from World bank (WDI, 2020). Iny and F are the author's own calculations.

As can be seen in Table 3, the null hypothesis of no cointegration can be rejected at a 5% significance level under the existence of structural break years. Cointegration relationships were established in two models.

The result of equation (1) cointegrates, and the estimating parameters are robust in the long term. Dummy variables representing the structural break years identified from the cointegration test are incorporated into equation (2) which estimates the long-run coefficient (see Katircioğlu, 2014), as presented in Table 4.

Table 4. Long-Run Coefficients Estimations

Dependent Variable	CO2	ln		ln		ln		FM		FM	
		OLS	D-OLS	OLS	D-OLS	OLS	D-OLS	-OLS	FM	-OLS	FM
Explanatory Variables		Wit		Wit		Wit		Wit		Wit	
		h Constant	h Trend	h Constant	h Trend	h Constant	h Trend	h Constant	h Trend	h Constant	h Trend
Intercept		-	11.064***	-	14.642**	-	10.802***	-	10.324	-	-
			(0.00)		(0.031)		(0.00)		(0.014)		(0.01)
Trend		-	-	0.004	-	-	-	-	0.01	-	0.0
				(0.80)		(0.5)			(0.32)		(0.9)
Iny	0.058	-	0.71***	0.5	0.7	0.052	-	0.75***	0.5	0.55**	0.5
		(0.171)	(0.00)	(0.012)	(0.01)	(0.01)	(0.16)	(0.00)	(0.045)	(0.0)	(0.0)
lniny	85	0.0	0.04***	0.3	0.3	0.74	0.0	0.256**	0.256*	0.253	0.253
		(0.354)	(0.00)	(0.001)	(0.040)	(0.040)	(0.3)	(0.00)	(0.00)	(0.01)	(0.01)

		1.8	0.9	0.8	1.8	0.9	0.9
	InE	54***	44***	71***	40***	26***	37***
		(0.00)	(0.00)	(0.00)	(0.00)	(0.00)	(0.00)
		-	-	-	-	-	-
	InF	0.072	0.104**	0.079	0.105	0.142***	0.143**
		(0.366)	(0.020)	(0.013)	(0.225)	(0.101)	(0.025)
		0.1	0.0	0.0	0.1	0.1	0.1
	InT	67***	84***	85***	93***	06***	04***
		(0.000)	(0.000)	(0.000)	(0.000)	(0.000)	(0.000)
	R ²	94	98	98	94	98	98
	Adj. R ²	94	98	98	93	98	98
	S.E. of Reg.	45	23	23	45	24	24
	Long run var.	03	01	01	02	01	01

Notes:* Denotes the Rejection of the Null Hypothesis At 5% Significance Level.

Source: The Author's Own Calculations.

The long-run coefficients presented in equation (2) have been estimated by applying both D-OLS and FM-OLS approaches across six different models. Both methods are calculated utilizing three variations: excluding both a drift and trend, including only a drift, and incorporating both a drift and trend. Even though both D-OLS and FM-OLS estimations indicate a substantial influence of formal and illegal economies on air pollution, the trend does not provide a significant effect. In models including constants, both D-OLS and FM-OLS estimations reveal a positively significant coefficient for the official economy on air pollution, ($\beta = 0.571, p < .01$) and ($\beta = 0.575, p < .01$), respectively. Also, the coefficient of informal economy suggests enhancing effect on emission in both D-OLS and FM-OLS estimations ($\beta = 0.304, p < .01$) and ($\beta = 0.256, p < .01$), respectively. The empirical results reveal that any increase in any kind of economic activity enhances air pollution. Yet, the influence of any forms of extension in the formal/official economy overcomes the impact of the unofficial economy on environmental quality. The evidence indicates a notably positive impact on environmental degradation from both energy consumption and trade openness. Consistent with previous findings from the energy literature, energy consumption is exerting increasing effect on carbon-based emissions. However, the estimated elasticity coefficient of financial development in D-OLS estimation with constant models is negatively significant, indicating that a 1 % increase in the development in the financial sector leads to a reduction of 10.4 % in CO₂ emissions. Similarly, the estimated elasticity coefficient of financial development in FM-OLS estimation with constant models is negatively significant, indicating that a 1 % increase in the development in the financial sector leads to a reduction of 14.2 % in CO₂ emissions. Meanwhile, in models with constants, both

D-OLS and FM-OLS estimations suggest that highly significant and negative intercepts indicate a considerable decline in carbon dioxide emissions when there is no growth in income, energy, and informality.

Besides, both D-OLS and FM-OLS estimations with constant and trend models suggest similar results to support the findings. The coefficient of official economy boosts emission levels in both D-OLS and FM-OLS, ($\beta = 0.717, p < .05$) and ($\beta = .555, p < .05$), accordingly. Likewise, the coefficient of unofficial economy highlights the effect in both D-OLS and FM-OLS estimations, ($\beta = 0.352, p < .01$) and ($\beta = 0.253, p < .05$), respectively. Like the results of prior estimations, in both D-OLS and FM-OLS estimations with constant and trend models, the impact of the official economy has a greater influence on environmental degradation compared to the informal economy. Additionally, energy usage and trade coefficients provide similar results to prior findings. Once again, consistent with previous findings from the energy literature, energy consumption exerts a positively significant impact on carbon emissions. On the other hand, the estimated elasticity coefficient of financial development in FM-OLS estimations with constant and trend models is negatively significant, indicating that a 1 % increase in the development in the financial sector leads to a reduction of 14.3 % in CO₂ emissions. Additionally, D-OLS estimations with constant and trend models suggest negatively significant intercepts indicate a considerable decline in carbon dioxide emissions when there is no growth in income, energy, and informality.

5. CONCLUSION

This article attempts to investigate toward implications of air pollution, arising as a result of legal and illegal forms of economic activities. In this context, developing countries such as Turkey have a large portion of unofficial economic activities, which results in the interests of both scholars and policymakers. However, it does not prevent, the process of financial success and achieving a considerable in the trade volume as well as comprehensive industrial development of the country. Due to the lack of kind research in the relevant literature dedicated to Turkey, the purpose of this paper is to reveal a statistical relationship with environmental quality by investigating the impact of both official and unofficial economies to define the level of negative implications via various channels of financial sector development as well as trade openness.

The findings provide empirical support to the above assumptions, indicating the existence of a long-run relationship between informal economic activities and carbon dioxide emissions in Turkey throughout the channels of the formal/official economy, including financial development, energy consumption, and trade openness. Obviously, both legal and illegal economic activities lead to deterioration in air quality in the long run, however, the impact of legal economic activities is higher than unofficial economic activities which influence environmental degradation. Illegal economic activities also contributed to environmental degradation in the case of Turkey. The volume due to trade openness and use of energy resources boost air pollution, which validates the theoretical expectations, on the other hand, financial development has indicated a negative implication on environmental degradation.

Finally, the results of this study revealed the upcoming obligation of the Turkish officials and government which is necessary to take control of economic activities concerning legal directions as well as prevent illegal methods of accounting, in order to mitigate environmental degradation to meet the environmental requirements, upon closeness for EU membership. Taking into account the largest cashflow volumes of unofficial economic activities in Turkey, it is recommended to minimize illegal economic activities which will lead to the protection of the environmental quality while

contributing growth of its legal economy. Future research might be applied to countries similar to Turkey's situation, investigating for useful comparative purposes, which has a highest volume of illegal economic activities.

REFERENCES

- Ang, J.B. (2009). Financial Development and the FDI-Growth Nexus. The Malaysian Experience. *Applied Economics*, 41, 1595–1601.
- Carrion-Í-Silvestre, J. L., Kim, D. and Perron, P. (2009). Gls-Based Unit Root Tests With Multiple Structural Breaks Under Both the Null and the Alternative Hypotheses, *Econometric Theory* 25, 1754.
- Chen, M-H. (2010). The Economy, Tourism Growth And Corporate Performance in the Taiwanese Hotel Industry. *Tourism Management*; 31, 665–675.
- Çetintaş, H. and Vergil, H. (2003), Türkiye’de Kayıtdışı Ekonominin Tahmini. *Doğuş Üniversitesi Dergisi* 4(1), 15-30.
- Dada, J. T., Olaniyi, C. O., Ajide, F. M., Adeiza, A., and Arnaut, M. (2022). Informal Economy and Ecological Footprint: The Case of Africa. *Environmental Science and Pollution Research*, 29(49), 74756-74771.
- Davutyan, N. (2008). Estimating the Size of Turkey’s Informal Sector: An Expenditure-Based Approach, *Journal of Economic Policy Reform*, 11(4) 261-71.
- De Vita, G., Katircioglu, S., Altınay, L., Fethi, S., and Mercan, M., (2015). Revisiting the Environmental Kuznets Curve Hypothesis in a Tourism Development Context: *Environmental Science and Pollution Research*, 22, 1-12.
- Dell’ Anno, and F. Haliciolu. (2010). An ARDL Model of Recorded and Unrecorded Economies in Turkey: *Journal of Economic Studies*, 37(6), 627-646.
- Elgin, C. and Öztunali, O. (2014). Environmental Kuznets Curve for the Informal Sector of Turkey: 1950-2009: *Panaeconomicus*; 61(4), 471–485.
- Elgin C, and Öztunali O. (2015). Pollution and Informal Economy: *Economic Systems*, 38(3), 333–349.
- Gregory, A.W. and Hansen, B.E. (1996a). Residual-Based Tests for Cointegration in Models with Regime Shifts: *Journal of Econometrics*, 70, 99-126.
- Gregory, A.W. and Hansen, B.E. (1996b). Tests for Cointegration in Models with Regime and Trend Shifts: *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 58, 555-560.
- Gregory, A.W., Nason, J.M., and Watt, D.G. (1996). Testing For Structural Breaks in Cointegration Relationship: *Journal of Econometrics*, 71, 321-341.
- Halicioglu, F. (1999). The Black Economy in Turkey: An Empirical Investigation, *the Review of Political Sciences of Ankara University*, 53, 175-91.
- Halicioglu, F. (2009). An Econometric Study of CO2 Emissions, Energy Consumption, Income and Foreign Trade in Turkey: *Energy Policy*, 37(3), 1156–1164.
- Hatemi-J, A. (2008) Tests For Cointegration with Two Unknown Regime Shifts with an Application to Financial Market Integration, *Empirical Economics*, 35, 497–505.
- Imamoglu, H. (2018). Is The Informal Economic Activity a Determinant of Environmental Quality?. *Environmental Science and Pollution Research*, 25, 29078-29088.
- Imamoglu, H. (2016). Re-Estimation of the Size of Underground Economy in European Countries: MIMIC Approach: *International Journal of Economic Perspectives*, 10(1), 171-193.
- Karanfil, F. (2008). Energy Consumption and Economic Growth Revisited: Does Size of Underground Economy Matter?, *Energy Policy*, 36, 3019-3025
- Karanfil, F. and Ozkaya, A. (2007), Estimation of Real GDP And Unrecorded Economy in Turkey Based on Environmental Data, *Energy Policy*, 35(10) 4902-8.
- Kasnakoğlu, Z. (1993). Monetary Approach to the Measurement of Unrecorded Economy in Turkey, *METU Studies in Development*, 20, 87-111.
- Katircioğlu, S.T. (2014). Testing The Tourism-Induced EKC Hypothesis : The Case of Singapore: *Economic Modelling*, 41, 383–391.

Katircioğlu, S.T. and Taşınar, N. (2017). Testing The Moderating Role Of Financial Development İn An Environmental Kuznets Curve: Empirical Evidence From Turkey: *Renewable And Sustainable Energy Reviews*, 68, 572–586.

Kim, D. and Perron, P. (2009). Unit Root Tests Allowing for a Break in The Trend Function at an Unknown Time Under Both the Null and Alternative Hypotheses, *Journal Of Econometrics*, 148, 1–13.

Lumsdaine R.L. and Papell D.H. (1997). Multiple Trend Breaks and the Unit Root Hypothesis: *The Review of Economics and Statistics*; 79(2), 212–218.

Lee, J. and M. C. Strazicich, (2003). Minimum LM Unit Root Test with Two Structural Breaks: *Review of Economics and Statistics*, 85, 1082–1089.

Maki, D. (2012). Tests For Cointegration Allowing For An Unknown Number of Breaks: *Economic Modelling*; 29, 2011–2015.

Mazhar, U., and Egin, C. (2013). Environmental Regulation, Pollution and the Informal Economy: *The State Bank of Pakistan (SBP) Research Bulletin*; 9(1), 62–81.

Öğünç, F., and Yılmaz, G. (2000). Estimating the Underground Economy in Turkey. Research Department, Discussion Paper, September, the Central Bank of The Republic of Turkey.

Perron, P. (1989). The Great Crash, the Oil Price Shock, and the Unit Root Hypothesis: *Econometrica*; 57, 1361-1401.

Schneider, F. (2007). Shadow Economies and Corruption All Over The World: New Estimates for 145 Countries, *Economics - The Open-Access, Open-Assessment E-Journal*; Kiel Institute For The World Economy, 1(9).

Schneider, F. and Savasan F. (2007). Dymimic Estimates Of The Size Of Shadow Economies Of Turkey And Of Her Neighboring Countries: *International Research Journal Of Finance And Economics*; 9,126-144.

Stern, D.I. (2004). The Rise and Fall Of The Environmental Kuznets Curve: *World Development*; 32(8):1419–1439.

Sohail, M. T., Ullah, S., Majeed, M. T., Usman, A., and Andlib, Z. (2021). The Shadow Economy in South Asia: Dynamic Effects on Clean Energy Consumption and Environmental Pollution. *Environmental Science and Pollution Research*, 28, 29265-29275.

Temel, A., Şimşek, A., and Yazıcı, K., (1994). Kayıtdışı Ekonomi Tanımı, Tespit Yöntemleri ve Türk Ekonomisindeki Büyüklüğü, Arastırma Raporlari, Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü , DPT, Ankara.

Us, V. (2004). Kayıtdışı Ekonomi Tahmini Yöntem Önerisi: Türkiye Örneği, Araştırma Makalesi, Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara: No. 17.

World Data Bank (WDI) (2020). <https://databank.worldbank.org/> adresinden alındı

Yayla, M. (1995). Unrecorded Economy in Turkey, Master's Thesis, Middle East Technical University, Ankara.

Zivot, E. and Andrews, D.W.K. (1992). Further Evidence on the Great Crash, the Oil-Price Shock, and the Unit-Root Hypothesis: *Journal of Business and Economic Statistics*, 10, 251–270.

E-DEVLET BAŞLIĞI İLE YAYINLANAN MAKALELERİN VOSVIEWER İLE BİBLİYOMETRİK BİR ANALİZİ

Nilgün KAHRAMAN*

ÖZET

Son yıllarda, teknolojinin hızla gelişmesi ve hayatımızın her alanına etki etmesi muazzam bir güce ulaşmıştır. Bütün sektörleri etkileyen teknolojinin kamu yönetimini etkilememesi mümkün değildir. Hem merkezi yönetimlerde hem de yerel yönetimlerde teknoloji kullanımı giderek yaygınlaşmakta ve önem kazanmaktadır. Özellikle kamu hizmet sunumunda teknolojinin gücünden faydalanılmaktadır. Böylelikle klasik devlet anlayışı da değişime girerek elektronik devlet haline dönüşmüştür. Bu sebeple e-devlet ile ilgili farklı çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Buradan hareketle bu çalışmada ilk amaç, e-devlet ile ilgili yazılan makaleleri detaylı bir şekilde analiz etmektir. Çalışma sadece kamu yönetimi alanı ile sınırlanmadığı için e-devlet konusunu çalışan diğer alanlar da çalışmada yer almaktadır. Böylelikle, çalışmanın diğer amacı, e-devlet konusu çalışılırken hangi alanlarda, nasıl ortak çalışmalar yapılacağına da ortaya çıkarılmasıdır. Bu anlamda çalışma, e-devlet konusunda en çok hangi konuların çalışıldığını, son yıllarda hangi konuların önemli olmaya başladığını ve Türkiye'nin ne düzeyde olduğunu gösteren faydalı ve detaylı bir çalışmadır.

Araştırmada 2001-2024 tarihleri arasında WoS (Web of Science) veri tabanında yayınlanan makalelere ulaşılmıştır. Bu yayınlara "e-government" veya "electronic government" anahtar kelimesinin "title" başlığında aranması ile ulaşılmıştır. Toplamda 1655 tane çalışma VOSviewer programı ile bibliyometrik olarak analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonuçlarına göre, 2005 yılından sonra yayın sayısında artış meydana geldiği görülmüştür. Yapılan yayınların büyük çoğunluğunun ABD (Amerika Birleşik Devletleri) kaynaklı olduğu ve atıf analizinin merkezinde de ABD olduğu incelenmiştir. En çok kullanılan anahtar kelimeler; benimseme, devlet, güven ve iletişim teknolojileridir. "Büyük veri, açık veri, makine öğrenmesi, yapay zekâ" anahtar kelimelerinin ise son yıllarda popülerlik kazandığı ve çalışılmaya başlandığı görülmüştür. Son olarak, makalede çalışılan konu ile ilgili en çok atıf alan 10 makale ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bibliyometrik, E-devlet, Elektronik Devlet, Kamu Yönetimi, VOSviewer

A BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF ARTICLES PUBLISHED WITH THE TITLE OF E-GOVERNMENT WITH VOSVIEWER

ABSTRACT

In recent years, the rapid development of technology and its impact on every aspect of our lives has reached tremendous power. It is impossible for technology, which affects all sectors, not to affect public administration. The use of technology is becoming increasingly widespread and important in both central and local governments. The power of technology is used especially in public service delivery. Thus, the classical government understanding has changed and turned into an electronic government. For this reason, different studies on e-government have begun to be carried out. Based on this, the first aim of this study is to analyze the articles written about e-government in detail. Since the study is not limited only to the field of public administration, other fields that study e-government are also included in the study. Thus, the other aim of the study is to reveal in which areas and how joint studies can be carried out while studying e-government. In this sense, the study is a useful study that shows which subjects are most studied in e-government and which subjects have become important in recent years.

* Arş.Gör.Dr. Nilgün Kahraman, Fırat Üniversitesi, nkahraman@firat.edu.tr , 0000-0003-3196-2643

In the research, publications published in the WoS (Web of Science) database between 2001 and 2024 were accessed. These publications were accessed by searching the keyword "e-government" or "electronic government" in the "title" heading. A total of 1655 studies were bibliometrically analyzed with the VOSviewer program. According to the results of the analysis, it was seen that there was an increase in the number of publications after 2005. It has been examined that the majority of the publications originate from the USA (United States of America) and the USA is at the center of the citation analysis. The most used keywords are adoption, government, trust and communication technologies. It has been observed that the keywords "big data, open data, machine learning, artificial intelligence" have gained popularity and started to be studied in recent years. Finally, the 10 most cited articles on the subject studied in the article were examined in detail.

Keywords: Bibliometrics, E-government, Electronic Government, Public Administration, VOSviewer

1. GİRİŞ

Dünya ekonomik ortamının değişimi, küreselleşme süreçleri, devletlerin eŐitsiz gelişmesinden kaynaklanan sorunlar, en son teknolojik araçların kullanılmaya başlanması ve büyüyen çevre krizi gibi nedenlerden dolayı kamu yönetiminin değişmesine ihtiyaç duyulmaktadır (Grytsyshen vd., 2022: 574). Gittikçe zorlaşan kent yaşamının sürdürülebilirliği, çağı yakalayabilmek ve yurttaşlara yüksek kalitede hizmet sunabilmek için dijitalleşme büyük önem taşımaktadır. Özellikle belediyelerin hizmet sunum noktasında dijitalleşmeden ve modern teknolojilerden yararlanma ihtiyacı önemlidir (İŞbilen, 2021: 18). Ayrıca, kamu yöneticilerinin dikkatini hak eden, teknolojiyle ilgili pek çok eğilim ve durum vardır. Bunlar, demografik eğilimler, doğal çevresel eğilimler, teknoloji odaklı küresel kapitalizmin ortaya çıkışı ve bilgi teknolojisinin kendisinin genişleme hızıdır (Jorgensen ve Klay, 2007: 295). Bu sebeplerden dolayı kamu yönetiminde en yeni teknolojilerin kullanılması elzem hale gelmiştir.

Bu yeni kamu yönetimi teknolojisi, belirli bir hedefe ulaşmak için bir kurumun veya bir yetkilinin tutarlı, doğru ve belirli araç ve tekniklerin kullanılmasıyla gerçekleştirilen eylemlerin ayrıntılı bir açıklamasıdır (Dragomyretska vd., 2022). Ayrıca, kamu yönetimi yalnızca politikaların tasarlandığı, uygulandığı ve bu politikaları destekleyecek teknolojilerin benimsendiği bağlam değil, aynı zamanda teknolojilerin yaratılabileceği ve yeni tekno-ekonomik kalkınma yörüngelerinin tetiklenebileceği bir bağlamdır (Karo ve Kattel, 2019: 272). Dijital teknolojilerin kamu yönetiminde uygulanması aŐağıdakileri mümkün kılmaktadır (Popova vd., 2023: 212) :

- Prosedürlerin basitleştirilmesi ve zamanın kısalması ile kamu yönetiminin verimliliğinin artırılması;
- Yöntemlerin değişmesi ile idari maliyetleri azaltmak;
- Kamu hizmetlerinde kalitenin artması ve bunların tüm nüfus için kullanılabilirliğini sağlamak;
- Kurumlarının şeffaflığına sağlamak ve yeni kontrol ve teşhis yöntemlerinin uygulamaya konması yoluyla etkinliklerini artırmak;
- Vatandaşları karar almaya dâhil ederek çalışma kalitesini artırmak;
- Yolsuzluk düzeyini azaltarak yeni bir kamu yönetimi düzeyine ulaşmak.

Böylelikle, dijital teknolojilerle kamu yönetiminin olanakları genişlemiştir ve e-devlet kavramı ortaya çıkmıştır. E-devlet ile geleneksel devlet kavramı teknoloji ile bütünleşerek değişime uğramıŐtır. Yeni kamu yönetimi özellikle kamu hizmetlerinin sunumunda kendini göstermektedir. E-devlet, yer ve mekan kısıtlamasını ortadan kaldırmıŐtır. Müşteri olarak görülmeye başlayan vatandaşlar e-devlet ile kamu hizmetlerine istedikleri yerde ve zamanda ulaşabilmektedirler. Bu da hükümete olan güveni arttırmaktadır.

“E-Devlet” terimi kamu hizmetlerinin kalitesinin artırılması, verimlilik, şeffaflık ve demokrasi gibi kelimelerle eş anlamlı hale gelmeye başlamıştır. Son zamanlarda, dijital teknolojilerin kamu yönetimi sistemine girmesine yönelik güçlü bir itici güç, dijitalleşmenin norm haline geldiği ve sıradan vatandaşları bu yenilikleri kabul etmeye zorladığı COVID-19 salgınıydı (Popova vd., 2023: 214). Kamu kurum ve kuruluşları artık dijital yollarla toplumun çeşitli kesimlerinden gelen talep ve istekleri tasnifleyerek bunları çözümlenmeye ve yanıt vermeye yoğunlaşmak zorunda kalmıştır. Bundan dolayı, kamu yönetim sistemi ve politika oluşturma süreçleri dijital çağa ve teknolojilere uyumlu olmak zorundadır. Böylece hem yeni yönetim mekanizmaları geliştirilmekte hem de karar ve politika oluşturma süreçlerinde teknoloji daha etkin kullanılmaktadır (Gül, 2018: 14). Teknolojinin kamuyu bu ölçüde etkilemesi, bu alanda yazılan çalışmaları da etkilemiştir.

Yapılan yayın sayısı arttıkça bu yayınları inceleyen bibliyometrik analiz çalışmalarında da artış yaşanmaktadır.

Ramzy ve İbrahim (2024), 2000-2009 yılları arasında e-devlet ile ilgili Scopus ve Digital Government Reference Library veri tabanında yer alan çalışmaları, Bibexcel, Biblioshiny ve VOSviewer kullanarak bibliyometrik analizini yapmışlardır. Napitupulu ve Yakub (2021), Scopus veri tabanında bulunan on yıllık e-devlet çalışmalarının bibliyometrik analizini yapmışlardır. Winarsih ve Ratminto (2024), 2012-2022 aralığını kapsayan ve "e-devlet", "kamu hizmetleri" ve "Endonezya" konularını içeren SCOPUS veri tabanında bulunan 291 makaleyi inceleyerek analiz yapmışlardır. Kinanti ve Yuadi (2023), 2019-2023 yılları aralığında, Scopus veri tabanında yer alan "EGovernment Practice" anahtar kelimesi ile sınırlanan yayınların analizini yapmışlardır. Lobont vd. (2020) tarafından yapılan çalışmada, WOS veri tabanında yer alan 2019 yılına kadar yazılan e-devlet konulu 484 adet çalışmanın analizi yapılmıştır. İbrahim ve Nurmandi (2023), çalışmada, 2011-2021 yılları arasında yayınlanan Scopus veri tabanından elde edilen E-devlet hizmetleri literatür taramasının bibliyometrik ve ağ analizini sunmuşlardır. Roziqin vd. (2022), Scopus veritabanındaki Endonezya E-Devletiyle ilgili 84 çalışmayı VOSviewer Yazılımı, Nvivo12 Plus ve Wordstat8 kullanarak bibliyometrik analiz yoluyla sunmaktadır. Urbanovics ve Sasvari (2021) çalışmada, Scopus veri tabanında bulunan 513 makaleyi, 2010-2019 Kasım tarihleri arasında "e-devlet" ve "kanun veya mevzuat" anahtar kelimeleri ile analiz etmiştir.

Bu şekilde bibliyometrik analiz yapılan bu makalede 9 araştırma sorusunun cevabı aranmıştır:

1. E-devlet konusunu çalışan alanlar nelerdir?
2. E-devlet konulu çalışmalar hangi yıllarda artış göstermiştir?
3. Sözü edilen konu hakkında en çok yayın yapan yazarlar kimlerdir?
4. E-devlet konusunda en çok yayın yapan ve son yıllarda bu konuyu çalışmaya başlayan ülkeler hangileridir?
5. Ortak yazar analizi ve yazarların bibliyografik eşleşme analizine göre hangi yazarların görünürlüğü fazladır?
6. Yapılan atıf analizlerine göre, en çok etkili yazarlar, dokümanlar, kaynaklar ve ülkeler hangileridir?
7. Bağlantı gücü yüksek olan yazarlar kimlerdir?
8. E-devlet başlıklı makalelerde hangi anahtar sözcüklere daha fazla rastlanmaktadır?
9. Yapılan analizler doğrultusunda Türkiye'nin ve Türkiye kaynaklı yayınların etkisi ne durumdadır?

2. METOD

Bu makalede bibliyometrik tarama modeli kullanılmıştır. Bibliyometri ve scientometrics terimleri neredeyse eşzamanlı olarak 1969'da Pritchard ve Nalimov ve Mulchenko tarafından tanıtılmıştır. Pritchard, bibliyometri terimini "matematiksel ve istatistiksel yöntemlerin kitaplara ve diğer iletişim araçlarına uygulanması" olarak açıklarken, Nalimov ve Mulchenko scientometrics'i "bir bilgi süreci olarak görülen bilimin analiziyle ilgilenen nicel yöntemlerin uygulanması" olarak tanımlamıştır (Glanzel, 2003: 6). Bibliyometrik yöntemler ile araştırmacıların bulguları, görüşleri, alıntı, iş birliği ve yazı yoluyla ifade edilmekte ve alanda çalışan diğer bilim adamları tarafından üretilen toplu bibliyografik verilere dayandırmalarına olanak tanımaktadır. Bu veriler toplanıp analiz

edildiğinde, alanın yapısı, sosyal ağlar ve güncel ilgi alanları hakkında analizler ortaya çıkartılmaktadır (Zupic ve Čater, 2015: 430). Çođu zaman araştırmacılar, bir makaleyi bir dergiye göndermeden önce daha yaygın olarak bilinen bazı bibliyometrik parametreleri (etki faktörü ve h-endeksi) incelemektedirler. Aynı şekilde kütüphaneler, koleksiyonlarının bir parçası olup olmayacağına karar vermeden önce dergilerin bibliyometrik özelliklerini değerlendirmektedirler (Krauskopf, 2018: 224). Bu açıdan yapılan bibliyometrik analizler o konuyu çalışacak diğer araştırmacılara kolaylık sağlamaktadır.

Bibliyometrik analiz, bir araştırma konusu veya alanının entelektüel yapısının durumunu ve ortaya çıkan eğilimlerini sunmak için büyük miktarlarda bibliyometrik veriyi özetlemektedir. Bu analiz, inceleme kapsamı geniş olduğunda ve veri kümesi manuel inceleme için çok büyük olduğunda kullanılmaktadır (Donthu, 2021: 287). Bibliyometrik analiz yapılan uygulamalardan birisi “VOSviewer”dir. VOSviewer ortak alıntı verilerine dayalı olarak yazarların veya dergilerin haritalarını oluşturmak veya birlikte oluşum verilerine dayalı olarak anahtar kelime haritalarını oluşturmak için kullanılabilir. Program, bibliyometrik haritaların tüm detaylarıyla incelenebileceği bir görüntüleyici sunmaktadır. VOSviewer, bir haritayı her biri haritanın farklı bir yönünü vurgulayan çeşitli şekillerde görüntüleyebilmektedir. Bir haritanın ayrıntılı incelemesini kolaylaştıran yakınlaştırma, kaydırma ve arama işlevlerine sahiptir (Eck ve Waltman, 2010: 524). VOSviewer ile yapılan bu analizde farklı alt analizler yapılmaktadır.

Eş kelime analizi, bir makalenin anahtar kelimelerinin içeriğinin yeterli bir tanımını verebileceği varsayımına dayanmaktadır (Gao vd., 2019: 927). Atıf analizi, birbiriyle alıntı yapan makalelerin bir şekilde ilişkili olduğuna varsayımına dayanarak, bir makale ile alıntı yaptığı makaleler arasındaki ilişkiye bakmaktadır. Atıf analizi ile incelenen ilişkiler alanı, yazarları, kurumları ve ülkeleri içermektedir (McBurney ve Novak, 2002: 109).

Bu makalenin verileri, WOS veri tabanından, 2001 ve 2024 yılları arasındaki makaleler seçilerek alınmıştır. Veri analizi için tüm bilgiler VOSviewer programına yüklenerek ağlar oluşturulmuştur. Araştırmada 2001-2024 yılları arasında “title” bölümünde “e-government” veya “electronic government” terimini içeren makalelerin bibliyometrik analizi yapılmıştır. Bibliyometrik analizin görselleştirilmesi için VOSviewer (1.6.19) adlı paket program kullanılmıştır.

Yayınlanan makaleler “Export Records to Tab Delimited File” seçeneklerinden “Author(S), Title, Source, Conf.İnfo, Times Cited Count, Accession Number, Abstract, Addresses, Document Type, Keywords, Cited References ve Cited Reference Count” seçilerek son hali 7 Nisan 2024 tarihinde “txt” formatında indirilmiştir. Taramaya, article and review article dâhil edilmiştir. Makalede sadece Social Science Citation Index (SSCI) ve Emerging Sources Citation Index (ESCI) kapsama alınmıştır.

Bu makalede içerik analizi olarak sistematik ve nicel yöntem kullanılmıştır. Ayrıca araştırmanın daha spesifik sonuçlar vermesi için bazı sınırlamalar getirilmiştir.

1. Yıl olarak “2001-2024” aralığı seçilmiştir.
2. Doküman tipi, “makale” olarak sınırlanmıştır.
3. Dil olarak ise sadece “İngilizce” seçilmiştir.
4. Social Science Citation Index (SSCI) ve Emerging Sources Citation Index (ESCI) kategorileri seçilmiştir.
5. Bildiri, kitap bölümü, kitap vb. çalışmalar bu makaleye dahil edilmemiştir.

3. ARAşTIRMANIN BULGULARI

Araştırmanın bulguları WOS veri tabanından ve VOSviewer yazılımından elde edilmiştir. Burada öncelikle WOS veri tabanından elde edilen bulgular, daha sonra VOSviewer yazılımından elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

3.1. WEB OF SCIENCE VERİ TABANINDAN ELDE EDİLEN BULGULAR

E-devlet ile ilgili yapılan bibliyometrik makalede 2001-2024 yılları arasında toplam 1655 makale WOS veri tabanından alınmıştır. Buna göre tablo ve şekiller ile daha detaylı bir şekilde çeşitli bulgular elde edilmiştir.

3.1.1. ARAŞTIRMA ALANINA GÖRE ELDE EDİLEN BULGULAR

Makalede, 2001-2024 yılları arasında “e-government” veya “electronic government” anahtar kelimesi taranmıştır. Şekil 1’de e-devlet konusunu en fazla çalışılan alanlar gösterilmiştir.

Araştırma bulgularına göre “e-devlet” konusundaki yayınların kategorilerine göre dağılımını gösteren ağaç haritası şeması (tree map chart) hazırlanmıştır (Şekil 1).

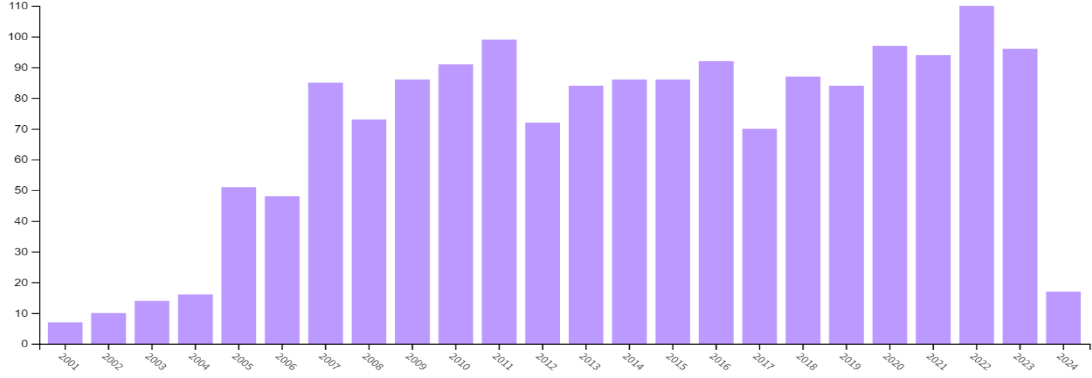

Şekil 1. Ağaç Haritası

Kaynak: WOS veri tabanından yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 1’e göre, 2001-2024 yılları arasında SSCI ve ESCI kriterlerine göre “e-devlet” makalelerinin büyük bir bölümünün “Bilgi Bilimi Kütüphane Bilimi” kategorisinde olduğu görülmektedir. Ardından “kamu yönetimi, bilgisayar bilimi, yönetim ve işletme” kategorileri gelmektedir.

3.1.2. YAYIN YILINA GÖRE ELDE EDİLEN BULGULAR

Grafik 1. Yıllara Göre Yayın Sayısı

Kaynak: WOS veri tabanından yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 1'e göre, e-devlet konusu dalgalanmalar* gösterse de özellikle 2005 yılından itibaren yayınlarda artış meydana geldiği grlmektedir. 2022 yılında yayın sayısı en yüksek düzeyine ulaşmıştır. Bu etkinin sebebi 2020 yılı itibari ile pandemi ile birlikte teknolojinin daha fazla hayatımızda yer alması olabilir.

3.1.3. YAZARLARINA GÖRE ELDE EDİLEN BULGULAR

WOS veri tabanından alınan verilere göre bu alanda en çok yayın yapan yazarlar Tablo 1'de belirtilmiştir.

Tablo 1. Yazarların Yayın Sayısı

Yazar Soyadı Adı	Yayın Sayısı
Dwivedi YK	26
Weerakkody V	23
Mensah IK	19
Reddick CG	19
Jaeger PT	17
Toplam	104

Kaynak: WOS veri tabanından yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

* Diğer yıllarda yayınlanan makale sayıları şu şekildedir; 2001-8, 2002-10, 2003-15, 2004-18, 2005-50, 2006-48, 2007-88, 2008-70, 2009-88, 2010-90, 2011-100, 2012-68, 2013-86, 2014-88, 2015-88, 2016-90, 2017-66, 2018-89, 2019-87, 2020-98, 2021-90, 2022-110, 2023-96, 2024-15.

E-devlet konusunda en çok yayın yapan 5 yazar, bu konu ile ilgili yapılan yayınların %6'sını yazmıştır.

3.1.4. YAYIN BAŞLIKLARINA GÖRE ELDE EDİLEN BULGULAR

Tablo 2’de araştırma alanında en çok yayın yapılan dergiler listelenmiştir.

Tablo 2. En Fazla Yayın Yapılan Yayın Başlıkları

Dergi Adı	Yayın Sayısı
Government Information Quarterly	196
International Journal of Electronic Government Research	142
Transforming Government People Process and Policy	105
International Journal of Public Administration	39
Electronic Journal of Information Systems in Developing Countries	32
Toplam	514

Kaynak: WOS veri tabanından yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 2’ye göre, en çok yayın yapılan dergi “Government Information Quarterly” dergisidir. Toplam 1655 yayının 196 tanesi bu dergide yayınlanmıştır. Listelenen dergilerin ayrıca kalite olarak en iyi kamu yönetimi dergilerinden olduğu görülmektedir. Bu dergilerin kamu yönetiminde teknoloji çalışılmasına rehberlik ve öncülük ettiği anlaşılmaktadır.

3.1.5. ÜLKELERE GÖRE ELDE EDİLEN BULGULAR

Tablo 3’te araştırma alanı ile ilgili en çok yayın yapan ülkeler listelenmiştir. Buna göre “Amerika Birleşik Devletleri (ABD), İngiltere, Çin, İspanya, Avustralya, İspanya, Güney Kore ve Hindistan” en çok yayın yapan ülkelerdir.

Tablo 3. En Fazla Yayın Yapan Ülkelerin Yayın Sayısı

Ülke Adı	Yayın Sayısı
ABD	331
İngiltere	159
Çin	142
Avustralya	77
İspanya	73
Hindistan	70
Güney Kore	67

Kaynak: WOS (Web of Science) veri tabanından yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

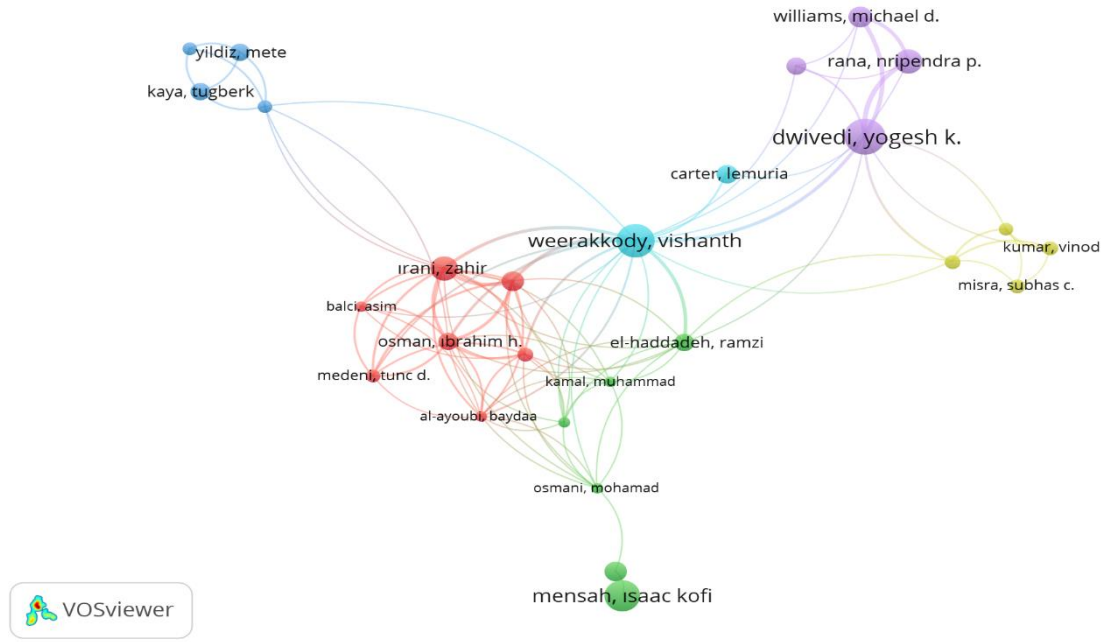
Ülkeler incelendiğinde, ABD'nin açık ara önde olduğu görölmektedir. Bunda veri tabanının ABD kaynaklı olmasının ve dil üstünlüğünün katkısı bulunmaktadır. En fazla yayın yapan 7 ülke, toplam yayın sayısının %55'ini yazmıştır.

3.2. VOSVIEWER YAZILIMINDAN ELDE EDİLEN BULGULAR

Bu bölümde VOSviewer yazılımından elde edilen bulgular incelenmiştir. Bunlar, “ortak yazar analizi, atıf analizi, anahtar sözcük analizi ve bibliyografik eşleşme analizi” dir.

3.2.1. ORTAK YAZAR ANALİZİ (CO-AUTHORSHIP OF AUTHORS)

Bilimsel yayınların ortak yazarlığının bir iř birliği ölçüsü olduğu varsayılmaktadır. Ortak yazarlık, araştırma alanlarının entelektüel yapılarından ziyade sosyal ağları incelemek için güçlü sosyal bağları yansıtmaktadır (Zupic ve Čater, 2015: 435). Bununla birlikte, bir kişinin adının bilimsel bir makalenin ortak yazarı olarak geçmesi, önemli miktarda çalışmaya katkıda bulunduğu anlamına gelmemektedir ancak sosyal veya diğer nedenlerle tamamen “fahri yazarlık” verilmiş olabilmektedir (Katz ve Martin, 1997: 3). Ortak yazarlık analizi, iř birliğini ölçmektedir.

Şekil 2. Ortak Yazar İşbirliğini Gösteren Ağ Görselleştirmesi

Kaynak: VOSviewer yazılımından yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.†

Ortak yazar analizinde analiz türü ortak yazarlık, analiz birimi yazar olarak seçilmektedir. Bir yazarın minimum belge sayısı 1, bir yazarın minimum alıntı sayısı 1 olarak seçilmiştir. Buna göre 3217 yazardan 2766'sının bu değerleri karşıladığı ve 203 yazarın birbiri ile ilişki içinde olduğu görülmektedir. E-devlet alanında en fazla yayın yapan 2. yazar olan Weerakkody, ağ haritasının da merkezinde bulunmaktadır (şekil 2). Bu yazarın hem makale yazma hem de iş birliği yapma konusunda güçlü olduğu görülmektedir.

Weerakkody, 23 adet çalışması, 1384 atıf sayısı ve 72 bağlantısı ile ilk sırada yer almaktadır. Dwivedi 26 adet makalesi, 2236 atıf sayısı ve 61 bağlantısı bulunmaktadır. Üçüncü Sırada, Irani 12 adet çalışma, 802 atıf, 50 bağlantı ile yer almaktadır.

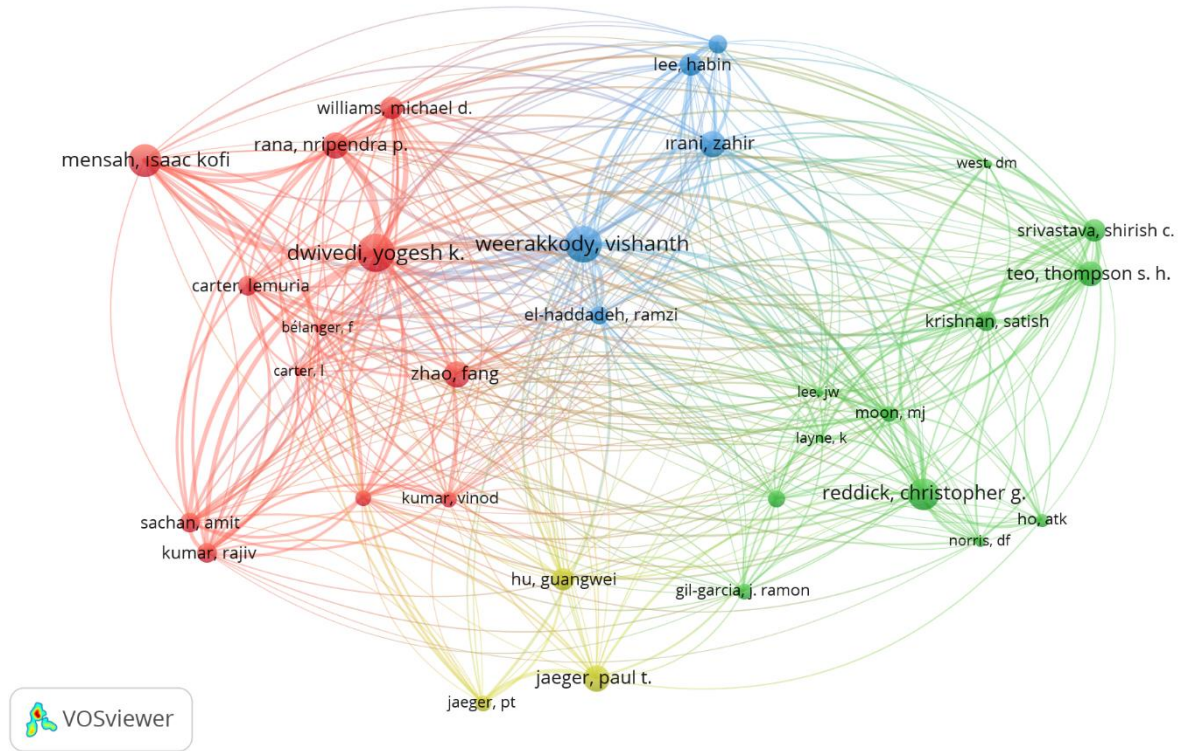
3.2.2. ATIF ANALİZİ

Atıf analizi, alıntılarının bir yayın diğerinden alıntı yaptığında oluşan yayınlar arasındaki entelektüel bağlantıları yansıttığı varsayımıyla çalışan bilim haritalama tekniğidir.

3.2.2.1. YAZAR ATIF ANALİZİ (CITATION OF AUTHORS)

VOSviewer'a göre yazarların atıf analizi Şekil 3'te belirtilmiştir.

† Haritanın daha anlaşılır olması için sadece bağlantı gücü 10 ve üzeri olan yazarlar eklenmiştir.

Şekil 3. Atıf ve Yazar İlişkilerini Gösteren Ağ Görselleştirmesi

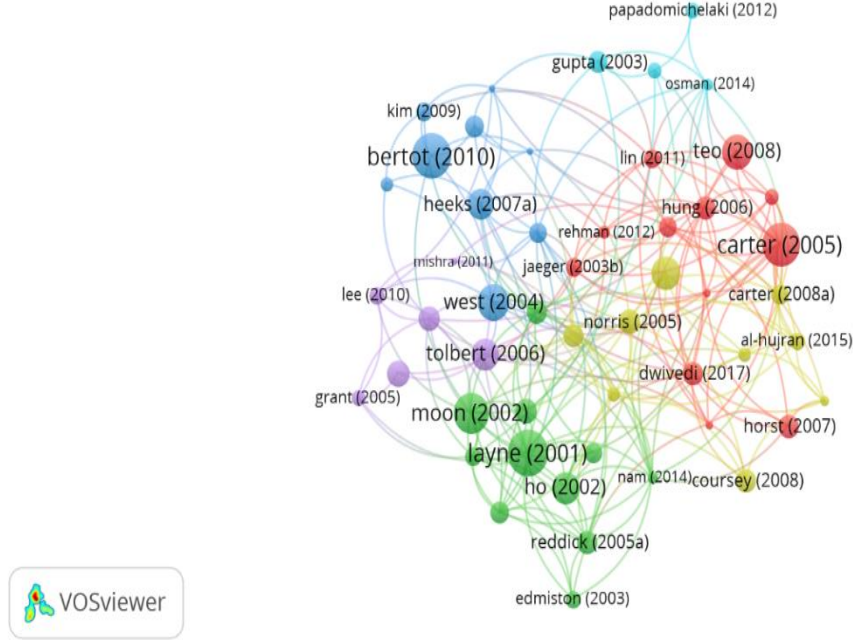
Kaynak: VOSviewer yazılımından yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.†

Yazar atıf analizinde analiz türü atıf, analiz birimi yazar olarak seçilmektedir. Bu makalede bir yazarın minimum belge sayısı 1, bir yazarın minimum alıntı sayısı 1 olarak seçilmiştir. Buna göre 3217 yazardan 2766'sının bu değerleri karşıladığı ve 2587 yazarın birbiri ile bağlantılı olduğu görülmektedir. Haritada görünen bağlantı sayısının fazlalığından anlaşıldığı gibi yazar atıf bağlantısı çok güçlüdür.

† Haritanın daha anlaşılır olması için sadece bağlantı gücü 300 ve üzeri olan 32 yazar eklenmiştir.

3.2.2.2. DOKÜMAN ATIF ANALİZİ

Doküman atıfların arasındaki ilişki Şekil 4'te gösterilmektedir.

Şekil 4. Dokümanların Atıf ve Yazar İlişkilerini Gösteren Ağ Görselleştirilmesi

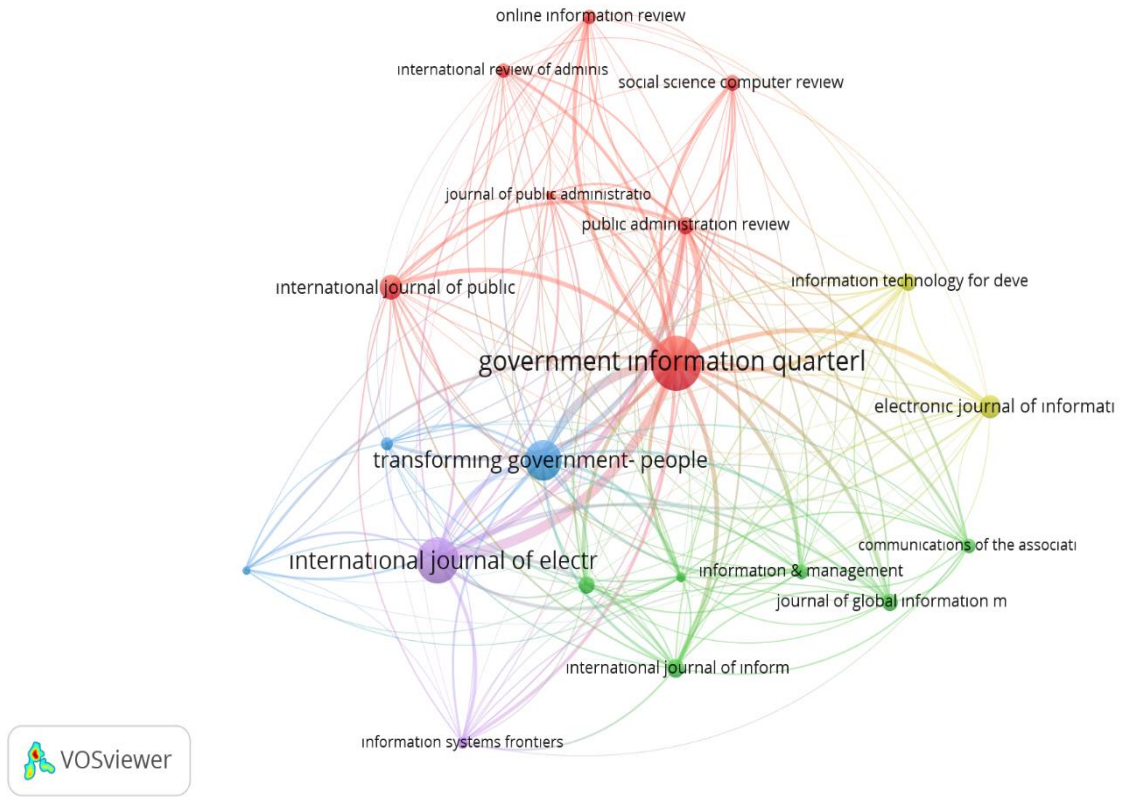
Kaynak: VOSviewer yazılımından yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.[§]

Doküman atıf analizinde analiz türü atıf, analiz birimi belge olarak seçilmektedir. Bu makalede bir belgeden minimum alıntı sayısı 1 olarak seçilmiştir. Buna göre 1655 belgeden 1467'si bu değerleri karşılamaktadır. Bu analizde Karen Layne ve Jungwoo Lee'nin 2001 yılında yayınladığı "Developing fully functional E-government: A four stage model" adlı makale 202 bağlantı gücü ile ilk sıradadır. İkinci sırada, M.Jae Moon'un 2002 yılında yayınladığı "The evolution of e-government among municipalities: Rhetoric or reality?" adlı makale, 177 bağlantı ile üçüncü sırada ise, Lemuria Carter ve France Bélanger'in 2005 yılında yazdığı "The utilization of e-government services: citizen trust, innovation and acceptance factors" adlı makale 176 bağlantı ile yer almaktadır. En çok yayın yapan Weerakkody'nin 6, Dwivedi'nin ise 5 çalışması bu analizde yer almaktadır. Bu yayınlrın atıf bağlantıları düşük olduğu için ilk sıralarda yer almamışlardır.

3.2.2.3. YAYINCI ATIF ANALİZİ

Bir yayıncının atıf gücünün yüksek olması, o yayıncının etki gücünü göstermektedir. Yayıncının güçlü olması daha kaliteli makaleler yayınlanmasını da beraberinde getirmektedir. Şekil 5'te çalışmaların yayınlandığı yayıncıların atıf ve yazar ilişkileri gösterilmiştir.

[§] Haritanın daha anlaşılır olması için sadece bağlantı gücü 50 ve üzeri olan 51 yazar eklenmiştir.

Şekil 5. Yayıncıların Atıf ve Yazar İlişkilerini Gösteren Ağ Görselleştirmesi

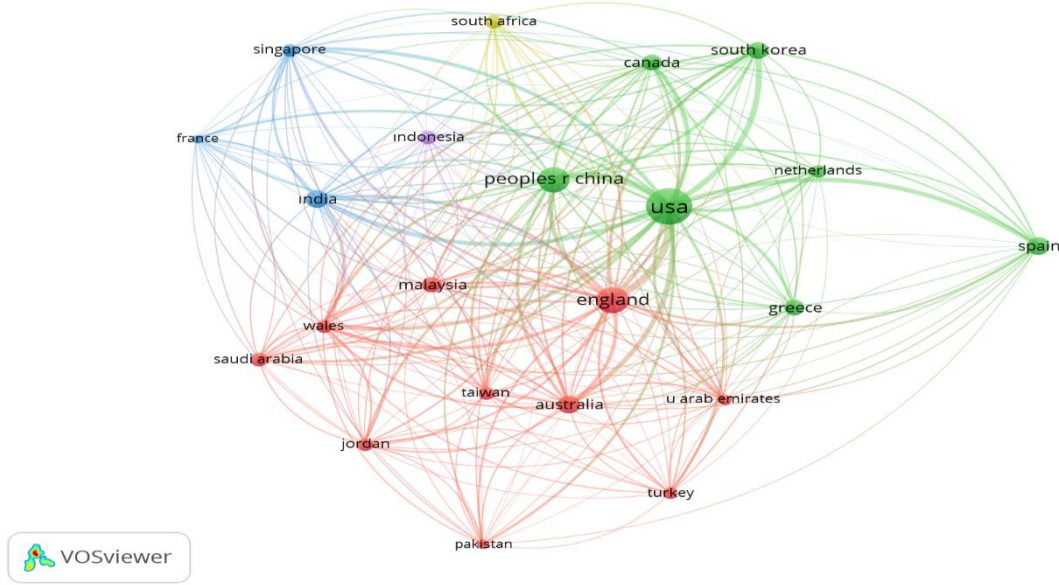
Kaynak: VOSviewer yazılımından yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.**

Yayıncı atıf analizinde analiz türü atıf, analiz birimi yayıncı olarak seçilmektedir. Bu makalede bir yayıncının minimum belge sayısı 1, bir yayıncının minimum alıntı sayısı 1 olarak seçilmiştir. Buna göre 439 yayıncıdan 368'inin bu değerleri karşıladığı ve 340 yayıncının bağlantılı olduğu görülmektedir. İlk sırada 2777 bağlantı ile “Government Information Quarterly”, ikinci sırada, 1182 bağlantı ile “International Journal of Electronic Government Research”, üçüncü sırada ise 1046 bağlantı ile “Transforming Government: People, Process and Policy” yer almaktadır.

3.2.2.4. ÜLKE ATIF ANALİZİ

Bu atıf analizi, e-devlet konusunda hangi ülkelerin öncü olduğunu görmek açısından önemlidir. Ülkelerin atıf analizi aynı zamanda, araştırma iş birliklerini ve ağlarını yansıtmaları bakımından araştırmacılara önemli ipuçları sağlamaktadır. Şekil 6a’da ülkelerin atıf ağları ile aralarındaki bağ detaylı bir şekilde görülmektedir.

** Haritanın daha anlaşılır olması için sadece bağlantı gücü 200 ve üzeri olan 20 kaynak eklenmiştir.

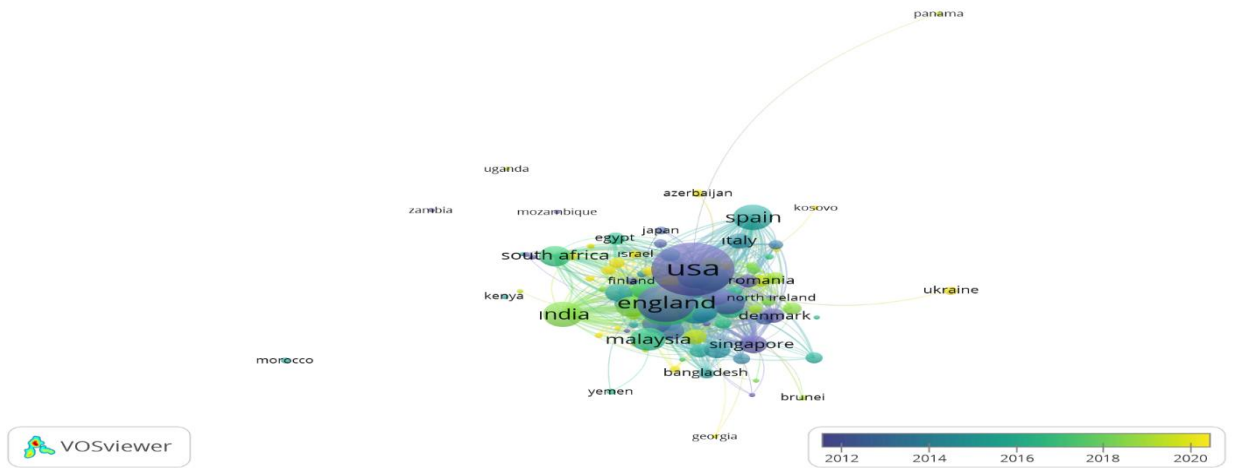

Şekil 6a. Ülke ve Atıf İlişkilerini Gösteren Ağ Görselleştirmesi

Kaynak: VOSviewer yazılımından yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.††

Ülke atıf analizinde analiz türü atıf, analiz birimi ülke olarak seçilmektedir. Bu makalede bir ülkenin minimum belge sayısı 1, bir ülkenin minimum alıntı sayısı 1 olarak seçilmiştir. Buna göre 117 ülkenin 108'inin bu değerleri karşıladığı ve 105 ülkenin bağlantıda olduğu görülmektedir.

Buna göre WoS veri tabanında en fazla atıf bağlantısı olan ülke olarak ABD 330 çalışma, 22323 atıf ve 6639 bağlantı ile belirgin yeşil daire oluşturmuştur. ABD'den sonra İngiltere, 7014 atıf, 159 yayın ve 3333 bağlantı ile en fazla atıf alan ikinci ülkedir. Çin, 3570 atıf, 142 yayın ve 2593 bağlantı gücü ile üçüncü sıradadır.

Şekil 6b. Ülke ve Atıf İlişkilerini Yıllara Göre Gösteren Ağ Görselleştirmesi

Kaynak: VOSviewer yazılımından yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.††

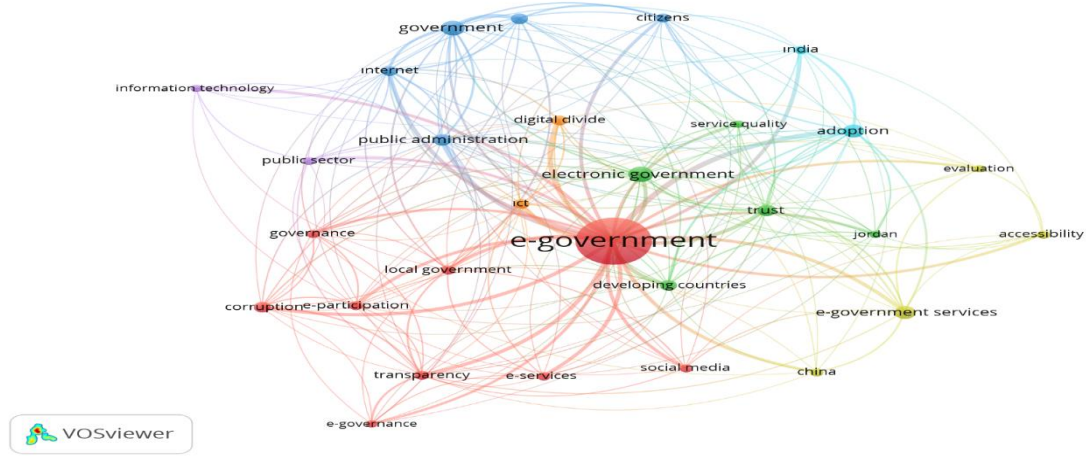
†† Haritanın daha anlaşılır olması için sadece bağlantı gücü 500 ve üzeri olan 22 ülke eklenmiştir.

Haritanın daha anlaşılır olması için sadece bağlantı gücü 500 ve üzeri olan 22 ülke eklenmiştir.

Şekil 6b incelendiğinde Tanzanya, Kıbrıs, Nijerya, Vietnam, İsrail, Filistin, Bahrain, Colombia, Irak'ın e-devlet konusunda son yıllarda işbirliği yapmaya başladıkları görülmektedir. Amerika, İngiltere, Kanada, Hollanda, Danimarka gibi ülkelerin ise çok önceden bu konuyu çalışmaya başladıkları ve bu çalışmalarını hala aynı verimlilikte devam ettirdikleri görülmektedir.

3.2.3. ANAHTAR SÖZCÜK ANALİZİ

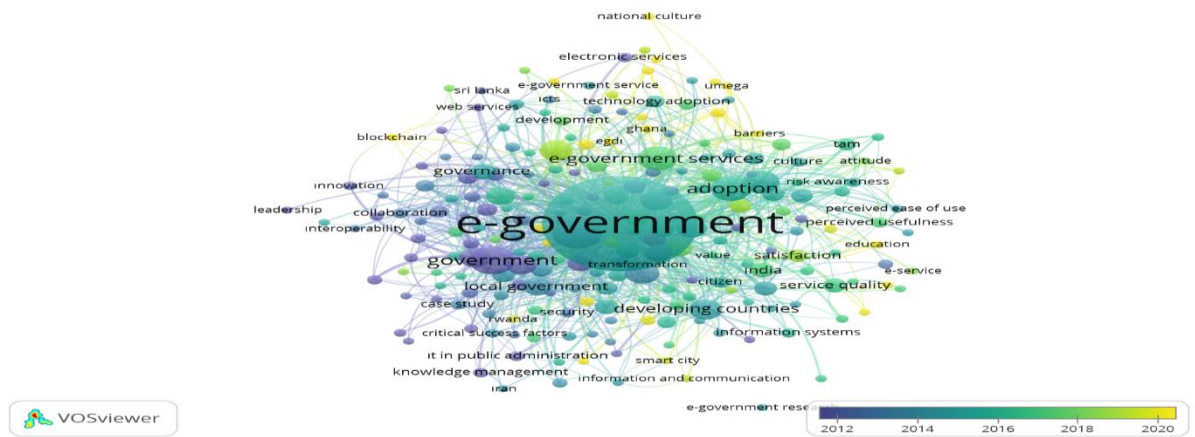
Anahtar sözcük analizi, analiz türü içindeki en önemli analiz türüdür.

Şekil 7a. Yazar Anahtar Kelimelerinin Ağ Görselleştirmesi

Kaynak: VOSviewer yazılımından yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.^{§§}

Anahtar kelime analizinde analiz türü co-occurrence, analiz birimi yazar anahtar kelimeleri olarak seçilmektedir. Bu makalede bir anahtar kelimenin minimum tekrarlanma sayısı 5 olarak seçilmiştir. Buna göre 3611 anahtar kelimenin 226'sının bu değerleri karşıladığı ve hepsinin bağlantıda olduğu görülmektedir.

Şekil 7b. Yazar Anahtar Kelimelerinin Yıllara Göre Gösteren Zamansal Ağ Görselleştirmesi

Kaynak: VOSviewer yazılımından yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

^{§§} Haritanın daha anlaşılır olması için sadece bağlantı gücü 50 ve üzeri olan 29 anahtar kelime eklenmiştir.

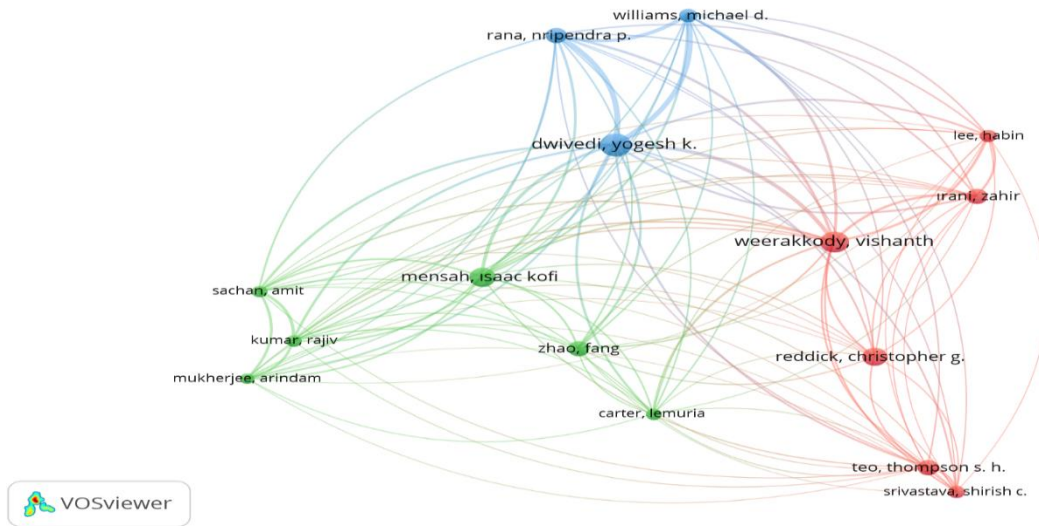
Şekil 7b, e-devlet çalışmalarının anahtar kelime ağını göstermektedir. Dairelerin boyutu anahtar kelimenin yer alma sayısı ile orantılı olarak değişmektedir. Kelimelerin birbirleri ile bağlantıları aralardaki çizgilerle anlaşılmaktadır. E-devlet (922), government (82), electronic government (97), adoption (66), e-government services (61), trust (52) anahtar kelimeleri en çok kullanılanlardır.

Şekil 7b'ye göre, mavi renkten sarı renge doğru geldikçe anahtar kelimelerin daha yeni çalışılan konular olduğu görülmektedir. Buna göre benchmarking, bürokrasi, demokrasi, güvenlik, metodoloji, yeni kamu yönetimi, gibi kavramların daha eski yıllarda daha fazla kullanıldığı görülmektedir. Sarı renk ile gösterilen ve son yıllarda popüler olan araştırma konuları ise big data, open data, machine learning, yapay zeka, ASEAN (Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği), UMEGA (Elektronik Devletin Benimsenmesine İlişkin Birleşik Model), dijitalleşmedir.

Ayrıca anahtar kelimeler arasındaki mesafenin kısa olması ilişkinin güçlü olduğu anlamına gelmektedir. Bu analizde “e-devlet” anahtar kelimesinin “elektronik devlet, sosyal medya, bilgi teknolojisi, e-yönetişim, Çin” gibi konularla yakın ilişkide olduğu görülmektedir.

3.2.4. YAZARLARIN BİBLİYOGRAFİK EŞLEŞME ANALİZİ (BIBLIOGRAPHIC COUPLING OF DOCUMENTS)

Bibliyografik eşleştirme, belgeler arasındaki ilişkiyi kurmak için alıntı analizi kullanılmaktadır. Bu eşleştirme, farklı iki eser kaynaklarında ortak üçüncü bir esere atıf yaptıklarında oluşmaktadır. Atıf sayısı arttıkça bağlantının gücü de yükselmektedir (Burkut, 2023: 40). Bir bibliyografik eşleştirme analizi, referans listelerindeki öğeleri paylaşan yayınları birbirine bağlamaktadır, yani aynı yayınlara atıfta bulunmaktadır. Bibliyografik eşleştirmenin ardındaki varsayım, aynı konudaki yayınların temel materyali paylaşması ve yayınlara ne kadar çok benziyorsa, referans listelerinin o kadar benzer olmasıdır (Rehn vd., 2006: 7). Şekil 8’de iki çalışmanın üçüncü çalışmaya yaptığı atıf ilişkisi görülmektedir.

Şekil 8. Dokümanların Bibliyografik Eşleşme Analizini Gösteren Ağ Görselleştirmesi

Kaynak: VOSviewer yazılımından yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.***

*** Haritanın daha anlaşılır olması için sadece bağlantı gücü 5000 ve üzeri olan 15 yazar eklenmiştir.

Yazarların bibliyografik analizinde analiz türü bibliographic coupling, analiz birimi yazar olarak seçilmektedir. Bu makalede bir dokümandan minimum alıntı sayısı 5 olarak seçilmiştir. Buna göre 3217 yazarın 47’si bu değerleri karşılamaktadır. 25400 bağlantı gücü ile Yogesh Kumar Dwivedi ilk sırada, Vishanth Weerakkody 17002 bağlantı ile ikinci sırada ve Nripendra Rana 15555 bağlantı ile üçüncü sırada bulunmaktadır.

4. EN ÇOK ATIF ALAN 10 MAKALENİN DETAYLI İNCELEMESİ

E-devlet başlıklı makaleler içinde, en çok atıf alan 10 makale Tablo 4’te listelenmiştir. Bu makaleler, e-devlet ile ilgili çalışma yapılmak istendiğinde referans alınması gereken makalelerdir.

Tablo 4. En Çok Atıf Alan 10 Makale

Sıra	Makale Başlığı	Yazar Adı (Yayın Yılı)	Atıf Sayısı
1	Developing fully functional E-government: A four stage model	Layne, K and Lee, JW (2001)	1254
2	Using ICTs to create a culture of transparency: E-government and social media as openness and anti-corruption tools for societies	Bertot, JC; Jaeger, PT and Grimes, JM (2010)	1120
3	The utilization of e-government services:: citizen trust, innovation and acceptance factors	Carter, L and Bélanger, F (2005)	1084
4	The evolution of e-government among municipalities: Rhetoric or reality?	Moon, MJ (2002)	927
5	E-government and the transformation of service delivery and citizen attitudes	West, DM (2004)	728
6	Trust and Electronic Government Success: An Empirical Study	Teo, TSH; Srivastava, SC and Jiang, L (2008)	709
7	From e-government to we-government: Defining a typology for citizen coproduction in the age of social media	Linders, D (2012)	707
8	Linking citizen satisfaction with e-government and trust in government	Welch, EW; Hinnant, CC and Moon, MJ (2005)	618
9	Trust and risk in e-government adoption	Bélanger, F and Carter, L (2008)	608
10	The effects of e-government on trust and confidence in government	Tolbert, CJ and Mossberger, K (2006)	573

Kaynak: WoS veri tabanından yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur (05.04.2024).

- Layne and Lee (2001) çalışmasında, e-devlet gelişiminin farklı aşamalarını tanımlamaktadır. İşlevsel bir e-devlet için bir “büyüme aşamaları” modeli önermektedir.
- Bertot vd. (2010) çalışmasında e-devlet’ in şeffaflık üzerindeki potansiyel etkilerini araştırmaktadır.
- Carter and Bélanger (2005) çalışmasında, vatandaşların e-devlet girişimlerini benimsemesini etkileyen basit ama kapsamlı bir faktör modeli oluşturmuştur.

- Moon (2002)'a göre, bilgi teknolojisi yönetimin temel unsurlarındandır ve e-devlet yönetişimde belirgin bir rol almaktadır. Çalışma, e-devletin birçok belediye tarafından benimsendiğini fakat belediyelerde e-devletin ilerlemesinin önünde yaygın olarak paylaşılan bazı engellerin (mali, teknik ve personel kapasitesinin eksikliği) ve yasal sorunların (gizlilik gibi) olduğunu öne sürmektedir.

- West (2004) çalışmasında, e-devletin hizmet sunumu, demokratik duyarlılık ve kamusal tutum açısından sonuçlarını değerlendirmektedir. Yazar, e-devletin hizmet sunumunu ve halkın hükümete olan güvenini dönüştürme potansiyelinin gerisinde kaldığını ileri sürmüştür. Ancak demokratik duyarlılığı artırma ve hükümetin etkili olduğuna dair inançları güçlendirme olanağına da sahip olduğunu açıklamaktadır.

- Teo vd. (2008) çalışmasında, e-devletin başarısına neyin katkı yaptığını incelemişlerdir. Sonuçlar, devlete güvenin teknoloji ile ilgili olmadığını e-devlet web sitelerine duyulan güven ile ilgili olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca e-devlet Web sitelerine duyulan güven; bilgi kalitesi, sistem kalitesi ve hizmet kalitesi ile pozitif yönde ilişkilidir.

- Linders (2012)'e göre, E-Devletten (müşteri olarak vatandaş) We-Devlet'e (ortak olarak vatandaş) geçişte, hükümet kuralları ve erişimi sağlamaya devam ederken vatandaşlar ve topluluklar daha fazla söz hakkı karşılığında daha fazla sorumluluk üstlenecektir.

- Welch vd. (2005) bu makalede, devlet Web sitesi kullanımının e-devlet memnuniyeti ve Web sitesi memnuniyeti ile pozitif yönde ilişkili olduğunu ve e-devlet memnuniyetinin devlete duyulan güven ile pozitif yönde ilişkili olduğunu göstermektedir.

- Belanger ve Carter (2008)'e göre, vatandaşların hükümete ve teknolojiye güveni, e-devletin geniş çapta benimsenmesi için zorunludur. Çalışma, güvenme eğiliminin, internete duyulan güven ve devlete duyulan güveni olumlu yönde etkilediğini ve bunun da bir e-devlet hizmetini kullanma niyetini etkilediğini göstermektedir.

- Tolbert ve Mossberger (2006)'e göre, e-devlet, vatandaşların hükümete olan güvenini artırmanın ve vatandaşların genel olarak hükümete ilişkin değerlendirmelerini iyileştirmenin bir yoludur. Çalışma e-devletin vatandaşlarla etkileşimi ve duyarlılık algısını iyileştirerek süreç temelli güveni artırabileceğini göstermektedir.

5. SONUÇ

Bu makalede e-devlet başlığında yazılan makalelerin bibliyometrik analizi yapılmıştır. Araştırmada tarama modeli ile WoS veri tabanındaki yayınlar kullanılmıştır. Bu analiz ile kamu yönetiminde teknoloji alanında ileriye dönük yapılacak çalışmalara da yol göstermek amaçlanmıştır.

Türkçe literatürde “e-devlet” konusu ile ilgili bibliyometrik analiz yapılmamıştır. Uluslararası literatürde ise yapılan çalışmalara giriş bölümünde yer verilmiştir. Bu çalışmalar daha çok Scopus veri tabanından alınan çalışmalar üzerinden yapılmıştır ve veriler güncel değildir.

Zaman kısıtı içinde ele alınan çalışmada ortaya çıkan 1655 makale, e-devlet hakkında yazılan öncü çalışmalardır. Bu makalede ele alınan her analiz kendi içinde önemlidir. İlk olarak WoS veri tabanından elde edilen bulgulara göre hangi ülkelerin, hangi kurumların daha fazla yayın yaptığı ortaya çıkmıştır. Yine bu bulgulara göre, yıllara göre yayın sayısına bakılarak çalışılan konunun popülerlik düzeyi ölçülebilmektedir. Konunun güncelliğini koruyup korumadığı bu bulgular ile anlaşılmaktadır.

E-devlet konusu ile en fazla yayın yapılan alanlar “bilgi bilimi&kütüphane bilimi, bilgisayar&bilgi bilimi ve kamu yönetimi” dir. Böylece e-devlet konusunun sosyal bilimler haricinde de çalışıldığı görülmektedir. Özellikle kamu yönetimi alanında çalışan yazarların, bu alanlarla ortak

yayın yapmalarının önemli olacağı görülmektedir. E-devlet hakkında en fazla yayın yapan dergilerin kamu yönetimi dergileri olduğu görülmektedir. İlk 3 dergi kategori olarak “bilgi bilimi&kütüphane bilimi” alanında görüle de dergi başlıkları ve içerikleri kamu yönetimi alanı ile ilişkilidir. Ayrıca sayılan dergilerin Q1, Q2, Q3 düzeyinde olduğu ve etki alanlarının yüksek olduğu görülmektedir. Bu da e-devlet konusunun revaçta ve popüler bir konu olduğunu göstermektedir.

Yapılan yayın sayısına bakıldığında 2005 yılında artışın başladığı 2022 yılında yayın sayısının maksimum noktaya geldiği görülmüştür. Yapılan yayınların büyük çoğunluğu ABD kaynaklıdır. ABD'nin teknoloji konusunda başat ülke olmasından dolayı analiz sonucunun da bu yönde çıkması kaçınılmaz olmuştur. Ayrıca Çin, Hindistan ve Güney Kore en fazla yayın yapan ülkelerdir. Bu ülkeler, e-devlet konusu ile ilişkili olarak ayrı birer çalışma alanı olabilir. Türkiye ise 124 ülke arasından 33 makale ile 19. sıradadır.

E-devlet konusunda en fazla yayın yapan Yogesh K. Dwivedi, dijital pazarlama ve inovasyon profesörü, Vishanth Weerakkody ise dijital yönetim profesörüdür. Ayrıca bu yazarlar sosyal bilimler alanında en çok atıf alan yazarlardandır.

VOSviewer yazılımından elde edilen bulgular ise 1655 makalenin birbiri ile ilişkisini ortaya koymaktadır. Ortak yazarlık analizine göre, yazarlar arasında güçlü bağlantı olduğu görülmektedir. Burada etkisi en fazla olan yazarların ayrıca en çok yayın yapan yazarlardan olduğu görülmektedir. Bu yazarların hem çok üretken oldukları hem de akademik iş birlik yönlerinin güçlü olduğu anlaşılmaktadır. Bu analizde Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi'nden Prof.Dr. Tunç Durmuş Medeni 6 (3+3) yayın ve 17 bağlantı gücü ile 19.sıradadır.^{†††} Mete Yıldız, Tuğberk Kaya ve Cenay Babaoğlu ise ortak yazar işbirliği yüksek olan yazarlardır.

Özellikle yazarların ve ülkelerin atıf bağlantısı, ilgili konu hakkında çalışacak kişilere yardımcı olmaktadır. Yazar atıf analizinde bağlantısı yüksek yazarların da yine en çok yayın yapan yazarlardan olduğu görülmektedir. Doküman atıf analizine göre, bağlantı gücü en yüksek üç makale e-devletin gelişimi, belediyelerde e-devletin evrimi ve e-devlet hizmetleri ile ilgilidir. Ülke atıf analizinde Türkiye ise 124 ülke arasından 647 atıf, 33 yayın ve 587 bağlantı ile 18. sırada yer almaktadır.

Yapılan analizler içinde anahtar sözcük analizi önemli bir yer tutmaktadır. Bu analiz sonraki yıllarda hangi konuların çalışılacağına dair yol gösterici olmaktadır. E-devlet ve elektronik devlet dışında “benimseme, devlet, güven, iletişim teknolojileri” en sık kullanılan anahtar kelimelerdir (şekil 7a). Özellikle, teknolojinin gelişmesinin devlete olan güveni ne derecede etkilediği ve vatandaşların e-devlet uygulamalarını ne ölçüde benimsediği ile ilgili yapılan yayınların sayısı fazladır. Ayrıca, bu çalışmada yapılan anahtar sözcük analizine göre, “büyük veri, açık veri, makine öğrenmesi, yapay zekâ, ASEAN (Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği), UMEGA (Elektronik Devletin Benimsenmesine İlişkin Birleşik Model) , dijitalleşme” konuları yeni yeni popülerleşen konulardır (şekil 7b). 2020 yılında Go Dijital Asean girişimi başlatılmıştır. Bu girişim, Farklı kesimlere dijital eğitimler vermek amacıyla başlatılmıştır. ASEAN'ın popülerleşme sebebi bu olabilir. Sonuç olarak, özellikle bu konularda yapılacak Türkçe yayınların literatüre katkısı önemli olacaktır.

Hem Wos veri tabanından hem de VOSviewer yazılımından elde edilen verilere göre e-devlet konusu gelecekte de çalışılmaya devam edecektir. Yeni çıkan teknolojik gelişmelerin kamu yönetimi üzerindeki etkisi önemli çalışma konularından biri olacaktır.

Son olarak bu makale, kamuda teknoloji konusunu çalışacak kişiler için rehber niteliğinde olacaktır. Birçok farklı kaynağı araştırmak yerine öncelikle bu makaleye bakılarak hangi konuların

^{†††} Yazar medeni, tunç d. ve medeni, tunç olarak 2 ayrı isimle yer almaktadır. 6 yayın her ikisinin birleşimidir.

alışılması ve hangi kaynaklara öncelikli olarak bakılması gerektiği ortaya koyulmaktadır. Bu makale ayrıca VOSviewer yazılımı ile bibliyometrik analizin nasıl yapılacağını göstermesi açısından da faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

Bélanger, F. ve Carter, L. (2008). Trust and Risk in E-Government Adoption. *The Journal of Strategic Information Systems*, 17(2), 165-176.

Bertot, J. C., Jaeger, P. T., ve Grimes, J. M. (2010). Using Ict's to Create a Culture of Transparency: E-Government and Social Media As Openness and Anti-Corruption Tools for Societies. *Government Information Quarterly*, 27(3), 264-271.

Burkut, E. B. (2023). Vos ve Scopus Veri Tabanındaki Yavaş Şehirlerle (Cittaslow) İlgili Yayınların VOSviewer Programıyla Analizi. *Bab Journal of FSMVU Faculty of Architecture and Design*. 4 (1), 22-52.

Carter, L. ve Bélanger, F. (2005). The Utilization of E-Government Services: Citizen Trust, Innovation and Acceptance Factors. *Information Systems Journal*, 15(1), 5-25.

Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N., ve Lim, W. M. (2021). How to Conduct a Bibliometric Analysis: An Overview and Guidelines. *Journal of Business Research*, 133, 285-296.

Dragomyretska, N., Palagnyuk, Y., Andriyash, V., Matvieienko, I., ve Samofalov, D. (2022). The Introduction of Modern Technologies in Public Administration in the Context of Globalization. *International Journal of Computer Science and Network Security*, 22(2), 334-340.

Gao, P., Song, Y., Li, X. ve Lin, H. (2019). Quality Guarantee of Graduate Education in China: A Bibliometric Study. In *2019 5th International Conference on Social Science and Higher Education (ICSSHE 2019)*, 292-295.

Glanzel, W. (2003). Bibliometrics as a Research Field a Course On Theory and Application Of Bibliometric Indicators. 22.04.2023 tarihinde https://yunus.hacettepe.edu.tr/~tonta/courses/spring2011/bby704/bibliometrics-as-a-research-field-Bib_Module_KUL.pdf adresinden alındı.

Grytsyshen, D., Dragan, I., Sergiienko, L., Ivanyuta, V. ve Dolinchenko, O. (2022). Information and Communication Technologies in the Public Administration System in the Context of Socio-Economic Development. *International Journal of Computer Science and Network Security*, 22(1), 574-580.

Gül, H. (2018). Dijitalleşmenin Kamu Yönetimi ve Politikaları ile Bu Alanlardaki Araştırmalara Etkileri. *Yasama Dergisi*, (36), 5-26.

Ibrahim, A. H., ve Nurmandi, A. (2023). Range of Publications for E-Government Services: a Review and Bibliometric Analysis. *Journal of Information Technology Management*, 15(2), 164-182.

İşbilen, T. (2021). Kamuda Dijital Dönüşüm. 23.04.2023 tarihinde https://www.emo.org.tr/ekler/7d7fec90343fb1c_ek.pdf?dergi=1245 adresinden alındı.

Jorgensen, D. J. ve Klay, W. E. (2007). Technology-Driven Change and Public Administration: Establishing Essential Normative Principles. *International Journal of Public Administration*, 30(3), 289-305.

Karo, E. ve Kattel, R. (2019). Public Administration, Technology and Innovation: Government as Technology Maker? *Permanent Study Group 15: Public Administration, Technology and Innovation*. 29.04.2023 tarihinde https://doi.org/10.1007/978-3-319-92856-2_25 adresinden alındı.

Katz, J. S., ve Martin, B. R. (1997). What is Research Collaboration?. *Research Policy*, 26(1), 1-18.

Kinanti, N. P. ve Yuadi, I. (2023). Publication Mapping regarding E-Government Implementation using VosViewer and Biblioshiny. *Journal of Economics, Business, and Government Challenges*, 6(2), 59-64.

Krauskopf, E. (2018). A Bibliometric Analysis of The Journal of Infection and Public Health: 2008–2016. *Journal of Infection and Public Health*, 11(2), 224-229.

Layne, K. ve Lee, J. (2001). Developing Fully Functional E-Government: A Four Stage Model. *Government Information Quarterly*, 18(2), 122-136.

Linders, D. (2012). From E-Government to We-Government: Defining A Typology for Citizen Coproduction İn The Age Of Social Media. *Government Information Quarterly*, 29(4), 446-454.

Loboņ, O. R., Ţăran, A. M. ve Costea, F. (2020). E-Government Research Still Matter? A Bibliometric Analysis. *Annals of the University Dunarea de Jos of Galati: Fascicle: I, Economics & Applied Informatics*, 26(2).

McBurney, M. K. ve Novak, P. L. (2002). What is Bibliometrics and Why Should You Care?. *IEEE International Professional Communication Conference*. 108-114.

Moon, M. J. (2002). The Evolution Of E-Government Among Municipalities: Rhetoric Or Reality?. *Public Administration Review*, 62(4), 424-433.

Napitupulu, D. ve Yakub, R. (2021). A Bibliometric Analysis of E-Government Research. *Library Philosophy and Practice*, 2021, 1-19.

Popova, L., Seniv, B., Korol, V., Galushko, O. ve Biriukov, I. (2023). The Role of Digital Technologies In The Public Administration Sphere Br. *Cuestiones Politicas*, 41(76), 207-221.

Ramzy, M. ve Ibrahim, B. (2024). The Evolution of E-Government Research Over Two Decades: Applying Bibliometrics and Science Mapping Analysis. *Library Hi Tech*, 42(1), 227-260.

Rehn, C., Gornitzki, C., Larsson, A. ve Wadskog, D. (2006). Bibliometric Handbook 2.0 (2014). *Karolinska Institutet*, 57, 119-37.

Roziqin, A., Kismartini, Fajrina, A. N., Salahudin, ve Sulistyarningsih, T. (2022). The Development of Indonesian E-Government: A Bibliometric Analysis. *COLLNET Journal Of Scientometrics And Information Management*, 16(1), 49-74.

Teo, T. S., Srivastava, S. C. ve Jiang, L. I. (2008). Trust and Electronic Government Success: An Empirical Study. *Journal Of Management Information Systems*, 25(3), 99-132.

Tolbert, C. J. ve Mossberger, K. (2006). The Effects of E-Government on Trust and Confidence in Government. *Public Administration Review*, 66(3), 354-369.

Urbanovics, A. ve Sasvari, P. L. (2021). The Status of E-Government Research From A Bibliometric Aspect. In *Central and Eastern European Edem and Egov Days*, 75-88.

Van Eck, N. ve Waltman, L. (2010). Software Survey: VOSviewer, A Computer Program For Bibliometric Mapping. *Scientometrics*, 84(2), 523-538.

Welch, E. W. Hinnant, C. C. ve Moon, M. J. (2005). Linking Citizen Satisfaction with E-Government and Trust in Government. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 15(3), 371-391.

West, D. M. (2004). E-Government and The Transformation of Service Delivery and Citizen Attitudes. *Public Administration Review*, 64(1), 15-27.

Winarsih, A. S., ve Ratminto, R. (2024). A Bibliometric Study of E-government: Management Information Science Research in Indonesia During 2012-2022. 23.04.2023 tarihinde https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4783847 adresinden alındı.

Zupic, I., ve Čater, T. (2015). Bibliometric Methods in Management and Organization. *Organizational Research Methods*, 18(3), 429-472.

ÇEVRE VERGİSİ VE FİNANSAL GELİŞMİŞLİK İLİŞKİSİ ÜZERİNE AMPİRİK BİR ANALİZ, TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Fatma Dila TAŞDEMİR*

ÖZET

Türkiye ekonomisi için, finansal gelişme ve çevre vergisi geliri değişkenlerinin ele alındığı bu çalışma ile ulusal literatürde var olan bir boşluğun doldurulması amaçlanmaktadır. Ekonomik kalkınmanın vazgeçilmez bir parçası olan finansal gelişme ile, giderek artan bir öneme sahip olan çevre kirliliğinin önlenmesi ve çevresel sürdürülebilirlik, günümüz ekonomik gelişme sürecinin bir gerekliliği olarak öne çıkmaktadır. Bu nedenle, finansal gelişme ile çevre politikaları arasındaki etkileşimi anlamak ve Türkiye'nin bu konudaki durumunu değerlendirmek, hem ekonomik büyümeyi desteklemek hem de çevresel sürdürülebilirliği sağlamak için önemlidir.

Ele alınan değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki Johansen eşbütünleşme testi ile, nedenselliğin yönü ise Granger nedensellik testi ile analiz edilmiştir. Yapılan analizler neticesinde, seriler arasında uzun dönemli ilişki tespit edilmiştir. Bu, Türkiye'de çevre vergilerinin ekonomik yapıyı etkileyen bir unsur olduğunu ve finansal gelişmişlikle ilişkili olduğunu göstermektedir. Nedensellik testi sonucunda ise çevre vergisi gelirinden finansal gelişmişlik endeksi değişkenine doğru tek yönlü nedensellik saptanmıştır. Bu da Türkiye'de çevre vergilerinin artan finansal gelişmişlik düzeylerine katkı sağlayabileceğini öne sürmektedir. Çevresel politikaların ve çevre vergi mevzuatının geliştirilmesinin, ekonomik büyümeyi destekleyeceği ve finansal sistemde daha fazla derinlik kazanılmasına katkıda bulunabileceği öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çevre Vergisi, Finansal Gelişmişlik, Johansen Eşbütünleşme Testi, Granger Nedensellik Testi

AN EMPIRICAL ANALYSIS ON THE RELATIONSHIP BETWEEN ENVIRONMENTAL TAX AND FINANCIAL DEVELOPMENT, TÜRKİYE EXAMPLE

ABSTRACT

This study, which discusses financial development and environmental tax revenue variables for the Turkish economy, aims to fill a gap in the national literature. With financial development as an indispensable part of economic development, prevention of environmental pollution and environmental sustainability, which are increasingly important, stand out as a necessity of today's economic development process. Therefore, understanding the interaction between financial development and environmental policies and assessing Turkey's situation in this regard is important to both support economic growth and ensure environmental sustainability.

The long-term relationship between the variables considered was analyzed with the Johansen cointegration test, and the direction of causality was analyzed with the Granger causality test. As a result of the analyses, a long-term relationship was determined between the series. This shows that environmental taxes in Turkey are a factor affecting the economic structure and are related to financial development. As a result of the causality test, one-way causality was detected from environmental tax revenue to the financial development index variable. This suggests that environmental taxes may contribute to increasing levels of financial

* Dr., fdilatademir@gmail.com , 0000-0001-8440-7200

development in Turkey. It is anticipated that the development of environmental policies and environmental tax legislation will support economic growth and contribute to greater depth in the financial system.

Keywords: Environmental Tax, Financial Development, Johansen Cointegration Test, Granger Causality Test

1. GİRİŞ

Dünyadaki hızlı nüfus artışı ve gelişen ekonomik faaliyetler dünya genelinde çevre kirliliği sorununun artmasına sebep olmakla birlikte gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin bu kirliliği telafi etmek ve onarmak maksadıyla yürüttüğü politikalar da önem kazanmıştır.

Ekonomik faaliyetler sonucu çevreyi doğrudan veya dolaylı olarak olumsuz etkileyen faaliyetlerin azaltılması amacıyla uygulanan çevre politikaları, çevre vergisi gibi politika araçlarıyla desteklenmelidir. Çevre vergisi, iktisadi faaliyetlerin sebep olduğu negatif dışsallıkları azaltarak içinde yaşadığımız çevreyi koruma amacını güder. Bu vergi, mal ve hizmet üretimi sonucu ortaya çıkan ürünlerin çevre kalitesini değiştirmesini önlemeye yönelik bir mekanizma olarak işlev görür. Ekonomik büyüme, çevre dostu bir perspektifle gerçekleşmeli ve doğal kaynakların sürdürülebilir bir şekilde kullanımını sağlamalıdır. Çevre politikalarının piyasa mekanizmalarıyla yeterince etkili olmadığı durumlarda, iktisadi ve mali araçlar devreye girmelidir. Bu, çevre kirliliğini azaltarak sosyal refahı artırmanın yanı sıra, çevreye duyarlı teknolojilerin gelişimini teşvik ederek çevresel zararları en aza indirmeye hedefine ulaşmada etkili olacaktır. Bu sayede, ekonomik faaliyetler sebebiyle çevreye verilecek zararın önlenmesi, sürdürülebilir kalkınmanın temel bir unsuru haline gelecektir.

İktisadi faaliyetler sonucu oluşan çevre kirliliği fiyatlara yansımayan zararlara sebep olmaktadır. Negatif dışsallık olarak tanımlanan bu zararlar yalnız kirletenlere değil aynı zamanda tüm topluma olumsuz etkiler yaşatmaktadır. Bu gibi negatif dışsallıkları içselleştirmenin kabul görmüş yollarından biri de çevre vergileridir. Çevre vergileri hem “negatif dışsallıkları” içselleştirerek çevrenin kalitesini korumakta hem de emek üzerindeki vergi yükünü düşürerek kaynakların etkin dağılımını sağlamaktadır. Çevreye zararlı iktisadi faaliyetlerden vergi alınması hem ürünün piyasa fiyatının artmasına sebep olarak bu tarz üretimlerin azalmasını sağlayacak hem de çevre dostu yeni üretim ve tüketim yöntemlerinin gelişmesine katkı sunacaktır (Çelikkaya, 2011: 99).

Firmaların sebep olduğu negatif dışsallıkları kendi maliyet fonksiyonlarında göz önüne almaları ve devletin de vergi, harç gibi yaptırımlar uygulaması dışsallıkların neden olduğu piyasa başarısızlıklarının azaltılabilmesi adına uygulanabilecek çözümlerdendir. Dışsal maliyetlerden kaynaklı refah azaltıcı etkileri düzeltebilmek için uygulanan vergi politikaları kamunun aldığı önlemlerdendir (Bekmez ve Nakipoğlu, 2012: 642). En yaygın maliye politika araçlarından biri olan çevre vergileri, fiyat değişimi ile çevresel zararları azaltmayı amaçlamaktadır.

1972 yılında gerçekleşen Stockholm Konferansı’nda sosyal ve ekonomik açıdan farklı gelişme düzeylerine sahip birçok ülke çevre hususunda ilk kez bir araya gelerek BM İnsan Çevresi Bildirisi’ni imzalamışlardır. Sürdürülebilir kalkınma kavramına ise ilk olarak 1987 yılında Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu’nun yayınladığı Brundtland Raporu’nda kapsamlı şekilde yer verilmiş ve bu kavram bu tarihten itibaren yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu raporda, doğal kaynaklardan eşit bir şekilde faydalanabilmenin, nüfus kontrolünün, yoksulluğun önlenmesinin ve çevre dostu teknolojilerin artmasının sürdürülebilir kalkınma yolunda atılması gereken önemli adımlar arasında yer aldığı savunulmuştur. 29 Eylül 2015 tarihinde New York’ta “Gündem 2030: BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH)” kabul edilmiştir. Bu hedefler arasından çevre ile ilgili olanlar aşağıda yer almaktadır:

SKH6: “Suyun ve sıhhi koşulların erişilebilirliği ve sürdürülebilir yönetimin güvence altına alınması”

SKH11: “Şehirlerin kapsayıcı, güvenli ve sürdürülebilir yapılandırılması”

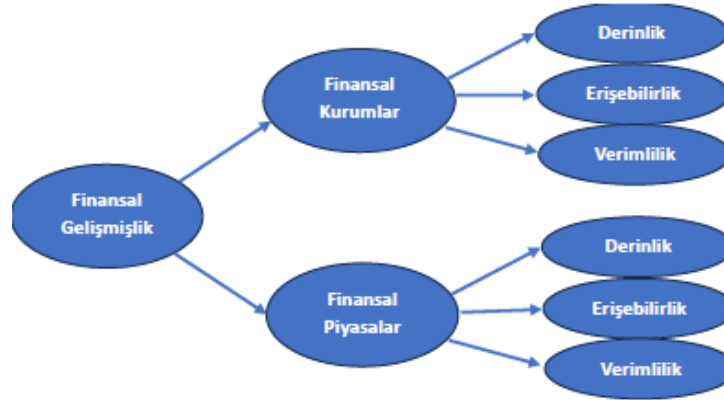
SKH13: “İklim değişikliği ve etkileriyle mücadele için acilen eyleme geçilmesi”

SKH14: “Okyanuslar, denizler ve su kaynaklarının korunması ve sürdürülebilir kullanımı”

SKH15: “Kara ekosistemlerinin korunmasını, iyileştirilmesinin ve sürdürülebilir kullanımının teşvik edilmesini, sürdürülebilir orman yönetimini, çölleşmeyle mücadeleyi, arazi bozulmasının durdurulmasını ve geriye çevrilmesini, biyolojik çeşitlilik kaybının durdurulmasını öngörmektedir” (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2023).

Kaynakların israf edilmeden optimum kullanımını hedefleyen sürdürülebilir kalkınma modeli, büyüme ve ekolojik dengeyi birlikte ele alarak insanlar ve diğer tüm canlıların hayatlarını sürdürdüğü çevreyi önemsemektedir (Bedir ve Güneş, 2016: 10). Sürdürülebilir kalkınma kavramı, sürdürülebilir ekonomi, sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir sosyal çevre unsurlarını içermektedir. Sürdürülebilir kalkınma hedefi doğrultusunda devletler, şirketler, finans sektörü ve diğer tüm kesimler önemli rol oynamaktadır. Finans sektörü çevreyi fon sağladığı alanlar kanalıyla dolaylı olarak ve enerji kullanımı, doğal kaynak kullanımı, doğanın tahrip edilmesi gibi doğrudan bir şekilde de etkilemektedir (Kanberoğlu ve Kara, 2016: 309).

Ülkelerin finansal olarak gelişmesi; iktisadi büyüme, istihdam yaratma ve yaşam kalitesini arttırma gibi birçok avantajı beraberinde getirmektedir. Finansal gelişmişliği temsil eden birçok ölçüt vardır. Bu çalışmada finansal gelişmişliği temsil etmesi amacıyla, finansal kurumlar ve piyasalar ile ilgili daha çok göstergeyi kapsamaması sebebiyle finansal gelişmişlik endeksi verilerinden faydalanılmıştır. Uluslararası Para Fonu (IMF), finansal gelişmişliğin boyutlarını bir piramit oluşturarak incelemiş ve 190 ülke için 2012 yılından itibaren yıllık olarak finansal gelişmişlik endeksi olarak adlandırdığı endeksi yayınlamıştır. Bahsi geçen bu piramit aşağıdaki şekil yardımıyla açıklanmaya çalışılmıştır (IMF, 2023).

Şekil 1: Finansal Gelişmişlik Endeksi Şeması

Kaynak: IMF. (2023).

IMF tarafından yayınlanan bu endeks 0-1 aralığında değer almaktadır. Finansal gelişmenin en yüksek olduğu değer 1 ile ifade edilmektedir (Svirydzenka, 2016: 15).

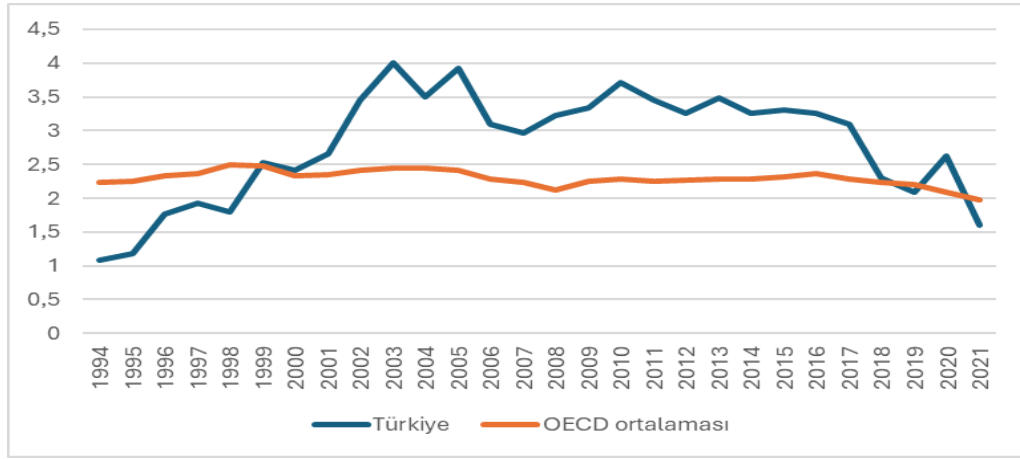
Finansal açıdan gelişmiş ülkeler, çevresel projelerin finansmanı için daha fazla fon yaratarak, çevre dostu teknolojilerin geliştirilmesi ve bunların günlük hayata uygulanmasını teşvik edebilir. Ayrıca finansal gelişmişlik, daha şeffaf ve işleyen bir finansal sistem sunarak, daha etkili ve verimli bir şekilde çevre vergilerinin toplanması ve kullanılmasını sağlayabilir. Böylelikle, çevre koruma politikalarının, daha etkili bir şekilde uygulanmasına olanak sağlanmış olunacaktır.

Sıradaki bölümde, çevre vergisi verilerine ait bazı bilgiler grafikler yardımıyla sunulacak, ardından ikinci bölümde, çevre vergisi ile alakalı literatürde yer alan çalışmalardan seçilmiş bazı makalelere yer verilecek, daha sonra üçüncü bölümde, çalışmayı derinleştirmek amacıyla uygulanan ekonometrik analizler sunulacak ve çalışma sonuç bölümüyle tamamlanacaktır.

1.1. TÜRKİYE ÇEVRE VERGİSİ VERİLERİNİN OECD ORTALAMASI İLE KIYASLANMASI

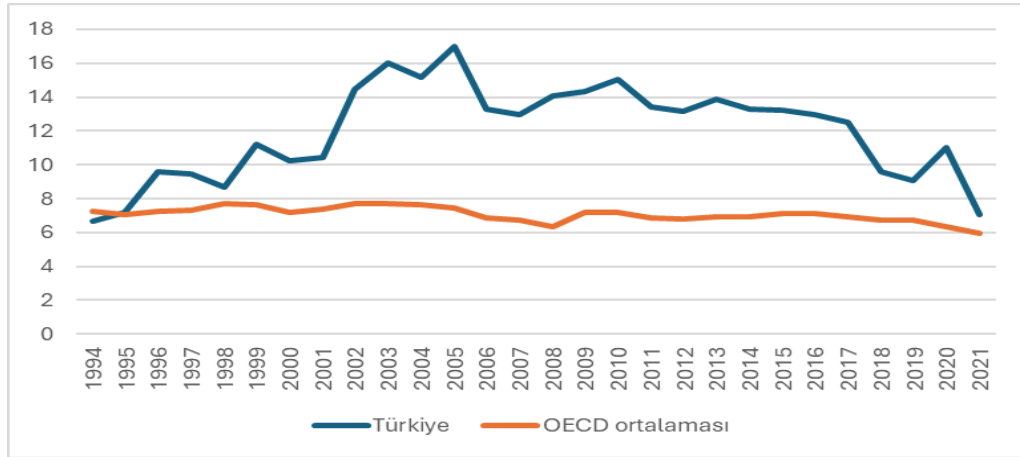
Aşağıda verilen Grafik 1’de Türkiye ekonomisine ait toplam çevre vergilerinin GSYH içerisindeki oranı (%) ve OECD üyesi ülke ekonomilerinin ortalama değeri 1994-2021 dönemi için karşılaştırmalı olarak sunulmuştur. Grafik incelendiğinde 1999 yılına kadar Türkiye’deki toplam çevre vergisinin GSYH içerisindeki oranının OECD ortalamasından düşük olduğu, 1999-2018 döneminde Türkiye’deki vergi gelirinin OECD ortalamasından yüksek olduğu görülmektedir.

Grafik 1. 1994-2021 Yılları Arasında Toplam Çevre Vergilerinin GSYH İçindeki Oranı (%)

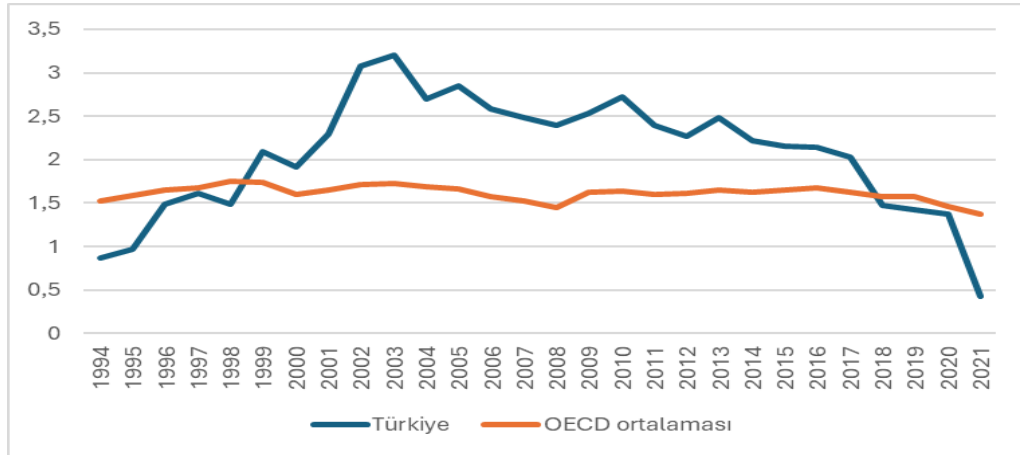
Kaynak: OECD. (2023)

Aşağıdaki Grafik 2’de Türkiye ekonomisine ait toplam çevre vergilerinin toplam vergi geliri içerisindeki oranı (%) ve OECD üyesi ülke ekonomilerinin ortalama değeri 1994-2021 dönemi için karşılaştırmalı olarak sunulmuştur. 1995 yılından itibaren Türkiye ekonomisi çevre vergisi gelirinin OECD ortalamasının üzerinde olduğu, 2005 yılından itibaren ise Türkiye ekonomisi için çevre vergisi gelirinin genel itibariyle düşüş eğiliminde olduğu görülmektedir.

Grafik 2. 1994-2021 Yılları Arasında Çevre Vergileri Gelirlerinin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Oranı (%)

Kaynak: OECD. (2023).

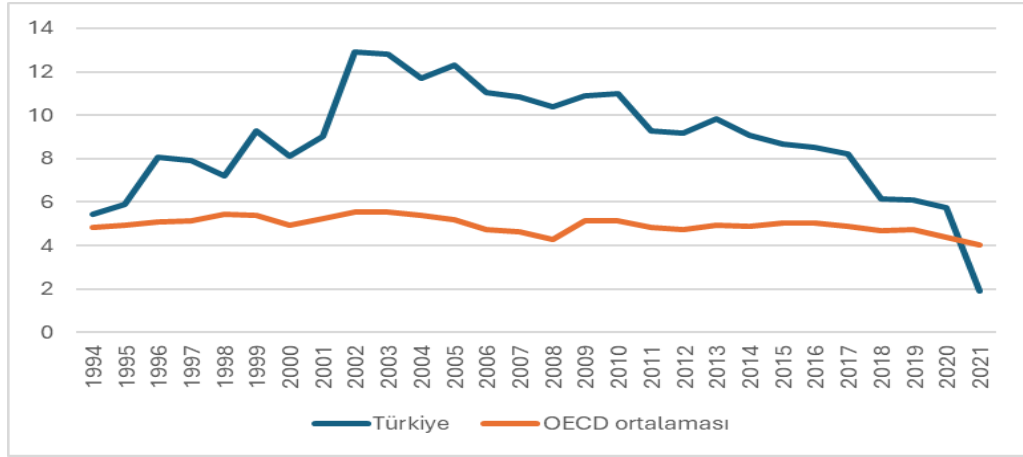
Grafik 3'te Türkiye ekonomisinde enerji üzerinden alınan vergilerin GSYH içerisindeki oranı (%) ve OECD üyesi ülke ekonomilerinin ortalama değeri 1994-2021 dönemi için karşılaştırmalı olarak sunulmuştur. Grafik incelendiğinde Türkiye'de enerji üzerinden alınan vergilerin; 1999 yılına kadar OECD ortalamasının altında olduğu, 1999-2018 döneminde ise OECD ortalamasının üstünde olduğu, 2018 döneminden sonra yine OECD ortalamasının altında olduğu görülmektedir. Bunlara ek olarak Türkiye ekonomisinde enerji üzerinden alınan vergilerin en yüksek olduğu yılın 2003 olduğu görülmektedir.

Grafik 3. 1994-2021 Yılları Arasında Enerji Üzerinden Alınan Vergilerin GSYH İçindeki Oranı (%)

Kaynak: OECD. (2023).

Grafik 4'te Türkiye ekonomisinde enerji üzerinden alınan vergilerin toplam vergi geliri içerisindeki oranı (%) ve OECD üyesi ülke ekonomilerinin ortalama değeri 1994-2021 dönemi için karşılaştırmalı olarak sunulmuştur. Ele alınan süre zarfında 2020 yılına kadar Türkiye'deki enerji vergilerinin OECD ortalamasından yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca Türkiye'de enerji üzerinden alınan vergilerin en yüksek olduğu yılın 2002 olduğu, 2002 yılından itibaren ise genel itibarıyla düşüş eğilimi gösterdiği görülmektedir.

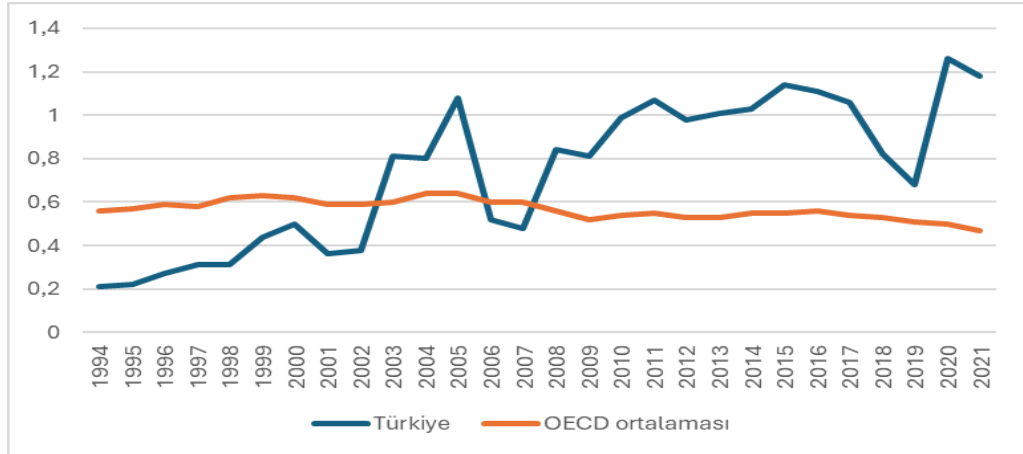
Grafik 4. 1994-2021 Yılları Arasında Enerji Üzerinden Alınan Vergilerin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Oranı (%)

Kaynak: OECD. (2023).

Grafik 5'te Türkiye ekonomisinde ulaşım üzerinden alınan vergilerin GSYH içerisindeki oranı (%) ve OECD üyesi ülke ekonomilerinin ortalama değeri 1994-2021 dönemi için karşılaştırılmalı olarak sunulmuştur. Grafik incelendiğinde Türkiye ekonomisi için ulaşım üzerinden alınan vergi gelirinin inişli çıkışlı bir seyir gösterdiği, OECD ortalamasının ise yatay bir seyir gösterdiği görölmektedir.

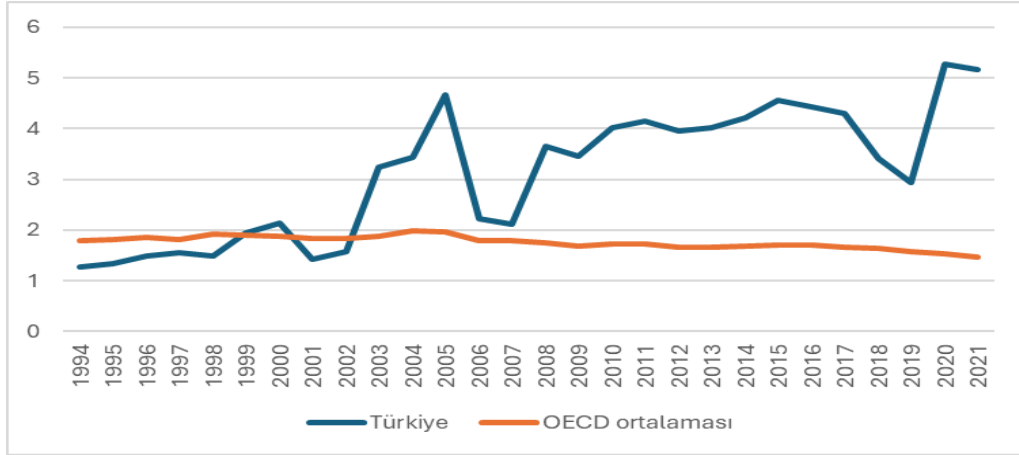
Grafik 5. 1994-2021 Yılları Arasında Ulaşım Üzerinden Alınan Vergilerin GSYH İçindeki Oranı (%)

Kaynak: OECD. (2023).

Grafik 6'da Türkiye ekonomisinde ulaşım üzerinden alınan vergilerin toplam vergi geliri içerisindeki oranı (%) ve OECD üyesi ülke ekonomilerinin ortalama değeri 1994-2021 dönemi için karşılaştırılmalı olarak sunulmuştur. Ele alınan süre zarfında OECD ortalamasının yatay bir seyir gösterdiği, Türkiye ekonomisi için ise, inişli çıkışlı seyir gösterdiği, 2001-2005 döneminde artış, 2005-2006 döneminde düşüş, 2007-2015 döneminde artış gösterdiği görölmektedir.

Grafik 6. 1994-2021 Yılları Arasında Ulaşım Üzerinden Alınan Vergilerin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Oranı (%)

Kaynak: OECD. (2023).

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Ulusal literatür incelendiğinde, Türkiye ekonomisi için finansal gelişme ve çevre vergisi geliri değişkenleri arasındaki ilişkinin ele alındığı çalışmaya rastlanamamıştır. Uluslararası literatür de ise bu iki değişkenin birlikte ele alındığı çalışma sayısının oldukça sınırlı olduğu gözlemlenmiştir. Çevre vergisi geliri ile ekonomik büyüme, finansal gelişme, karbondioksit emisyonu, yenilenebilir enerji tüketimi, karbon vergisi, enerji vergisi, ulaşım vergisi ve ekolojik ayak izi gibi birçok makroekonomik değişken arasındaki ilişki literatürde genişçe yer kaplamaktadır. Çalışmanın bu kısmında literatüre geniş bir bakış açısı sağlayabilmek amacıyla bahsi geçen bu değişkenler ile çevre vergisi geliri arasındaki ilişkiyi inceleyen ampirik çalışmalardan seçilmiş bazı çalışmalar yer almaktadır.

Hotunluoğlu ve Tekeli (2007), 1995-2003 dönemi 18 Avrupa ülkesi için karbon vergisinin emisyon azaltıcı etkisini araştırmışlardır. Uygulanan analizler neticesinde çevre vergisinin karbon emisyonu üzerinde etkisi olmadığı saptanmıştır.

Bekmez ve Nakipoğlu (2012), 1994-2009 dönemi Türkiye ekonomisi verilerini kullandıkları çalışmalarında, CO₂ emisyonu, kişi başına düşen milli gelir ve çevre vergisi değişkenlerini ele almışlardır. Çevre vergilerinin, CO₂ emisyonunu %12 oranında, kişi başına düşen milli geliri %11 oranında etkilediğini tespit etmişlerdir.

Cural ve Saygı (2016), 2006-2013 dönemi Avrupa Birliği'nde çevre vergisi gelirinin dağılımını araştırmış, çevre vergisinin toplam vergi geliri içindeki oranının %6, GSYH içindeki oranının ise %2,4 olduğunu tespit etmişlerdir.

Tekin ve Şaşmaz (2016), 1995-2012 dönemi AB üyesi 25 ülke için çevre vergilerinin çevre kirliliği üzerindeki etkileri araştırmış ve enerji vergilerinin çevre kirliliğini olumsuz yönde etkilediğini tespit etmişlerdir. Uygulanan panel nedensellik testleri sonucunda, petrol tüketiminden çevre kirliliğine doğru tek yönlü, çevre vergileri geliri ile büyüme arasında çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Çalışmada ayrıca, enerji vergi gelirindeki 1000 euroluk artışın karbondioksit emisyonunda 1 tonluk azalışa, GSYH'deki 10000 euroluk artışın karbondioksit emisyonunda 3,17 ton azalışa yol açtığı saptanmıştır.

Bedir ve Güneş (2016), 1995-2012 dönemi AB yesi ülkelerde çevresel vergilerin büyüme üzerindeki etkilerini analiz etmişlerdir. Kısa vadede evre, enerji ve taşımacılık vergilerinden büyümeye doğru bir nedensellik, uzun vadede taşımacılık ve evre vergileri ile büyüme arasında çift yönlü nedensellik saptanmıştır.

Topal ve Günay (2017), 2000-2014 verilerini kullanarak 53 ülkeyi gelişmiş ve gelişmekte olan lkeler olacak şekilde kategorize ederek evre vergilerinin evre kalitesi üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. evre vergilerinin evre kalitesi üzerinde pozitif ve anlamlı etkisinin olduğunu, fakat bu etkinin gelişmekte olan ekonomilere kıyasla gelişmiş ekonomilerde daha güçlü olduğunu saptamışlardır. Bunlara ek olarak; gelişmekte olan ekonomilerde yatırımlardaki ve nüfustaki artışın evre kalitesini olumsuz etkilediği, demokratik gelişime ve yolsuzluğun azaltılmasının evre kalitesini olumlu etkilediği tespit edilmiştir.

Polat ve Eş-Polat (2018), 1995-2014 dönemi, AB yesi 25 ülke için evre vergileri ve karbondioksit emisyonu arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. evre vergilerindeki %1'lik yükselişin karbondioksit emisyonunu %0,001 düşürdüğü tespit edilmiştir.

He vd., (2019), evre vergilerinin "yeşil temettü" teorisini temel alan çalışmalarında 1994-2016 dönemi 35 OECD lkesi ve Çin'in 31 i eyaletinde evre vergilerinin emisyon azaltıcı etkilerini karşılaştırmışlardır. evre vergilerindeki %1'lik artışın, sera gazı emisyonlarını cari dönemde %0,023, birinci gecikme döneminde ise %0,025 oranında düşürdüğü tespit edilmiştir. evre vergisi politikasının OECD lkelerinde ve Çin'in eyaletlerinde kirletici emisyonların büyük ölçüde azaltılmasına yardımcı olduğu tespit edilmiştir. Sanayi katma değeri düşük olan OECD lkelerinde evre vergilerinin kısa vadede emisyon azaltıcı etkileri nispeten iyiyken, Çin'in sanayi katma değeri yüksek eyaletlerinde evre vergilerinin emisyon azaltıcı etkilerinin daha iyi olduğu saptanmıştır. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda kirliliğin azaltılmasının yeterli sermaye gerektirdiği, ekonomik kalkınmaya önem verilmesinin yanı sıra evre vergilerinin alınmasının da çevrenin korunmasına finansal destek sağlayabileceği ifade edilmiştir.

Dikmen ve iek (2020), 1998-2017 dönemi AB'de evre vergisi gelirinin toplam vergi geliri içerisindeki payını ve büyüme ile olan ilişkisinin yıllar içerisindeki dağılımını analiz etmişlerdir. Analizler neticesinde enerji vergilerinin en önemli evre vergisi olduğu tespit edilmiştir. evre vergilerinin büyüme ve toplam vergi geliri içerisindeki oranının ülkeden ülkeye mevcut ekonomik yapılarındaki farklılıktan ötürü değişiklik gösterdiği, AB-28 lkelerinde ise ele alınan süreçte giderek azaldığı saptanmıştır.

Aydın (2020), 1995-2016 dönemi seçilmiş bazı OECD lkeleri için evre vergilerinin evre kirliliği üzerindeki etkilerini analiz etmiştir. evre kirliliğini temsil etmesi amacıyla ekolojik ayak izi değişkeninin kullanıldığı çalışmada, Almanya, Danimarka ve İsveç'te evre vergisi gelirden evre kirliliğine doğru tek yönlü, Fransa ve İspanya'da ise evre kirliliğinden evre vergisi gelirene doğru bir nedensellik saptanmıştır.

Damirova ve Yayla (2021), 1995-2016 dönemi verilerini kullanarak 10 ülke için evre kirliliğine etki eden bazı makroekonomik değişkenleri analiz etmişlerdir. Büyümedeki %1'lik artışın hava kirliliğini %0,18 arttırdığı, evre vergilerindeki %1'lik artışın hava kirliliğini %0,18 arttırdığı, kişi başına gelirdeki %1'lik artışın hava kirliliğini %0,47 arttırdığı tespit edilmiştir. Bunlara ek olarak evre kirliliğini en fazla etkileyen değişkenin insani gelişme endeksi olduğu, en az etkileyen değişkenin ise evre vergileri olduğu saptanmıştır.

Yavuz (2021), 1994-2017 dönemi Türkiye ekonomisi evre vergileri, yenilenebilir enerji tüketimi ve kişi başına düşen GSYH'nın evre kirliliği üzerindeki etkilerini araştırmıştır. evre kirliliğini temsil etmesi amacıyla ekolojik ayak izinin kullanıldığı çalışmada, evre vergisi

değişkeninde oluşacak %1'lik artışın ekolojik ayak izi değişkenini %1,8 arttırdığı, kişi başına düşen GSYH oranında oluşacak %1'lik artışın ekolojik ayak izi değişkenini %1,1 arttırdığı, yenilenebilir enerji tüketimi değişkeninde oluşacak %1'lik artışın ekolojik ayak izi değişkenini %3,7 azalttığı tespit edilmiştir.

Atay-Polat ve Ergün (2021), 1995-2017 dönemi AB üyesi 21 ülkenin kirlilik emisyonlarının azaltılmasında çevre vergilerinin etkisini araştırmış, çevre vergisi ile karbondioksit emisyonu arasında çift yönlü nedensellik tespit etmişlerdir.

Rafique vd., (2022), 1996-2016 dönemi OECD üyesi 29 ülke için çevresel vergilerin ve ekonomik büyümenin ekolojik ayak izi üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Çevre vergileri, yenilenebilir enerji ve ekolojik ayak izi arasında uzun ve kısa vadeli negatif ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca OECD ülkelerinde ekonomik büyümenin, finansal gelişmenin, kentleşmenin ve enerji tüketiminin uzun ve kısa vadede ekolojik ayak izini artırdığı saptanmıştır.

Fang vd., (2022), 1998-2019 dönemi 15 ülke için çevre vergisinin yenilenebilir enerji tüketimi üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Kısa vadede çevre vergisinin bu ülkelerde yenilenebilir enerji tüketimi üzerindeki etkisinin olumsuz olduğu, uzun vadede çevre vergisindeki %1'lik yükselişin yenilenebilir enerji tüketimini %1,201 arttıracığı saptanmıştır.

Özkaya (2022), 2000-2017 dönemi AB üyesi 27 ülke için çevresel vergi gelirleri ve ekonomik büyümenin CO2 emisyonu üzerindeki etkilerini analiz etmiştir. Ele alınan seriler arasında uzun vadede eşbütünleşme ilişkisi saptanmıştır. Ekonomik büyümenin karbondioksit emisyonlarını arttırdığı, çevre vergisi geliri ile karbondioksit emisyonu arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı saptanmıştır. Nedensellik analizi sonucunda ise, çevre vergi geliri ile karbondioksit emisyonu arasında ve büyüme ile çevre vergi geliri arasında çift yönlü, karbondioksit emisyonundan büyümeye doğru ise tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir.

Dogan vd., (2022), çalışmalarında 1994-2018 döneminde 25 çevre dostu ülkeden oluşan grup için sürdürülebilir göstergeler olarak yenilenebilir enerji ve enerji verimliliğinin yanı sıra yeşil büyüme ve çevre vergilerinin karbon emisyonları üzerindeki etkilerini analiz etmişlerdir. CO2 emisyonlarının yeşil büyüme ve çevre vergileri üzerinde negatif bir ilişkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Çevre vergilerinin CO2 emisyonlarını artıran faaliyetleri caydırabileceği, karbona bir fiyat koymanın, üretim ve tüketim kararlarında düşük karbonlu seçeneklere doğru kaymayı teşvik edeceği ileri sürülmüştür.

Saleem vd., (2022), çalışmalarında, 1990'dan 2018'e kadar olan dönemde 12 Asya ekonomisi için yeşil büyüme, çevre vergisi, çevre dostu teknoloji, yenilenebilir enerji ve finansal kalkınma arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. GSYİH'deki %1'lik artışın, karbondioksit emisyonunu %0,41 arttırdığı, çevre vergisindeki %1'lik artışın karbondioksit emisyonunu %0,07 azalttığı, teknolojik inovasyondaki %1'lik artışın karbondioksit emisyonunu %0,04 oranında azalttığı, finansal gelişmenin karbondioksit emisyonunu %0,12 oranında azalttığı, yenilenebilir enerji kullanımındaki %1'lik artışın karbondioksit emisyonunu %0,06 azalttığı tespit edilmiştir.

Özbek (2023), 1994-2021 dönemi Türkiye ekonomisi için çevre vergilerinin büyüme ve karbondioksit emisyonu üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Çevre vergilerindeki %1'lik yükselişin karbondioksit emisyonunu %0,15 düşürdüğü, ekonomik büyümedeki %1'lik artışın karbondioksit emisyonunu %0,15 arttırdığı tespit edilmiştir.

Sharif vd., (2023), 1995-2018 dönemi ASEAN-6 ülkelerinde çevre vergisi, ekonomik büyüme, yeşil enerji yatırımının yeşil teknoloji yeniliği üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Ekonomik büyümenin ve çevre vergilerinin yeşil teknoloji inovasyonu üzerinde olumlu etki yarattığı

tespit edilmiştir. Ekonomik büyümedeki %1'lik artışın yeşil teknoloji inovasyonunu %0,485 arttırdığı, kısa vadede büyümedeki %1'lik artışın yeşil teknoloji inovasyonunu %0,138 arttırdığı tespit edilmiştir. Uzun vadede, yenilenebilir enerji arzındaki %1'lik artışın yeşil teknoloji inovasyonunun %0,273 oranında arttırdığı, kısa vadede yenilenebilir enerji arzındaki %1'lik artışın yeşil teknoloji inovasyonunun %0,082 arttırdığı tespit edilmiştir.

Eryılmaz vd., (2023), 1995-2018 dönemi AB üyesi 23 ülke için taşımacılık sektörü kaynaklı karbondioksit emisyonu, çevre vergisi geliri ve yenilenebilir enerji tüketimi arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Taşımacılık sektörü enerji tüketiminin yenilenebilir enerji kullanımı ve çevresel vergiyi azalttığı saptanmıştır. Çalışmada Çevresel Kuznets Eğrisi hipotezi sınanmış ve hipotezin geçerli olduğu, eğrinin dönüm noktasının 147,116 milyar euro olduğu tespit edilmiştir.

Pinglin vd., (2023), OECD üyesi 36 ülkeyi kapsayan çalışmalarında 2005-2019 dönemi verilerini kullanmışlardır. Kişi başına düşen çevre vergisindeki bir birimlik artışın, anormal sıcaklıktaki gün sayısını uzun vadede %0,02 oranında, kısa vadede %0,06 oranında azalttığı tespit edilmiştir. Kişi başına düşen çevre vergisindeki 1 birimlik artışın, karbondioksit emisyonunu %0,02 oranında azalttığı saptanmıştır. Başka bir deyişle, çevre vergilerinin, anormal sıcaklıktaki gün sayısını ve kişi başına düşen karbondioksit emisyonunu azaltarak iklim değişikliği sürecini büyük ölçüde geciktirdiği tespit edilmiştir.

Aydın ve Bozatalı (2023), OECD ülkelerinde yeşil inovasyonun, çevre vergilerinin ve finansal kalkınmanın yenilenebilir enerji tüketimi üzerindeki etkilerini incelemek amacıyla kurdukları iki modelde de finansal gelişmenin ve yeşil inovasyonun (asimetrik model hariç) yenilenebilir enerji tüketimini uzun vadede olumlu yönde etkilediğini tespit etmişlerdir. Öte yandan nedensellik bulguları finansal gelişme ile yenilenebilir enerji tüketimi arasında nedensel bir bağlantının bulunmadığına işaret etmektedir. Aynı zamanda yeşil inovasyon ile yenilenebilir enerji tüketimi arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi saptanmıştır.

Yu vd. (2023), çalışmalarında, 1996-2019 döneminde, Çin'de çevreyle ilgili vergilerin yeşil büyüme ve CO2 emisyonları üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Çevre politikası sıklığındaki %1'lik artışın uzun vadede CO2 emisyonlarını %0,404 oranında azalttığı ve yeşil büyümeyi %1,872 oranında arttırdığı sonucu elde edilmiştir. Eko-inovasyondaki %1'lik artışın, uzun vadede yeşil büyümeyi %0,931 arttırdığı, beşeri sermaye ve yenilenebilir enerji tüketimindeki %1'lik artışın, uzun vadede yeşil büyümeyi sırasıyla %1,494 ve %0,878 oranında arttırdığı, BIT ticaretindeki %1'lik artışın ise CO2 emisyonlarını %0,012 oranında azalttığı ve Çin'de uzun vadede yeşil büyümeyi %0,252 oranında arttırdığı tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlara dayanarak çevre politikasının sıklığının çevre kalitesini iyileştirdiği ve uzun vadede yeşil büyümeyi arttırdığı ileri sürülmüştür.

Wolde-Rufael ve Mulat-weldemeskel (2023), çalışmalarında, 1995-2012 dönemi için 20 Avrupa ülkesinden oluşan bir panelde çevre vergilerinin ve katı çevresel politikaların karbondioksit emisyonlarını azaltmadaki etkinliğini araştırmışlardır. Enerji vergisindeki %1'lik bir artışın CO2 emisyonlarını %0,076-0,082 aralığında azalttığı, çevresel taşımacılık vergisindeki %1'lik bir artışın CO2 emisyonlarını %0,014 ila %0,019 arasında azalttığı, toplam çevre vergilerindeki %1'lik bir artışın CO2 emisyonlarını %0,039-0,052 aralığında azalttığı, yenilenebilir enerji tüketimindeki %1'lik artışın CO2 emisyonlarını %0,057 ila %0,083 arasında azalttığı tespit edilmiştir.

Abel vd., (2023), karbon vergisinin Güney Afrika'da çevresel kaliteyi ve ekonomik performansı nasıl etkilediğini analiz etmişlerdir. Karbon emisyonundaki %1,42'lik azalmanın reel GSYİH'da %1,17 oranında bir azalmaya yol açtığı tespit edilmiştir. Art arda uygulanan karbon vergisi uygulanmasının (%5 ve %10 birim karbon vergisi) karbon emisyonlarında sırasıyla %1,42 ve %2,57 azalma sağladığı tespit edilmiştir. Ancak karbon emisyonlarındaki bu azalmaların ekonomik

performansta önemli bir düşüşe sebep olduğu ileri sürülmüştür. Karbon emisyonlarındaki bu azalmaların reel GSYİH'yi sırasıyla %0,37 ve %1,75 oranlarında azalttığı, enerji sektöründe üretimi sırasıyla %4,39 ve %6,88 oranlarında azalttığı, ihracatı %4,74 ve %5,77 oranlarında azalttığı, hane halkı tüketimi sırasıyla %2,34 ve %4,39 oranlarında azalttığı, hane halkı tüketiminin GSYİH'ye oranını sırasıyla %0,45 ve %0,81 oranlarında azalttığı, ancak devlet gelirlerini ise sırasıyla %15,44 ve %20,83 oranlarında arttırdığı tespit edilmiştir.

Altay-Topçu (2023), 1998-2019 yıllarını kapsayan süreçte en yüksek karbon emisyonuna sebep olan on iki ülkeden oluşan bir örnekleme çevre vergisi, yenilenebilir enerji tüketimi, ekonomik büyüme ve karbon emisyonu arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çevre vergisindeki %1'lik artışın karbondioksit emisyonunu %0,133 azalttığı, yenilenebilir enerji tüketimindeki %1'lik artışın karbondioksit emisyonunu %0,213 azalttığı, ekonomideki %1'lik büyümenin karbondioksit emisyonunu %0,591 arttırdığı saptanmıştır. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda çevre vergisi ve yenilenebilir enerji tüketimindeki artışın karbondioksit emisyonunu azalttığı, büyümedeki artışınsa emisyonu arttırdığı sonucuna varılmıştır. Yapılan nedensellik testindeyse; yenilenebilir enerji tüketimi ile büyüme ve karbondioksit emisyonu arasında çift yönlü, çevre vergisinden CO2 emisyonuna doğru ise tek yönlü nedensellik saptanmıştır.

Literatür taramasından görüldüğü üzere finansal gelişmişlik endeksi; yenilenebilir enerji tüketimi, ekolojik ayak izi, çevre vergisi, ekonomik büyüme ve karbon emisyonu gibi değişkenlerle birlikte incelenmiş, benzer şekilde çevre vergisi gelirleri de enerji vergisi, ulaşım vergisi, ekolojik ayak izi, karbon emisyonu, yenilenebilir enerji tüketimi, kişi başına düşen milli gelir, ekonomik büyüme, petrol tüketimi ve karbon vergisi gibi değişkenlerle birlikte incelenmiştir. Elde edilen sonuçların incelenen ülkenin gelişmişlik düzeyine, vergi yapısına, nüfusuna, demokratik gelişimine, ülkedeki mevcut yatırım düzeyine ve ele alınan sürece göre değişiklik gösterdiği gözlemlenmiştir. Türkiye ekonomisi için ise finansal gelişme ve çevre vergisi geliri değişkenleri arasındaki ilişkinin ele alındığı çalışmaya literatürde rastlanamamıştır. Bu çalışma ile bahsi geçen değişkenler birlikte ele alınarak gerek ülke ekonomisi ve temiz çevreye gerekse literatüre katkı sağlamak hedeflenmektedir.

3. AMPİRİK ANALİZ

3.1. VERİLER VE METODOLOJİ

Bu çalışmada Türkiye ekonomisine ait 1994-2021 yılları arasındaki finansal gelişmişlik endeksi ve OECD tarafından toplam çevre vergisi geliri olarak adlandırılan toplam çevre vergisi gelirinin GSYH içerisindeki oranı (%) verileri kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan finansal gelişmişlik endeksi verileri (yıllık), IMF veri tabanından (IMF, 2023), çevre vergisi verileri (yıllık) OECD veri tabanından alınmıştır (OECD, 2023). Çalışmada finansal gelişmişlik endeksini temsil etmesi amacıyla “fdi”, toplam çevre vergisinin GSYH içerisindeki oranını temsil etmesi amacıyla “et” kısaltmaları kullanılmıştır.

Bu çalışmada zaman serisi analiz yöntemi kullanılması sebebiyle doğru modeli uygulayabilmek için serilerin durağanlık seviyelerinin bilinmesi gerekir. Durağan olmayan serilerin tahmin edilmesi sahte regresyon olarak ifade edilmekte olup, bu durumun olmaması için ele alınan serilere ilk olarak durağanlık analizi yapılmalıdır (Gujarati, 2006). Bu doğrultuda serilerin durağanlıklarını analiz etmek için en çok kullanılan yöntemlerden olan Genişletilmiş Dickey-Fuller (Dickey ve Fuller, 1981) ve Phillips-Perron (Phillips ve Perron, 1988) testleri kullanılmıştır. Daha sonra değişkenler arasındaki uzun dönemli eşbütünlük ilişkisini saptamak amacıyla Johansen (Johansen S., 1988) eşbütünlük testi ve VAR analizi uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlar Granger nedensellik testi ile desteklenmiştir (Engle ve Granger, 1987).

3.2. TEST BULGULARI

Tablo 1 ve Tablo 2’de ADF ve PP birim kök testi sonuçları sunulmuştur. Tablo 1 ve 2 incelendiğinde, uygulanan ADF testi sonucunda, fdi ve et değişkenlerinin %1 anlamlılık düzeyinde seviye değerlerinde durağan olmayıp ancak birinci farkları alındığında durağan oldukları grlmştr. PP testi sonuçları incelendiğinde elde edilen sonuçların ADF testinden elde edilen sonuçları desteklediği grlmektedir. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda, her iki değişkenin de durağanlık mertebelerinin I(1) olduğu grlmştr.

Tablo 1. ADF Testi Sonucu

Değişken	I(0)		I(1)	
	t-ist	Kritik değer*[Olasılık]	t-ist	Kritik değer*[Olasılık]
fdi	0.6432	-3.7240*[0.8434]	-69.779	-3.7114*[0.000]
et	20.249	-3.6998*[0.2750]	-51.164	-3.7114*[0.003]

*Kritik değer %1 anlamlılık düzeyine göre seçilmiştir.

Tablo 2. PP Testi Sonucu

Değişken	I(0)		I(1)	
	t-ist	Kritik değer*[Olasılık]	t-ist	Kritik değer*[Olasılık]
fdi	0.8960	-3.6998*[0.7738]	77.164	-3.7114*[0.000]
et	20.249	-3.6998*[0.2750]	51.147	-3.7114*[0.003]

*Kritik değer %1 anlamlılık düzeyine göre seçilmiştir.

Serilerin aynı dereceden durağan, eşbütünleşik, olduklarının anlaşılması üzere kurulacak olan Var modeline uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekir. Uygun gecikme uzunluğunu belirleme testi sonuçları Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Uygun Gecikme Uzunluğu Tablosu

Gecikme	Geci	LogL	Olabilirlik Oranı	Son tahmin hatası	Akaike Kriteri	Ak Bilgi Kriteri	Schwarz Kriteri	Hannan-Quinn Bilgi Kriteri
0	181	1.489.	NA	062	0.001	-	-	-
1	796	4.113.	425	141	0.000	-	-	-
2	068	4.692.	943	121	0.000	-	-	-
3	192	5.511.	986	-05	8.55e	-	-	-
4	165	6.423.	787*	-05	5.67e	-	-	-
5	802	7.228.	372	-05*	4.32e	-	-	-
6	364	7.355.	508	-05	6.47e	-	-	-

* Kriterlere göre seçilmiş gecikme uzunluğunu ifade eder

Tablo 3 incelenip, uygun gecikme uzunluğu 5 olarak seçilmiştir. Zaman serisi analizlerinde durağan olmayan iki ya da daha fazla seri arasındaki uzun vadeli ilişkiyi tespit etmek amacıyla eşbütünleşme testi uygulanır.

Tablo 4. Johansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Hipotezde Eşbütünleşik Vektör Sayısı	Özdeğer	İz İstatistiği	0.05 Kritik Değeri	Olasılık
Hiç yok	0.523430	2.148.426	1.549.471	0.0055
En fazla 1	0.209759	5.179.188	3.841.465	0.0229

Hipotezde Eşbütünleşik Vektör Sayısı	Özdeğer	Maksimum özdeğer istatistiği	0.05 Kritik Değeri	Olasılık
Hiç yok	0.523430	1.630.507	1.426.460	0.0235
En fazla 1	0.209759	5.179.188	3.841.465	0.0229

Bu çalışmada, değişkenlerin uzun vadede birlikte hareket edip etmediklerini saptamak amacıyla Johansen eşbütünleşme testi uygulanmıştır (Johansen ve Juselius, 1990). Eşbütünleşme

testinde eşbütünleşme özelliği gösteren vektör sayısını saptamak maksadıyla İz ve Maksimum Öz Değer olarak tanımlanan istatistiklerden faydalanılmaktadır. Uygun gecikme uzunluğuna dayalı Var modelinin kurulmasından sonra değişkenler arasındaki uzun vadeli ilişkiyi tespit edebilmek için Johansen eşbütünleşme testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 4'te verilmiştir.

Johansen eşbütünleşme testinde Öz istatistiği ve Maksimum Öz Değer istatistiği değerlerinin kritik değeri aşması sebebiyle “seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi yoktur” H_0 hipotezi, reddedilerek H_1 “seriler arasında en az bir adet bütünleşme ilişkisi vardır” alternatif hipotezi kabul edilmiştir. Bir başka deyişle, ele alınana değişkenler arasında en az bir bütünleşme vektörü bulunduğu, yani serilerin arasında uzun dönemli ilişki olduğu görölmüştür.

Serilerin uzun dönemde ilişkili olduklarının tespit edilmesinden sonra seriler arasında otokorelasyon sorunu olup olmadığı tespit etmek amacıyla LM testi uygulanmış, sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Otokorelasyon LM Testi Sonuçları

me	Gecik at	LRE*st f	d ık	Olasıl stat	Rao F	df	ık	Olasıl
1	63	1.808.4	4 9	0.770 67	0.4493 .0	4,18	5	0.771
2	33	1.470.5	4 8	0.831 17	0.3621 .0	4,18	3	0.832

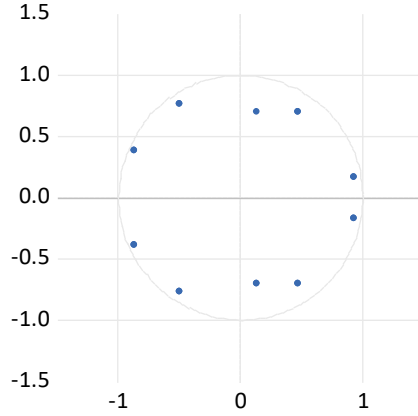
Tablo 5 incelendiğinde seriler arasında otokorelasyon sorunun olmadığı görölmektedir. Otokorelasyon sorunu olmadığının anlaşılması üzere modelde değişen varyans sorunu olup olmadığını belirlemek amacıyla değişen varyans testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Değişen Varyans (Heteroskedasticity) Testi Sonuçları

Ki-kare	df	Olasılık
6.225.964	60	0.3957

Tablo 6 incelendiğinde “hata teriminde değişen varyans yoktur” H_0 hipotezi reddedilemeyerek varyansın sabit olduğu sonucu elde edilmiştir. Daha sonra Var modelinin durağanlık koşulu test edilmiştir.

şekil 2 incelendiğinde Var modeline ait AR karakteristik polinomunun ters köklerinin her birinin birim çemberin içinde olması sebebiyle modelin durağanlık koşulunu sağladığı sonucuna varılmıştır.

Şekil 2. AR Karakteristik Polinomunun Ters Köklerinin Dağılımı

Bunun ardından modelin normallik testi için Jarque-Bera testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 7’de verilmiştir. Tablo 7 incelendiğinde “seriler normal dağılım izlemektedir” H_0 hipotezi reddedilemeyerek her bir hata teriminin normal dağılım sergilediği sonucuna varılmıştır.

Tablo 7. Jarque-Bera Normallik Testi Sonuçları

Bileşen	Jarque-Bera	df	Olasılık
1	1.084.560	2	0.5814
2	0.809891	2	0.6670
Joint	1.894.451	4	0.7552

Tablo 8. Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken: fdi			
Dışlanan	Ki-kare	df	Olasılık
et	2.865.672	5	0.000
tümü	2.865.672	5	0.000
Bağımlı Değişken: et			
Dışlanan	Ki-kare	df	Olasılık
fdi	6.278.233	5	0.2801

Ele alınan değişkenler arasında uzun vadede koentegrasyon ilişkisini tespit ettikten sonra değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin yönünü tespit edebilmek amacıyla Granger nedensellik testi uygulanmıştır (Engle ve Granger, 1987). Granger nedensellik testi kolay uygulanabilir olması sebebiyle sıklıkla tercih edilen bir yöntemdir. Granger nedensellik testinde H_0 hipotezi “seriler arasında nedensellik ilişkisi yoktur” şeklindedir.

Granger nedensellik testi sonuçlarını gösteren Tablo 8 incelendiğinde, çevre vergisi gelirinden finansal gelişmişlik endeksine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu görülmektedir. Buna ek olarak tersi yönde, finansal gelişme endeksinden çevre vergisine doğru bir nedensellik saptanamamıştır.

4. SONUÇ

Kamu politikası araçlarından olan çevre vergileri, çevreyi koruma amacı gütmekte olup, iktisadi faaliyetlerin üretim, tüketim ve atık sürecini kapsayıcı niteliktedir. Çevre vergileri, üretim yapan kesim açısından; üretimin çevreye zarar vermeyecek ya da daha az zarar verecek şekilde organize edilmesi ile, tüketen kesim açısından; çevreye zarar vererek üretilen ürünlerin tüketiminin azaltılması ve çevreyi koruyarak üretilen ürünler ile ikame edilmesi yoluyla, üretici ve tüketici davranışlarını etkileme potansiyeline sahiptir (Özden, 2017: 120).

Sürdürülebilir kalkınma üzerinde doğrudan ve dolaylı etki yaratan finans sektörü çevreyi kaynak ve enerji tüketimi açısından doğrudan etkilemenin yanı sıra, sermayeyi; üretim, tüketim ve lojistik alanlarına yönlendirerek de dolaylı bir şekilde etkilemektedir (Kanberoğlu ve Kara, 2016: 316).

Çevre vergileri ve finansal gelişmişlik arasındaki ilişkiyi araştırmak amacıyla yürütölen bu çalışmada, Türkiye ekonomisine ait 1994-2021 yılları arasındaki IMF tarafından yayınlanan finansal gelişmişlik endeksi ve OECD tarafından toplam çevre vergisi geliri olarak adlandırılan toplam çevre vergisi gelirinin GSYH içerisindeki oranı (%) yıllık verileri kullanılmıştır. İlk olarak, değişkenlerin durağanlık analizleri yapılmış her iki değişkenin de birinci farkları alındığında durağan hale geldikleri görölmüştür. Değişkenler arasındaki uzun vadeli ilişkiyi test etmek amacıyla Johansen eşbütünleşme testi, nedenselliğin yönünü saptayabilmek amacıyla Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Johansen eşbütünleşme testi sonucunda, serilerin uzun dönemde ilişkili oldukları görölmüştür. Bu, çevre vergilerinin ekonomik yapıyı etkileyen bir unsur olduğunu ve finansal gelişmişlikle ilişkili olduğunu göstermektedir. Granger nedensellik testi sonucunda ise, çevre vergisi gelirinden finansal gelişmişlik endeksine doğru tek yönlü nedensellik saptanmıştır. Bu da çevre vergilerinin artan finansal gelişmişlik düzeylerine katkı sağlayabileceğini öne sürmektedir. Çevre politikalarının ve çevre vergisi mevzuatının geliştirilmesi, ekonomik büyümeyi destekleyebilir ve finansal sistemde daha fazla derinlik kazanılmasına katkıda bulunabilir.

Elde edilen sonuçlar, çevre politikalarının, vergi sistemlerinin oluşturulması sürecinde göz önünde bulundurulması gereken önemli bir unsur olduğunu vurgulamaktadır. Hükümetler, çevre vergilerini artırarak çevresel sürdürülebilirliği teşvik etmeli ve aynı zamanda finansal gelişmişliği desteklemek için bu gelirleri kullanmalıdır. Bunlara ek olarak, artan çevre vergilerinin ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğinin tespit edildiği literatürdeki çalışmalar da göz önünde bulundurularak, vergi politikalarının dengeli bir şekilde tasarlanması gerektiği sonucuna varılmıştır. Ayrıca, çevre vergilerinin etkin bir şekilde kullanılması ve finansal gelişmişliği desteklemesi için uygun düzenleyici çerçevelerin oluşturulması önemlidir. Bu doğrultuda, çevresel riskleri azaltmaya

ve yeşil ekonomik büyümeyi teşvik etmeye yönelik politika ve tedbirlerin uygulanması gerekmektedir. Enerji verimliliğini artırmak için gerekli teknolojik dönüşümleri gerçekleştirilmeli ve yenilenebilir enerji kaynaklarını (rüzgar ve güneş enerjisi gibi) ekonomiye kazandırmaya çalışılmalıdır (Acar vd., 2018: 80). Bunlara ek olarak, sosyal adalet ilkeleri gözetilerek, çevre vergilerinin gelir dağılımı üzerindeki etkileri dikkate alınmalıdır.

Özetle, küresel ölçekte son zamanların önemli sorunlarından biri olan çevre kirliliği ile mücadele etmek amacıyla ülkelerin üstlenmesi gereken birtakım sorumluluklar bulunmakla birlikte öncelikle kirliliğe sebep olan etmenlerin tespit edilmesi ve gerekli hukuki düzenleme ve yaptırımların belirlenmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Abel, S., Mukarati, J., Jeke, L. ve Le Roux, P. (2023). Carbon Tax and Environmental Quality in South Africa. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 13(2), 484-488.

Acar, S., Voyvoda, E. ve Yeldan, A. E. (2018). *Macroeconomics of Climate Change in a Dualistic Economy: A Regional General Equilibrium Analysis*. Academic Press.

Altay-Topçu, B. (2023). An Empirical Analysis of the Impact Of Environmental Taxes, Renewable Energy Consumption, and Economic Growth on Environmental Quality: Evidence From Twelve Selected Countries. *International Journal of Business ve Economic Studies*, 5(2), 98-108.

Aydın, M. (2020). Seçilmiş OECD Ülkelerinde Çevre Vergilerinin Çevre Kirliliği Üzerindeki Etkileri: Yapısal Kırımlı Nedensellik Testinden Kanıtlar. *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 28, 137-154.

Aydın, M. ve Bozatlı, O. (2023). The Effects of Green Innovation, Environmental Taxes, and Financial Development on Renewable Energy Consumption in OECD Countries. *Energy*, 280, 128105.

Bedir, S. ve Güneş, H. (2016). Çevre Vergileri ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: AB Ülkeleri İçin Eşbütünleşme ve Nedensellik Analizleri. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 53(616), 9-21.

Bekmez, S. ve Nakıpoğlu, F. (2012). Çevre Vergisi-Ekonomik Büyüme İkilemi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(3), 641 -658.

Cural, M., ve Saygı, H. E. (2016). Avrupa Birliği'nde Çevre Vergisi Uygulamaları ve Çevre Vergilerinin Gelişimi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(1), 77-92.

Çelikkaya, A. (2011). Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde Çevre Vergisi Reformları ve Türkiye'deki Durumun Değerlendirilmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 97-120.

Damirova Uluslar, S. ve Yayla, N. (2021). Çevre Kirliliği İle Makroekonomik Belirleyicileri Arasındaki İlişki: Seçilmiş Ülkeler İçin Bir Panel Veri Analizi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 30, 107-126.

Dickey, D. A. ve Fuller, W. A. (1981). The Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series With a Unit Root. *Econometrica*, 49(4), 1057-72.

Dikmen, S. ve Çiçek, H. G. (2020). Avrupa Birliği'nde Çevre Vergisi Gelirlerinin Karşılaştırmalı Analizi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 57, 58-88.

Dogan, E., Hodžić, S. ve Šikić, T. F. (2022). A Way Forward in Reducing Carbon Emissions in Environmentally Friendly Countries: The Role of Green Growth and Environmental Taxes. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 35(1), 5879-5894.

Engle, R. F. ve Granger, C. W. (1987). Co-Integration and Error Correction: Representation, Estimation, and Testing. *Econometrica*, 55(2), 251-276.

Eryılmaz, S., Gençer, Y. G. ve Zeren, F. (2023). Çevresel Vergiler ve Yenilenebilir Enerjinin Taşımacılık Sektörü Kaynaklı Kirlilik Üzerindeki Etkisi: AB Ülkeleri Örneği. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(1), 1-22.

Fang, G., Yang, K., Tian, L. ve Ma, Y. (2022). Can Environmental Tax Promote Renewable Energy Consumption? — An Empirical Study From the Typical Countries Along the Belt and Road. *Energy*, 260, 1-10.

Gujarati, D. N. (2006). *Temel Ekonometri*. (Ü. Şenesen ve G. G. Şenesen, Çev.) İstanbul: Literatür Yayıncılık.

He, P., Ning, J., Yu, Z. ve Xio, H. (2019). Can Environmental Tax Policy Really Help to Reduce Pollutant Emissions? An Empirical Study of a Panel ARDL Model Based on OECD Countries and China. *Sustainability*, 11, 4384.

Hotunluoğlu, H. ve Tekeli, R. (2007). Karbon Vergisinin Ekonomik Analizi ve Etkileri: Karbon Vergisinin Emisyon Azaltıcı Etkisi Var mı? *Sosyoekonomi*, 2, 108-126.

Johansen, S. (1988). Statistical Analysis of Cointegration Vectors. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12(2-3), 231-254.

Johansen, S. ve Juselius, K. (1990). Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration-With Applications to the Demand for Money. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 52, 169-210.

Kanberoğlu, Z., ve Kara, O. (2016). Finansal Sektör Gelişimi ve Sürdürülebilir Kalkınma İlişkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(57), 309-318.

OECD. (2023). Environmental Tax (Indicator). <https://doi.org/10.1787/5a287eac-en>

Özbek, S. (2023). Sürdürülebilir Çevre: Çevre Teknolojileri ve Vergileri Kapsamında Ekonometrik Bir İnceleme. *Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(Prof. Dr. Muammer Erdoğan Anısına Kongre Özel Sayısı), 63-91.

Özden, E. (2017). Çevre Vergilerinin Gelir Dağılımı Üzerindeki Bozucu Etkisinin Tersine Çevrilebilirliği. *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 8(15), 120-144.

Özkaya, M. H. (2022). Ekonomik Büyüme ve Çevre Vergi Gelirlerinin Karbondioksit Emisyonu Üzerindeki Etkisi: AB Ülkeleri Örneği. *International Journal of Applied Economic and Finance Studies*, 7(1), 128-139.

Phillips, P. C. ve Perron, P. (1988). Testing for a Unit Root in Time Series Regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346.

Pinglin, H., Shuhao, Z., Lei, W. ve Jing, N. (2023). Will Environmental Taxes Help to Mitigate Climate Change? A Comparative Study Based on OECD Countries. *Economic Analysis and Policy*, 78, 1440–1464.

Polat, M. A. ve Ergün, S. (2021). Kirlilik Emisyonlarının Azaltılmasında Çevre Vergilerinin Rolü: AB Ülkeleri Örneği. *İzmir İktisat Dergisi*, 36(2), 379-397.

Polat, O. ve Polat, G. E. (2018). Avrupa Birliği Ülkelerinde Karbondioksit Emisyonu ve Çevre Vergileri: Panel Veri Analizi Yaklaşımı. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 639, 101-116.

Rafique, M. Z., Fareed, Z., Ferraz, D., Ikram, M. ve Huang, S. (2022). Exploring The Heterogenous Impacts of Environmental Taxes on Environmental Footprints: An Empirical Assessment From Developed Economies. *Energy*, 238, 1-13.

Saleem, H., Khan, M. B. ve Mahdavian, S. M. (2022). The Role of Green Growth, Green Financing, and Eco-Friendly Technology in Achieving Environmental Quality: Evidence From Selected Asian Economies. *Environmental Science and Pollution Research*, 29, 57720-57739.

Sharif, A., Kocak, S., Khan, H. H. Uzuner, G., ve Tiwari, S. (2023). Demystifying the Links Between Green Technology Innovation, Economic Growth, and Environmental Tax in ASEAN-6 Countries: The Dynamic Role of Green Energy and Green Investment. *Gondwana Research*, 115, 98–106.

Svirydenka, K. (2016). Introducing a New Broad-Based Index of Financial Development. *IMF Working Paper*. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2016/wp1605.pdf> adresinden alındı

T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2023). Çevre, İklim Değişikliği ve Suyu Dair Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri. 13.10.2023 tarihinde <https://www.mfa.gov.tr/surdurulebilir-kalkinma.tr.mfa#:~:text=S%C3%BCrd%C3%BCr%C3%BClebilir%20kalk%C4%B1nma%20kavram%C4%B1%20ise%20ilk,vermeden%20kar%C5%9F%C4%B1layan%20kalk%C4%B1nma%22%20olarak%20tan%C4%B1mlanm%C4%B1%C5%9F%C4%B1r.> adresinden alındı.

Tekin, A. ve Şaşmaz, M. Ü. (2016). Küreselleşme Sürecinde Ekolojik Riskleri Azaltmada Çevresel Vergilerin Etkisi: Avrupa Birliği Örneği. *Yönetim ve Ekonomi*, 23(1), 1-17.

Topal, M. H. ve Günay, H. F. (2017). evre Vergilerinin evre Kalitesi zerindeki Etkisi: Gelişmekte Olan ve Gelişmiş Ekonomilerden Ampirik Bir Kanıt. *Research Journal of Public Finance*, 3(1), 63-83.

Uluslararası Para Fonu (IMF) (2023). Financial Development (FD). 21.09.2023 tarihinde <https://data.imf.org/?sk=f8032e80-b36c-43b1-ac26-493c5b1cd33b> adresinden alındı.

Wolde-Rufael, Y. ve Mulat-weldemeskel, E. (2023). Effectiveness of Environmental Taxes and Environmental Stringent Policies on CO2 Emissions: The European Experience. *Environment, Development and Sustainability*, 25(6), 5211-5239.

Yavuz, E. (2021). evre Vergileri ile Ekolojik Ayak İzi Arasındaki İlişki: Türkiye zerine Kanıtlar. *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 7(45), 1937-1945.

Yu, L., Gao, X., Lyu, J., Feng, Y., Zhang, S. ve Andlib, Z. (2023). Green Growth and Environmental Sustainability in China: The Role of Environmental Taxes. *Environmental Science and Pollution Research*, 30, 22702-22711.

GASTRO-TURİSTLERİN SEYAHAT MOTİVASYONLARINDA COĞRAFİ İŞARETLİ ÜRÜNLERİN YERİ: GAZİANTEP ÖRNEĞİ

Özlem KARATAŞ*

Ecem AKAY **

ÖZET

Bu çalışmada, ülkemizin önemli bir gastronomi şehri olan Gaziantep'te, coğrafi işaret tesciline sahip yiyecek ve içecek ürünlerinin gastro-turistler için seyahat motivasyonu oluşturma durumu ortaya konulmak amaçlanmıştır. Bu amaçla GastoAntep Festivali katılımcıları ile bir değerlendirme yapılmıştır. Nitel araştırma tekniklerinden yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak, gönüllü katılım sağlayan 14 yerli gastro-turist ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşme verilerinin analizi sonucunda gastro-turistlerin coğrafi işaret tescili hakkında bilgi düzeyinin düşük olduğu, tescil logosunun dikkati çekmediği, destinasyona özgü lezzetleri tatmayı seyahat motivasyonu olarak gördükleri, ancak bu lezzetlerin coğrafi işaretli olup olmadığı konusunda bilgiye sahip olmadıkları belirlenmiştir. Buna göre, coğrafi işaretin önemi ve logosunun görünürlüğü açısından fayda sağlaması umut edilen öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Gastronomi, Seyahat Motivasyonu, Coğrafi İşaret

THE PLACE OF GEOGRAPHICAL INDICATED PRODUCTS IN GASTRO-TOURISTS' TRAVEL MOTIVATIONS: GAZİANTEP EXAMPLE

ABSTRACT

This study aims to reveal the role of food and beverage products with geographical indication registration as a travel motivation for gastro-tourists in Gaziantep, a significant gastronomy city in Turkey. For this purpose, an evaluation was made with the participants of the GastoAntep Festival. Using a semi-structured interview form, one of the qualitative research techniques, 14 local gastro-tourists who participated voluntarily were interviewed. The analysis of the interview data, it was concluded that the gastro-tourists had a low level of knowledge about the geographical indication registration, the registration logo did not attract attention, they saw tasting the destination-specific flavors as a travel motivation, but they did not have information about whether they should be geographically marked or not. Accordingly, suggestions that are hoped to be beneficial in terms of the importance of the geographical indication and the visibility of its logo are presented.

Keywords: Gastronomy, Travel Motivation, Geographical Indication

* Dr. Öğr. Üyesi, Özlem Karataş, Doğuş Üniversitesi, otaskiran@dogus.edu.tr 0000-0003-4694-8350

** Öğr. Gör., Ecem Akay, Doğuş Üniversitesi, ekay@dogus.edu.tr , 0000-0001-8618-7248

1. GİRİŞ

Maslow'un insan ihtiyaçları teorisinin en alt basamağında yer alan yeme içme ihtiyaı, günümüzde "gastronomi turizmi" kavramının oluşması ile turizm aktivitelerinin bir kolu olarak meydana gelmiŐ hatta teoriye ait hiyerarŐide üst basamaklara kadar çıkmış bulunmaktadır. Kişiler herhangi bir turizm aktivitesinde beslenme gereksinimlerini karşılamak zorundadır. Kimileri ise belirli bir bölgeye, özellikle bölgenin gastronomik deneyimlerini keşfetmek için seyahat etmektedir. Turizm faaliyetini gerçekleştiren kişilerin seyahat amaçları gastronomi turizmi olsun veya olmasın o bölgenin gastronomik niteliklerini deneyimlemek durumundadır. Bu nedenle, gastronomik ürünlere olan talep sürekli ve zorunlu olup, bu ürünler işletme sahiplerine gelir kaynağı sağlamaktadır (Yıldız ve Yılmaz, 2019: 52).

Gastronomi; bütün yiyecek ve içecek ürünlerinin üretimini, hazırlanmasını, sunumunu ve tüketimini meydana getiren; bununla birlikte besinlerin mikrobiyolojik ve fizyolojik açıdan ele alındığı, toplumun beslenme alışkanlıklarını ve eğilimlerini, söz konusu ürünlerin servis edildiğı iŐletmelerin yönetimini, süreç içerisinde oluŐabilecek atıkların güvenli bir şekilde ayrıŐtırılıp yok edilmesini kapsayan bütün kural, norm ve süreçleri ifade eden bir kavram olarak tanımlanmaktadır. Multidisipliner bir kavram olan gastronominin, gün geçtikçe bilinirliğı de artmaktadır. Bundandır ki yemek ve kültür kavramını bir araya getiren gastronomi, turizm sektörüne de kazanç sağlamakta, alternatif yeni bir turizm kolunun gelişmesine olanak sunmaktadır (Esen, 2022: 284).

Değişen yaşam şartları, gelişen teknoloji, kadının iş hayatında daha aktif rol alması artan refah düzeyi ve ekonomik koşulların iyileŐmesi ile birlikte insanlarda daha fazla seyahat etme ve turistik faaliyetlere katılma isteği gözlemlenmektedir. Turizm destinasyonları da her yeni dönemde öncesine oranla daha fazla turizm talebi yaratma, turistlerin destinasyondaki bütün faaliyetleri deneyimlemesi ve söz konusu deneyimlerin sonucunda memnuniyetin sağlanmasını hedeflemektedirler (Bakkaloğlu ve Koçoğlu, 2022: 1770).

Herhangi bir destinasyonun turistlerin seyahat motivasyonunu etkileyebilecek parametrelerinden biri de yeme - içme üzerine oluşturduğu algıdır. Özellikle 2010 yılı ve sonrasındaki süreçte insanlar deniz, kum, güneş turizmi veya kültür turizmi haricinde alternatif turizm faaliyetlerinden biri olan gastronomi turizmine de büyük oranda katılmaktadır. Alan yazında "culinary tourism", "gastronomy tourism", "gastro-tourism", "wine tourism", "food tourism", "gourmet tourism" gibi çeşitli terimlerle ifade edilen gastronomi turizminin ana motivasyon kaynağı, bir bölgenin yiyecek ve içeceklerini deneyimlemek amacıyla yapılan eğlence gezileri şeklinde betimlenmektedir (Bakkaloğlu ve Koçoğlu, 2022: 1785).

Bu çalışmanın amacı yemek kültürü ve çeŐitliliğı açısından ön plana çıkan Gaziantep Şehrinde, coğrafi işaret tescilli gastronomi ürünlerinin, gastro-turistlerin seyahat motivasyonuna etkisini ortaya koymaktır. Bu amaçla yapılan görüşme analizleri sonucunda, gastro-turistlerin yeme içme motivasyonu ile seyahat ettiği, yöreye özgü lezzetleri deneyimlemeye hevesli ve ücreti yüksek de olsa ödemeye gönüllü oldukları bulunmuştur. Diğer taraftan bu ürünlerin coğrafi işaret tescilli sahibi olup olmadığı konusunda bilgi düzeylerinin yetersiz olduğu ve coğrafi işaret ve logosunun ürünler özelinde dikkatlerini ekmediğı sonucuna ulaşılmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. GASTRONOMİ, GASTRONOMİ TURİZMİ VE GASTRO-TURİST KAVRAMLARI

Ateşin keşfi ile birlikte ilk insanlar, yemeklerini pişirmenin yanında lezzetini artırmak için de çeşitli yöntemler geliştirmeye baŐlamıŐlardır. Yemek kültürü ilkin hayvanların kemiklerinden üretilen, ateşin keşfi ile ateşte piŐirilen ve daha sonraları da metal kaplara dönüşen mutfak gereçlerinin ortaya çıkışı ile gelişmeye devam etmiştir. Yemek pişirme sanatının ve biliminin gerçek anlamda ilk kez Mezopotamya'da başladığı, ilerleyen süreçlerde Anadolu ve Çin mutfağı olarak ayrılarak gelişmeye devam ettiği söylenebilmektedir. Tarihsel süreç incelendiğinde, gastronomide ki dönüm noktalarından birisinin Paris'te, 1765 yılında açılan ilk restoran olduğu söylenebilir. İlk restoran ile "yaşamak için yemek yeme" anlayışının dıŐına çıkılmıŐtır (Özdemir ve Altınar, 2019: 2).

Gastronomi kavramı; Yunanlı Archestratus tarafından M.Ö. IV. yüzyılda, Akdeniz bölgesinin yeme ve içme kültürüne ilişkin seyahatlerin-bulgularını içeren “Gastronomia” kitabında kaleme alınmıştır. Gastronomi kavramının tarihine dair literatürde çeşitli görüşler mevcuttur. Larousse Gastronomique; ilk defa 1801 yılında Joseph Berchoux tarafından kaleme alınan “Tarlardan Sofraya İnsan” isimli eseri ele alarak, Fransızların günlük hayatlarında yaygın bir şekilde kullandıkları bir kavram olduğunu vurgulamaktadır. Kavrama ilişkin kaleme alınan başka bir çalışma ise Fransız Jean A. Brillat-Savarin tarafından 1825 yılında İngilizce olarak yayınlanan “La Physiologie Dugout” yani “Tat Fizyolojisi” isimli eserdir. Charles Monselet ise gastronomiyi, “*her koşulda tadılabilen zevk*” şeklinde tanımlamış olup resmîyet kazanması 1835 yılında Fransız Akademisinin sözlüğüne eklemesi ile olmuştur. İngilizcede “*mutfak kültürü*” ile eş değerde kullanılan bir terim olan gastronomi kavramı, bir ülkeye veya destinasyona ait mutfak kültürünün var olmasının temelindeki yiyecek ve içecek ürünlerini, bu ürünlerle hazırlanan yemeklerini ve bu ürünlerin hazırlama yöntemlerini aktarmaktadır (Dağdelen ve Pamukçu, 2021: 342). Gastronomi kavramı Türk Dil Kurumu (2022) tarafından “yemeği iyi yeme merakı” ve “sağlığa uygun, iyi düzenlenmiş, hoş ve lezzetli mutfak, yemek düzeni ve sistemi” olarak tanımlanmıştır. Yapılan tanımlamalar göz önünde bulundurulduğunda gastronomi “kültürel yansımalar üzerine kurulan yiyecek ve içecek üretiminin hazırlık, pişirme, sunum ve yeme-içme hazzına ait bir bilim ve sanat dalı” şeklinde tanımlanabilmektedir (Dağdelen ve Pamukçu, 2021: 343).

İnsanların ikamet ettiği yer haricindeki yerlere hareket etmesi, motivasyonları sonucu aldıkları keyif ile sosyo-kültürel ve ekonomik bir olgu olarak ifade edilen turizm, her geçen gün gelişmekte olup; tarihsel açıdan incelendiğinde Avrupa ve Avrupa birliği ülkelerinin turizmin merkezini oluşturduğu görülebilmektedir (Özdemir ve Altınar, 2019: 4).

Turizm; hakkında birçok kavram çalışması yapılmış olan ve kişilerin tüketim, eğlence ve dinlenme alışkanlıklarını en çok kapsayan alanlardan biri olup, kendi içerisinde bireyseliği de barındırdığı için birçok çalışma disiplini ile paralel ilerlemek zorunda olan bir disiplindir. Özellikle son yıllarda bireyler yeme – içme faaliyetleri ile ilgili daha fazla bilgi edinmiş olmakla birlikte söz konusu tüketim ürünlerini araştırmak ve ürünlerle kurdukları ilişkiyi kuvvetlendirmek istemektedir (Yılmaz ve Akay, 2020: 84).

Gastronomi turizmi alternatif turizm arayışının bir sonucu olarak özel ilgi turizm türü şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Genel anlamda turizm ile yiyecek ve içecek arasındaki ilişkiyi ifade etmektedir. Turistlere bir destinasyonun tarihini ve kültürünü deneyimleme olanağı sunarken, yeni yiyecek ve içecek deneyimi yaşamak için seyahat motivasyonu da yaratmaktadır (Özdemir ve Altınar, 2019: 3). Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) gastronomi turizmi için; eğlenmek amaçlı seyahat edilen destinasyonda yeme – içme ile ilgili faaliyetlerin bütünü şeklinde tanımlama yapmıştır (Kanoğlu, 2021: 8). Gün geçtikçe, gastronominin turistler için nitelikli bir seyahat motivasyonu haline gelmesi ve söz konusu pazarın geniş kitlelere ulaşması, destinasyonların ilgilerini bu konuya yoğunlaştırmaktadır. Gastronomi turizmine artan ilginin, bu alanda yapılan akademik çalışmalara yansdığı da görülmektedir (Ercan, 2020: 1058).

Turistlerin seyahat davranışlarının şekillenmesinde etkili olan gastronomi turizmi, çeşitli yaklaşımlar ve kavramların da ortaya çıkmasında rol oynamaktadır. Klasik yemek yeme anlayışından farklı olarak seyahatini yemek-içmek amacıyla organize eden “gastro-turist” kavramı bunlardan biridir (Şimşek ve Selçuk, 2019: 30). Günümüzde yerel kültür öğelerini deneyimlemek, ilgisini çekebilecek yiyecek ve içecekleri keşfetmek ve eğlenmeyi de amaçlayan gastro-turistlerin sayısı her geçen gün artmaktadır. Gastro turistler yalnızca açlığını gidermek için yemek yiyenler değil, farklılık yaşamak için yemek kültüründe fark yaratacak deneyimleri yaşayan turistlerdir (Aksoy ve Sezgi, 2015: 82). Gastro-turistler yöresel lezzetlerle hazırlanmış veya yetiştirilmiş ürünlerin tüketimini önemsemektedir. Bu bağlamda, gastro-turist olarak adlandırılan kişiler salt yeme – içme eylemini gerçekleştirmek amacıyla bir destinasyondan farklı bir destinasyona ulaşabilecek yeterli zamana, maddi ve manevi imkana, motivasyona sahip olan kişilerdir. Farklı tatları keşfetmek ve farklı yemek kültürlerini tanımak için seyahat ederler (Dağdelen ve Pamukçu, 2021: 343).

2.2. TURİSTLERİN SEYAHAT MOTİVASYONUNDA GASTRONOMİ

Turistlerin seyahat motivasyonu ve destinasyon seçimi arasındaki güçlü ilişki, turizm hareketlerinin tahmin edilmesi ve turistik anlamda konumlandırmanın gerçekleşmesi açısından önem taşımaktadır (Jang ve Cai, 2002: 112). Motivasyon kavramsal olarak insan davranış ve tutumlarını belirleyen esas parametre olarak görülmektedir. Seyahat motivasyonu ise insanları belli bir turizm aktivitesine yönlendiren ihtiyaçları belirtmektedir. Turistlerin destinasyon seçimleri, temelde söz konusu gereksinimlerin yönlendirmesi ile karmaşık ve çeşitli parametreler içeren bir süreçtir (Güllü ve Atasoy, 2020: 4). Seyahat motivasyonlarını etkileyen itme ve çekme faktörleri bulunmaktadır. Turistleri bir destinasyona seyahat etmeye yönlendiren içsel güdüler itme faktörleri, turistleri bir destinasyona seyahate yönlendiren destinasyon kaynaklı çekicilikler ise çekme faktörleri olarak isimlendirilmektedir (Dann, 1977: 186). Bu durumda turistlerin seyahat etme nedenlerini açıklayan motivasyon, turizmin önemli bir parçası olarak nitelendirilen gastronomi açısından da incelenmesi gereken bir konu haline gelmektedir.

Son yıllarda gastronomi ve bunun kaynağı olan yerel yemek kültürü bir destinasyonun en değerli çekicilik unsurlarından biri olarak görülmektedir (Özdemir, 2008: 37). Öyle ki, destinasyondaki yerel yiyecek ve içecekler, benzersiz lezzetler ve şölenler, yöresel gıda ürünleri gibi unsurlar turistlerin tatil tercihlerinde etkili olmakta ve bu çekicilikler seyahat kararında motivasyon kaynağı görevini üstlenmektedir (Toksöz ve Aras, 2016: 184). Çünkü yemek, turistlerin destinasyonda tükettikleri yerel kültürün bir parçası, kırsal ve ekonomik kalkınmanın potansiyel bileşeni ve turistik tanıtımın bir unsuru olarak değerlendirilmektedir (Hall ve Mitchell, 2001: 308). Gastronomi, insanların turistik destinasyon seçimi sırasında tek başına olmasa da bu kararda etki eden önemli bir motivasyon kaynağı olmaktadır (Acuner ve Keskin, 2022: 256). Tikkanen (2007: 726). Gastronomi turizmi seyahatlerinde beş farklı motivasyon yaklaşımı olduğunu ifade etmektedir. Bunlar:

- Yemeklerin turistik bir cazibe olarak görülmesi,
- Yemeklerin turistik ürün bileşeni olarak görülmesi ve gastro-turistler tarafından satın alınıp tüketilmesi,
- Turizmde mutfak-gastronomi ilişkisi ve yemek deneyiminin öneminin artması,
- Yemeğin kültürün bir parçası olarak değerlendirilmesi,
- Turizm ve yemek üretimi arasındaki ilişkinin güçlü ve önemli görülmesidir.

Destinasyon çekiciliğinin sağlanmasında önem arz eden gastronomi, turistik seyahatlerin etkili unsurlarından biri olmuş ve turistlerin bir destinasyonu ziyaret etmelerinde birincil ya da ikincil amaç olarak değerlendirilmiştir (Özaltaş ve Serçek, 2015: 25). Seyahat motivasyonu yaratılması ve yeniden ziyaret etme niyeti süreçlerinde, söz konusu destinasyonun mutfak kültüründeki zenginlik de etkili olmaktadır (Zağralı ve Akbaba, 2015: 6634). Özellikle yöresel/yerel ürünler anlamında zengin bir mutfaka sahip olan destinasyonlar bu ürünlerini ön plana çıkararak destinasyonun tercih edilmesi, markalaşması, imaj oluşturulması gibi aşamalarda kendi ürünlerinden faydalanmaktadır (Serçeoğlu vd. 2016: 100). Destinasyonlar arası rekabette fark yaratabilmek amacıyla bölgenin kendi çekicilik unsurlarını iyi belirlemesi ve özellikle kendine has olan coğrafi işaret tescilli ürünlerini kullanabilmesi önem taşımaktadır. Çünkü o bölgeye has yetiştirilen veya kültürel kimliğe sahip olan coğrafi işaretli ürünlerde taklit ve kopyalama mümkün olmayacağından, sürdürülebilir rekabet üstünlüğü açısından avantaj yaratılmış olacaktır.

2.3. COĞRAFI İŞARETLİ ÜRÜNLER VE ÖNEMİ

Coğrafi işaret kavramı ilk kez 1992 yılında ölçeği ve uygulama standartları kanuni dayanaklarla desteklenerek Avrupa Birliği tarafından uygulamaya koyulmuştur. Ülkemizde ise coğrafi işaret kavramının uygulanmasına dair 1995 yılında 555 sayılı KHK (Kanun Hükmünde Kararname) başlatılmıştır. İlgili kararnamenin yetkileri TPMK'ya (Türk Patent ve Marka Kurumu) verilmiştir. (Türk Patent Enstitüsü). 10 Ocak 2017 tarihli, 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanununun 34. Maddesine göre coğrafi işaret; "*belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri bakımından kökenin*

bulunduğu yöre, alan, bölge veya ülke ile özdeşleşmiş ürünü gösteren işaret.” Olarak tanımlanmaktadır (Sınai Mülkiyet Kanunu, 2022).

Belirli bir niteliği, bilinirliği veya çeşitli özelliklerinden dolayı bir bölgeye ait olan ürünleri ya da eserleri coğrafi işaret kavramı ile adlandırmak mümkündür. Coğrafi işaret tescili; sözü edilen ürün veya eserin bulunduğu yeri taşıyan semboldür. Coğrafi işaret tesciline sahip yöresel, bölgesel veya geleneksel ürünler sayesinde yöre ya da bölgenin bilinirliği de artmaktadır. Özellikle son yıllarda küresel anlamda, gıda alanında yerel ürünlerin kıymetinin artması ile coğrafi işaret tescili çalışmalarında, üreticileri mevcut pazardaki olumsuz etkilerden koruyabilmek amacıyla çeşitli uygulamalar gelişmiştir. Coğrafi işaretler üç başlık altında incelenebilmektedir: “Menşe adı” “Mahreç işareti” ve “Geleneksel ürün” (Kök ve Güngör, 2021: 65).

Bir ürünün niteliklerini belirleyen temel özellikleri, belirli bir coğrafi alanda var olan doğal veya beşeri parametrelerden etkileniyorsa söz konusu ürünlere “menşe adı” verilmekte olup; ürünün üretimi, işlenmesi ve diğer prosesleri belirlenen coğrafi alanın sınırlarına tabiidir. Bir ürüne menşe adı verilebilmesi için şu şartları karşılıyor olması gerekmektedir; belirli bir coğrafi sınır içerisinde, alan, bölge veya istisnai durumlarda da mevcut ülkeden kaynaklanan bir ürün olması, söz konusu ürünün bütün özelliklerinin veya temel niteliğinin bulunduğu coğrafyaya özgü unsurlardan meydana gelmesi, ürünün üretim, işleme ve hazırlık proseslerinin tamamının bulunduğu coğrafyada yapılıyor olması gerekmektedir (Karataş, 2022: 32). Mahreç işareti ise bir ürünün belirli coğrafi sınırlar içerisinde, belirli bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri ile söz konusu yöre veya bölge ile özdeşleşmiş olması; üretimi, işlenmesi veya diğer proseslerinden en az birinin belirlenmiş coğrafi sınırlar içerisinde hazırlanması şartı ile o yöre veya bölge adını ifade etmektedir (Eren ve Sezgin, 2021: 63).

Coğrafi işaret gerek yurtiçinde gerekse de yurtdışında gerçekleşen ticari faaliyetlerde ilgili ürünlerin özgünlüklerini korumalarını sağlayan bir sistemdir. Bundandır ki coğrafi işaretli ürünler mevcut pazarda sunulan ve birbirine benzeyen ürünlerden farklılaşarak, öne çıkmaktadır. Tüketiciler; coğrafi işaretli ürünleri ve geleneksel ürünleri keşfetmek için muadillerinden daha fazla ücret ödemeye razı olmakla birlikte tescil ürünlerinin daha fazla kullanımı için aracı rolde olmaktadır. Refah seviyesi yüksek ülkelerde veya Avrupa Birliği ülkelerinde kişiler tüketim ürünlerine karşı daha bilinçlenmekte olup; güvenilir ve kaliteli ürün almayı tercih etmektedirler. Üreticiler, coğrafi işaret kapsamında şaşmamak adına sistemi oluşturan birçok parametreye bağlı kalmak zorundadır. Bu bağlamda maliyetleri, mevcut pazardaki ürünlerin maliyetlerinden fazla olsa da değeri ve kar marjı ile meydana gelen açığı kapatabilmektedir. Avrupa Birliği kapsamında yapılan bir çalışmada, Coğrafi İşaretli ürünlerin rakiplerine oranla ortalama %2.23 daha fazla ücrete tabii olduğunu göz önüne serilmiştir. Buna karşılık tescillenmiş ürünler gıda sektöründe her yerde talebi yüksek ürünler olup; Avrupa gıda sektöründe yakın dönemlerde oluşan gıda krizlerinde bile talepleri artan ürünler üst sırada yer almaktadır (Işık, 2022: 41).

Coğrafi İşaret sistemi ile güvence altına alınan ürünler, yerel üreticiler tarafından kalitesi ve güvenilirliği tescil edilmiş olup; pazarlama aracı olarak önemi artmaktadır. Bilhassa yerel üreticilerin mevcut pazara karşın üretim konusunda cesaretlenmesini sağlamakta, üretimin ve üretimden sonraki proseslerin daha kaliteli olmasını teşvik etmektedir. Üreticinin kar maksimizasyonunun artması ile birlikte kırsal alanda çeşitli iş kollarının doğmasına da olanak sağlamaktadır. Geleneksel bilgiyi ve kültürel değeri korumakla birlikte ürün kopyalanması ile mücadele etmekte, turizm faaliyetine de katkı sağlamaktadır (Karataş, 2022: 30).

2.4. GAZİANTEP’İN COĞRAFİ İŞARET TESCİLLİ ÜRÜNLERİ

Gaziantep; insanlığın tarım ve hayvancılığı ilk kez uygulamaya başladığı Mezopotamya topraklarının kuzey-batısında yer almakta olup; Akdeniz ikliminin ve karasal iklimin geçişkenlik gösterdiği verimli topraklara sahip olan bir şehirdir. Bundandır ki Gaziantep’in çok çeşitli tarım ürünleri bulunmaktadır. İpek yolunun kilit noktalarında konumlanması ve insanlık tarihi boyunca çeşitli evrelere tanıklık etmesi de şehrin coğrafi konumunun önemini göstermektedir. Tarihsel açıdan, kültürlerin, bilimin ve düşüncelerin asırlardır etkileşim içerisinde olmasından kaynaklı şehrin mutfak kültürü de hayli zengindir (Gastroantepfest, 2022). Geleneksel kültürün yansımaları çeşitli ürün ve faaliyetlerle ortaya konmaktadır. Örneğin; dini bayramlara veya özel günlere ait yiyecek ve

içecekler yapılır ve bunlar aile sofralarının yanı sıra halk arasında da servis edilir (Şimşek ve Selçuk, 2018: 32).

Gaziantep Mutfağı hem ülkemizde hem de dünya mutfakları arasında geleneklerinin ve yerel ürünlerinin zenginliğinden dolayı önemli bir konumdadır. Mutfakta ilgiyi çeken noktaların başında malzemelere gösterilen titizlik gelmekte, yemek yaparken yapım aşamasında kullanılacak malzemeler özenle seçilmektedir. rnlerin hazırlanmasında tatları ve aromaları sağlayan baharatlar, güneŐte kurutulmuş salçalar bol miktarda kullanılmaktadır. Baharatların zenginliği, ayrıca yemeklerde kullanılmakta olan ekŐilere de yansımaktadır. Çeşitli baharatlar için özel kullanımlar mevcutken ekŐi aromalar da yine özel ürünlerde kullanılmaktadır. Örneğin sarmalara ekŐiliđi veren erikken, bamyaya koruktur. Zengin tat ve ürünlerin yanı sıra sözü edilen ürünler sağlıklıdır. Beraberinde iŐtah açıcı özellikleri de bilinmektedir. (Kargiglioğlu ve Akbaba, 2016: 90).

Gaziantep, 2015 yılında UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağına ‘‘Gastronomi’’ alanında dahil olmuştur. Çeşitli tencere yemekleri, kebabları, tescilli baklavası ile dünyada Şehir ismi ile anılan tek mutfak olmayı başarmış bir Şehirdir. Kültürel birikimin tarihsel açıdan geçirdiği evrelerin aktarıldığı Emine Göğüş Mutfak Müzesi ise turistlerin yoğun ilgiyle ziyaret ettiği bir mzedir. Gaziantep mutfağında kullanılan araç-gereçlerin ve yöresel yemeklerin görsellerle sergilendiği bir mzedir. Ülkemizde kurulan ilk mutfak müzesine sahip olma özelliği de yine Gaziantep Mutfak kllyatının geniş olduğunun bir göstergesidir.

Şekil 1. Emine Göğüş Mutfak Müzesi

Kaynak: Türkiye Kültür Portalı, 2022

‘‘Yaratıcı Gastronomi Şehri’’ unvanına sahip Gaziantep’in, Türk Patent ve Marka Kurumu tarafından Coğrafi İŞaret tesciline sahip 101 adet ürünü bulunmaktadır. On iki farklı ürün grubunda bu ürünler kategorize edilmektedir. Bu gruplar: Alkolsüz içecekler, bal, okolata Şekerleme ve türevi ürünler, diğer ürünler, dokumalar, fırıncılık ve pastacılık mamulleri hamur işleri tatlılar, işlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar, yiyecekler için çeşni lezzet vericiler soslar ve tuz, halılar kilimler dokumalar dışında kalan el sanatı ürünler, peynirler, yemekler ve çorbalar, tereyağı dahil katı ve sıvı yağlardır (turkpatent, 2022).

Tablo 1. Gaziantep İlinde Bulunan Coğrafi İşaretli Ürünler

Grup	Toplam
Yemekler ve çorbalar	50
Fırıncılık ve pastacılık mamulleri, hamur işleri, tatlılar	17
Yiyecekler için çeşni / lezzet vericiler, soslar ve tuz	5
Alkolsüz içecekler	2
Bal	1
Çikolata, şekerleme ve türevi ürünler	2
Diğer Ürünler	5
Dokumalar	2
Halılar, kilimler ve dokumalar dışında kalan el sanatı ürünler	2
İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	13
Peynirler	1
Tereyağı dâhil katı ve sıvı yağlar	1
Toplam	101

Kaynak: turkpatent, 2022.

Yukarıda verilen tablo incelendiğinde ürün gruplarına göre en fazla coğrafi işaretli ürünün “Yemekler ve çorbalar” grubunda olduğu, onu “Fırıncılık ve pastacılık mamulleri, hamur işleri, tatlılar” grubunun takip ettiği görülmektedir. “İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar” grubuna ait ürünlerin ise üçüncü sırada olduğu görülmektedir. Ülkemizin gastronomik anlamda en kıymetli şehirlerinden biri olan Gaziantep’i, coğrafi işaretli ürünlerle ilgili çalışmaların da yapılmasından kaynaklı yılın her ayı birçok turist ve araştırmacı ziyaret etmektedir (Demir, 2020: 48).

“Güneşten, Topraktan, Tarihten Gelen Lezzet” mottosu ile ilki 2018 yılında yapılan “GastroAntep” Festivali mutfağının zenginliği ve sahip olduğu kültürel mirası ile her yıl yerelliğini globale taşımayı hedeflemekte olup, yerli-yabancı turisti, araştırmacıyı, gurmeyi, üreticiyi, şefleri ve gastronomi profesyonellerini bir araya getirmektedir.

GastroANTEP
Güneşten, Topraktan, Tarihten Gelen Lezzet
Uluslararası Gaziantep Gastronomi Festivali

Şekil 2. GastroAntep

Kaynak: gastroantepfest, 2022.

Türkiye her yıl çok sayıda gerçekleşen festival, Őenlik gibi etkinliklerle dikkat çeken bir ülkedir. Alan yazındaki bilgiler göz önüne alınarak Türkiye’de düzenlenen festivallerle ilgili arŐiv bilgilerinden yararlanıldığında bunların içerisinde coğrafi işaret potansiyeline sahip ürünleri temsil eden festivallerin sayısının fazla olduğu gözlemlenmiştir. Söz konusu bu festivallerden büyük bölümü tarımsal ürün grubunda yer almaktadır. Gaziantep ili de bu festivallere ev sahipliği yapan önemli bir ildir (alıŐkan ve Koç, 2012). Demir ağı’ndan günümüze kadar gastronomik varlığını ön plana çıkaran Gaziantep, Türkiye’nin kültürel kimlik merkezlerinin keŐiŐme yerinde kuruludur. Nüfusunun %60’ı gıda ürünleri ve bağlantılı sektörlerde istihdam etmektedir. Gaziantep’in gastronomik kimliği ile ilgili alan yazınlar incelendiğinde dünyanın önemli Antep fıstığı yetiŐtiricilerinden birisi olmasına dair vurgu yapılmaktadır (Baycar, 2022). Gastronomik rnlerin, turistlerin seyahat motivasyonları üzerinde önemi büyüktür (ErŐahin ve Kızılırmak, 2019). Ankara Patent Bürosu’nun (APB) ve Ankara Ticaret Odası’nın (ATO) 2008 yılında gerçekleŐtirmiŐ olduğu ortak çalışmada 81 ili kapsayan araştırma sonuçlarına göre ‘‘Türkiye’nin Lezzet Haritası’’ belirlenmiş olup Gaziantep ili 291 çeşit yöresel yiyeceği ile Türkiye’nin en kapsamlı mutfak kültürüne sahip olan destinasyonlardan biri olarak öne çıkmıştır (Ağcakaya ve Can, 2019).

3. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

Bu kısımda araştırmanın amacı, araştırmada kullanılan yöntem ve verilerin toplanma süreci gibi bilgilere yer verilmektedir. Araştırmanın etik kurul izin belgesi Doğuş Üniversitesi Etik Kurulu kararı (2022/119) ile alınmıştır.

3.1. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışmanın amacı, Gaziantep’te gastronomi turizmi katılımcıları olan yerli gastro-turistlerin seyahat motivasyonlarında Şehrin coğrafi işaret tescilli ürünlerinin motivasyon kaynağı olup olmadığı konusunu değerlendirmektir. Gastro-turistler için yöreye has yiyecek ve içeceklerin önemi dŐnldđnde; bölgeye, yöreye, coğrafyaya özgü olan coğrafi işaret tescilli ürünlerin seyahat motivasyonu kapsamında öneminin araştırılması ve turistlerin coğrafi işaret tescilli bilgi düzeyi çalışmanın araştırma konusunu oluŐtırmaktadır. Bu amaçla Türkiye’de 101 ürünle en fazla coğrafi işaret tescilli ürüne sahip Gaziantep araştırma alanı olarak tercih edilmiştir. Aynı zamanda Gaziantep’in gastronomi alanında UNESCO yaratıcı Şehirler ağına yeliği de bu Şehrin gastronomi ile zdeŐleŐtiđinin göstergelerinden biridir.

ÇalıŐmadan elde edilen sonuçlar ile literatüre katkıda bulunmak ve sektör paydaŐlarına çalışmalarında iyileŐtirici öneriler ortaya koymak hedeflenmektedir.

3.2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE VERİ TOPLAMA SÜRECİ

Bu çalışmada, olay ve algıların kendi doğal ortamında gerçekçi ve bütüncül olarak ortaya konmasına olanak sağlayan nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 39). Araştırmacının katılımcı rolde olması, konuyu kendi doğal çevresinde inceleme olanağı, algıların belirlenmesi ve araştırma deseninin esnekliği nitel araştırma yönteminin tercih edilmesinin nedenlerindedir (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 40; Karasar, 2011: 157). Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden görüşme tekniği kullanılmış ve veriler yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile elde edilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüŐmelerde, daha esnek bir yapı izlenerek soru sayıları ve sıralamaları görüŐmenin gidiŐatına göre değiştirilebilir ve yeni görüşme soruları eklenebilmektedir (Kozak, 2014: 90). Çalışmanın evrenini Gaziantep ili oluŐtırmaktadır. Nitel araştırma yöntemlerinin uygulandığı araştırmalarda sıklıkla kullanılan amaçlı örnekleme yönteminde, belirli bir konu çerçevesinde bilgisi ve deneyimi bulunan katılımcı ya da katılımcılardan oluşan gruplar belirlenerek ve örneklem olarak seçilmektedir (Türker ve Akmanoğlu, 2022). Amaçlı rneklemenin kullanıldığı çalıŐmalarda, araştırmacılar katılımcıları çalışma için en uygun bulduğu niteliklere göre belirlemektedir (Başkale, 2016).

Görüşme için kullanılan ‘görüşme formu’ ise araştırma alanında gerekli literatür taraması yapıldıktan sonra belirlenen açık uçlu sorularla oluşturulmuştur. Soru formunun hazırlanmasında ağırlıklı olarak Akdağ (2015), Akdağ ve arkadaşları (2016), Akyürek ve Kutukız (2020) tarafından yapılan çalışmalardan esinlenilmiştir. Görüşme formunun ilk kısmında demografik bilgileri ortaya koymaya yönelik (yaş, cinsiyet, medeni durum, gelir ve eğitim durumu) sorular yer almaktadır. İkinci kısmında Gaziantep seyahatine yönelik Gaziantep’e nereden geldiği, kaç gece konaklama yapılacağı ve konaklama türüne ilişkin sorular bulunmaktadır. Ardından coğrafi işaret tescili, gastro-turist bilgisi ve seyahat motivasyonunu belirlemeye yönelik toplamda 13 açık uçlu soru oluşturulmuştur. Görüşme formu uygulanmadan önce alanında uzman iki akademisyenin görüş ve geri bildirimlerine başvurulmuş ve benzer amaçlı soruları tek bir soruda birleştirmek gibi minör güncellemeler yapılmıştır. Soruların anlaşılabilirliği ve uygunluğu üzerinde görüş birliğine varılmıştır.

Araştırma evrenini 15-18 Eylül 2022 tarihinde Gaziantep’te düzenlenen “GastroAntep – Gaziantep Uluslararası Gastronomi Festivali” katılımcıları oluşturmaktadır. Festivalin tüm katılımcıları ile görüşmek mümkün olmayacağından belli bir örneklem kümesi ile çalışılması uygun görülmüştür. Görüşmecilerin belirlenmesinde Gaziantep’e Gastro-Antep Festivali amacıyla gelinmesi, gastronomi amaçlı seyahatlere ilgili olunması ve katılım sağlanması (gastro-turist), yerli turistler olması ön koşul olmuştur. Diğer taraftan araştırmanın Gaziantep ilinde belli tarihler arasında yapılması erişilebilirlik, zaman ve maliyet açısından sınırlılık olarak kabul edilebilir. Araştırma katılımcıların gönüllülük esasına bağlı olarak yürütülmüştür. Süreç sonunda sağlıklı şekilde görüşme gerçekleştirilebilen 14 gastro-turist bulunmaktadır. Veri doygunluğuna ulaşıldığından bu sayının yeterli olduğu görülmüştür. Veri doygunluğu nitel araştırmalar için veri toplama sürecini tamamlamanın önemli ölçütlerinden kabul edilmektedir (Van Manen vd., 2016; Saunders vd., 2018). Gastro-Antep Festival alanında gerçekleştirilen görüşmeler ortalama 22 dakika sürmüş olup, katılımcıların izinleri dâhilinde ses kaydı alınmış ve sonrasında içerik çözümlemesi için kayıtlar metne dönüştürülmüştür.

3.3. GEÇERLİLİK VE GÜVENİRLİK

Nitel araştırma yöntemlerinin uygulandığı araştırmalarda güvenilirliğin sağlanmasındaki temel ölçütle araştırmanın kimlerle, kaç soru ile, ne zaman ve nerede gerçekleştiğidir. Elde edilen verilerin güvenilirliğini sağlamadaki temel etken, araştırmacının kendisinin verilerin toplanmasına dahil olması ve çalışma için gerekli notları kayıt altına almasıdır (Kozak, 2014). Nitel araştırma yöntemlerinin uygulandığı araştırmalarda geçerliliğin sağlanabilmesi, araştırmacının irdelediği konuyu olabildiğince objektif değerlendirmesi ile mümkündür (Arıkan, 2017). Yapılan bu çalışmanın dış geçerliliğini sağlamak için katılımcıların görüşlerinin hepsi doğrudan aktarım yöntemi ile sunulmuştur (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

4. BULGULAR

Gaziantep’te gastro-turistlerin coğrafi işaret tescilli ürünleri seyahat motivasyonu olarak değerlendirmesine yönelik yapılan bu çalışmada katılımcılara ait demografik bilgiler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 2. Katılımcıların Demografik Profili

Yaş		Cinsiyet	
30 ve Altı	5	Kadın	7
31-40 Arası	2	Erkek	7
41-50 Arası	5	Medeni Durum	
50+	2	Evli	9
Eğitim		Bekâr	5

Lise ve Öncesi	4	Gelir Durumu*	
Lisans	9	Orta Düzey	4
Lisansüstü	1	İyi	10
*Gelir durumunda katılımcılar tutar belirtmemiş, gelir düzeylerini orta ve iyi şeklinde derecelendirmişlerdir.			

Katılımcıların seyahat deneyimlerine yönelik sorularda, ikamet edilen şehir, kaç gece konaklama yapılacağı ve konaklama türüne ilişkin elde edilen bulgulara göre, katılımcıların dokuzu İstanbul'dan, ikisi Hatay'dan ve birer kişi de Ankara, Giresun, Niğde şehirlerinden festival için Gaziantep'e gelmişlerdir. Katılımcıların sekizi otel, üçü butik otel, ikisi apart ve biri de yakınının evinde konaklama yapmaktadır. Konaklama sürelerine bakıldığında en fazla iki-üç gece konaklama yapıldığı görülmektedir (dokuz kişi). Bir hafta konaklama yapan üç kişi ve dört gece konaklama tercih eden iki kişi bulunmaktadır.

Yapılan analizlerde elde edilen bulgular üç ana başlık altında incelenmiştir. Bunlardan ilki katılımcıların *gastro-turist değerlendirilmesi*, diğeri *coğrafi işaret kavramı ve Gaziantep'in coğrafi işaret tescilli ürünleri*, son olarak *seyahat motivasyonu* başlıkları katılımcıların ifadelerinden doğrudan alıntılara yer verilerek aşağıda detaylandırılmıştır. Doğrudan alıntılarda katılımcıların her biri K1-K14 arasında isimlendirilmiştir.

Gastro-Turist Kavramı:

Katılımcıların kendilerini gastro-turist olarak görüp görmedikleri ve gastronomiye olan ilgilerini değerlendirdiği bu bölümde, klasik yemek yeme anlayışından farklılaşarak seyahatini yeme-içme amacıyla organize eden "gastro-turist" kavramı ele alınmıştır. Katılımcıların hemen hemen hepsi kendilerini lezzetin peşinde seyahat etmekten keyif alan turistler olarak görmektedir. Örneğin K3 (Katılımcı 3): "*Benim için tatil nerenin yemeği ünlü ise oraya gitmektir. Ona göre tatil planlarım.*" ifadesini kullanmıştır. Benzer şekilde K6: "*Gittiğim bölgelerde özellikle araştırırım. Oralarda ne tür yiyecekler var, nasıl yapıyorlar, hangi ürünleri iyi. Bunları tatmak isterim mutlaka.*" ifadesini kullanmıştır. Yemeğin doğru yerde yendiği zaman gerçek lezzetine erişilebileceğini belirtmişlerdir. K5: "*Gastro-turist olarak festival için buradayım. Bu festivalde Gaziantep'in bin bir çeşit ürününü deneyimlemiş olacağız.*" ifadelerini kullanmıştır. Buradan hareketler, özellikle gastronomi festivallerinin şehrin kendi ürünlerini tanıtılabileceği önemli buluşma noktalarından biri olduğu söylenebilir. Deneyimlenen yemeklerin, kendi yerinde tadılmasının bir nedeni olarak kargo seçeneğinin her ürün için mümkün olmaması da gösterilmiştir. Yemek yemeyi keyifle ve zevkle yapan, yöreye özgü ürünleri kendi yöresinde yemeyi tercih eden ve seyahat planlarında bunu ön planda tutan katılımcılar ağırlıkta olmuştur. Üç katılımcı ise, yeme-içme amacına özel seyahat organize etmekten ziyade halihazırda gidilen tatil destinasyonunda sunulan yiyecekleri tatmanın kendileri için yeterli tatmin sağladığını dile getirmişlerdir. Buna örnek olarak K13: "*Gastronomiye yoğun bir ilğim olduğunu söyleyemem. Sadece bu amaçla tatil planlamak çok bana göre değil ama gittiğim yerde oranın yemeklerini denemeye öncelik tanırım.*" ifadelerini kullanmıştır.

Katılımcılar Gaziantep seyahatindeki en etkilendikleri lezzetleri değerlendirirken seçim yapmanın ne kadar zor olduğunu vurgulamışlardır. En sık tekrar edilerek öne çıkan lezzetler; kebab çeşitleri (kıyma kebabı, altı ezmeli kebab), beyran, baklava/katmer, yuvalama ve küşleme olmuştur. Bu lezzetlerin hepsi coğrafi işaret tesciline sahiptir (turkpatent, 2022). Bunun yanında Gaziantep'te bu kadar fazla yiyecek-içecek çeşitliliğinin olması şehri gastro-turistler için ayırt edici bir destinasyon haline getirmektedir. Örneğin K13: "*Herhalde dünyada bu şekilde hem acısı, hem tatlısı, hem yağlısı, hem tuzlusuyla bu kadar ünlü olan bir memleket daha yoktur.*" ifadelerini kullanmış ve destinasyondaki çeşitliliği vurgulamıştır.

Coğrafi İşaret Tescili ve Gaziantep'in Tescilli Ürünleri:

Belirli özelliklerine bağlı olarak bir bölgeyle özdeşleşen ve bulunduğu yerin sembolü olan ürünleri ifade eden coğrafi işaret tescilinin, gastro-turistler tarafından kavramsal olarak çok

tanınmadığı görülmüştür. Katılımcıların coğrafi işaret tescili ile ilgili bilgi düzeyleri değerlendirildiğinde yalnızca üç kişinin kavramın ne ifade ettiği ve kapsamı hakkında bilgisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu katılımcıların da üniversitelerde Gastronomi ve Mutfak Sanatları eğitimi aldıkları, coğrafi işaret tescilini üniversitede öğrendikleri ifade edilmiştir. Coğrafi işaret tescilinin önemini vurgulayan K2 katılımcısı; *“Bu çalışmaların ya da bu tür tescillerin Avrupa’ya da yansımaları çok istiyorum. Bunlar mutfağımızın tanıtılmasını ve bilinirliğimizi arttıracaktır. Özellikle ülkemizde de Gaziantep’i ön plana çıkarmalıyız ve turistleri bu lezzet şölenine gelmeye teşvik etmeliyiz diye düşünüyorum.”* ifadeleriyle, tanıtım çalışmalarında coğrafi işaretli ürünlerin vurgulanması gerektiğini dile getirmektedir.

Katılımcılardan dört kişi coğrafi işaret tesciliyle ilgili az/çok az bilgisi olduğunu belirtmiştir. Kavram olarak “coğrafi işaret tescili” adını duyduklarında tahminen bölgenin en meşhur ürünleri, en tanınan yemekleri, bölgeye has ürünler gibi karşılığı olabileceğini belirtmişlerdir.

Coğrafi işaret tescili hakkında bilgi düzeyinin düşük olduğunu gösteren bulgulardan biri de katılımcılardan yedi kişinin kavramı bilmediğini (hiç duymadığını) söylemesidir. Gastro-turist olarak bölgeye has ürünleri deneyimlemek isteyen ve bu amaçla seyahat etmeye eğilimi olan kişilerin, coğrafi işaret kavramı hakkında bilgisi olmaması, bu kavramın tanıtım çalışmalarında yeterince kullanılmadığını ve görünürlüğün yetersiz olduğunu düşündürmektedir. Diğer taraftan ürünlerde coğrafi işaret logosunun olup olmadığını önemseyen/dikkat eden üç kişi vardır. Diğer katılımcılar coğrafi işaret tescil logosuna dikkat etmediklerini/görmediklerini belirtmişlerdir. Ancak bu görünürlüğün önemli bir konu olduğunun altını çizen katılımcı K2: *“Sunulan ürünlerde coğrafi işaret logosu görmedim ama görmeyi isterim. Bu konular insanları daha kaliteli iş yapmaya teşvik eder, önemsiyorum.”* ifadelerini kullanmıştır.

Gaziantep’in coğrafi işaretli ürünleri özelinde, katılımcıların tescilli olduğunu bildikleri ürünler sorulduğunda, ilk sırada “Antep baklavası” ve ardından “Antep fıstığı” gelmiştir. Katılımcıların Gaziantep’e has, yöreyle özdeşleşmiş diğer ürünler ve lezzetler hakkında bilgi ve deneyim sahibi olmasına karşın bu ürünlerin coğrafi işaret tescilli olduğunu bilmediği sonucuna ulaşılmıştır.

Coğrafi işaretli ürünlerle ilgili fiyat duyarlılığı sorulduğunda, katılımcıların hemen hemen hepsi bu ürünlerin fiyatlarının diğerlerine göre daha pahalı olduğunu ya da olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Buna karşın satın alma talebinde bulunmaya devam edeceklerini, aradaki farkın kalite, işçilik ve özgün ham maddeden kaynaklandığını belirtmişlerdir. Bölgede yetişen coğrafi işaretli ürün özel ürün olarak nitelendirilmiştir. Belirli üretim aşamalarından geçen, katkı maddesi bulunmayan, daha geleneksel yöntemlerle üretilen değerli bir ürün olduğu ve fiyatlandırmanın da buna yansıtacağı belirtilmiştir. Örneğin K3: *“Fiyat farkı olduğunu düşünüyorum. Fiyat yüksek olsa bile ben tercih ederim. Ürünler coğrafi işaretli olarak belirtildiyse diğer ürünlerle aynı fiyatta olmamasını doğru buluyorum. Netice de maliyetleri aynı olmamalı.”* ifadeleriyle, bu ürünlerin maliyetinin daha yüksek olabileceğini belirtmektedir. Benzer şekilde K6: *“Fiyat farkı var ama tabii ki ürünleri yine de alırım. Antep UNESCO şehri oldu, dolayısıyla insanlar gelip o coğrafi işaretli ürünlerin nerede, nasıl kullanıldığını merak ediyorlar.”* ifadeleriyle, gastronomi alanında UNESCO yaratıcı şehirler ağına dâhil olan Gaziantep mutfak kültürünün tescilli ürünler açısından önemini belirtmiştir.

Seyahat Motivasyonu:

Son kategoride katılımcılara seyahat motivasyonu faktörü olarak coğrafi işaret tescilini değerlendirdikleri sorular yöneltilmiştir. Satın alınan/deneyimlenen yiyecek-içeceklerin coğrafi işaret tescilli olmasının seyahat etme nedenini nasıl şekillendirdiğine ilişkin soruda, katılımcılar yöresel/yerel lezzetler için seyahat etmeyi tercih ettiğini ancak coğrafi işaret tescilinin ne ifade ettiğini çok bilmediklerini belirtmişlerdir. Bundan sonraki süreçte bir destinasyondaki coğrafi işaretli ürünleri deneyimlemek amacıyla seyahat planlamak katılımcıların hemen hemen hepsi için olası bir durumdur. Örneğin K8: *“Ben zaten bir yere giderken yöresel ürünleri, lezzetleri ve bölgesel güzelliklerini deneyimlemek için gidiyorum. Coğrafi işaret de bundan sonra bir motivasyon kaynağı olur.”* ifadelerini kullanmıştır.

Yiyecek içecek kategorisinde destinasyona has ve coğrafi işaret tescilini almış olan ürünler, gastro-turistlerin ilgisini çekmeye başlamıştır. Ancak yemek yeme motivasyonu ile seyahat eden gastro-turistlerin tamamen coğrafi işaretli ürünler için seyahat planlama motivasyonu üç katılımcı için yetersiz görünmüştür. Geri kalan tüm katılımcılar bu seyahat planlamasına olumlu yaklaşmaktadırlar. Seyahat planlarında gidilecek destinasyondaki yemek ve gastronomi deneyimi, o mutfağın kendine has özelliklerini yansıtacağı için önemli bir faktör olarak görülmüştür.

Son olarak katılımcılardan geçmiş seyahat deneyimlerinde gastronominin motivasyon kaynağı olup olmadığını değerlendirmeleri istenmiştir. K1 katılımcısı, Gastro-Antep Festivali'ne ikinci kez katıldığını belirtmiştir. K3: “Coğrafi işaret için değil ama yemek yemek için sık sık seyahat ederim. Et yemek için Erzincan’a, Vakfıkebir ekmeği için Trabzon’a, pide için Samsun’a gitmişliğim oldu. Festivalleri de önemsiyorum. Tatillerimi bilerek bu gibi festivallerin olduğu tarihlere göre seçiyorum.” ifadelerinde, genel olarak yemek yeme motivasyonunun önemli olduğunu ancak coğrafi işaret tesciliyle ilgili fazla bilgi sahibi olmadığını belirtmiştir. K11 ise, “Biz ailecek yemek için geziyoruz. Nereye gidersek oranın yemeklerini yiyoruz. İki ay önce Mersin’e “Kerebiç” yemeye gittik.” ifadelerinde lezzetin peşinde seyahat etmenin temel motivasyonları olduğunu vurgulamıştır.

K2 konunun tedarik zinciri açısından önemine vurgu yaparak; “hem sektörde olmam hem de sevmemden dolayı ayda bir muhakkak yemek yemek için gezerim. Bu sadece gezen kişiyi değil bu ürünleri tarlada üreten kişiyi ve satıcısını da motive eder. Her şey zincirleme.” ifadelerine yer vermiştir.

5. SONUÇ

Gastronomi turizmine olan ilginin artması, gastro-turistlerin çeşitli destinasyonlara yaptıkları ziyaretlerle konunun bilimsel ve kültürel ölçekte gelişmesini hızlandırmıştır. Diğer taraftan destinasyonlar rekabet avantajı sağlamak amacıyla yöresel yemek kültürünü en önemli çekiciliklerinden biri olarak görmektedir (Özdemir, 2007: 24).

Ülkemizde gastro-turistlerin sayıca çoğalması ve ilginin bu yönde yoğunlaşması özellikle büyük oranda yiyecek içecek ürünlerinin aldığı “coğrafi işaret tescili” kavramının önemini ortaya koymaktadır. Belli bir destinasyona özgü nitelikleri barındıran, bölgenin koşullarıyla yetişen ve şekillenen ürünler için verilebilen coğrafi işaret tescili, bu çalışmada seyahat motivasyonunun öznesi olarak ele alınmıştır. Araştırma alanı olarak seçilen Gaziantep gastronomik çeşitlilik açısından zengin bir yapıya sahiptir. Anadolu yemek kültürünü bünyesinde barındıran Gaziantep, coğrafi işaret açısından da en fazla tescilli ürüne sahip olan destinasyondur. Yapılan araştırma yerli gastro turistler için bölgeye özgü olan coğrafi işaret tescilli ürünlerin seyahat motivasyonu faktörü olup olmadığını incelemeyi hedeflemiştir. Buna dayanarak, gastro-turistler için yöreye has yiyecek ve içeceklerin önemi düşünüldüğünde; bölgeye, yöreye, coğrafyaya özgü olan coğrafi işaret tescilli ürünlerin seyahat motivasyonu kapsamında öneminin araştırılması ve turistlerin coğrafi işaret tescili hakkındaki bilgi düzeyi çalışmanın araştırma konusunu oluşturmaktadır.

Araştırma bulgularına göre, gastro-turistlerin coğrafi işaret tescili hakkında bilgi düzeylerinin sınırlı olduğu ortaya çıkmıştır. Kavramsal olarak coğrafi işaret tescili, gastro-turistler tarafından bilinmemektedir ancak bir kısmı yörenin en meşhur ve en tanınan yemeklerini temsil edebileceği yönünde fikrini (tahminini) belirtmiştir. Buna göre, coğrafi işaret tescilinin temel olarak ne üzerine şekillendiği insanlar tarafından anlaşılır biçimdedir. Ancak tam olarak tanımlı ve kavramın bilinirliği konusunda yetersizlikler olduğu görülmektedir. Bunun yanında kavramın duyulması ve tanınmasındaki yetersizlikle birlikte coğrafi işaret tescil logosu da katılımcıların ilgisini/dikkatini çoğunlukla çekmemiştir. Coğrafi işaret tescil logosu ve görünürlüğün önemine yönelik, özellikle restoranlarda ürün tedarik aşamasında önceliğin coğrafi işaret tescilli ürünlere verilmesi, bu ürünlerin hikayesinin konuklara ulaştırılması önerilebilir.

Coğrafi işaret tescilinin bilinirliği yetersiz olmasına karşın yöreye has ürünlerin ve lezzetlerin ilgi çektiği ve tanındığı görülmüştür. Özellikle “Antep baklavası” en meşhur ürün olarak tanınmaktadır. Coğrafi işaret tescilli olan ürünlerin satış değerinin diğerlerine göre daha yüksek olmasını normal karşılayan ya da daha yüksek olması gerektiğini savunan bir sonuç ortaya çıkmıştır.

Fiyat duyarlılığı konusunda, turistlerin tescilli ürünler için bedelin fiyat farkını ödemeye istekli olduğu literatürdeki birçok çalışmada (Cacic vd., 2011; Darby vd., 2008; Likudis vd., 2014; Teuber, 2011; Tsakiridou vd., 2011) ortaya konmuştur.

Son olarak gastro-turistlerin gidilecek destinasyondaki yemek ve gastronomi deneyimi, o mutfağın kendine has özelliklerini yansıtaacağı için önemli bir motivasyon faktörü olarak değerlendirilmiştir. Buna göre gastro-turistlerin yöreye has lezzetleri kendi yöresinde deneyimlemek önem taşıırken, bu ürünlerin coğrafi işaret tescilli olup olmadığına yönelik bilginin yetersiz olduğu dikkat çekmektedir. Alan yazındaki konuyla ilgili çalışmalar göz önüne alındığında, gastro-turistlerin coğrafi işaret tescili hakkında bilgi düzeyini ölçen çalışmaların yeterli bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre gastro-turistleri, tescil logosu hakkında bilgilendirmek için gerek sektörel gerekse de akademik çalışmalara ihtiyaç bulunduğu saptanmıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda destinasyona özgü lezzetleri tatmayı seyahat motivasyonu olarak gören gastro-turistlerin tüketmiş oldukları ürünlerde coğrafi işaret tescilli olup olmaması yönünde bilgiye sahip olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma sonuçlarına dayanarak aşağıda bazı öneriler geliştirilmiştir:

1. Tanıtım Çalışmaları: Coğrafi işaret tescilli ürünlerin ön plana çıkarılması amacıyla, tescil logosunun ve anlamının vurgulanmasıyla birlikte tanıtım çalışmalarına öncelik verilmelidir. Bu ürünlerin gastronomi turizmi kapsamında görünürlüğü artırılmalıdır.

2. Restoran ve Menüler: Restoranlarda menülerde coğrafi işaret tescilli ürünlerin ve coğrafi işaretin ne anlama geldiğinin belirtilmesi önerilebilir. Böylece turistler, tükettikleri ürünlerin coğrafi işaret tescilli olup olmadığını öğrenebilirler.

3. Festivaller ve Fuarlar: GastroAntep Festivali gibi festivallerde ve fuarlarda, bölgenin mutfağını tanıtırken coğrafi işaret tescil logosunun görünürlüğü sağlanmalıdır.

4. Akademik ve Sektörel İşbirlikleri: Akademik ve sektörel bilgi birikiminin paylaşılması, coğrafi işaretli ürünlerin tescillerinin vurgulanmasına yönelik iş birliklerinin yapılması önemlidir. Sektörel işbirlikleri yoluyla bölgenin tescilli ürünleri tanıtılabilir.

5. Gelecek Çalışmalar: Gastronomi turizmi kapsamında farklı destinasyonlarda motivasyon unsurları değerlendirilebilir. Ayrıca, yerel halkın konuya bakış açısını değerlendirmek üzere nicel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı analizler yapılabilir.

Pratik Çıkarımlar:

Yapılan çalışma yemek kültürü ve çeşitliliği açısından ön plana çıkan Gaziantep ilinde, coğrafi işaret tescilli gastronomi ürünlerinin, gastro-turistlerin seyahat motivasyonuna etkisini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte turistlerin, gastronomik ürünlerin coğrafi işaret tescilli olup olmadığı konusunda bilgi düzeylerinin yetersiz olduğu ve coğrafi işaret ve logosunun ürünler özelinde dikkat çekmediği saptanmıştır. Markalaşma, yerel ürünlerin tanıtımı ve bu ürünlerin sürdürülebilirliği açısından coğrafi işaret tescili hakkında daha fazla bilgilendirme yapılması önem taşımaktadır. Özellikle turizm işletmelerinde coğrafi işaret tescil logolu ürünlerin daha görünür olması sağlanmalıdır. İlgili alandaki bu boşluğun doldurulması için akademik ve sektörel bilgi birikimi paylaşılmalı, coğrafi işaretli ürünlerin tescillerinin vurgulanmasına yönelik iş birlikleri yapılmalıdır.

Teorik Çıkarımlar:

Çalışmanın amacı kapsamında yemek kültürü ve çeşitliliği bakımından ön plana çıkan Gaziantep şehrinde gerçekleşen bu çalışma temel alınarak, UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı'na seçilen diğer destinasyonlar özelinde de coğrafi işaret tescilli gastronomi ürünlerinin, gastro-turistlerin seyahat motivasyonuna etkisi incelenebilir. Coğrafi işaret tescilli ürünlerin destinasyon imajına katkısı değerlendirilebilir. Bu ürünlerin destinasyona kattığı marka değeri ve ekonomik değer incelenebilir. Sektörel işbirlikleri yoluyla destinasyonun coğrafi işaret tescilli ürünleri daha fazla kitleye tanıtılabilir.

KAYNAKÇA

- Acuner, E. ve Keskin, C. (2022). Gastronomi Turizmi Kapsamında Lezzetin İzinde Kokulu Üzüm. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 255-271.
- Akdağ, G. (2015). Trakya Bağ Rotasını Takip Eden Yerli Turistlerin Şarap Turizmi Deneyimleri. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 3(4), 3-11.
- Akdağ, G., Özata, E., Sormaz, Ü. ve Çetinsöz, B. C. (2016). Sürdürülebilir Gastronomi Turizmi İçin Yeni Bir Alternatif: Surf & Turf. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies 4/Special issue1*, 270-281.
- Aksoy, M. ve Sezgi, G. (2015). Gastronomi Turizmi ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Gastronomik Unsurları. *Journal of Gastronomy Studies*, 3(3), 79-89.
- Akyürek, S. ve Kutukız, D. (2020). Gastro Turistlerin Deneyimleri: Gastronomi Turları Kapsamında Nitel Bir Araştırma. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 8(4), 3319-3346.
- Arıkan, R. (2017). *Araştırma Yöntem ve Teknikleri*. Nobel Akademik Yayıncılık. Ankara.
- Bakkaloğlu, F. ve Koçoğlu, M. C. (2022). Gastronomi İmaj Algısının Destinasyona Yönelik Davranışsal Niyetler Üzerindeki Etkisi. *Journal of Turism and Gastronomy Studies*, 10(3), 1769-1787.
- Başkale, H. (2016). Nitel Araştırmalarda Geçerlik, Güvenirlik ve Örneklem Büyüklüğünün Belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 9(1), 23-28.
- Baycar, A. (2022). Antep Fıstığı ve Türevlerinin Gaziantep Yerel Gastronomik Kimliğindeki Yeri. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2), 749-764. <https://doi.org/10.11616/asbi.1097983>
- Cacic, J., Tratnik, M., Gajdoş Kljusic, J., Cacic, D. ve Kovacevic, D. (2011). Wine with Geographical İndication-Awareness of Croatian Consumers. *British Food Journal*, 113(1), 66-77.
- Can, İ., İ. ve Ağcakaya, H. (2019). Somut Olmayan Kültürel Miras Kapsamında Mutfak Kültürünün Sürdürülebilirliği: Türkiye'deki Gastronomi Müzeleri Örneği. *Gastroia: Journal of Gastronomy and Travel Research*, 3(4), 788-804.
- Çalışkan, V. ve Koç, H. (2012). Türkiye'de Coğrafi İşaretlerin Dağılış Özelliklerinin ve Coğrafi İşaret Potansiyelinin Değerlendirilmesi. *Doğu Coğrafiya Dergisi*, 17(28), 193-214.
- Dağdelen, ř. ve Pamukçu H. (2021). UNESCO Yaratıcı şehirler Ağı Gastro-Turist Profilinin Belirlenmesi: Gaziantep ve Hatay İli Örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 9(1), 341-365.
- Dann, G. M. (1977). Anomie, Ego-Enhancement and Tourism. *Annals of Tourism Research*, 4(4), 184-194.
- Darby, K., Batte, M., Ernst, S. ve Roe, B. (2008). Decomposing Local: A Conjoint Analysis of Locally Produced Foods. *American Journal of Agricultural Economics*, 90(2), 476-486.
- Demir, İ. (2020). *Coğrafi İşaretlerin Sosyoekonomik Etkileri*. Türk Patent ve Marka Kurumu Coğrafi İşaretler Dairesi Başkanlığı. Uzmanlık Tezi. Ankara.
- Ercan, F. (2020). Türkiye'deki Gastronomi Turizmi Konulu Makalelerin Bibliyometrik Analizi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 8(2), 1058-1075.
- Eren, Y. F. ve Sezgin, C. A. (2021). Coğrafi İşaretili Yöresel Ürünlerin Destinasyonlar Açısından Önemi: Kapadokya Bölgesi Örneği. *Journal of Tourism Research Institute*, 2(1), 61-78. ISSN: 2718-0093.
- Erşahin, E. ve Kızılırmak, İ. (2019). Gastronomi Turlarına Katılan Turistlerin Memnuniyet Faktörlerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*. 7(4):2466-2480.
- Esen, K. M. (2022). Yöresel Lezzetlerin Gastronomi Turizmi Açısından Önemi: Türkiye'deki Helvalar. *Aydın Gastronomy*, 6(2), 283-294.
- Gastroantepfest (2022). IV. Uluslararası Gaziantep Gastronomi Festivali. 05.11.2022 tarihinde <https://gastroantepfest.com/tr/Manage/GastroAntep> adresinden alınmıştır.
- Güllü, K. ve Atasoy, B. (2020). Gastro-turistlerin Seyahat Özellikleri Üzerine Bir Araştırma. *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 1-12.
- Hall, M.C. ve Mitchell, R. (2001). Wine and Food Tourism Douglas, N., Douglas, N.ve Derret, R. (Ed.), *Special Interest Tourism* içinde Wiley, Sydney.

Işık, N. (2022). *Gastronomik Kimlik Oluşturmada Coğrafi İşaretli Ürünlerin Etkisi: Ankara İli Örneği*. Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gastronomi ve Mutfak Sanatları Anabilim Dalı Gastronomi ve Mutfak Sanatları Tezli Yüksek Lisans Programı. Ankara.

Jang, S. ve Cai, L. A. (2002). "Travel Motivations and Destination Choice: A Study of British Outbound Market", *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 13(3), 111-133.

Kanoğlu, E. (2021). *Gastronomik Açından Adana İli Yöresel Yemeklerinin Restoranlarda Uygulanabilirliği Üzerine Bir Çalışma*. Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Gastronomi ve Mutfak Sanatları Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi. Ankara.

Karasar, N. (2011). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınları.

Karataş, Ö. (2022). *Coğrafi İşaretlemenin Destinasyon İmajı Üzerindeki Etkisinin Analizi: İzmir İli Örneği*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı. Doktora Tezi.

Kargılioğlu, Ş. ve Akbaba, A. (2016). Yerli Gastro-turistlerin Eğitim Seviyeleri ve Yaş Gruplarına Göre Destinasyondaki Gastronomi Turizmi Etkinliklerine Katılımları: Gaziantep'i Ziyaret Eden Gastro-turistler Üzerine Bir Araştırma. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 4(1), 87-95.

Kozak, M. (2014). *Bilimsel Araştırma: Tasarım, Yazım ve Yayım Teknikleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Kök, A. ve Güngör, A. (2021). Coğrafi İşaretli Ürünlerin Sürdürülebilir Gastronomi Turizmi Açısından Önemi: Akçakoca – Melengüceği Tatlısı Örneği. *Gastroia: Journal of Gastronomy and Travel Research*, 5(1), 61-74.

Likudis, Z., Costarelli, V., Vitoratos, A. ve Apostolopoulos, C. (2014). Determination of Pesticide Residues in Olive Oils with Protected Geographical Indication or Designation of Origin. *International Journal of Food Science and Technology*, 49(2), 484-492.

Özaltaş G. ve Serçek S. (2015). Destinasyon Markalaşmasında Gastronomi Turizmin Yeri ve Önemi. *Journal of Tourism and Theory Research Dergisi*, 1(1), 22-40.

Özdemir, G. (2008). *Destinasyon Pazarlaması*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Özdemir, G. ve Altın, D. D. (2019). Gastronomi Kavramları ve Gastronomi Turizmi Üzerine Bir İnceleme. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(1), 1-14.

Saunders, B., Sim, J., Kingstone, T., Baker, S., Waterfield, J., Bartlam, B., Burroughs H. ve Jinks, C. (2018). Saturation in Qualitative Research: Exploring its Conceptualization and Operationalization. *Quality & Quantity*, 52(4), 1893-1907.

Serçeoğlu, N., Boztoprak, F. ve Tırak, L. (2016). Gastronomi Turizmi ile Şehir Markalaşması İlişkisi: Atatürk Üniversitesi Öğrencileri. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 4(2), 94-114.

Smal Mülkiyet Kanunu (2022). Smal Mülkiyet Kanunu Madde 34, 11.11.2022 tarihinde <http://www.sinaimulkiyetkanunu.com/> adresinden alınmıştır.

Şimşek, A. ve Selçuk, N. G. (2018). Gastro-turistlerin Tipolojisinin Belirlenmesi: Gaziantep Ölçeğinde Bir Araştırma. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 28-43.

Teuber, R. (2011). Consumers' and Producers' Expectations Towards Geographical Indications: Empirical Evidence for a German Case Study. *British Food Journal*, 113(7), 900-918.

Tikkanen, İ. (2007). Maslow's Hierarchy and Food Tourism in Finland: Five Cases, *British Food Journal*, 109(9), 721-734.

Toksöz, D. ve Aras, S. (2016). Turistlerin Seyahat Motivasyonlarında Yöresel Mutfağın Rolü, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 4(1), 174-189.

Tsakiridou, E., Mattas, K., Tsakiridou, H. ve Tsiamparlı, E. (2011). Purchasing Fresh Produce on the Basis of Food Safety, Origin and Traceability Labels. *Journal of Food Products Marketing*, 17, 211-226.

Turkpatent (2022). Türk Patent ve Marka Kurumu. 10.04.2023 tarihinde <https://ci.turkpatent.gov.tr/veri-tabani> adresinden alınmıştır.

Türk Dil Kurumu (2022). Türk Dil Kurumu Sözlükleri. 20.10.2022 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alınmıştır.

Türker, N. ve Akmanoğlu, E. (2022). Yeni Yiyecek Fobisi ve Gastronomi Turizminin Gelişmesine Etkisi: Kalitatif Bir Çalışma. *Gastroia: Journal of Gastronomy and Travel Research*, 6(1), 177-198.

Türkiye Kültür Portalı (2022). Emine Göğüş Mutfak Müzesi – Gaziantep 05.10.2022 tarihinde <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/gaziantep/gezilecekyer/emine-gogus-mutfak-muzesi> adresinden alınmıştır.

Van Manen, M., Higgins, I. ve Van der Riet, P. (2016). A Conversation with Max Van Manen on Phenomenology İn Its Original Sense. *Nursing & Health Science, Special Issue: Qualitative Research*, 18(1), 4-7.

Yıldırım, A. ve şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, A. ve şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Yıldız, M. ve Yılmaz, M. (2019). Türkiye’de Gastronomi Turizmi Üzerine Bir Literatür İncelemesi. *Sivas İnterdisipliner Turizm Araştırmaları Dergisi*, (4), 51-60.

Yılmaz, İ. ve Akay, E. (2020). Özel İlgi Turizminde şarap Turizmi. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, 13(2), 83-94. E-ISSN: 2146-0132.

Zağralı, E. ve Akbaba, A. (2015). Turistlerin Destinasyon Seçiminde Yöresel Yemeklerin Rolü: İzmir Yarımadası’nı Ziyaret Eden Turistlerin Görüşleri Üzerine Bir Araştırma. *Journal of Yasar University*, 10(40), 6633-6644.